

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР 1980

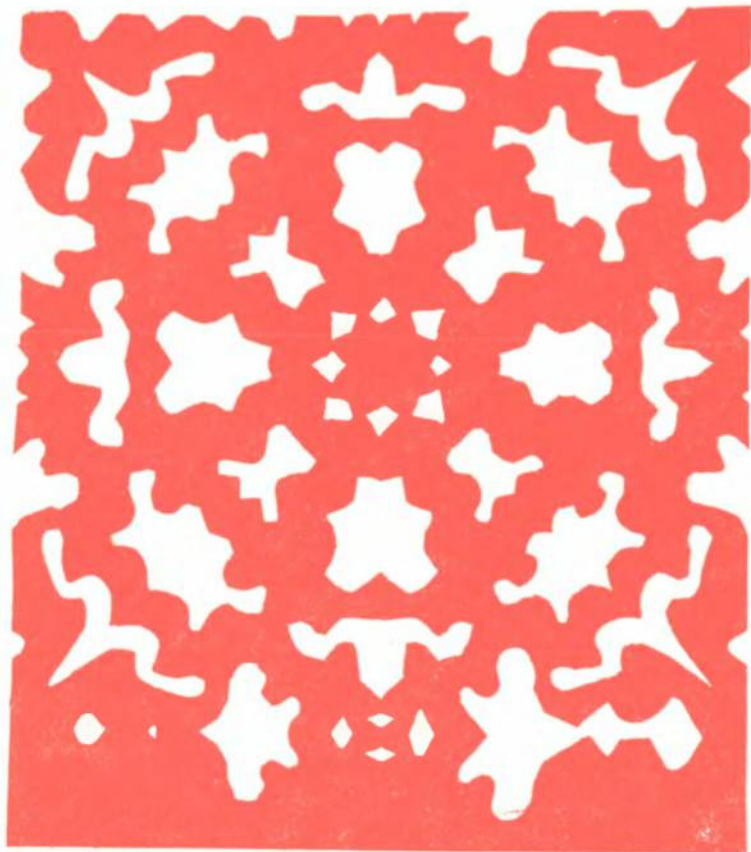
УКРАЇНСЬКИЙ

КАЛЕНДАР

1980

**УКРАЇНСЬКЕ СУСПІЛЬНО-КУЛЬТУРНЕ ТОВАРИСТВО
ВАРШАВА**

Склад редакції:
Головний редактор: Антін Середицький
Літературний редактор: Степан Демчук
Обкладинка: Арега Федак

Художнє оформлення календарної частини: Ігор Кузик
Технічна редакція і коректа: Анна Ціханович
diasporiana.org.ua

З НОВИМ РОКОМ!

М. Ю. Амбіцькі. Гуцули.

- 3.І 1910 народився український вчений у галузі рослинництва Григорій Кліян.
- 4.І 1920 народився український архітектор Ярослав Новаківський.
- 5.І 1890 народився чеський письменник Карел Чапек.
- 5.І 1880 народився український композитор Василь Верховинець.
- 6.І 1850 народився польський письменник Адам Креховецький.
- 6.І 1920 помер український помолог Лев Семиренко.
- 7.І 1920 народився польський письменник Ежи Плеснярович.
- 8.І 1910 народився український письменник Давид Вишневецький.
- 11.І 1910 народився український народний різьбар Микола Кищук.
- 12.І 1945 зимовий наступ Червоної Армії.
- 13.І 1770 помер український бандурист Прокіп Скрыга.
- 14.І 1900 народився український гуморист Олександр Ковінька.
- 15.І 1850 народився румунський письменник Михайло Емінеску.
- 15.І 1910 народився український художник театру Валентин Борисовець.
- 17.І 1945 радянські і польські війська визволили Варшаву.
- 18.І 1940 помер польський письменник К. Пшерва-Тетмаєр.
- 18.І 1850 народився український бібліограф Іван Левицький.
- 21.І 1870 помер російський філолог і письменник Олександр Герцен.
- 22.І 1920 померла українська письменниця Наталія Кобринська.
- 27.І 1790 народився український письменник Петро Гулак-Артемівський.
- 27.І 1860 вийшов з друку «Кобзар» Т. Шевченка.
- 28.І 1920 помер український письменник Панас Мирний.
- 29.І 1860 народився російський письменник Антон Чехов.
- 30.І 1900 народився російський композитор Ісак Дунаєвський.
- 31.І 1870 народився український літературознавець Володимир Перетц.

СІЧЕНЬ

1	В	Nowy Rok	Боніфата
2	С	Makarego	Гната
3	Ч	Genowefy	Юлії
4	П	Eugeniusza	Анастасії
5	С	Edwarda	Наума
6	Н	Andrzeja	Свєтїї
7	П	Lucjana	Рїздво Христове
8	В	Seweryna	Собор Прєсв. Богородицї
9	С	Juliana	Степана
10	Ч	Jana	Домни, Доброслава
11	П	Honoraty	Марка
12	С	Benedykta	Онїсїї
13	Н	Weroniki	Меланїї, Маланкї
14	П	Hilarego	Сїч. Новий Рїк. Василя
15	В	Pawła	Сильвестра
16	С	Marcelego	Малахїї, Гордія
17	Ч	Antoniego	Феоктиста
18	П	Piotra	Михєя
19	С	Henryka	Богоявлення, Йордан
20	Н	Fabiana	Івана Хрєстителя
21	П	Agnieszki	Георгїя
22	В	Wincentego	Полїєвкта
23	С	Rajmunda	Григорїя, Маркїяна
24	Ч	Tymoteusza	Феодосїя
25	П	Pawła	Тетяни
26	С	Polikarpa	Єрмила
27	Н	Jana	Аргїї
28	П	Piotra	Павла
29	В	Franciszka	Петра
30	С	Macieja	Антона
31	Ч	Ludwika	Ярополка, Панаса

- 2.П 1870 помер український композитор чеського походження Ян Кінський.
- 2.П 1940 помер український художник і поет Никанор Онацький.
- 4.П 1880 народився український фольклорист Климент Квітка.
- 4.П 1920 помер український художник Модест Сосенко.
- 8.П 1910 помер український культурно-освітній діяч Антін Кобилянський.
- 12.П 1960 помер український письменник Федір Потушняк.
- 14.П 1930 народився український графік Георгій Якутович.
- 17.П 1600 римською інквізицією спалено Джордано Бруно.
- 18.П 1890 народився український юрист Володимир Корецький.
- 20.П 1920 народився польський письменник Владислав Махеек.
- 21.П 1880 помер російський і український літературознавець І. Срезневський.
- 21.П 1950 помер український композитор Михайло Скорульський.
- 21.П 1960 помер український співак (бас) Іван Паторжинський.
- 24.П 1900 народився український фізіолог Олексій Квасницький.
- 25.П 1850 народився український письменник Володимир Барвінський.

**З КОЛЕКЦІЇ
ЕТНОГРАФІЧНОГО МУЗЕЮ
В КРАКОВІ**

Лютый

1	П	Ignacego	Макара
2	С	Marii	Юхима
3	Н	Blazeja	Максима
4	П	Andrzeja	Тимофія
5	В	Agaty	Климента
6	С	Doroty	Оксани
7	Ч	Romualda	Григорія
8	П	Jana	Ксенофонта
9	С	Cyryla	Івана Зол.
10	Н	Jacka	М'ис. Охріма
11	П	Olgerda	Гната
12	В	Juliana	Трьох Святителів
13	С	Katarzyny	Кира, Івана
14	Ч	Walentego	Лют. Трифона
15	П	Faustyna	Стрітєння Господнє
16	С	Julianny	Семена й Анни
17	Н	Juliana	Стр. Сидора
18	П	Konstancji	Агафії
19	В	Konrada	Вакули, Христини
20	С	Leona	Парфена
21	Ч	Feliksa	Теодора
22	П	Małgorzaty	Никифора
23	С	Damiana	Харлампя
24	Н	Macieja	Власа, Всеволода
25	П	Wiktora	Медетія
26	В	Aleksandra	Мартиніана
27	С	Gabriela	Кирила
28	Ч	Teofila	Онисима
29	П	Romana	Памфіла

- 5.III 1870 народився український вчений Євген Патон.
 7.III 1920 народилася українська поетеса Валентина Ткаченко.
 9.III 1814 народився український поет Тарас Шевченко.
 9.III 1870 помер український художник Аполон Мокрицький.
 10.III 1860 народився український композитор і фольклорист Порфир Демущий.
 12.III 1960 помер російський письменник українського походження Василь Туманський.
 12.III 1950 помер німецький письменник Генріх Манн.
 13.III 1880 народився український художник Олексій Кокель.
 15.III 1920 померла українська літераторка і педагог Христина Алчевська.
 16.III 1940 померла шведська письменниця Сельма Лагерлеф.
 17.III 1680 помер французький письменник Франсуа де Ларошфуко.
 18.III 1930 народився український художник Йосип Бокшай.
 19.III 1910 народився польський літературознавець Казімеж Вика.
 21.III 1890 народився український поет Яків Савченко.
 24.III 1900 народився український і російський тенор Іван Козловський.
 29.III 1900 народився український генетик Олексій Фаворов.

БЕРЕЗЕНЬ

1	С	Albina	Феодора
2	Н	Heleny	Льва
3	П	Kunegundy	Архипа
4	В	Kazimierza	Агафона
5	С	Waclawa	Тимофія
6	Ч	Róży	Маврикія
7	П	Tomasza	Поликарпа
8	С	Międzynarodowy Dzień Kobiet	Івана. Між. День жінки
9	Н	Franciszki	Тараса
10	П	Makarego	Порфира, Мирослава
11	В	Konstantego	Прокопа
12	С	Grzegorza	Василя
13	Ч	Krystyny	Касяна
14	П	Matyldy	Бер. Євдокії
15	С	Klemensa	Федота
16	П	Hilarego	Зенона
17	П	Gertrudy	Гарасима
18	В	Edwarda	Конова, Леоніда
19	С	Józefa	Аркадія, Богдана
20	Ч	Eugenii	Охріма
21	П	Benedykta	Феофілакта
22	С	Katarzyny	Кесаря
23	Н	Pelagii	Кіндрата, Галвин
24	П	Gabriela	Софронія
25	В	Ireneusza	Теофана
26	С	Emanuela	Никифора
27	Ч	Lidii	Венедикта, Рєстислава
28	П	Jana	Агапія
29	С	Wiktora	Савина
30	Н	Anieli	Квітна, Олексія
31	П	Balbiny	Кирила

- IV 1840 перше видання «Кобзаря» Т. Шевченка.
- 1.IV 1750 народився польський державний діяч і письменник Гуго Коллонтай.
- 2.IV 1840 народився французький письменник Еміль Золя.
- 3.IV 1850 помер український бджоляр Петро Прокопович.
- 4.IV 1910 народився український поет Ярослав Кондра.
- 6.IV 1880 народився український астроном Олександр Орлов.
- 7.IV 1930 народився український поет в ПНР Іван Златокудр.
- 8.IV 1900 народився український художник Василь Вовченко.
- 12.IV 1920 народилася польська поетеса Анна Каменська.
- 12.IV 1840 народився український літературознавець Микола Петров.
- 12.IV 1880 помер польський композитор і скрипаль Генрик Венявський.
- 14.IV 1910 народився український різьбар Макар Вронський.
- 14.IV 1930 помер російський поет Володимир Маяковський.
- 14.IV 1900 народилася українська художниця Марія Пашенко.
- 14.IV 1930 народився український художник Микола Боровський.
- 15.IV 1920 народився український літературознавець Григорій Вервес.
- 18.IV 1860 народилася українська поетеса Уляна Кравченко.
- 19.IV 1900 народився український художник Петро Обаль.
- 20.IV 1910 народився польський письменник Ян Добрачинський.
- 21.IV 1910 помер американський письменник Марк Твен.
- 21.IV 1910 помер український драматург Марко Кропивницький.
- 21.IV 1945 між СРСР і ПНР підписано договір про дружбу.
- 22.IV 1870 народився Володимир Ілліч Ленін.
- 26.IV 1890 народився український поет Микола Зерів.
- 27.IV 1960 помер український композитор Пилип Козицький.
- 27.IV 1910 народився член Політбюро ЦК ПОРП Владислав Кручек.
- 30.IV 1930 помер польський українознавець Францішек Равіта-Гавронський.
- 30.IV 1945 Дивізія Польського Війська пробилася до Берліна.

КВІТЕНЬ

1	В	Hugona	Хризанта й Дарії
2	С	Franciszka	Сергія
3	Ч	Ryszarda	Якова
4	П	Izydora	Василя
5	С	Ireny	Никона, Лідії
6	Н	Wielkanoc	Воскресення Хр., Великдень
7	П	Poniedziałek Wielkanocny	Світлий Понеділок
8	В	Dionizego	Світлий Вівторок
9	С	Marii	Мотрони
10	Ч	Michała	Іларіона
11	П	Filipa	Марка
12	С	Juliusza	Зосима
13	Н	Hermenegildy	Томаша, Іпати
14	П	Justyna	Квіт. Марії
15	В	Anastazji	Тита
16	С	Benedykta	Микити
17	Ч	Roberta	Йосифа, Осипа
18	П	Apoloniusza	Феодула
19	С	Leona	Євтихія
20	Н	Teodora	Мир, Григорія, Іванни
21	П	Anzelma	Родіона
22	В	Łukasza	Вадима
23	С	Jerzego	Терентія
24	Ч	Leona	Антипа
25	П	Marka	Василя
26	С	Marii	Артемона
27	Н	Teofila	Розсл. Мартина
28	П	Pawła	Трофима, Мстислава
29	В	Piotra	Агафії
30	С	Katarzyny	Семена

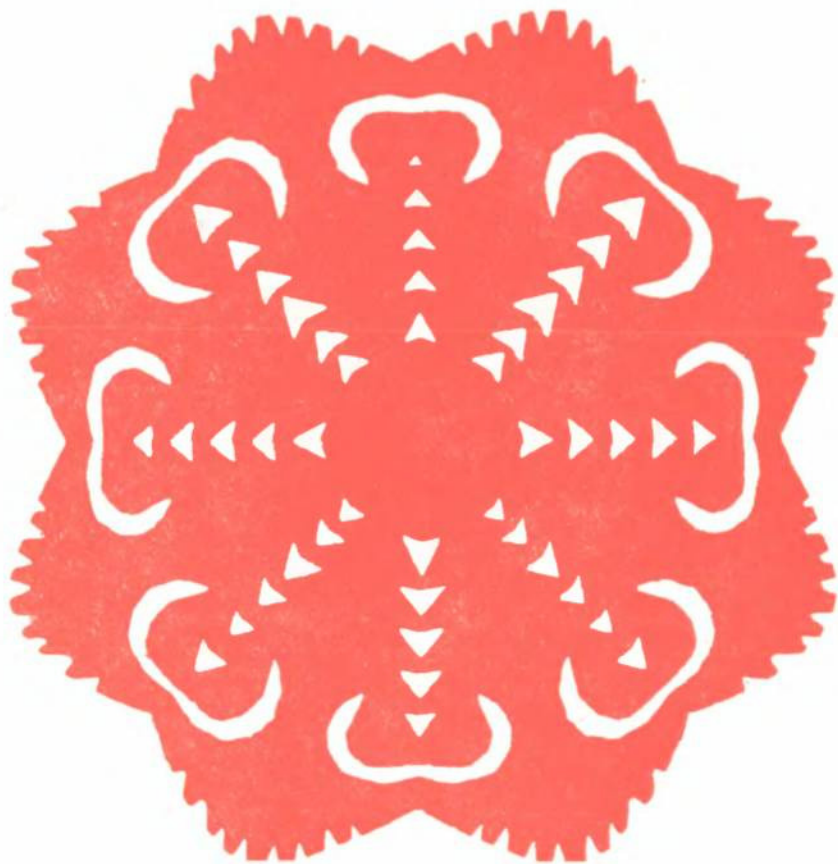

- 2.V 1945 Червона Армія й Польське Військо здобули Берлін.
3.V 1910 народився перекладач української літератури в ПНР Станіслав Едвард Бурій.
4.V 1910 народився польський музикознавець і письменник Єжи Вальдорф.
6.V 1910 помер український письменник Борис Грінченко.
6.V 1920 народився український прозаїк Григорій Тютюнник.
7.V 1840 народився український драматург і актор Марко Кропивницький.
7.V 1840 народився російський композитор Петро Чайковський.
8.V 1880 помер французький письменник Гюстав Флобер.
9.V 1945 перемога над гітлерівською Німеччиною.
10.V 1950 помер український патофізіолог Євген Татаринів.
14.V 1930 помер польський письменник Владислав Оркан.
18.V 1910 померла польська письменниця Еліза Ожешко.
22.V 1910 народився український мистецтвознавець Григорій Логвин.
23.V 1910 помер український кобзар Терентій Пархоменко.
23.V 1920 помер український графік Георгій Нарбут.
27.V 1840 помер італійський скрипаль і композитор Нікколо Паганіні.
28.V 1910 народився польський письменник Маріан Бучковський.
28.V 1960 померла англійська письменниця Етель Войнич.
29.V 1900 народився французький письменник льотчик Антуан Сент Екзюпері.
29.V 1910 народився український письменник Сава Голованівський.
29.V 1830 народилася французька письменниця Луїза Мішель.
30.V 1950 помер український письменник Олександр Бойченко.
30.V 1640 помер фламандський маляр Пітер Рубенс.

ТРАВЕНЬ

1	Ч	Święto Pracy	Свято Праці
2	П	Zygmunta	Івана, Христофора
3	С	Aleksandra	Гаврила
4	Н	Floriana	Сам. Януарія
5	П	Ireny	Луки, Всеволода
6	В	Jana	Юрія
7	С	Ludmily	Сави
8	Ч	Stanisława	Марка, Ярослава
9	П	Dzień Zwycięstwa	День перемоги
10	С	Izydora	Семена
11	Н	Franciszka	Слп. Максима
12	П	Pankracego	Артема
13	В	Serwacego	Якова
14	С	Bonifacego	Трав. Яреми
15	Ч	Zofii	Вознесєння Господєс
16	П	Andrzeja	Феодосія
17	С	Weroniki	Пелагії
18	Н	Feliksa	Св. От. Ірини
19	П	Piotra	Йова
20	В	Bernarda	Акакія
21	С	Walentego	Івана
22	Ч	Heleny	Миколи
23	П	Michała	Симона
24	С	Joanny	Кирила й Мефодія
25	Н	Zielone Świątki	Зелені Свята
26	П	Filipa, Święto Matki	Прєсв. Трійці, Свято Матєрї
27	В	Jana	Сидора
28	С	Augustyna	Пахома
29	Ч	Marii	Федор., Модєста
30	П	Feliksa	Андроника, Славомира
31	С	Petroneli	Фєдота, Христини

- 1.VI 1920 народився український художник Павло Мірошніченко.
 1.VI 1920 декрет про встановлення радянської влади в Галичині.
 1.VI 1890 народився професор слов'янських літератур К. В. Заводзінський.
 3.VI 1890 помер польський фольклорист Оскар Кольберг.
 3.VI 1920 народився польський письменник Тадеуш Хрущелевський.
 6.VI 1530 народився польський поет Ян Кохановський.
 6.VI 1900 народився народний художник Никифор.
 8.VI 1920 створення Галицького революційного комітету.
 9.VI 1870 помер англійський письменник Чарлз Дікенс.
 10.VI 1580 помер португальський поет Луїс ді Камоєнс.
 21.VI 1910 народився український літератор Андрій Лисенко.
 21.VI 1940 проголошення Латвійської, Литовської й Естонської РСР.
 24.VI 1910 народився український поет Іван Нехода.
 24.VI 1850 народився український актор і режисер Іван Григевецький.
 24.VI 1860 народився польський художник Ян Станіславський.
 26.VI 1920 помер український письменник Степан Ковалів.
 28.VI 1940 возз'єднання Бессарабії та південної Буковини з УРСР.
 28.VI 1945 створення Тимчасового Уряду Національної Єдності в ПНР.
 28.VI 1900 народився гетьманський письменник Леон Кручківський.
 28.VI 1910 народився український письменник Юхим Мартич.

ЧЕРВЕНЬ

1	П	Dzien Dziecka	Всіх святих, День дитини
2	П	Erazma	Фадалія
3	В	Leszka	Костянтина й Олени
4	С	Franciszki	Софії
5	Ч	Boże Ciało	Михайла
6	П	Klaudiusza	Семена
7	С	Roberta	Івана
8	П	Medarda	Карла
9	П	Felicjana	Ферапонта
10	В	Małgorzaty	Микити
11	С	Daniela	Олександра
12	Ч	Onufrego	Ісака, Романа
13	П	Antoniego	Єрмія
14	С	Bazylego	Черв. Усгима
15	П	Jolanty	Никифора
16	П	Justyny	Лук'яна
17	В	Adolfa	Митрофана
18	С	Elżbiety	Дороша, Ігора
19	Ч	Gerwazego	Віссаріона
20	П	Bogny	Федота, Святослава
21	С	Alicji	Теодора
22	П	Pauliny	Кирила
23	П	Wandy	Тимофія
24	В	Jana	Варфоломія
25	С	Wilhelma	Онопрія
26	Ч	Jana	Киліни
27	П	Władysława	Єлисея
28	С	Leona	Амоса
29	П	Piotra i Pawła	Ігхона
30	П	Emilii	Мануїла

- 2.VII 1870 народився польський письменник Артур Гурський.
- 5.VII 1880 народився чеський скрипаль і композитор Ян Кубелік.
- 6.VII 1950 договір між ПНР і НДР в справі кордону на Одрі й Нисі.
- 7.VII 1900 народився український письменник Юрій Смолич.
- 8.VII 1960 помер український поет Степан Масляк.
- 8.VII 1890 народилася польська письменниця Софія Коссак-Шуцька.
- 8.VII 1910 народився український поет в Румунії Кирило Куцук-Кочинський.
- 10.VII 1930 народився український різьбар Степан Печений.
- 11.VII 1900 народився український поет Павло Кононенко.
- 12.VII 1920 постановою Політбюро ЦК КП(б)У про введення у школах обов'язкового навчання української мови.
- 15.VII 1410 битва під Грюнвальдом.
- 16.VII 1880 народився український поет автор антології «Українська муза» Олекса Кораленко.
- 19.VII 1920 народився український письменник Тарас Мигаль.
- 27.VII 1910 народилася український мистецтвознавець Любов Суха.
- 28.VII 1940 народився український графік Іван Остафійчук.
- 28.VII 1890 народився український літературознавець і фольклорист Павло Попов.
- 28.VII 1750 помер німецький композитор Йоганн Себастьян Бах.
- 29.VII 1870 помер український поет Амвросій Метлинський.
- 30.VII 1920 в Білостоці утворено Тимчасовий революційний комітет Польщі.

Липень

1	В	Haliny	Леонтія
2	С	Marii	Юди, Тадея
3	Ч	Anatola	Мефодія
4	П	Elzbiety	Юліана
5	С	Antoniego	Овсія
6	П	Lucji	Горини
7	П	Cyryla i Metodego	Різдво Івана Хр.
8	В	Elzbiety	Февронії
9	С	Weroniki	Давида
10	Ч	Anieli	Самсона
11	П	Olgi	Кира, Івана
12	С	Jana	Петра й Павла
13	П	Malgorzaty	Мелітона
14	П	Bonawentury	Лип. Кузьми й Дем'яна
15	В	Henryka	Марії
16	С	Marii	Якимта
17	Ч	Aleksego	Андрія
18	П	Szymona	Панаса
19	С	Wincentego	Уляни, Лідії
20	П	Czeslawa	Хомі
21	П	Andrzeja	Теофіла
22	В	Święto Odrodzenia Polski	Свято Відродження Польщі
23	С	Apolinarego	Антона
24	Ч	Krystyny	Ольги
25	П	Jakuba	Прокла
26	С	Anny	Гаврила
27	П	Natalii	Аклі
28	П	Wiktora	Володимира
29	В	Marty	Афіногена
30	С	Julity	Марини
31	Ч	Ignacego	Якимта, Омеляна

- 1.VIII 1900 народився український письменник Олександр Копиленко.
 2.VIII 1870 народився український художник і поет Іван Пархоменко.
 3.VIII 1860 народилася українська акторка Марія Заньковецька.
 4.VIII 1890 народився німецький перекладач Шевченка Еріх Вейнерт.
 4.VIII 1880 народився український робітничий письменник Трохим Романченко.
 5.VIII 1850 народився французький письменник Гі де Мопассан.
 5.VIII 1940 помер український археолог, етнограф, історик і письменник Дмитро Яворницький.
- 7.VIII 1870 народився український художник Йосип Курилас.
 11.VIII 1910 народився український поет Юрій Андрущенко.
 11.VIII 1900 народився український мистецтвознавець Микола Мацапура.
 12.VIII 1910 народився польський поет Леон Пастернак.
 13.VIII 1900 народився український графік Гаврило Пустовійт.
 15.VIII 1900 народився польський поет Ян Бжехва.
 18.VIII 1850 помер французький романіст Оноре де Бальзак.
 19.VIII 1780 народився французький письменник П'єр Жан Беранже.
 19.VIII 1920 друге повстання в Сілезії.
 28.VIII 1890 народився український поет Дмитро Загум.
 30.VIII 1900 народився український графік Ле́в Лозовський.
 31.VIII 1890 народився український поет Андрій Волошак.

СЕРПЕНЬ

1	П	Piotra	Мокрини
2	С	Alfonsa	Глд і
3	Н	Lidii	Єзекії
4	П	Dominika	Марії
5	В	Marii	Трофима
6	С	Jakuba	Бориса й Гліба
7	Ч	Kajetana	Анни
8	П	Emiliana	Єрмолая
9	С	Romana	Пантелеймона
10	Н	Bogdana	Прохора
11	П	Zuzanny	Каленика
12	В	Klary	Сильвана
13	С	Hipolita	Євдокима
14	Ч	Alfreda	Серп. Соломії, Леонії
15	П	Marii	Стефана
16	С	Joachima	Ісака
17	Н	Jacka	Євдокії
18	П	Agapita	Євстигнія
19	В	Juliusza	Преоб. Госп. Спаса
20	С	Bernarda	Дометія, Олега
21	Ч	Joanny	Омеляна
22	П	Cezarego	Матвія
23	С	Filipa	Лаврентія
24	Н	Bartlomiejca	Євкла
25	П	Ludwika	Фотія
26	В	Marii	Максима, Любемира
27	С	Józefa	Михея
28	Ч	Augustyna	Успіння Пресв. Богородиці
29	П	Jana	Демида
30	С	Róży	Мирона
31	Н	Rajmunda	Флора й Лавра

- „.IX 1790 народився український історик і етнограф Олександр Маркович.
- 7.IX 1870 народився російський письменник Олександр Купрін.
- 8.IX 1830 народився провансальський поет Фредерік Містраль.
- 8.IX 1910 народився польський славіст Маріан Якубець.
- 12.IX 1920 народився польський художник Олександр Кобздей.
- 12.IX 1880 помер польський етнограф і письменник Антоні Марцінковський.
- 12.IX 1900 народився український письменник Петро Вільховий.
- 16.IX 1910 народилася український мистецтвознавець Людмила Сак.
- 17.IX 1940 помер український режисер і актор Панас Саксаганський.
- 18.IX 1910 народився український письменник Михайло Чабанівський.
- 19.IX 1900 народився польський поет Владзімеж Слободник.
- 20.IX 1940 опубліковано постанову про організацію музею Т. Шевченка в Києві.
- 23.IX 1870 помер французький письменник Проспер Меріме.
- 25.IX 1920 народився український актор і кінорежисер Сергій Бондарчук.
- 29.IX 1930 помер російський живописець Ілля Рєпін.

ВЕРЕСЕНЬ

1	П	Bronisławy	Андрія
2	В	Stefana	Самійла
3	С	Szymona	Тадея
4	Ч	Rozalii	Агафоника
5	П	Wawrzyńca	Іривія
6	С	Zachariasza	Євтихія
7	Н	Reginy	Варфоломія
8	П	Marii	Адріана, Наталії
9	В	Piotra	Пимона
10	С	Mikołaja	Мойсея
11	Ч	Protazego	Івана
12	П	Marii	Олександра
13	С	Filipa	Марії, Геннадія
14	Н	Bernarda	Вер. Семена й Марти
15	П	Nikodema	Мамонта
16	В	Korneliusza	Антима
17	С	Franciszka	Вавила
18	Ч	Józefa	Захара, Раїси
19	П	Januarego	Михайла
20	С	Eustachego	Созонта
21	Н	Mateusza	Різдво Пресв. Богородиці
22	П	Maurycego	Якима й Анни
23	В	Tekli	Нимидори
24	С	Gerarda	Теодори
25	Ч	Aurelii	Автонома
26	П	Cypriana	Корниля
27	С	Kosmy i Damiana	Воздвиж. Чесного Хреста
28	Н	Wacława	Микити
29	П	Michała	Юхимії, Людмили
30	В	Hieronima	Віри, Надії, Любові

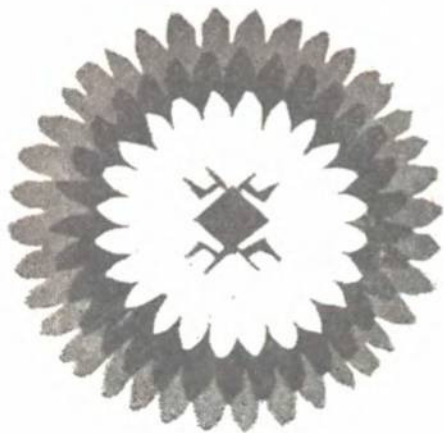

- 1.X 1960 створення в Києві Товариства культурних зв'язків з українцями за кордоном.
- 4.X 1880 помер французький композитор Жак Оффенбах.
- 4.X 1930 померла українська письменниця Олена Пчілка.
- 8.X 1910 померла польська поетеса Марія Конопницька.
- 8.X 1870 народився український спортсмен-борець Іван Піддубний.
- 12.X 1810 народився український художник Хома Сосновський.
- 13.X 1900 народився український архітектор Григорій Головка.
- 17.X 1940 народився український художник кераміки Роман Пегрук.
- 17.X 1930 народився український різьбар Анатолій Самусь.
- 17.X 1920 помер американський публіцист Джон Рід.
- 17.X 1930 народився український художник килимів Леонід Товстуха.
- 18.X 1870 народився український геолог, поет і художник Володимир Різниченко.
- 19.X 1910 народився український художник Федір Манайло.
- 19.X 1930 народився український мистецтвознавець Дмитро Янко.
- 20.X 1920 підписання перемир'я між Польщею і Радянською Росією.
- 22.X 1870 народився російський письменник Іван Бунін.
- 22.X 1880 народився український психіатр Віктор Протопопов.
- 23.X 1910 народилася українська народна поетеса Параска Амбросій.
- 24.X 1945 Виникнення ООН.
- 25.X 1860 народився український художник Микола Самокиш.
- 26.X 1880 народився російський письменник Андрій Бєлий.
- 27.X 1920 народився український художник Георгій Вербицький.

ЖОВТЕНЬ

1	С	Jana	Євмела
2	Ч	Teofila	Трохима
3	П	Teresy	Остала
4	С	Franciszka	Кіндрата
5	Н	Placyda	Фоки, Йоши
6	П	Artura	Івана
7	В	Marii	Теклі
8	С	Brygidy	Єфросинії
9	Ч	Dionizego	Івана
10	П	Franciszka	Калістрата
11	С	Emiliana	Харитона
12	Н	Maksymiliany. Dzień W.P.	Кириака, Дем, ІІВ
13	П	Edwarda	Григорія
14	В	Kaliksta. Dzień Nauczyciela	Покрови. День Вчителів
15	С	Jadwigi	Купріяна
16	Ч	Gerarda	Деніса
17	П	Małgorzaty	Єрофія
18	С	Łukasza	Харитини
19	П	Piotra	Хоми
20	П	Ireny	Сергія й Вахха
21	В	Urszuli	Пеларгії, Таїсії
22	С	Filipa	Якова
23	Ч	Teodora	Євламтія
24	П	Rafała	Пилипа, Зінаїди
25	С	Kryspina	Прова
26	Н	Ewarysta	Карпа
27	П	Sabiny	Назара, Мстислава
28	В	Tadeusza	Юхима, Лук'яна
29	С	Narcyza	Логвина
30	Ч	Alfonsa	Осії
31	П	Urbana	Луки

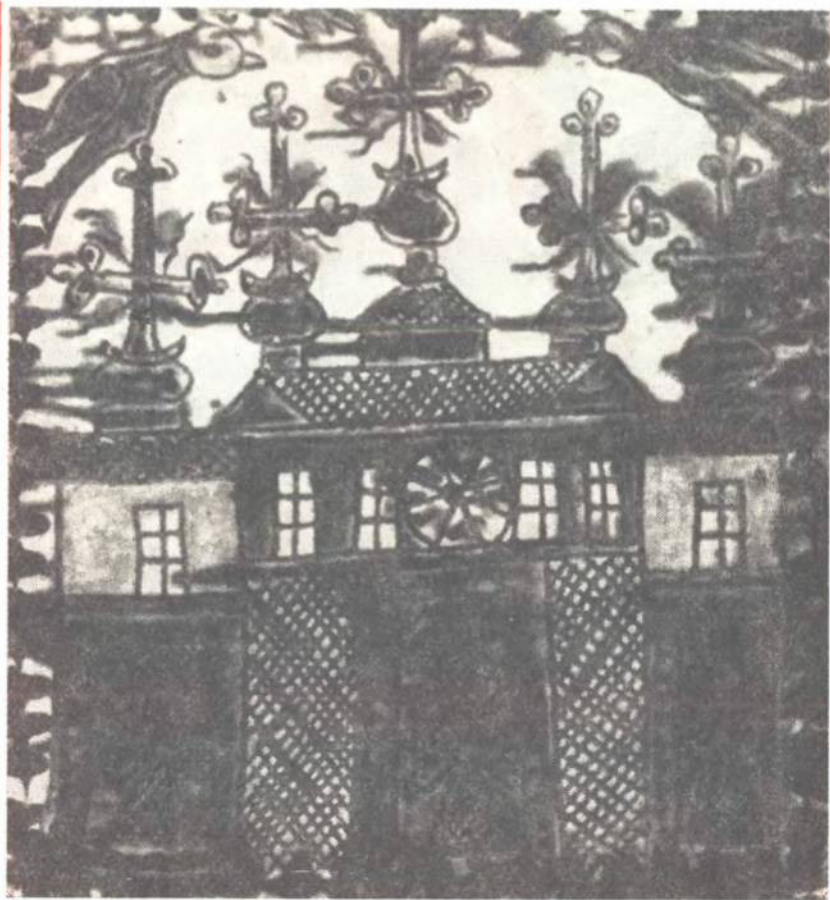

- 1.XI 1870 народився український бібліограф і перекладач Микола Сагарда.
2.XI 1950 помер англійський драматург Бернард Шоу.
2.XI 1920 народився український письменник Михайло Шмайда.
5.XI 1880 народився румунський письменник Михайло Садов'яну.
6.XI 1960 пуск першої черги Київського метрополітену.
6.XI 1930 II Міжнародна конференція революційних письменників у Харкові.
7.XI 1880 народився український літературознавець Володимир Шепотов.
8.XI 1910 народився український письменник Михайло Білецький.
12.XI 1840 народився французький різьбар Огюст Роден.
14.XI 1910 народився польський письменник Єжи Путрамент.
15.XI 1670 помер чеський педагог Ян Амос Коменський.
15-22.XI 1950 II Всесвітній конгрес прихильників миру у Варшаві, створення Всесвітньої Ради Миру.
20.XI 1910 помер російський письменник і мислитель Лев Толстой.
23.XI 1860 народилася українська художниця Марія Башкирцева.
24.XI 1850 народився український художник Микола Бодаревський.
28.XI 1820 народився класик марксизму Фрідріх Енгельс.
28.XI 1880 народився російський поет Олександр Блок.
28.XI 1900 народився український хімік Ярослав Середа.
28.XI 1890 народилася українська письменниця Зінаїда Тулуб.
29.XI 1945 виникнення соціалістичної Югославії.
29.XI 1830 початок Листопадового повстання в Польщі.
29.XI 1880 народився український літературознавець Сергій Маслов.
29.XI 1919 помер український філолог і письменник Іван Верхратський.
30.XI 1930 народився український художник Микола Медвецький.
31.XI 1850 народився предтеча марксизму на Україні Сергій Подолинський.

Листопад

1	С	Święto Zmarłych	Іоїл.т
2	Н	Bogdana	Артема
3	П	Huberta	Лларіона
4	В	Karola	Оверкія
5	С	Elżbiety	Якова
6	Ч	Leonarda	Арети
7	П	63 rocznica Rewolucji Paźdz.	Маркіяна, 63 р. В. Жовтня
8	С	Sewera	Дмитра
9	Н	Teodora	Нестора
10	П	Andrzeja	Терентія
11	В	Marcina	Анастасії
12	С	Witolda	Зіновія
13	Ч	Stanisława	Остапа
14	П	Józefata	Лист. Кузьми й Дем'яна
15	С	Alberta	Акиндина
16	Н	Edmunda	Аксесима
17	П	Salomei	Оникія
18	В	Romana	Галактіона
19	С	Seweryna	Павла
20	Ч	Feliksa	Лазаря
21	П	Marii	Собор архм. Михайла
22	С	Cecylii	Онисифора
23	Н	Klemensa	Граста, Ореста
24	П	Jana	Мини
25	В	Katarzyny	Йосафата
26	С	Sylwestra	Івана
27	Ч	Waleriana	Пидипа
28	П	Grzegorza	Гурія
29	С	Saturnina	Матвія
30	Н	Andrzeja	Григорія

- 6.XII 1770 народився німецький композитор Людвиг Бетховен.
 7.XII 1900 | народилася українська народна художниця Катерина Білокур.
 9.XII 1890 народився український літературознавець Микола Плевако.
 11.XII 1810 народився французький письменник Альфред де Мюссе.
 12.XII 1860 народився польський поет Ян Каспрович.
 12.XII 1900 помер український письменник Олександр Кониський.
 14.XII 1840 народився український драматург Михайло Старицький.
 16.XII 1910 народилася польська письменниця Софія Друждж-Сатановська.
 19.XII 1830 народився український письменник Данило Мордовець.
 19.XII 1920 народився український письменник Микола Руденко.
 19.XII 1870 помер західноукраїнський композитор Михайло Вербицький.
 20.XII 1900 народився польський письменник Ян Бжоза.
 24.XII 1900 вийшов першої номер марксистської газети «Искра».
 24.XII 1910 народився український поет Петро Дорошко.
 29.XII 1920 народився український графік Олексій Фіщенко.

ГРУДЕНЬ

1	П	Natalii	Платона
2	В	Pauliny	Овдія
3	С	Franciszka	Григорія
4	Ч	Barbary	Введ. у храм Пр. Богород.
5	П	Sabiny	Филिमона
6	С	Mikołaja	Амфілохія
7	Н	Ambrożego	Катерини
8	П	Marii	Климента
9	В	Leokadii	Алліпія
10	С	Julii	Якова, Паладія
11	Ч	Damazego	Стефана
12	П	Aleksandra	Парамона
13	С	Łucji	Андрія
14	Н	Alfreda	Груд. Наума
15	П	Waleriana	*Абакума
16	В	Euzebiusza	Софрона
17	С	Łazarza	Варвара
18	Ч	Bogusława	Сави
19	П	Urbana	Миколи Чуд.
20	С	Dominika	Амвросія
21	Н	Tomasza	Потала
22	П	Zenona	НЗПД — Авви
23	В	Wiktorii	Мини, Гермогена
24	С	Adama i Ewy	Никона, Данила
25	Ч	Boże Narodzenie	Свиридона, 63 р. УРСР
26	П	Szczepana	Євстрата
27	С	Jana	Тирса
28	Н	Antonicgo	Єлевферія, Сусанни
29	П	Tomasza	Огія
30	В	Eugeniusza	Данила
31	С	Sylwestra	Севастіяна

Королівський замок у Варшаві.

Бальний зал у Королівському замку.

У ПНР

ВІДРОДЖЕНЕ МІСТО

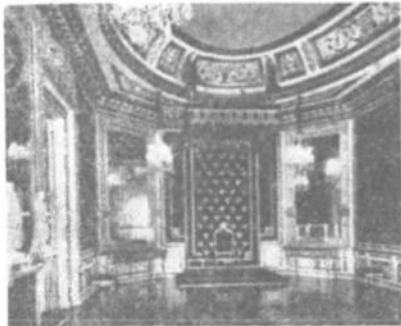
Варшава столиця Польщі в роки останньої війни пройшла тернистий шлях. Уже в червні 1939 р. гітлерівці опрацювали план повного знищення міста та побудови на його місці німецького «штадту» на 130 тисяч мешканців.

Згідно з цим планом гітлерівський окупант 1939 р. зруйнував 12% столичної забудови, 1943 р. він зрівняв із землею єврейські квартали, в 1944 р. спеціальні мінерні частини планомірно спустошили лівобережну Варшаву. Таким способом у лівобережній частині міста знищено 25% водопроводів і каналізації, 90% газової мережі, 50% електростанцій, 80% газових вуличних ламп, 98% вуличних електроламп, 90% трамвайного надземного устаткування, 100% трамвайних депо, 80% трамвайних вагонів, 46% тротуарів, 50% дерев і 100% мостів. Було знищено 22 пам'ятники, в тому числі Шопеніві, Міцкевичу, Понятовському, Кілінському та ін. Повністю зруйновано 65 млн. м³ будинків, а серед них Королівський замок, палаци, бібліотеки, архіви, музеї, школи, театри, костьоли. Всього ворог знищив 702 архітектурні пам'ятки, тобто 90% довоєнного їх стану. Вартісне устаткування гітлерівці вивезли до Німеччини.

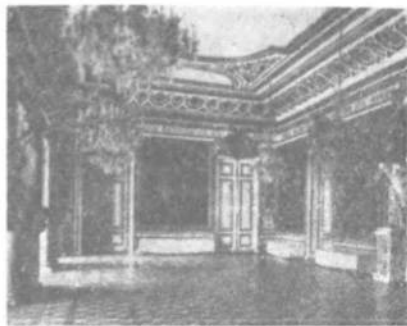
17 січня 1945 р. Польське Військо та Радянська Армія визволили Варшаву. Рішенням Паргії, Уряду й усього народу розпочалася відбудова столиці. Треба було усунути 20 млн. м³ грузу. Утворено Бюро відбудови столиці, яке опрацювало генеральний план реконструкції міста. Від 1 січня 1948 р. діяльність БВС перейняло на себе Реставраційне управління.

Унаслідок посиленої праці в 1950—1953 рр. відбудовано Старе місто, а через два роки — Нове місто. Стали до ладу вулиці: Краківське передмістя, Новий світ, Мйодова, Длуга; площі Театральна та Ф. Держинського. Відбудовано палаци Сташиця (1951), Блянка (1951), Браніцьких (1952), Острозьких (1959), Краєцьких (1960), Лазенки (1960), Круцікарню (1964), а також пам'ятки сакральної архітектури: собор святого Яна, костьоли Святого Хреста, Святого Олександра, Єзуїтів та інші.

Встановлено знищені фашистами пам'ятники Коперникові (1945), Міцкевичу (1950), Шопеніві (1948) та інші. Одночасно сгоруджено нові пам'ятники: Бойового Братерства (1945), Героям гетто (1948), Мавзолей радянських солдатів (1950), Ф. Держинському (1951), Партизанам (1962), Героям Варшави (1964), Солдатам I Армії Польського Війська (1963) та інші.

Троновий зал у Королівському замку у Варшаві.

Рицарський зал у Королівському замку у Варшаві.

Відбудова такої великої кількості пам'яток архітектури прославила Польщу в усьому світі. Сьогодні польські спеціалісти з реставрації пам'яток архітектури працюють у багатьох іноземних країнах.

Швидкими темпами збудовано траси «Схід—Захід», «Північ—Південь», Маршалковську, Віслостраду, Лазенковську, поширено вулицю Пулавську. Відбудовано знищені мости та споруджено новий міст через Віслу на Лазенковській трасі. 1976 р. розпочалася будова найновішої траси — Торунської, на якій до 1983 р. буде збудовано новий міст через Віслу, 4 тунелі, 10 кладок, 54 віадуки, 13 тунельних проходів.

Невідкладною справою була побудова житлових кварталів. Так постали поселення Муранів, Марієнштадт, Ельонки, Залізна Брама, Поселення Молодих, Міцонів, Бураків, Млоціни, Стегни, Хомічувка, Жоліборські сади, Беляни III, Прага II, Урсинів, Гоцлав та інші. Всього у Варшаві досі збудовано понад 150 поселень.

На площі 22 гектарів будується західний район центральної Варшави. Поблизу Центрального вокзалу постануть готелі, банки, торговельні установи, крамниці, ресторани та висотні житлові будинки. До 1990 р. житлове будівництво буде розгортатися на території від Тархоміна до Легіонова, Нового двору та Модліна, а також у районі Воломіна. На північ від Модліна буде побудований міжнародний аеродром. До 1990 р. кожна варшавська сім'я одержить своє помешкання. Для здійснення цієї мети заплановано побудувати в столиці біля 450 тис. нових помешкань.

Крім житлового будівництва, споруджено будинок ЦК ПОРП (1948—1951), будинки міністерств, театри, кінотеатри, школи, приміщення для наукових інститутів. Віддано до вжитку численні гуртожитки для молоді, робітничі готелі, стадіон Десятиріччя. Побудовано готелі «Метрополь», «Гранд готель», «Саський», «Солець», «Форум», «Вікторія» та інші. Готелі «Форум» і «Вікторія» включено до міжнародної системи резервації (належать вони до міжнародної організації системи резервації «Інтерконтиненталь»).

У центрі столиці виріс дар СРСР — високий Палац культури й науки (1952—1955). Побудовано вокзали Середмістя, Східний, Центральний і Західний та новий аеродром.

У столиці, крім відбудованих старих, появились нові фабрики й заводи: металургійний завод, автомобільний завод, фабрики житлового будівництва, харчової промисловості й фармацевтичний завод «Польфа». Розбудовано тракторний завод в Урсусі, побудовано теплоелектроцентралі. Особливе місце в країні займають Варшавська поліграфічна та електронна промисловості. 1978 р. у Варшаві продуковано щоденно товару на суму 800 млн. зл. У 1990 р. валтова продукція Варшави збільшиться проти 1975 р. у 3,5 раза.

Переломним моментом в історії розбудови столиці стали 70-ті роки. Символічним цього доказом є підняття з руїн Королівського замку, Замку Мазовецьких князів, початок будови Наукового центру на Секерках і Національної бібліотеки на Мокотові. Для охорони здоров'я 1 млн. 532 тис. варшав'ян (у 1977 р.) побудовано велику кількість лікарень і поліклінік. Світове значення має Центр охорони здоров'я дитини. Для зборів населення взято під охорону національний парк у Кампіносі, ліси в долині Вісли, Свідра та Нарві, ліси Отвоцька, Повсіна та Констанціна, побудовано Зегжінську затоку і насаджено багато нових парків. У 1990 р. населення Варшави становитиме 1 млн 650 тис. жителів.

Продовжуючи славні культурні традиції минулого, столиця Народної Польщі в невимовно важких умовах здійснила сміливі плани, які названо культурним чудом.

У Варшаві живе і працює дві третіх польських літераторів, 35% художників, 60% журналістів, понад 50% композиторів, 40% архітекторів, 25% акторів країни. Тут працює 25 постійних драматичних, музичних і лялькових театрів та одна філармонія. У 60 кінотеатрах може одночасно оглядати фільми понад 25 тис. осіб. Від 1951 р. у Варшаві діє Польське телебачення, а з 1969 р. — Центральний телевізійний осередок. Розбудовано бібліотеки, читальні та книгарні. Незабаром буде закінчена будова першого зразкового Будинку книжки. Щорічно у Варшаві відбуваються Міжнародні ярмарки книжки. Науковий характер мають такі бібліотеки як: Національна, Публічна, Військова, Сеймова, ЦК ПОРП, Центральна рільнича, Варшавського університету, ПАН та ін. Всього у Варшаві нараховується понад 130 наукових бібліотек.

Крім Національного музею, зорганізовано музеї: Польського Війська, В. Леніна та історії революційного руху, Літератури ім. А. Міцкевича, В. Броневського, Історичний, Етнографічний та інші музеї. Всього є їх 30. Працює також 4 архіви, 16 картинних галерей та багато шкіл, у яких здобуває й підвищує освіту коло півмільйона осіб. Варшава є осідком ПАН, багатьох наукових інститутів, 13 вищих шкіл. У дослідницьких ділянках працює понад 100 тис. осіб. До 1990 р. буде побудовано два наукові осередки: на Секерках і Охоті.

У Варшаві відбуваються міжнародні виставки плакату, міжнародні конкурси піаністів ім. Ф. Шопена, міжнародні поетичні осені, міжнародні музичні фестивалі «Варшавська осінь», міжнародні джезові фестивалі, конгреси Європейської Спільки музичних шкіл (АЕСАМ), засідання Ради народної музики ЮНЕСКО, міжнародні конгреси русистів, славістів, перекладачів, письменників та редакторів літературних журналів соціалістичних країн тощо.

Варшава є центром політичного життя країни. Тут мають свої дипломатичні представництва близько 120 країн світу. Варшава є також найбільшим вузлом повітряного транспорту ПНР. Завдяки Польському аерофлоту вона має повітряний зв'язок з містами країн Європи, Північної та Південної Америки, Африки та Азії.

Відроджене місто створило широким масам населення добрі умови для науки, праці й відпочинку. Воно дало одночасно творчу наснагу письменникам, композиторам, художникам, скульпторам та архітекторам і стало предметом гордості й любові всього народу.

А. С.

Гадеуш Хрусцелевський

КРАКІВСЬКЕ ПЕРЕДМІСТЯ

Є тут вулиця славна, у нас вписана й у вічність.

І є дороговказ — це куля земна у долоні

Керує вічним рухом: йдеш мов у ліс предвічний.

Глянь, ліс Сну літньої ночі — в лузі, у трав полоні,

Пнеться arbor Poloniae — колона хоробра

Стоїть між руїн одна на брилі бароковій;
Внизу: то птах, то м'яч дитячий скачуть. Глянь, образ
Каналетта, глянь книги законів сеймових.
Поглянь, авіазнімок, де племінь червоний
Хрест різьбить... Тут стукає час анахронічний,
Ідуть живі і тіні бредуть до колони,
Йдуть крізь гамір подій великих, мегушню столицю
В полонезі, де кельми, лаври й гарматні дула сяють нині.
В марді неба згусток крові з синіх вен.
Лицарі із трилогії. Мури бернардинів...
Глянь, очі Словацького палають зелені,
Прус з Вокульським шепчуть... про авіацію...
Тролейбус закрив їх на мить лиш... і вже дзвонить...
Пройшов шойно Стажинський. З вісами до акції
Князь Юзеф веде безсмертні мої сірі загони.
Каменяр, що вмер давно вже, знов суне по бруку.
Нач плятою аліців горять-незгоряють
Тіні п'яти героїв — смолоскипи держать їхні руки.
Сплять леви... Та часу сфінкс тут голубом кружляє.
Тувім Ех oriente пише. Глянь, оце віконце.
Вертепний дідок несе пісочок з-над Вісли.
Люди з крамнищ виходять, несуть хліб як сонце
І промайне мій батько маревом імлістим.
Є час в руці людини, що пливе над простором
До колони, що пнеться деревом високим.
Колісь у землю ляжу, накриюся бором.
І ви мене згадаєте у вуличнім потоку.

З польської переклав Іван Златокудр

ЗАХІДНІ ТА ПІВНІЧНІ ЗЕМЛІ ПНР

Унаслідок переможного наступу радянських і польських військ, зимою й весною 1945 року були визволені західні та північні землі Польщі. Відроджена польська держава — ПНР — зайняла майже цю саму територію, на якій простягалась 1000 років тому держава Мешка I й Болеслава Хороброго. Кордони Польщі встановлено на заході вздовж річок Одри та Лужицької Ниси, а на півночі — уздовж узбережжя Балтійського моря. Одночасно ПНР встановила свої східні кордони з Радянським Союзом на основі справедливості й дружнього співжиття з сусідніми слов'янськими та литовськими народами.

Сьогодні назва «західні та північні землі» існує тільки як географічне поняття, без точного визначення їхніх кордонів. Землі ці органічно зрослися з іншими польськими землями в суцільний територіальний комплекс, а внаслідок адміністративної реформи та зміни територіального поділу країни затерлися також давні адміністративні кордони. Але шлях до здійснення такого стану був нелегкий. На перешкоді бо стояли великі воєнні знищення й обезлюднення цих земель та нерозуміння певною частиною польського суспільства нової політичної ситуації. Насправді тільки ліві польські партії належно уявляли собі картину майбутньої Польщі та умови, в яких прийдеться здійснювати величезне завдання побудови нового суспільства в нових межах польської держави. У квітні 1943 року визначний польський комуністичний діяч Альфред Лямпе писав:

«Кордони відродженої польської держави мусять бути визначені інакше, ніж довоєнні кордони, бо й інша буде Польща щодо своєї внутрішньої форми та щодо своєї міжнародної ролі... Ні одна п'ядь польської землі не може затишатися поза межами Польщі. Не жадаємо також для себе ні одної п'яді української, білоруської або литовської землі. Вимагаємо для себе права на повне національне возз'єд-

нання у своїй державі і визнаємо право українців, білорусів та литовців на таке ж повне національне возз'єднання... Зміцнені на сході та на заході, безпечні на півдні та на півночі, внутрішньо відроджені — зуміємо скоро залікувати рани, заподіяні війною та німецькою окупацією, і спрямувати країну на шлях прискороженого розвитку».

Ці слова найкраще свідчать про належне ставлення польської лівіци до майбутніх кордонів Польщі. Проявом цього ставлення була також програмна декларація Польської робітничої партії «За ш σ боремося?» з листопада 1943 року, в якій читаємо:

«На заході і над Балтикою мусимо повернути втрачені польські етнографічні землі, силою зденационалізовані та поніччені зокрема під час неволі періоду після поділів Польщі та в роки теперішньої німецької окупації. На сході, на території споконвіку заселеній етнічною українською та білоруською більшістю, польський народ, який так криво оплачує свою свободу, визнаючи право націй на самовизначення, не може відмовляти українському та білоруському народам права на визначення форм своєї державності згідно з волею населення. Забезпечить це нам мир на сході та зміцнить наші позиції на заході та над Балтикою».

Крайова Національна Рада (КНР) перший верховний орган влади ПНР на другому засіданні в січні 1944 року, за словами Б. Берута обговорювала «необхідність вирішення справи східних кордонів у дружньому порозумінні з сусідніми народами СРСР та визначила північно-західні кордони на Олрі, Нисі й Балтиці».

У 1945 році вслід за насупаючими регулярними частинами Червоної Армії та Польського Війська йшли представники польської адміністративної влади, займаючи визволені землі. Вони були у великій мірі спустошені та обезлюднені, і доводилося організувати все життя міст і сіл ще тоді, коли на заході гриміли гармати, а ціла країна почала шойно підніматися після важкої окупаційної ночі. Можна було б тут навести ряд оціночних статистичних даних, які показали б розміри знищень. Але, хіба, ще краще промовлять слова перших переселенців, які прибули на західні та північні землі:

«Я побачив уперше море руїн. Доми, які уціліли, мали також вигляд руїни... Чорні отвори вікон випалених домів страшили своїм виглядом. Ліс білих димарів стирчав понад руїнами. Деревя, які колись були прикрасою парків, тепер стояли, як скелети, опалені та поламани. Повітря було пересичене курявою та димом».

«Шукали ми по довколишніх селах місця поселення, протягом двох тижнів не могли ми вирішити, бо по селах було майже порожньо... В домах — повибивані вікна, знищені підлоги...»

На західні та північні землі поверталися поляки-автохтони і разом з репатріантами з Заходу та Радянського Союзу, які тут поселялися, освоювали ці землі. Але були й так звані «розкрадачі», що заради власної наживи розкрадали й вивозили з цих районів покинуте народне добро. То ж перед владою постало складне завдання розв'язати всі пекучі питання, що накопичилися протягом так короткого часу.

Від самого початку діяло на цих землях Польське репатріаційне правління (з жовтня 1944 р.), засновувано багато інших установ та організацій, які своєю діяльністю сприяли освоєнню західних та північних земель. В листопаді 1945 року утворено Міністерство возз'єднаних земель, завданням якого було ведення планомирної переселенської акції, забезпечення населення необхідними предметами народного споживання, розпорядження майном, яке залишилося після німців, адміністрування возз'єднаними землями. Згадане міністерство діяло три роки (до кінця 1948 р.), протягом яких воно виконало поставлені перед ним завдання.

Великий внесок в освоєння та в дальший економічний і культурний розвиток західних та північних земель зробило українське населення. У 1947 році українські селяни займали тут найбільш знищені господарства і пітносили їх на високий економічний рівень. Відомий польський історик та соціолог Юзеф Буршта, що досліджував це питання, ось так писав про українців, які опинилися на західних землях:

«Виявилось, що в господарчій ділянці вони дуже здібні й гнучкі. За короткий час, завдяки цим здібностям, а особливо властивій їм працьовитості, запобігливості та старанності, вони зуміли добре засвоїти агротехнічні знання. Сьогодні це найчастіше зразкові хлібороби» (Пшегльонд заходні, 1966, № 1). С. 3.

ПОЛЬСЬКО-РАДЯНСЬКА СПІВПРАЦЯ В НАУЦІ І ТЕХНІЦІ

Здається слушною теза, що співпраця народів родиться з конкретної спільності інтересів. Спробуємо глянути під тим кутом зору й на поставлену в заголовку проблему.

Коли під кінець війни Радянська Армія гнала ворога туди, звідки він вийшов, та визволяла сусідні землі, було відомо, що тут встановиться соціалістичний лад, що сусіди стануть союзниками СРСР, творитимуть з ним один табір, який зможе міряться силами з капіталістичним світом. Лише треба було ті сили зібрати, вигоїти рани, воскресити з руїн міста й села, збудувати новітнє господарство. Розуміння спільних інтересів диктувало членом табору необхідність налагодження тісної, широкої співпраці. Наслідком того зрозуміння був Договір про дружбу, взаємодопомогу і співпрацю після війни, підписаний Польщею з Радянським Союзом ще в період боїв на фронті — 21 квітня 1945 р., та Угода про науково-технічну співпрацю від 5 березня 1947 р.

Коли писалися ці договори розбита й пограбована Польща мала надто мало (воїх фахівців. Половина польських науковців загинула під час війни і людина з вищою освітою, з науковим званням, цінилася тут на вагу золота. Отже, щоб розпочати справжню співпрацю треба було спершу створити, тобто вишкелити науково-технічні кадри, до того ж часу можна було користатися тільки допомогою міцного сусіда.

Допомога приходила вслід за фронтом, коли починалася відбудова знищених об'єктів, урухомлювалися електростанції, водопроводи й фабрики, рушав транспорт. Інженери й техніки приступали до праці ще в червоноармійських мундирах. У Радянському Союзі готовилися різноманітні документація. З 1947 до 1971 р. він передав Польщі коло 10 тис. комплектів технічної документації, в тому 280 проєктів великих інвестиційних споруд, 1500 проєктів унікальних машин і приладдя, 600 комплектів технологій виробництва. Наукова й технічна допомога СРСР у значній мірі спричинилися до швидкого розвитку в Польщі різних галузей промисловості, як металургія, машинобудування, енергетика, авіація й засоби транспорту, хімія та будівництво. Звідти ж виростили й початки польської атомістики.

Велику поміч подав СРСР у побудові й розвитку вищого шкільництва Польщі. Роками перебували тут у відрядженнях радянські викладачі гуманістичних і технічних наук, які передавали польським університетам і політехнікумам досвід і досягнення своїх наукових закладів. Проте польське шкільництво неспроможне було ще тоді готовити усіх спеціалістів, потрібних народному господарству, тому польські студенти поїхали здобувати знання в Москву, Ленінград, Київ, Одесу, Харків, в міста за Уралом. Вивчилися там 3,5 тис. осіб, з них понад 400 — захистило докторські дисертації, а більше 2000 — відбуло науково-дослідний стаж в СРСР. Це дало змогу почати працю в нових ділянках наук, яких досі в Польщі не було, закінчити етап користання з допомогою та перейти до справжньої співпраці. Якщо взяти до уваги факт, що Польща є найбільшою (після СРСР) державою в соціалістичному таборі, то її співпраця стала важливим фактором навіть для такого велетня, як Радянський Союз. Досить сказати, що до 1971 р. ПНР передала СРСР біля 4 тис. комплектів технічної документації, в тому числі 80 інвестиційних проєктів, понад 600 проєктів виробництва машин і устаткування, 500 комплектів технологічної документації. Радянські інженери й техніки почали відвідувати партнера, щоб ознайомитися з досягненнями польського господарства. Досі побувало їх тут 7,5 тис. Польські ж спеціалісти не лише відвідують радян-

ських колег, а й дуть до них у довші відрядження, бо тут, в одній з найбільших у світі науково-технічних баз, завжди є чого навчитися.

Польська Академія наук вже досить давно співпрацює з АН СРСР у ділянці механіки, акустики, математики, кібернетики, ядерної фізики. Останнім часом співпраця концентрується на найважливіших потребах обох країн, причому Польщу зокрема цікавлять машинобудівна промисловість, електроніка, металургія, гірництво й енергетика (включно з ядерною), космонавтика, рільництво тощо. Тому в 1974 р. Міністерство науки, вищого шкільництва й техніки ПНР та Державний комітет науки й техніки Ради Міністрів СРСР почали координувати свої плани науки й техніки та науково-технічної співпраці. Внаслідок консультацій проведення з участю 21 польських та 45 радянських міністерств і центральних установ, вибрано 295 проблем і тем, які вирішено спільно реалізувати в 1976—1980 роках. Важливішими ділянками були тут енергетика, вугільна промисловість, будівництво великих енергетичних і транспортних машин, електронно-обчислювальна техніка й системи керування, хімічна промисловість, наукова й технічна апаратура та будівництво. Виконавцями цього плану стало 190 польських та 245 радянських науково-дослідних і проектно-конструкторських установ.

Інститут кібернетики АН УРСР є координаційним центром відповідних інститутів РЕВ. У ПНР готується перекладне видання київської двотомної «Енциклопедії кібернетики». Директора Інституту кібернетики АН УРСР Віктора Глушкова обрано почесним членом Польського кібернетичного товариства. Плідною стала співпраця польських і радянських вищих навчальних закладів, зокрема Київського і Ягеллонського, Харківського й Познанського та Львівського й Люблінського університетів, а також Харківського й Познанського, Київського й Варшавського та Вроцлавського політехнічних інститутів. Інститут електростварювання АН УРСР співпрацює з Інститутом електростварювання у Варшаві та Глівіцах.

Радянські, в тому й українські історики разом з польськими істориками вивчають польсько-російські та польсько-українські взаємини, зокрема польське повстання 1863 р., діяльність Товариства польського люду, визвольну боротьбу українського народу під проводом Б. Хмельницького, розвиток революційного руху тощо. Широко розгортається співпраця наукових бібліотек обох країн. Польські археологи брали участь в розкопках у стародавній Ольвії. Плідно співпрацюють літературознавці, мовознавці та інші спеціалісти ПАН і АН УРСР.

В Дубній під Москвою вишколено польських фізиків-атомників, завдяки чому побудовано у Сьверку атомний реактор, де почалися атомні дослідження. Відомства важкої промисловості обох держав співпрацюють у реалізації 30 тем з ділянки устаткування енергетики, металургії, авіації, підіймально-транспортних машин, дизельних моторів, нових конструкцій вагонів. СРСР передав Польщі проекти устаткування металургійного заводу «Катовиці». Науково-технічна співпраця в електронній промисловості охопила майже всі ділянки електронної техніки з технологічною апаратурою включно. З цікавих наслідків співпраці варто згадати конструкцію комбайна дистанційного керування, що розробляє вугілля без допомоги людей. Один такий комбайн дає заощадження коло 350 тис. крб (7 млн. зл.) на рік.

Цей приклад свідчить, що науково-технічна співпраця дає обома партнерам навіть економічний зиск. І справді: 90 опрацювань, виконаних спільно в 1975 р. польськими й радянськими спеціалістами, дали тільки в 1976 р. 20 млн. крб (400 млн. зл.) прибутку в обох країнах.

Співпраця охоплює з кожним роком щораз більше установ і людей в обох державах. Крім академій наук, міністерств та інших центральних установ, співпрацюють міста, університети, інститути — близькі, дальші й дуже далекі, як Сибірський центр Академії наук СРСР, установи УРСР і РРФСР. В останньому десятиріччі постійний контакт з Польщею встановили Тбілісі, Вільнюс, Алма-Ата, Ташкент, Таллін. В радянських журналах публікуються статті видатних польських науковців і навпаки. Є спроби створити спільні науково-дослідні інститути, де вже такий Міжнародний математичний центр ім. С. Банаха у Варшаві.

Наприкінці 1978 р. у Москві відбулося XXI засідання Міжнародної польсько-

-радянської комісії для економічної й науково-технічної співпраці. На засіданні між іншим підписано договір про передачу ПНР ліцензії на виробництво літака киявського конструктора Олега Антонова Ан-28. СРСР подасть технічну допомогу у продукуванні цього літака в Польщі, а також допоможе в побудові у ПНР трьох великих молочарень.

Польща незабаром розпочне будівництво нових, придатних до пошуків нафти на дні моря, кораблів, які постачатиме Радянському Союзові у 1981—1988 рр. на суму 1 млрд. карбованців. Планується кооперативне виробництво нової невеликої легкової автоматика. Схвалено проект побудови на Україні Хмельницької атомної електростанції, електроенергією якої користуватиметься й Польща. Підготовлено проекти довготермінової співпраці у виробництві будівельних і транспортних машин, устаткування для продукування кормів, для нафтоперегінних заводів та гірничої й енергетичної промисловості. Уже опрацьовано плани співпраці до 1990 р.

Значення науково-технічної співпраці в розвитку обох країн не можна виміряти цифрами, бо вона виходить поза межі господарства, технічного поступу, економічного розвитку. Це виростає нова форма суспільних взаємин, якої світ досі не бачив. М.С.

ВИХОВУВАННЯ НАРОДІВ У ДУСІ МИРУ

Захищення ідеї миру, а цим самим і виховання людства в дусі миру, Радянський Союз, а згодом і всі соціалістичні країни, здійснюють шляхом вживання різних заходів від початків свого існування.

Першим проявом цієї політики був Декрет про мир, написаний В. Леніним і ухвалений 8 листопада 1917 р. Другим Всеросійським з'їздом Рад. У цьому декреті засуджено імпералістичну війну як важкий злочин проти людства і сформульовано основні принципи закордонної політики та дипломатії першої соціалістичної держави: мирне співіснування держав з різними соціалістичними й політичними системами, відмова брати участь в імпералістичних війнах, засудження війни як засобу розв'язування спірних питань, розвиток і зміцнення добросусідських відносин з усіма країнами світу, не застосування примусу й насильства у відносинах між націями, повна рівність держав і народів, поважання їхнього суверенітету й незалежності, невтручання у внутрішні справи інших держав та право всіх націй і народів на боротьбу за свою свободу й незалежність. Разом з цим у Декреті запропоновано всім народам і урядам негайно розпочати переговори про укладення загального миру без анексії і контрибуцій.

Таку політику послідовно пропагували й здійснювали Радянський Союз і міжнародний революційний рух до другої світової війни. Після її закінчення й виникнення соціалістичної співдружності боротьба за мир і мирне співіснування набрала ширшого розмаху і значно посилювалась. Зайнялася нею й заснована 26 червня 1945 року Організація Об'єднаних Націй, у статуті якої сказано, що ООН повинна дбати про суверенність усіх своїх членів, рівноправність і самовизначення народів невтручання у внутрішні справи окремих держав, розв'язування всіма членами спірних питань мирними засобами, заборону загрози силою чи її застосування, ліквідацію колоніалізму та розвиток міжнародних економічних відносин.

У зв'язку з конкретним розв'язуванням ООН окремих питань держави соціалістичної співдружності внесли багато конструктивних пропозицій. До найголовніших з них належать: «Про загальну декларацію прав людини», схвалена ООН 10 грудня 1948 р.; «Про роззброєння», внесена в 1959 р.; «Про дальше заохочення і розвиток поваги до прав Людини та її основних свобод», запропонована в 1962 р.; «Про укладення Міжнародної конвенції в справі ліквідації всіх форм расової дискримінації», внесена в 1963 р.

10 жовтня 1974 р. Перший секретар ЦК ПОРП — Е. Герек, промовляючи на ХХІХ сесії ООН, сказав:

«Особливим обов'язком нашого покоління, яке пізнало на собі трагедію воєн, ненависті та знишень, є боротьба за мир. Ми зобов'язані перемагати упередження, недовіря, нетолерантність, шовінізм і расизм та прищеплювати молодим генераціям пошану до інших народів та переконання, що всі мають право жити в умовах свободи, рівності й миру».

Тоді ж представництво ПНР внесло проект «Декларації про виховування людства в дусі миру», який згодом схвалив Політичний комітет ООН.

Важливим документом у справі виховування народів в дусі миру є також Декларація, ухвалена на нараді Політичного консультативного комітету держав-учасниць Варшавського Договору, яка відбулася в Москві 22—23 листопада 1978 р. В ній між іншим сказано:

«Не вдосконалення вже існуючих видів зброї масового знищення і не розробка нових, у тому числі нейтронної зброї, відповідає прагненням людства, а припинення виробництва й заборона всіх видів такої зброї... Рішуче зрушення у справі припинення гонки озброєнь можливе. Слід докласти всіх зусиль, щоб воно стало реальністю».

У згаданій Декларації держав-учасниць Варшавського Договору сказано, що вони «добре знають яке величезне щодо масштабів, важке щодо свого характеру головне завдання — зміцнити мир. Але воєни знають також добре, що від вирішення цього завдання залежить життя, праця й краще майбутнє всіх людей, при яких би соціальних системах, на яких би континентах і при якому б рівні економічного розвитку вони б не жили. І вони зроблять усе для того, щоб це велике завдання було вирішене і щоб людство вступило в ХХІ століття в умовах міцного миру й широкої міжнародної співпраці».

У цьому дусі повинні працювати й виховувати народи всі прогресивні й миролюбні сили світу та робити все, щоб воєн більше не було на землі.

Завершенням заходів щодо виховування народів у дусі миру на сучасному етапі стала вищезгадана польська Декларація, ухвалена на ХХХІІІ сесії ООН 15 грудня 1978 р.

До співавторства цієї Декларації приєдналися уряди 27 інших держав, а саме Афганістану, Алжіру, Аргентині, Беніну, Болгарії, Венесуели, В'єтнаму, Гани, Ефіопії, Індонезії, Камеруну, Колумбії, Конга, Мавританії, Мадагаскару, Малайзії, Марокко, Монголії, НДР, Панами, Перу, Сирії, Тунісу, Угорщини, Філіппін, Чехословаччини та Югославії.

За схвалення Декларації висловилося 138 делегацій. Від голосування стрималися лише Ізраїль і США. Жоден інший документ, ухвалений ООН, не здобув такої більшості голосів.

Декларація про виховування народів у дусі миру закликає всі держави керуватися у своїй діяльності необхідністю встановлення, збереження та зміцнення справедливого й тривалого миру для сучасних і майбутніх поколінь, а зокрема діяти згідно з засадою: «Кожний народ і кожна людина, незалежно від раси, переконань, мови й статі має безумовне право на життя в умовах миру».

У Декларації стверджено, що кожна держава повинна поважати право всіх народів на самовизначення, незалежність, рівність, суверенність, територіальну цілісність держав і непорушність їх кордонів та на накреслювання й здійснювання напрямів свого розвитку без втручання або інтervenції ззовні.

Для втілення згаданих засад у життя Декларація закликає всі держави до відповідної діяльності в усіх ділянках життя — в школах, у пресі та всіх інших засобах інформації.

Серед усіх прогресивних людей Декларація здобуває визнання й дістає схвалення. Для її ж практичного й конкретного здійснення треба не лише виступати проги воєн і засуджувати їх, а й інформувати людей, особливо молоде покоління, про те, які жахливі знищення й шкоди приносять війни.

До такої наполегливої діяльності в цьому напрямку закликає власне Декларація про виховування людства в дусі миру, в якій говориться, що цільовите здійснення висловлених у Декларації принципів вимагає скоординованого діяльності урядів, Організації Об'єднаних Націй, її спеціальних організацій, особливо

Організації Об'єднаних Націй в питаннях освіти, науки й культури, а також інших зацікавлених крайових і міжнародних організацій як урядових, так і громадських.

Заклик Декларації торкається також і УСКГ. Тому й воно та всі його члени повинні включатися до цієї благородної й гуманної діяльності. **М. Щирба**

ОСВОЄННЯ ВІСЛИ

Вісла — найбільша польська річка довжиною 1068 км, що збирає воду з 54 проц. поверхні країни — залишається досі останньою в Європі неврегульованою річкою такої величини. Тому й, крім користі, вона приносить багато лиха та завдає великої шкоди.

Беручи свій початок на півдні зі схилів Бараньої гори, Вісла впадає в море на півночі, біля Гданська. Такий напрямок дає фатальні наслідки. На півдні весна починається раніше, і вода швидко стікає з гір у центр країни, куди ще тепло не дійшло, несе кригу, заливає лід. Те саме робиться й далі, бо коли в середній течії рушає лід, то в нижчій, на півночі, він ще стоїть. Таким чином на мілинах і закрутах неврегульованого річища постають льодові затори, які спричиняють повінь. Поводі бувають і літом, особливо на Підкарпатті, де часто проходять зливи.

Повені відомі в Польщі здавна. Уже Ян Длугош писав у «Хроніці» про повінь з-перед 988 року, що призвела до знищення посівів, голоду й епідемії. 1118 р. від повені потерпіли Краківська й Сандомирська землі. У XIII ст. було чотири великі водопілля, в 1404 рр. катастрофу поводі відчули Краків і Варшава. У 1567 і 1570 рр. Вісла виступила з берегів на всій своїй довжині, в 1593 р. — зірвала у Кракові всі мости, а у Варшаві залила цілу Прагу. 1603 р. крига знесла перший постійний у Варшаві (і перший взагалі в Польщі) міст на Віслі (другий постійний — міст Керbedзя — збудовано шойно 1864 р.), а в 1635 р. вода залила Прагу, села й поля до 36 км на схід у напрямку Радзимина. У XVII ст. повінь гостювала 6 разів. Велика повінь була в 1815 р. Весною 1855 р. крига прорвала вали над Віслою в 66 місцях і повністю зруйнувала багато сіл поблизу гирла (потонуло тоді 162 людей). У 1888 р. Вісла залила всю Польську низовину. Літом 1925 р. повінь спустошила Рязівщину й південно-західну Сілезію, а в тодішньому Краківському воєвідстві затопила понад 50 гмін. Найжахливішою у XX ст. стала повінь у липні 1934 р. на Підкарпатті, спричинена розливом Дунайця, коли-то втопилося понад 100 людей, а 150 тис. осіб залишилося без засобів до існування, оскільки було затоплено 200 тис. га обробленої землі. Після останньої війни було вісім водопіль (у 1947, 1951, 1953, 1958, 1960, 1970, 1972 й 1977 рр.). Є їх щораз більше. Коли в XIX ст. Вісла розливалася 20 разів, то в нашому столітті затоповано вже досі 22 повені.

Скільки це коштує — годі обчислити, бо людські страждання грішми не вимірюються. Відомо тільки, що фінансові втрати, зв'язані з поводями, зростають в міру того як розвивається інфраструктура населення (транспорт, зв'язок, комунальне господарство, охорона здоров'я) і поправляється продуктивність земель. Донедавна кошти повені в Народній Польщі обчислювано на 1,2 млрд. зл., на 1980 р. передбачено ж 2,8 млрд., а на 1990 р. — 4,4 млрд. зл. Це теорія, бо на практиці різно буває. Коли в 1977 р. вода прорвала вали Одрі й залила місто Лігницю, це коштувало державну скарбницю майже 10 млрд. зл.

Знищивши все можливе на своєму шляху, розбурхана стихія стікає в море, гублячи дорогою незчисленну масу води, як же потрібної країні. Водні ресурси Польщі належать до найбільших у Європі, а тим часом води в країні треба щораз більше, особливо доброї, чистої. 1975 р. населення Польщі використало 2 млрд. кубометрів води, але у 2000 р. воно потребуватиме її вже коло 7 млрд. м³. Далеко більше потребує води промисловість, рільництво й все народне господарство. Якщо 1960 р. на ці потреби пішло 5,6 млрд. м³, у 1970 р. — 10 млрд. м³, а в 1976 р. — 14 млрд. м³ води, то в 1980 р. буде її потрібно 17 млрд. м³, а в 1990 г. — понад 29 млрд. м³, тобто майже стільки, скільки маюгь її польські річки в посушливий рік. У 2000 р. Польща потребуватиме аж 44 млрд. кубомет-

рів води! Звідси випливає невідкладна konieczність упорядкування водного господарства, бо даліше зволікання може привести до катастрофи.

Тому 16 червня 1978 р. XII Пленум Центрального Комітету ПОРП рекомендував Раді Міністрів ПНР опрацювати програму освоєння й використання водних ресурсів Польщі в 1981—2000 рр. Центральне місце в програмі займатиме Вісла з притоками, над нею бо розміщені великі об'єкти, що потребують багато води й сировини — електростанції, металургійні й нафтоперегінні заводи. Тут також поряд з розвитком рільництва розбудовуються міста, які перетворюються в агломерації населених пунктів.

Підготовку програми доручено новоствореному Комітетові Ради Міністрів для освоєння Вісли. Він має розробити такі питання, як забезпечення водою населення й народного господарства в цілому басейні Вісли, створення оптимальних умов для інтенсифікації рільництва шляхом будівництва відповідних систем водопостачання, належне використання Вісли для потреб енергетики й транспорту.

Перша проблема складана тим, що населенню треба дати чисту воду, а такої в річках є щораз менше. Промислові об'єкти на берегах розростаються, тягнуть воду й повертають річкам отруєні помий. В річках завмирає життя, гине риба. Дійшло до такого абсурду, що у Віслі пороблено купальні басейни, які наповнюються водою з... водопроводів, чистою, бо після купелі в річці треба було б зразу йти до лікаря. Правда, згідно з директивами кожен завод мусить мати очисні фільтри, проте вони коштують багато, часто псуються, а, як відомо, навіть одна фабрика, випускаючи неочищену воду, може затруїти річку на десятки кілометрів. Тому в першу чергу передбачається будова очисних споруд та водосховищ для зберігання чистої води. На цю ціль буде призначено коло 150 млрд. зл. Навіть коли б усі заводи випускали у Віслу та її притоки ідеально чисту воду, це необхідний видаток, бо ж і з полів, щораз більше угноюваних мінеральними добривами, проникає до річок чимало хімічних речовин, шкідливих для живого організму.

Дотеперішні проекти передбачають створення на Віслі коло 30 гребель. У горішній, гірській течії вони стануть густіше — що 20 км, а чим нижче, тим рідше — що 30—40 км. У цих штучних водоймах зміститься вода, що спричиняє повені. Це розв'яже другу проблему — водопостачання сільського господарства, бо запаси води можна буде направляти на поля якраз тоді, коли вона там буде потрібна, зокрема в посушливий рік. Якщо ж буде й проведено плановану меліорацію ґрунтів над притоками Вісли, то все це дасть змогу впорядкувати водні проблеми майже 3,5 млн. га оброблюваної землі.

Спорудження гребель на Віслі має ще третю ціль — збільшення виробництва електроенергії. На 22 греблях будуть працювати електростанції різної потужності, наприклад, у Цехоцінку — потужністю 164 мв, Сольцо Куявському — 193 мв, Грудзьондзу — 226 мв, у Пеклі — 263 мв та Вишграді — 272 мв. Разом з уже діючою гідроелектростанцією у Влоцлавку матимуть вони потужність 1790 мв, завдяки чому річне виробництво дешевої електроенергії досягне 4,9 млрд. квт. год. Таким чином приборкана стихія служитиме народові.

Сприятиме вона також розвитку річкового судноплавства в Польщі. Течія Вісли умовно діляться на три частини: горішню — від гирла Пшемши до Сяну, середню — від Сяну до Нарви, нижню — від Нарви до Балтійського моря. Після побудови гребель всі три частини будуть судноплавними, і Вісла стане одною з головних транспортних артерій Польщі, до того ж найдешевшою. Дешевизні сприяє факт, що напрямком перевозу найбільших вантажів, призначених для країни та на експорт, збігається з напрямком течії Вісли. Отже, вниз попливуть баржами будівельні матеріали (зокрема пісок і гравій), вугілля з Горішньої Сілезії, автомашина й трактори (120 тис. щороку у вісімдесяті роки), вгору натомість — риба та імпортовані вантажі, як залізна руда, допоміжна сировина, промислові товари та харчові продукти. Це значно полегшить роботу залізниці, бо провізна спроможність освоєної Вісли обчислюється на 107 млн. тонн.

Життя підказує й потребу сполучення Вісли з іншими польськими річками. Тому-то планується спорудити стокілометровий канал з Дембліна до Бреста, що

з'єднав Віслу з Бугом. Другий канал (70 км), званий Сілезьким, зв'яже горішню Віслу з горішньою Одрою, а третій — гирло Вісли з Північним портом. Таким чином Вісла вклучається в європейську систему річкових шляхів.

Скільки це все буде коштувати? Спеціалісти подають різні суми: від 475 до 575 млрд. зл., так що напевно можна сподіватися доброго півбillionа зл. видатків. Та ця на перший погляд астрономічна цифра, здається, нікого не шокує, оскільки кошти освоєння Вісли розкладаються на 20 років. Віру ж в успіх реалізації програми підсилює факт, що на підставі спеціальної угоди допомагатиме в цьому Організація Об'єднаних Націй.

Освоєння Вісли потребуватиме 35 тис. робітників, величезної кількості матеріалів і технічних засобів, наукових штабів. Рівночасно розгортатиметься інша праця, що не входить у програму освоєння Вісли ані у згадані кошти, а саме впорядкування водного господарства на річкових просторах басейну Вісли, тобто наводнення й осушення ґрунтів за допомогою водосховищ і каналів, закладання водопроводів по селах, будова й розбудова технічних баз для меліоративних підприємств та, врешті, освоєння земель, де проведено меліорацію.

Усе це робиться з думкою про краще життя наступних поколінь. **М. Савицький**

ЖИТЛОВЕ БУДІВНИЦТВО В ПНР

Протягом останніх 35 років у ПНР зроблено дуже багато в ділянці житлового будівництва. Уже 1944 р. утворено в Любліні Бюро планування та відбудови, на базі якого невдовзі постало Міністерство відбудови. Відтак було створено будівельні підприємства, засновано науково-дослідні інститути та відповідні школи, побудовано фабрики будівельних машин, а після 1970 року — фабрики житлових будинків.

Будування помешкань промисловим способом розпочато в 1954 році в Новій Гуті. 1964 р. цими методами збудовано вже 39,6% помешкань. З кожним роком помітно зростала кількість будівельних машин. Водночас шораз краще розгорталося житлове будівництво. Якщо 1977 р. віддано до вжитку 665,2 тис. кімнат, то в 1978 р. — на понад 12% більше. Саме цього ж року на 1000 осіб збудовано 8,3 помешкань (а в 1971 р. — тільки 5,8). Унаслідок цього 1978 року на 1 кімнату припадало 1,16 особи, а середня квартирна площа на 1 особу становила 14,8 м² (у 1970 році на 1 кімнату припадало ще 1,35 особи).

Усе-таки ще багато польських громадян очікує на помешкання. Тому в суспільно-економічній політиці, яку реалізує Партія в цьому десятиріччі, питання житлового будівництва займає чільне місце. Підтвердила це повністю II Крайова конференція ПОРП. Про велике значення розвитку житлового будівництва свідчать два основні фактори. Перший — громадський, тому що помешкання — це необхідна умова для існування сім'ї. Другий — господарський, оскільки виникла необхідність переміщення значної кількості працівників до районів, у яких останніми роками побудовано нові підприємства.

Згадані фактори впливали й далі впливатимуть на політику нашої Партії в ділянці житлового будівництва, на здійснювання перспективної житлової програми, ухваленої V Пленумом ЦК ПОРП у травні 1972 р. Програма ця намітила напрям діяльності та завдання для підвищення квартирної стандарту та збільшення розмірів і покращання якості житлового будівництва, забезпечуючи досягнення його основної мети, що виражається в гаслі: «В половині 80-х років — окреме помешкання для кожної сім'ї».

Питання про хід реалізації перспективної програми розвитку житлового будівництва розглянув V колектив, утворений згідно з постановою IV Пленуму ЦК ПОРП. Колектив цей відзначив, що після 1970 р. внаслідок прискорення темпу житлового будівництва помітні його корисні зміни. Проявляється це не тільки в поліпшенні показника заселення квартир, а й у збільшенні кількості помешкань, обладнаних водопровідно-каналізаційними системами та центральним опаленням.

Симптоматичним мірилом покращання ситуації в 1971—1976 рр. може бути факт, що в цей період на нові квартири перебралося коло 4 млн. осіб. Темп розвитку житлового будівництва в містах випередив за останні роки динаміку одружень: у 1976 р. на 1000 подружжів — побудовано тут 1138 помешкань (1970 р. — 894).

Проникливий аналіз здійснювання житлової програми виявив, крім безперечних досягнень, також недоліки й труднощі, які появилися в ході прискореного розвитку житлового будівництва в 1976—1977 рр., коли-то неповністю виконано намічені плани в цій ділянці. Висновки колективу були поштовхом до опрацювання програми починань, спрямованих на ліквідацію проривів і забезпечення реалізації завдань житлового будівництва, встановлених постановою VII з'їзду ПОРП і суспільно-економічним планом на 1976—1980 рр.

Реально оцінюючи актуальні обумовлення й труднощі, згаданий колектив запропонував не збільшувати плану житлового будівництва в поточній п'ятирічці, вважаючи, що основні зусилля необхідно спрямувати на створення умов для перевиконання програми будівництва помешкань в 1981—1985 рр., оскільки на цей період припадає вирішення головної проблеми — зменшення дефіциту окремих квартир стосовно потреб. Додаймо, що в майбутній п'ятирічці для відчутного скорочення часу очікування на помешкання та задоволення повністю невідкладних потреб слід побудувати 2,3—2,5 млн. квартир.

У колектив особливу увагу звернув на фактори, які обмежують розвиток потенціалу будівництва й промисловості, що виробляє для нього матеріали. Визначено суму необхідних капіталовкладень та кількість матеріально-технічних засобів, які зумовлюють розвиток громадської інфраструктури та підготовку площ для житлового будівництва. Колектив звернув теж увагу на необхідність дальшого розвитку матеріально-технічної бази й виконавчого потенціалу та покращання організації будівництва, ефективного р'зпорядження матеріалами й приладами, а також на підвищення дисципліни і якості роботи.

Проаналізовано також дотеперішній розвиток будівництва одноквартирних будинків та namічено умови його дальшої інтенсифікації. Істотною умовою прискорення розвитку цього будівництва є збільшення кредитної допомоги держави, тим більше, що останнім часом помітно зросли витрати на житлове будівництво. Основні причини цього — це підвищення цін матеріалів і будівельних робіт, зміни в ділянці стосування технології виконання та поліпшення стандарту помешкань. Тому необхідне зниження витрат шляхом використання резервів, наявних на етапі проєктування й реалізації будівельних об'єктів. Це, зрештою, нині одна з умов якісного зростання житлового будівництва.

Висновки V колективу повністю використано в матеріалах VIII Пленуму ЦК ПОРП (червень 1977 р.), присвяченого цьому пекучому питанню.

Опрацювала Б. М.

УКРАЇНСЬКІ КЛАСИКИ В ПОЛЬСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ

1945—1965

Питання про польські післявоєнні переклади з української класичної літератури частково порушували українські дослідники, зокрема О. Євнина в своїй монографії «Дожовтнева та радянська українська література за рубежами СРСР» (1956) та Г. Вервес в окремих працях про Т. Шевченка, І. Франка і польсько-українські літературні взаємини. З польського боку, інформації про переклади подаються в працях про українську літературу М. Якубця, Ф. Неуважного, С. Козака, а також в статтях друкованих в «Нашій культурі» та «Українському календарі». Повний огляд і оцінку як дожовтневої, так і радянської української літератури дав автор цієї статті в дисертації «Українська література в перекладах та критиці польській за 1945—1965 рр.».

Кількість перекладів, що з'явилися в Польщі за перші три з половиною

роки — невисока. На сторінках кількох газет та журналів надруковано кільканадцять віршів і оповідань. Починаючи з 1945 р., в польській періодиці («Robotnik», «Życie Słowiańskie», «Głos Robotniczy», «Zielony Sztandar») друкуються польською мовою «Каменярі» І. Франка, «Заповіт», «Ще як ми були козаками», «Якби ви знали паничі», «Іван Підкова» Т. Шевченка, а з прози — оповідання М. Коцюбинського та С. Васильченка. Очевидно, пояснення слабких результатів популяризуванню української літератури насамперед слід шукати в особливих умовах повоєнного життя, нестачі перекладачів, добре організованих видавництвах, які могли б поширювати в Польщі зарубіжну літературу.

При ознайомленні з тими польськими перекладами відразу ж впадають в око «Каменярі» Франка в перекладі одного з кращих майстрів польського перекладу — Л. Пастернака. Цей твір насичений рисами українського національного характеру, наповнений ідіоматикою, специфічними зворотами та інтонаціями, створює специфічні труднощі у його відтворенні. У перекладі Пастернака «Каменярі» прозвучали винятково вдало. Перекладач блискуче передав ритміку, максимально наблизив його до оригіналу:

**Prześniłem sen przedziwny. Jak gdyby tuż przede mną
Dolina niezmiernona rozwarła się do dna,
A ja łańcuchem skutych, pod skałą stoję ciemną
I granit jej olbrzymi unosi się nade mną,
A obok mnie podobnych, postaci ludzkich śma.**

Але, на жаль, не всі згадані переклади виконані на такому ж високому рівні. Нас вражає невдало відтворений польською мовою «Заповіт» Шевченка. Цей твір добре відомий у Польщі. Він з'являвся в перекладах багатьох польських поетів, а відтворення деяких із них можна розглядати як безперечні успіхи польського перекладу в галузі поезії. В перекладі К. Грушинського вірш Шевченка втрачає багато від своєї художності, йому забракло стилю й настрою оригіналу, поетичного звучання.

До невдалих перекладів польською мовою належить вірш «Ще як ми були козаками». Ю. Ейсмонт, автор перекладу, показав в ньому недопустиму в трансладі практику, скоротив вірш Шевченка наполовину. З той причини в перекладі затрачено змістовний сенс, емоційність і образність оригіналу.

Важко пояснити, чому саме редакція журналу «Niedziela na wsi» оголосила на своїх сторінках недопрацьований переклад вірша «Якби ви знали паничі». Анонімний перекладач абсолютно не розуміє змісту вірша, не відчуває звучання української поезії.

Не вдовольняє польського сучасного читача і старий переклад твору «Іван Підкова» здійснений В. Сирокомлею. Він скоріше має характер переробки, переспіву. Тему твору перекладач розробляє в плані своїх власних ідейних і художніх уподобань.

Більш сприятливі умови для поширення української класики створили в Польщі в першій половині п'ятдесятих років. У згаданий час вперше по війні виходять твори окремими книжками. Так, у 1950 р. вийшла в світ збірка оповідань для дітей І. Франка «Murarz i inne opowiadania» та його історична повість «Захар Беркут» в перекладі І. Тувім-Ставінської. У 1955 р., напередодні сотих роковин з дня народження письменника, польські читачі одержали двотомник «Вибраних творів» (перекладачі Зофія і Станіслав Гловяки). До збірки ввійшло 28 оповідань. Серед них такі загальновідомі твори, як «Вугляр», «Добрый заробок», «На дні», «Панталаха». З повістей знайшлися у двотомнику «Захар Беркут», «Для домашнього вогнища», «Основи суспільності».

Поряд з творами Франка у польському перекладі вийшли твори другого представника демократичної течії української літератури — Михайла Коцюбинського. В 1951 р. в популярній масовій серії вийшла його найкраща повість «Fata Morgana» в перекладі С. Сиджесвича. Той же перекладач підготував і випустив у світ в 1954 р. двотомник «Вибраних творів» Коцюбинського, в якому помістив 19 оповідань українського письменника, новий варіант повісті «Fata Morgana» та повість «Тіні забутих предків».

Більшість із названих творів та збірок з'явилася в добрих перекладах, а відтворення деяких із них можна розглядати як безперечні успіхи польського перекладачу в галузі художньої прози. До таких, на наш погляд, належить повість «Захар Беркут» та оповідання «Хлопська комедія», «На дні», «Маніпулянтка», «Історія кожуха», «Добрий заробок» І. Франка в перекладі З. і С. Гловяків, повість «Gata Morgana» (друга версія надрукована у «Вибраних творах»), оповідання «Харитя», «П'ятизлотник», «Щипов'яз», «Подарунок на іменини» М. Коцюбинського в перекладі Є. Снджевичча.

Як позитивну рису згаданих двотомників Франка і Коцюбинського польською мовою слід відзначити вдалий вибір творів (з повним правом їх можна віднести до найхарактерніших у плані прояву художньої манери цих митців), кваліфіковано написана післямова (її автор М. Якубець), яка дає загальне уявлення про творчий шлях українських письменників, тематику їхніх творів.

На двотомники творів Франка та Коцюбинського змістовними рецензіями відгукнулася польська критика. В критичних оглядах, рецензіях, замітках підкреслюється особливу цінність згаданих видань (вказують польському читачеві письменницький доробок найвидатніших майстрів українського слова), вдумливо і детально аналізується зміст творів, вказується на потребу збільшення кількості перекладів з української літератури, зокрема поезії І. Франка.

З початком п'ятдесятих років просунулася вперед і справа ознайомлення польських читачів з новелами Василя Стефаника. У 1951 р. вийшла після війни перша і як досі єдина збірка «Вибраних творів» у перекладі кількох авторів — І. Байковської, А. Ротецької, К. Марської і Р. Чеканської-Гейманової. Загальновідомо, що для творчої манери Стефаника характерні сміливі пошуки в мистецтві, — новаторство, своєрідні пікантні вислови народної мови (твори Стефаника написані покутським діалектом). Перед перекладачами постала проблема, як відтворити всі оці мовні особливості окремих персонажів, смислові відтінки оригіналу. Польські перекладачі відбрали новелам Стефаника всі оті особливості покутського діалекту, характерні слова, звороти, форми і замінили їх літературними. В сумі післявоєнні переклади творів Стефаника вражають своєю стугучістю, сухістю звучання, незграбністю з точки зору польської мови і польської стилістики. Запрезентований польським читачам том творів українського новеліста не пішов ні кроку вперед в ділянці тої перекладацької практики, яку з успіхом вели під кінець минулого і з початком нашого століття В. Оркан і В. Морачевський.

З класичної поезії за цей час (1949—1955) виходили у польському перекладі передусім твори Т. Шевченка. Крім поодиноких віршів, які з'явилися в журналах і газетах в 1955 р. вийшов у Варшаві солідний том «Вибраних творів» з вступним словом відомого поета і перекладача В. Слободника і післямовою М. Якубця. Том викликав широкий відгомін в польській критиці, став свого роду посібником для публіцистів і тих критиків, які займалися творчими контактами Шевченка з поляками. А в цьому часі — як вказує збірний польськими бібліографами і мною матеріал — справа Шевченка, його зв'язків з польською культурою винятково часто трапляла на сторінки періодиків в ПНР. Варто згадати, що у 1952 р. вийшов у Польщі окремою книжкою «Журнал» Шевченка («Pamiętnik»). Він давав у руки польській критиці відповідний матеріал з останніх років життя поета (від 12 червня 1857 до 13 липня 1858 рр.), його власні рефлексії про зустрічі з поляками.

У згаданому томі «Вибраних творів» Шевченка знайшлися балади, думи, політичні поеми «трьох літ», ліричний щоденник поета з часів заслання — разом 89 творів у перекладі відомих поетів і перекладачів, між іншими Л. Совінського, В. Сирокомлі, Я. Івашкевича, Ч. Ястшембця-Козловського, В. Слободника, М. Пехалья, Т. Хрущелевського, Л. Левіна, Л. Пастернака. В обширній післямові М. Якубець визначив місце Шевченка в українській і європейській літературі. Слід окремо зазначити, що в 1974 р. під редакцією М. Якубця вийшов новий том поезії Шевченка («Utwory wybrane», Ossolineum, 1974), значно повніший, опрацьований всесторонньо також з наукового боку.

У наступному періоді, що почався в Польщі приблизно в 1956 р. наступили поважні зміни в ділянці перекладів з української літератури. Найбільшу увагу привертали твори сучасних українських письменників і поетів. Слабше була презентована творчість українських класиків. З дожовтневої прози в цьому періоді, крім поодиноких оповідань, новел друківаних в журналах та газетах вийшли три невеликі книги. Це надто скромна кількість, щоб говорити про справжнє зацікавлення українською класикою. Просунулася вперед тільки справа ознайомлення польських читачів з невідомими творами. Вперше опубліковано повість Г. Квітки-Основ'яненка «Пан Халявський» (1959). Дальший крок зроблено в галузі перекладів російської прози Шевченка. У 1960 р. вийшла польською мовою його «Прогулка з удовольствием і не без морали» («Przejażdżka z przujemnością i nie bez morali»). Проза українського поета здобула схвальну оцінку критики. Критика відзначала правдивість та ідейне багатство книги, сміливість художнього задуму автора. Книжка ця, на нашу думку, проклала шлях до дальших прозових творів Шевченка. Останнім часом у Любліні вийшли два дальші твори у перекладі С. Єнджевича — «Художник» («Artysta», 1975) і («Музикант», 1977). Можна вже сьогодні говорити про більше ознайомлення польського читача з прозою Шевченка.

Вийшла в ці роки також повість О. Кобилянської «Земля» (1965) в перекладі С. Е. Бурого. Книга зацікавила польського читача, а її тираж розійшовся дуже скоро. Критика побачила в ній багате джерело для пізнання складних шляхів розвитку буковинського села. В післямові до цього видання перекладач і публіцист С. Е. Бурий пише про Кобилянську як про письменницю-реаліста, що зуміла правдиво, зі щирим співчуттям до людей передати складні факти українського життя.

Поряд із згаданими повістями, невеликі прозові твори дожовтневої літератури з'явилися в польському перекладі в двох окремих виданнях, присвячених Україні. І так у 1956 р. в «Ukrainie Radzieckiej» з'явилися такі оповідання українських авторів, як «Свинська конституція» І. Франка, «Ялинка» М. Коцюбинського, «Злодій» В. Стефаніка (переклади Ю. Бояра). У цьому ж році в спеціальному потрійному номері «Pracy Światłocowej», присвяченому «Дням української культури» передруковано фрагмент «Журналу» Т. Шевченка та оповідання «Подарунок на іменини» М. Коцюбинського, «Муляр» І. Франка, «Облава» П. Мирного, «Злодій» і «Матір» В. Стефаніка. Декілька передруків творів Франка, Коцюбинського, Стефаніка з'явилися в окремих журналах і газетах.

У згаданих виданнях друкувалися також польською мовою поезії Шевченка, Франка, Лесі Українки, Л. Боровиковського. З поезії Шевченка були це передруки з тому «Вибраних творів», що вийшов у 1955 р., зокрема вірші «Заповіт», «Думи мої, думи мої», «Причинна» (фрагмент), «Сонце заходить, гори чорніють». Широко відзначалися у Польщі сторіччя з дня смерті (1961) і 150-ті роковини з дня народження Т. Шевченка. З нагоди ювілеїв в польській пресі надруковано кількадесят творів, головню переклади з раніше виданих польською мовою збірок поета. На сторінках «Zeszytów Repertuarowych» (1961, № 3) «Teatru Ludowego» (1964, № 4) з'явилися окремі збірочки українського поета, до яких увійшло понад 30 перекладів.

За період від 1955—1965 рр. у польській пресі лише зрідка друкувалися переклади поезій І. Франка. Більшість з них з'явилася у 1956 р. з нагоди сторіччя з дня народження письменника. Серед них вирізняються «Гімн», «Декадент», «Sempet tigo», що їх вдало переклав К. Яворський. Більшою популярністю користувались твори на суспільні теми, зокрема вірші з циклу «Скорбні пісні» і «Осінні думи». Варто згадати, що декілька віршів Франка («Гімн», «Декадент», «Sempet tigo», «Сідоглавному» та ін.) вміщено в 3 томі творів К. Яворського „Przekłady z poezji ukraińskiej, białoruskiej i narodów kaukaskich”, 1967.

У 1956 р., з нагоди 75-річчя народження Лесі Українки та «Днів української культури», які збігалися з ювілейним святом поетеси, вперше після війни появились її твори польською мовою. У згаданому спеціальному номері «Pracy Światłocowej» надруковано в перекладі Л. Левіна дві короткі поезії Лесі Українки —

«Скрізь плач, і стогін, і ридання» та «Вечірня година». В цьому ж році в «Kronice» (№ 18) друкуються поезії «Бахчисарайська гробниця» і «Ой, пиду я в бір темнений» у перекладі Т. Хрущевського, у спеціальному номері «Światlicy» (№ 7—8), присвяченому «Дням української культури» — найбільш популярний у Польщі вірш поетеси «На мотив з Міцкевича» та лірику «Напровесні» (в перекладі В. Боруського). Старий любитель української літератури К. А. Яворський друкує в своєму перекладі заклик письменниці до боротьби з російським царством «Ворогам» («Przegląd Kulturalny» 1956, № 40), та окремі поезії з «Ритмів» («Kamena» 1956, № 9). У цьому ж перекладі в наступних роках вийшло ще кілька інших поезій Лесі Українки, між іншим «Adagio pensieroso» («Kamena» 1958, № 15), «Мій шлях», «О, знаю я, багато ще промчить» («Kamena» 1963, № 14). Всі пізніше були передруковані в 3 томі «Творів» К. Яворського. Крім цього в даний час друкуються на сторінках журналів такі твори Лесі Українки, як «Така її доля» в перекладі З. Куцнерової («Nasza Praca» 1956, № 10), «Даремний труд» в перекладі Ф. Неуважного («Przyjaźń» 1963, № 30). В новому перекладі О. Лапського вийшов вірш «Ворогам» («Przyjaźń» 1963, № 30). У той час вперше почали друкуватися драми Л. Українки, а саме уривки п'єси «У пущі» в перекладі М. Бахчиц-Рудницької («Kamena» 1956, № 9) та «Лісової пісні» в перекладі під криптонімами С. П. і Т. Р. («Słowo Powszechnie» 1956, № 234).

Поодинокі поезії Лесі Українки друкувалися також в окремих антологіях. У 1959 р. Я. Спєвак випустив у світ книжку «Polska w poezji narodów świata». До збірки увійшла «Бахчисарайська гробниця». У збірці Л. Левіна «U przyciasób» надруковано вірші «На мотив з Міцкевича» та «Скрізь плач, і стогін, і ридання».

1970 року відомий друг української літератури С. Е. Бурий переклав на польську мову надзвичайно цікаву драму Лесі Українки «Оргія», маючи на увазі поставити її в одному з варшавських театрів. Уривок цього перекладу був надрукований в «Українському календарі» за 1971 р. Фрагмент «Лісової пісні» переклав С. Литвинюк. У 1971 р. в 4 номері «Нашої культури» надруковано два вірші української поетеси — «Ти, дівчино, життям розбита, грай!» та «На Земмерінгу» в перекладі Л. Левіна.

Після війни більшу активність в перекладанні Лесі Українки виявляли Л. Левін, К. Яворський, В. Боруський. З поезій Лесі Українки Л. Левін вдало відтворює «Ти, дівчино, життям розбита, грай» та «На Земмерінгу» (передає тонкий ліричний тон оригіналу, своєрідність ритму, вірність стилю і настрою). Добре справився з перекладами Я. Спєвак («Бахчисарайська гробниця»), К. Яворський (з «Ритмів»), О. Лапський («Ворогами»). На жаль, далеко не всі перекладені твори Лесі Українки стоять на відповідному рівні.

З драматичної літератури були в даний час видані три п'єси. У 1964 ювілейному році в спеціальному додаткові журналу «Kultura i Ty» (№ 6) вийшла в польському перекладі одна з найпопулярніших п'єс Т. Шевченка «Назар Стодоля». Переклад зроблено з російської мови, що помітно знизило його художньої цінності, «Назар Стодоля» не викликав зацікавлення польських театрів.

Більше зацікавлення викликала в Польщі п'єса І. Франка «Украдене щастя». Вже у 1960 р., коли ставили її на польських сценах, а в оригіналі киявський театр ім. І. Франка, зацікавились драмою широкої кола польського суспільства і відгукнулися на неї позитивною оцінкою. Драма вийшла польською мовою в 1956 р. («Praca Światlicowa») в перекладі Ю. Боєра з обширними інсценізаційними інформаціями. Перекладач вірно передає зміст твору, нюанси, української народної мови, прислів'їв та специфічних народних висловів.

У 1956 р. вийшла польською мовою ще одна п'єса І. Франка, а саме «Майстер Чирняк».

Підбиваючи підсумки, слід зазначити, що у першому післявоєнному двадцятилітті зроблено багато, щоб познайомити польського читача з українською класикою. Все зроблене є однак тільки малою часткою того, що нагородила досі дожовтнєва література. Можна надіятись, що в найближчих роках, при допомозі значної вже групи перекладачів з української літератури, прогалини ці будуть заповнені.

Ярослав Грицьков'ян

*Голова ГП УСКТ Микола Королько виголошує доповідь про участь українців у боротьбі за Народну Польщу 20.V 1979 р. у варшавському гуртку УСКТ.
Фото С. Григорчука*

МИКОЛА КОРОЛЬКО

Цього року минає 75 років з дня народження голови Головного правління Українського суспільно-культурного товариства, одного із його засновників, видатного довголітнього політичного й громадського діяча Миколи Королька. При нагоді його славного ювілею придивімося ближче життю та діяльності Людини, яка від наймолодших свідомих років діє донині.

Микола Королько народився 25 листопада 1905 року в сім'ї селян-середняків Івана та Катерини в селі Юрові Ярчівської гміни Томашівського повіту, недалеко від тодішнього кордону царської Російської імперії та Австро-Угорської монархії, себто на межі Холмщини й Галичини. Від його рідного села до Угринова було лише 7 км, а до Рави-Руської — 25 км.

У 1914 році, на самому початку першої світової війни, рідне село Ювіляра було майже дощенту знищене австро-угорськими військами, а внаслідок злодіянь окупаційних військ та фронтових дій згинула частина місцевого населення. Це й була одна з причин того, що 1915 року жителі Юрова й навколишніх місцевостей евакуювалися на схід. Сім'я ж Миколи Королька опинилася аж у Саратові над Волгою. Там вона переживала час Лютневої та Жовтневої революції 1917 року, громадянську війну. Внаслідок голоду та епідемії тифу померли батько, сестра й тітка Ювіляра. Його ж старший брат Михайло, що був начальником стрілецької дивізії Червоної Армії, загинув у боях проти денікінців.

Весною 1922 року М. Королько з матір'ю та сестрінкою повертається до рідного села. Воно було знищене, і юривці стали його відбудовувати. Тоді ж серед багатьох людей дозрівають свідомі революційні настрої. Згодом сімнадцятилітній Микола вступає на шлях політичної діяльності, якої не покидає донині. Спочатку (з 1922 р.) став він членом Української соціал-демократичної партії, до якої належав аж до заборони її урядом у січні 1924 року. Важливою тодішньою формою політичної діяльності була агітація під час виборів до Сейму та Сенату. Микола Королько ще в 1922 р. брав участь в агітації за голосування на Блжк національних меншостей № 16. Тоді саме на Холмщині й Підляшші до Сейму було вибрано 6 українців, а до Сенату — 2. Велику в цьому заслугу мала й тодішня УСДП, активним членом якої був молодий Королько.

При ліквідації Української соціал-демократичної партії відбулися масові арешти. Микола Королько, як секретар Томашівського повітового комітету УСДП, був заарештований разом зі стома іншими членами партії в цій окрузі. Головним закидом проти нього була належність до КПЗУ, проте слідство, яке тривало швидко, не змогло цього довести і його було звільнено.

Насправді ж до негальної тоді Комуністичної партії Західної України Ювіляр належав від 1923 року. Був він одним із засновників Томашівського повітового комітету, а відтак аж до 1926 року — членом Холмського окружного комітету КПЗУ. Як делегат Холмського округу брав участь у знаменному II з'їзді КПЗУ, що відбувся в жовтні 1925 року в Москві під Москвою.

У травні 1926 року Микола Королько був арештований і на початку 1927 року окружний суд у Замості засудив його за належність до КПЗУ та революційну діяльність в її рядах на 7 років тюрми без залічення часу слідства. Сидів у в'язницях Замостя, Янова Люблінського, Ломжі, Луцька та Дрогобича, де брав участь в організуванні тюремних комун, часто входячи до складу їх керівництва. На волю вийшов під кінець 1933 року.

Незабаром після повернення з тюрми, у червні 1934 року Микола Королько знову потрапляє до в'язниці. Проте цим разом його було звільнено після двох з половиною місяців, передусім, з огляду на затяжну хворобу, яку схопив під час довготривалого перебування в тюрмах.

На початку 1935 року, довідавшись, що може бути арештований, Ювіляр переховується, діючи й далі в Холмській окрузі. На початку 1936 року поліції вдається його заарештувати, коли навідується до сім'ї. Після сімох місяців виходить з тюрми за амністією для політв'язнів та за браком доказів на те, що намовляв селян ставити опір щодо проведення екзекуції за податки.

Після розпущення в 1938 році Виконкомом Комінтерну КПП, КПЗУ й КПЗБ Микола Королько далі розгортає політичну діяльність у своєму середовищі. На початку 1940 року його арештують німецькі окупанти. Сидить аж до пізньої осені, перебуваючи переважно в лікарні на відділі туберкульозників у Томашові під наглядом гестапо.

Весною 1942 року німці вдруге заарештовують Ювіляра, тримаючи його у в'язницях Томашова, Замостя та Любліна, звідки вивозять до концтаборів в Освенцімі, Гросс-Розен, Дигенфурт над Одрою, Матхаузені й Ебензее (Австрія). Виходить звідти щойно 6 травня 1945 року після визволення американськими військами.

Додому повертається в липні 1945 року, коли його сім'я вже переселилася на Україну. Стає членом Польської робітничої партії і починає працювати у Воевідському комітеті ПРП у Любліні як керівник відділу пропаганди й агітації, а згодом — як секретар ВК. Організує Воевідську партійну школу, керує нею та працює як один із перших її викладачів. У грудні ж 1948 року як делегат люблінської партійної організації бере участь в історичному з'їзді Партії, на якому було створено Польську об'єднану робітничу партію.

Важливо й цікаво згадати про факт, що вже 24 липня 1945 року Микола Королько, як представник українського населення ПНР, брав участь у конференції, організованій Міністерством публічної адміністрації для обговорення становища польського народного уряду щодо української національної меншості.

У червні 1956 року Ювіляр бере участь у Першому організаційному з'їзді Українського суспільно-культурного товариства, з яким сразу ж нероздільно зв'язується. Після утворення Воевідського правління УСКТ у Любліні очолює його як перший голова. Від другого пленуму Головного правління УСКТ входять до складу Президії ГП, а від травня 1967 року стає головою Головного правління УСКТ.

Необхідно згадати, що в 1957—1960 рр. Ювіляр був уповноваженим міністра Ткачова в питаннях українців, що поверталися на Люблінщину. Був він також увесь час членом колишньої Національної комісії ЦК ПОРП, деякий час членом Президії Воевідського комітету Фронту Єдності Народу в Любліні та головою люблінського гуртка УСКТ.

Микола Королько протягом усього свого свідомого життя працює й діє згідно з обранням ще в молодечому віці ідейним напрямком. Арешти й тюрми, які забрали йому загалом 13 найкращих років, не надломали Його, лиш загартували до ще активнішої діяльності, в котрій мав завжди на увазі добро народу, з якого вийшов і якому присвятив усе своє трудове нелегке життя.

У своїй діяльності Ювіляр не забуває про писання та зустрічі з людьми. Отож розказує на зустрічах і пише про боротьбу трудового народу за соціальне й національне визволення в різних історичних обставинах, про дії революційного руху на Холмщині, в яких брав безпосередню участь. Пише спогади про перебування в тюрмах, про діячів революційного руху, з якими зустрічався, таких як М. Скрипник, О. Кріляк, Д. Грицай, О. Скрипа, В. Голод тощо.

Свої спомини та принагідні статті Микола Королько публікує в «Нашому слові», «Нашій культурі», «Українському календарі». Друкує їх також у львівському журналі «Жовтень» та в люблінській польській пресі, а зокрема у двотижневнику «Камена». Список Його опублікованих матеріалів налічує понад 40 одиниць-заголовків.

Ювіляр відзначений Кавалерським і Офіцерським хрестами ордену Відродження Польщі, Медаллю ХХХ-річчя ПНР, відзнакою «За заслуги для Люблінщини», Медаллю ХХ-річчя УСКТ та іншими медалями й відзнаками.

Микола Королько, незважаючи на свій серйозний ювілей, залишився молодим донині: завжди привітний до людей, усміхнений, сповнений реальним оптимізмом, готовий давати молодшим і ровесникам дружні поради. Побажаємо ж Йому дальших багатьох років у доброму здоров'ї та й далі служити людям своїм багатющим життєвим досвідом, прикладом незвичайної активності. М. Л.

«Журавлі» в Білому Борі (травень, 1979). Диригує Ярослав Полянський.

Фото Л. Осенковського

Хор «Журавлі». «Проліски» в Білому Борі (травень, 1979). Фото Л. Осенковського

НАШЕ БАГАТСТВО

Статут нашого Товариства передбачає чимало форм культурно-освітньої діяльності, хоч, звичайно, не вичерпує всіх можливостей. Тому-то обставини, в яких діють окремі правління, найчастіше вирішують питання напрямків діяльності, а відтак конкретизують її форму та профіль.

Коли уважно простежити сторінки уескатівського літочислення, то наша культурно-освітня діяльність постане в усій своїй багатогранності й різновидності. Протягом понад двадцяти років невпинно триває процес не тільки кількісного зростання, а й різноманітного розширення цього руху. Разом з цим помітно поліпшується його художня якість, досягаючи в деяких жанрах вершинної виконавської майстерності, стаючи на грані професійності.

Оскільки культурно-освітня діяльність кінця 50-тих років наших гуртків, сповнена спонтанності й небувалою у своїх розмірах масштабності, знаходила свій прояв в основному в появі й бурхливому розвитку хорового й театрального мистецтва, остільки наступні роки засвідчили значне розширення форм цієї діяльності. Водночас щораз змістовнішою ставала робота міських уескатівських середовищ, які, розпоряджаючись власними приміщеннями та ініціативними групами активу, почали урізноманітнювати свою діяльність, краще пристосовувати її до культурних потреб своїх членів і прихильників.

Разом з діяльністю хорів, драматичних колективів та естрадних груп значного поширення в той час набувають курси української мови для дорослих, клубні зустрічі й таке інше. Організаторська систематичність і тематична продуманість заклали в деяких середовищах не лише початки доброї світлицевої роботи, а й стали вельми цінною формою культурного збагачування нас усіх.

Роками нагороджуваний досвід різних середовищ став щедро плодоносити в наші часи, коли до лав уескатівської громади великою хвилею вплило молоде поповнення. Внесло воно в наші світлиці не тільки енергію й знання,

Хор «Полонина» IV Загальноосвітнього ліцею з Лігниць на Шевченківському концерті у Вроцлаві, 1979
Фото Ю. Худика

а й нові та оригінальні форми культурної праці, які значно збагатили наше духовне життя.

Коли нині говоримо про найхарактерніші ознаки цього життя, то слід відзначити, що йому притаманні всі ті риси й форми, які виникли на нашому культурному обріві протягом усього існування. Надалі при більших гуртках (Білий Бір, Гданськ, Перемишль, останнім часом Венгожево) діють хори. Започатковані колись у Варшаві й підхоплені щецїнським активом зустрічі з людьми культури, науки й літератури становлять сьогодні одну з основних форм роботи гуртків у Варшаві, Гданську й Катовицях. Популярно-наукові сесії (на честь Л. Українки, Г. Сковороди, Г. Квітки-Основ'яненка та присвячені видатним ювілеям нашої країни) відбувалися заходами варшавського гуртка УСКТ, члени якого займаються також організацією видавничої діяльності Товариства. Продовження родоводу колишніх баньо-мазурських «Смерічок» можна вбачати у вроцлавському «Ромені», в любінському «Водограю», білобірському «2+1», гданських «Білих круках» та, зокрема, у перемиських «Ластівках» — найближчих за виконавською формою й манерою «Смерічкам». На театральній ниві найплідніше діє любінський ляльковий театр «Зайчик», а мистецтвом великої сцени оволодівають драмгуртківці Кошаліна й Перемишля. Виникли на нашому ґрунті й кабаре́тні форми, зокрема у Варшаві. Поява студентської групи «Самакума» спричинилася до поживлення роботи молоді в Гданську, Ольштині, Щеціні та Кошаліні. Не замерла в уескатівській роботі й діяльність фольклорних колективів. Відтворене давніш у сценічній формі «Лемківське весілля» спонукало мешканців колишнього надсодокійського села Корнів з великим пієтизмом показувати на сцені в наші дні народні звичаї свого регіону. Фольклорне багатство стало художньою основою колективів «Ослав'яни» та «Бойки». Особливу популярність здобули собі танцювально-розважальні «Маданки», які стали не просто забавами, а й імпрезіями, сповненими великої культури. Протягом карнавалу організують їх з великим успіхом десятки гуртків.

Однак найбільше задоволення випливає з факту широко розгорнутої в наших світлицях культурно-освітньої роботи з дітьми. Це, безперечно, одне з найбільших наших досягнень останніх років. Усі більші гуртки, навіть ті, що не мають власних приміщень, ведуть навчання дітей рідної мови, знайомлять їх з мистецтвом і красою рідної пісні й слова, організують для них дозвілля. Щорічним гарним увінчанням цієї роботи є конкурси та огляди, організовані для малечі.

На високому рівні поставлено в нас роботу з дітьми й молоддю, яка вчиться в школах з українською мовою навчання. Вельми радують своїм шебетом білобірські «Проліски» і виконавським мистецтвом юні бандуристи. Загальне захоплення завжди викликає поява на сцені лігницьких ліцеїстів, яких важко назвати аматорами. Великий колорит вносять і гуровоілавська «Думка».

Уескатівське культурне життя багатогранне. Копітка й насамперед самовіддана праця на ниві рідної культури людей, так званих у наших середовищах «самозреченців», стала запорукою нашого духовного життя. Саме ця діяльність дала можливість створити нам унікальне хорове явище, яким є «Журавлі», поставити на грані професійності драмгуртківців Кошаліна, радіти неповторною красою рідного фольклору «Ослав'ян», насолоджуватися так близькою серцю мелодійністю «Ромену» чи «Водограю». Все це плід роботи минулих років, надбання, які не лише засвідчують наше духовне життя, а й його утверджують. **М. Вербовий**

3 ОРГАНІЗАЦІЙНОГО ДОСВІДУ УЕСКАТІВСЬКОЇ РОБОТИ

В ПІВНІЧНО-СХІДНИХ ВОЄВІДСТВАХ

Ольштинщина, Сувальщина та Ельблонщина це найбільші осередки організаційної мережі УСКТ.

Тут бо розгортає свою діяльність 76 гуртків нашого Товариства розміщених в основному в сільських середовищах. Нараховують вони біля 2.300 членів. З загального числа 76 гуртків в містах діє 11, які згуртовують значну кількість членів та керівний актив нашої організації. Треба тут згадати також, що більшість міських гуртків — це гуртки ведучі, які, маючи кращі умови та багату кількість інтелігенції, спроможні розгортати активну культосвітню працю, подавати видатну поміч сільським ланкам.

Введена у 1976 році нова організаційна структура у нашому Товаристві була важким етапом у житті уескатівської громади. Саме ж вона змусила поодинокі правління гуртків, наш широкий, досвідчений актив змінити профіль організаційного діяння, шукати нових форм, методів в уескатівській діяльності. Щоденна практика, дотеперішній досвід самі вказували на розв'язання згаданого питання.

Рішенням президії ГП УСКТ покликано в поодиноких воевідствах воевідські групи активу Головного правління. Незалежно від цього більшим міським гурткам доручено важливе завдання подавати всебічну і широку поміч сільським гурткам. Треба сказати, що всі ці заходи дали бажаний наслідок та спричинилися до того, що праця всіх ланок не послабшала, а в багатьох випадках завдяки повній мобілізації нашого досвідченого активу вона стала розгортатися, міцніти, вдосконалювати свої форми.

Сьогодні з перспективи минулого часу можна сміло сказати, що введена нова організаційна структура, яка підпорядкувала всі низові ланки Головному правлінню УСКТ, змусила правління гуртків, актив розраховувати на власні сили, більшу ініціативу, самостійність.

Воевідські групи активу Головного правління УСКТ, які діють в Ольштині, Ельблонзі та Сувальщині згуртовують широкий загін нашого активу. Торкається це також ведучих гуртків, до яких зарахувати треба Ольштин, Кентшин, Оструду, Гурово Ілавеське, Бартошиці, Гжицько, Венгожево, Бані Мазурські, Ельблонг, Бранево, Лельково та Пасленк. Цей великий потенціал уескатівської громадської

«Сусідойки» в Кентшині (квітень, 1979).

Фото С. Могили

сили використовується та ангажується в реалізацію статутних завдань нашого Товариства. І треба сказати, що результати цього є відомі, незаперечні.

Вже ввійшло в організаційну традицію, що протягом кожного року в поодиноких районах Ольштинського, Сувальського та Ельблонзького воєвідств організується наради голів гуртків з участю широкого місцевого активу. Вони є доброю нагодою для того, щоб не тільки поінформувати про актуальні завдання, оцінити працю поодиноких ланок та активу, а й теж поділитися досвідом, новими формами праці, спільно задуматися, що і як реалізувати у найближчому часі.

Дуже важливим елементом в організаційній діяльності є безпосередні контакти активу воєвідських груп та ведучих гуртків з низовими ланками.

Втілюючи в життя наведені приклади та доцінюючи роль щораз кращого розгортання організаційної діяльності, треба сказати, що гуртки північно-східних воєвідств добилися чималих результатів.

З року на рік росте число членів УСКТ. У 1976 році в ряди Товариства прийнято загалом у трьох воєвідствах 100 членів, у 1977 — 256, а у 1978 — 150 членів.

Всі гуртки згаданих воєвідств регулярно та своєчасно сплачують членські внески, що засвідчує про дисциплінованість членів, їх прив'язання до своєї організації. Виконання плану сплати членських внесків в окремих воєвідствах ілюструють такі дані:

Рік	1977	1978
Ольштинщина	124,1%	146,9%
Сувальщина	119,4%	133,2%
Ельблонщина	104,2%	100,5%

У праці всіх гуртків особливе та належне місце треба приділити плануванню роботи. Добре опрацьований план, вмілий розподіл завдань — це гарантія успішної його організації. А треба згадати, що гуртки північно-східних воєвідств в першу чергу планують і виконують те, що самі можуть зробити та в незначній тільки мірі — при допомозі ззовні. Йдеться однак про те, щоб до реалізації плану ангажувати якнайбільшу кількість активу, членів. Доказом цього можуть бути результати проведеної в IV кварталі 1978 і 1979 років на території Ольштинщини,

Сувальщини і Ельблонщини передплатної кампанії «Нашого слова». Всі уескати́вські гуртки дбають про розповсюдження рідної газети, української книжки.

Належну увагу приділяє актив і правління гуртків праці з молоддю, яка в останніх роках активно включається в уескати́вське життя. Чимало молодих людей очолює гуртки, є членами правлінь, ревізійних комісій. Ініціативу молоді, впертість в роботі, постійні пошуки та винахідливість нових форм, особливо в культосвітній діяльності, треба безумовно підтримувати, створюючи всі умови для їх розвитку. Немале значення в праці наших гуртків приділяється розвитку українського шкільництва. На території Ольштинщини у 1978/79 році діяло 10 пунктів навчання української мови, в яких вчилися 211 дітей; на Ельблонщині — 7 пунктів — 133 дітей; Сувальщині — 3 — 45 дітей. Крім цього в Гурові Ілавецькому, що на Ольштинщині, діє загальноосвітній ліцей з українськими класами, в яких вчилися 1978/79 р. 100 учнів, а в українських класах початкової школи в Банях Мазурських (Сувальщина) — 57 дітей.

Треба сказати, що учні пунктів навчання української мови, учні початкової школи в Банях Мазурських та молодь Гуровоілавецького ліцею беруть активну участь в культосвітній діяльності нашого Товариства. Організовані імпрези, різного роду вчистоти є забезпечувані художніми шкільними колективами, які здобули собі велике признание наших середовищ. Однак в ділянці розвитку українського шкільництва в північно-східних воевідствах є ще багато до зроблення. Вимагає це більшого зацікавлення батьків, нашого активу, а також вчителів.

Хоч на території згаданих воевідств наше Товариство користується лише трьома світлицями (Ольштин, Оструда, Ельблонг), все ж таки відіграють вони важливу роль в культосвітньому уескати́вському житті. Не означає це, що гуртки, які не мають своїх світлиць, не розгортають світлицевої праці. Треба ствердити, що значна кількість гуртків, зокрема міських, є організаторами різного роду імпре, як відчити, праця з книжкою, зустрічі з цікавими людьми, вечорниці, танцювальні застави тощо. Одним словом, світлицева діяльність в значній мірі спричиняється до активізації середовищ, підносить культурний рівень членів УСКТ та взагалі українського населення наших воевідств.

Особливе місце в діяльності наших гуртків УСКТ присвячується розвитку художніх колективів. Всезростаючі потреби українського населення на рідну пісню, музику є вимовним аргументом, який наказує організувати щораз більше концертів, виступів, а з другого боку творити нові колективи. Як великою популярністю тішуються наші колективи, не треба нікого переконувати.

Згадаймо хоч би «Бойківську капелу» з Бобровника, ансамбль пісні і танцю «Думка» та «Червону руту» з Гурова Ілавецького, «Групу живого слова» з Ольштина, музичний колектив «Свояки» з Ельблонга, «Корнізьське весілля» з Остащева, групу вокально-інструментальну «Канни» та заснований у 1978 році хор «Калина» з Гжицька, танцювальну групу «Черемощ» з Венгожева, молодіжні колективи з Бань Мазурських.

Різноманітний репертуар, яким користуються колективи, наполеглива праця їх членів, керівників, диригентів — все це спричиняється до підвищення художнього рівня, до пошуків нових художніх розв'язань.

Крім згаданих колективів на території північно-східних воевідств запрошується різного роду художні групи з інших районів Польщі.

Заспокоюючи культурні потреби уескати́вців та українського населення, наші гуртки та актив не забувають про загальнодержавні обов'язки. Значна кількість членів УСКТ активно діє в інших громадських та політичних організаціях. Члени нашого Товариства є ініціаторами різного роду громадських чинів, живуть загальними проблемами свого села, міста, середовища. Особливе признание та гостанню здобули собі члени УСКТ — хлібороби, які своєю активною, відданою працею амбітно реалізують поставлені перед рільництвом завдання. Вшановуючи значні досягнення в праці гуртків не скажемо, що не має недоліків, що є ще багато до зроблення. Однак я переконаний, що наш актив, який має великий досвід в праці Товариства буде надалі розгортати уескати́вську діяльність, дбаючи про її ідейний зміст та художню форму.

Євген Кохан

«Ослав'яни» у Кентшині (квітень, 1979).

Фото Є. Могили

«ОСЛАВ'ЯНИ»

Бескидською долиною між горами Високим Долом і Кичерою розстелилося село Мокре. Його назва дослівно виводиться з місцевого ґрунту, бо вода, що спливає узбіччям гір, пробивається в річку Ославу саме підґрунтям долини, і на нестачу вогкості тут нарікати не можна.

Це велике село мало щастя у своїй історії. Горезвісне лихоліття, по якому деінде лиш осмалені комини zostалися, Мокре тільки лагідно крилом зачепило. Та згодом, за словами корінних жителів, чотири сім'ї на Україну виїхали, а значно більше — на західних землях опинилось. Таким чином, з сотні сімей залишилася половина, яку нафтовики становили. Нових поселенців прибуло більше десятка, на мочарувату землю ніхто не рвався. Ліпшими полями село поділилося, гірші лежали перелогами, а з роками вкрилися лісом.

З роками й обстановка змінилася, і частина колишніх мокрян почала додому вертатися. Притулялися, де хто міг: у свояків і сусідів, у безгосподарних хатах, шопях та хлівах. Згодом у селі нові хати повиростали. А в кінці п'ятдесятих років у школі загомоніла й українська мова, яку стало вивчати коло півсотні дітей. Це вже наслідок діяльності правління тогочасного місцевого гуртка УСКТ і заслуга тодішньої енергійної вчительки Романи Чабан. Її праця не пішла на марне. З тамтих бо дітей вирости «Ослав'яни», які славу про Мокре винесли далеко поза межі Бескидів.

А початки цього ансамблю були такі. Молоді в селі знайшлося багато, її темперамент пробивався, мов гірський потік, бракувало тільки доброго призвідника. Коли весною 1972 року в Мокрому виступили «Бескиди» з Перемишля та лемківський ансамбль «Гудакі» з Зиндранової, а на початку липня — «Журавлі», мокряни стверили танцювальний гурток під керівництвом Євгена Могили. Проби почалися 28 серпня 1972 року і відбувалися два рази на тиждень — в суботу й неділю. Годі було частіше збиратися, бо Могила проживав за 75 кілометрів від Мокрого, та коли вже тут він з'являвся, усім доводилося потом вмиватися. Зрештою, до цього й обставини змушували: саме бо на 1973 рік передбачався V фестиваль української пісні й музики, участь у якому міг забезпечити тільки успішний виступ на місцевому огляді аматорських колективів Товариства. Цей огляд відбувся 22 жовтня 1972 року в Перемишлі. Мокрянський гурток виступив на ньому лише з гопаком, коломийкою й кількома піснями, проте виконав їх так,

Венгожієвські танцюристи під час концерту у Кентшині (квітень, 1979).

Фото Є. Могили

НОВІ ХУДОЖНІ КОЛЕКТИВИ УСКТ

За останні роки на уескатівській культурній ниві сталися корисні зміни. Відрадно ствердити, що, крім раніше заснованих, тепер існують нові художні колективи нашого Товариства, які своєю дотеперішньою активною діяльністю повністю заслужили на теплу згадку в «Українському календарі».

Почнімо від Гданська, відомого сьогодні з організації молодіжних ярмарків, на яких «торгують» культурними надбаннями. Тут виник і діє мішаний хор під керівництвом АІ Мацігановської. Його членами стали студенти місцевих вищих шкіл, кількох «журавлів» та інші любителі хорового мистецтва. Дуже активна гданська молодь заснувала також естрадну групу «Шпилья», невеликий драмгурток та вокально-інструментальний колектив «Білі круки», солістами якого є Анна Іван і Мирослав Білий. Талановиті гданські артисти-аматори демонстрували своє виконавське мистецтво на молодіжних ярмарках та в деяких більших уескатівських осередках, а мішаний хор встиг уже навіть успішно виступити на VI Центральному огляді художніх колективів УСКТ в Кошаліні.

Від Гданська недалеко до столиці Вармії й Мазур Ольштина. Тут у середніх та вищих школах учаться багато української молоді. Саме завдяки ній, а зокрема заступникові голови місцевого гуртка УСКТ Богданові Лозі наприкінці 1976 р. виникла ольштинська група живого слов'я, яка спочатку виступала лише з піснями й віршами. Нині, крім них, у її програмі є також танці та естрадні номери. За три роки своєї діяльності ця ще досі «неохрещена» група виступила у Гданську та дала ряд вдалих концертів у сільських і міських середовищах українського населення на Ольштинщині та за її межами.

Тепер загляймо до Гіжицька — нині найактивнішого уескатівського осередку на Сувальщині. Відколи головою гіжицького гуртка УСКТ обрано Ярослава Бакаляра, тут помітно пожвавилася наша культурна діяльність. До праці в гуртку залучено молодь, і згодом виник мішаний хор «Калина» та 6-особовий вокально-інструментальний колектив «Канни». Наприкінці 1978 р. ці колективи вперше публічно виступили в місцевому кінотеатрі «Фалія» і зразу ж стали популярними. «Канни» мають добрих солісток, а саме С. Музику, Н. Заобідну й М. Лахач, тож і не дивно, що колектив радо запрошують на концерти й завади до сусідніх уескатівських осередків.

Гарно підготовлених пісень позаздрили гіжичанам їхні недалекі сусіди з Венгожева й самі теж активізувались. Проте, на відміну від гіжицьких уескатівців, вони створили танцювальну групу «Черемош», яка під керівництвом Юрія Галушка вже виступала на II молодіжному ярмарку у Гданську та кентшинському огляді фольклорних колективів УСКТ. До того ж у Венгожеві новий музичний інструктор М. Кротевиц, що став працювати в місцевому осередку культури, підготує уескатівський хор, душею якого є подружжя Емілія і Йосип Стеренчаки.

У Кошлїні, славному з організації щорічних оглядів українських дитячих колективів та VI Центрального огляду художніх колективів УСКТ, рідні пісні успішно популяризують «Галичанки». Цією 8-особовою жіночою вокальною групою керує А. Рубанок. Не можна тут не згадати про сусідню вокально-інструментальну групу «2×2» з Білого Бору, яку так полюбили, між іншим, глядачі вище-згаданого кошалінського огляду уескатівських колективів художньої самодіяльності.

На цьому огляді чудово зарекомендував себе й популярний тепер любінський вокально-інструментальний колектив «Водограй», яким донині керує Іван Олійник. Дещо молодшою групою цього типу є вроцлавський «Ромен», керований Романом Ладною. Колектив став відомий ширшій громадськості після весняного концерту у Гданську 1978 р. Він полонив слухачів гарним репертуаром у майстерному виконанні солісток Д. Бачик і М. Іваник і зразу ж здобув загальне визнання.

Усі члени згаданих та не згаданих уескатівських колективів свій вільний час присвячують вивченню нових номерів та вдосконалюванню виконавського мистецтва. Всі вони своєю почесною діяльністю збагачують культурні надбання УСКТ і повністю заслуговують на слова вдячності й подяки. Поява ж кожного нового уескатівського художнього колективу вимовно засвідчує про зростання культурних потреб польських українців.

Б. М.

З РІДНОЮ КНИЖКОЮ В ЖИТТЯ

Усе життя спілітається цей вінок: школа — життя, життя — школа. Так воно й у Баях Мазурських.

Шановний читач може собі уявити ось таку картину: серед невеликої кімнатки-класу стоїть учитель, який намагається пояснити своїм малим слухачам основні принципи українського правопису, зацікавити рідним словом. Він, напевно, приніс із собою в потертому старенькому портфелі свої найцінніші книжки, щоб захопити ними дітвору. Може це був «Кобзар» Тараса Шевченка, або вірші Лесі Українки, а може неповторний, захопливий «Ліс Микита» Ієана Франка.

А пізніше, у довгий осінній вечір, молодий учитель, схилившись вдома над столом, обдумував завтрашню зустріч зі школярами. Нарешті вирішив: він обов'язково принесе вранці їм перлини народної творчості — казки. Заслухавшись ними, хлопчики та дівчата глибоко переживатимуть пригоди безстрашного Котигорошка, бій славного силача Кожум'яки, щиро сміятимуться, коли йтиме мова про язикату Хвеську, дивуватимуться вмітливості мудрої дівчини Марусі, ставатиме їм моторошно, коли слухатимуть казку про калинову сопілку, ототожнюватимуться з непереможними борцями за правду й справедливість — Олексою Довбушем та Устимом Кармалюком.

Виступають діти в Банях Мазурських.

І так день у день... Та почнімо, як то кажуть, від Адама. З 1956 року в Банях Мазурських поступово створюються для українців широкі можливості дорожити рідним словом. Спочатку відкриття української початкової школи, а від 1965 року — українських класів у новому будинку місцевої школи, гмінна бібліотека зі значною кількістю українських книжок, активна діяльність гуртків Товариства в окремих селах, зростання кількості читачів «Нашого слова», «Українського календаря», газет і журналів та книжок з Радянської України — усе це сприяло вивчанню та поглибленню знання мови батьків.

І все-таки першість у навчанні української мови належить місцевій школі. У 1960/61 навчальному році вона здійснила перший випуск. Школу тоді закінчили дванадцять осіб, а саме: Богдан Галагіда, Ольга Галушко, Марія Горошко, Іванна Мачуга, Ярослав Мельничок, Володимир Кордан, Михайло Перстиняк, Йосиф Присташ, Василь Предко, Володимир Репенда, Роман Скуратко, Любомира Шумлянська. Десять з них, закінчивши професійні школи або технікуми, почало працювати у власних господарствах або місцевих підприємствах та установах. Двоє виїхало за кордон на постійне проживання. Найбільш відданими діяльності Товариства залишилися донині Богдан Галагіда з дружиною Марією (Горошко) та Йосиф Присташ. Богдан Галагіда — це працівник гмінного кооперативу та ширий і надійний активіст УСКТ. Йосиф Присташ обрав професію вчителя. Він закінчив педагогічний ліцей у Бартошиях. Працює в селі Лісах, де, після Анни й Богдана Назаровичів, вів українську мову та художній дитячий гурток, з яким неодноразово виступав у Банях Мазурських. Немає сумніву, що брак сьогодні в Лісах пункту навчання української мови спричинений байдужістю батьків.

У 1961/62 навчальному році свідоцтво про закінчення школи отримало одинадцять учнів. Двоє з них — Марія Базилевич та Іван Куньо — стали вчителями. Марія Базилевич (тепер Горох) навчала української мови в селі Будрах, була членом естрадної групи «Смерічки», створеної Євгенією Іваник у Банях Мазурських, веда культосвітню працю серед українців в Будрах. Її однокласник Іван Куньо спонукав до жвавішої праці гурток УСКТ у Відтурі. У цьому далекому селі під польсько-радянським кордоном понад тридцять дітей кілька років мало

зможу вчитися по-українському. Цей чи не найбільший за кількістю учнів пункт навчання в колишньому Голдапському повіті — заслуга молодого ентузіаста.

Педагогами стали також і пізніші випускники місцевої школи: Катерина Кушіль (тепер Сеньо), Тереза Куньо, Марія Гукович, Марія Колач (тепер Мричко), Євгенія Музика, Стефанія Паламар, Софія Паламар (тепер Кудрик), Іван Хруник.

До половини 1979 року баньо-мазурську школу, а точніше II класи з українською мовою навчання, закінчило 209 осіб. Усі вони були спроможні продовжувати навчання у професійних школах, технікумах чи загальноосвітніх ліцеях. Лише невелика кількість давніх учнів занехаяла дальше навчання. Коло тридцяти осіб після закінчення професійних та середніх шкіл працюють у Банях Мазурських у різних підприємствах та установах, а саме у гмінному управлінні: Ірина Завада, Євгенія Гукович (Кудрик), Стефанія Кудрик (Новак); у державному сільському господарстві: Мирослав Гукович, Михайло Ярема, Станіслав Пристащ, Катерина Калитка (Скутинська), Іван Барчак; у гмінному кооперативі: Марія Дервецька, Роман Куньо, Іванна Мацьків; у банку — Ірина Куньо; у пекарні: Мирослав Блажко та Божена Рокош. Передовим ріпльником став Євген Артимович, про досягнення якого писалося в «Нашому слові».

Багато наших випускників є тепер студентами або випускниками української філології Варшавського університету, а саме: Мирослав Іваник, Володимир Мачуга, Богдан Хомик, Євгенія Перстняк, Лариса Калитка, Стефанія Мачуга. Самовіддано борюся за місце на юридичному факультеті та досягнув мети В. Грицик.

Кожного року студенти приїжджають до Бань Мазурських, щоб у вільний час принагідно виступити з пісеною, поезією та музикою перед жителями села. У цьому беруть участь і теперішні молоді активісти Товариства: Ірина Завада — секретар гуртка УСКТ у Банях Мазурських, Євген Артимович — голова гуртка у Врублях, Тереза Коваль — секретар цього ж гуртка, її подруги Оля Грицик та Данута Кушіль, а також студентка Марія Іваник, яка вчиться у Вроцлаві.

Усе, що тут описано, має свій початок у школі. За шкільною лавою над українською книжкою здобували знання, формували свій світогляд, обирали шлях дальшого навчання та праці молоді люди, про яких іде мова в цьому нарисі. У великій мірі українські книжки потрапляли до рук дітей протягом навчального року на основі колективних замовлень. Саме таким способом поповнилися рідними книжками домашні бібліотеки багатьох місцевих українців. Важко було б узагальнити явище, але в основному учні люблять купувати українські книжки.

Важливе значення має також робота шкільного гуртка української мови, метою якого є, між іншим, художнє читання. Читацькі конкурси української поезії та прози народжувалися саме в гуртковій праці. При цьому організатори дбали, щоб кожен учасник конкурсу одержав на згадку про участь у ньому — книжку. До того ж на заняттях гуртка підготовлено кілька вистав, зокрема «Старшого чергового» в перекладі з латинської мови І. Липовецької, «П'яного зайця» Петра Панча та інсценізацію «Лиса Микити» Івана Франка й «Гамалії» Тараса Шевченка.

У праці українських класів, як і у праці кожної школи, поряд з успіхами трапляються труднощі та поразки. Такою поразкою на теперішньому етапі є незадовільний набір учнів до першого класу. Тому-то місцеві активісти й члени Товариства повинні докладати всіх зусиль, щоб у недалекому прийдешньому разом з польськими десятикласниками на випускних вечорах могли отримувати свідчення про закінчення десятирічки також випускники українських класів нашої школи.

Степан Бень

ХРОНІКА ВАЖЛИВІШИХ ПОДІЙ УСКТ У 1978 РОЦІ

- 14 січня, для підтримання традицій, лоблінський гурток УСКТ зорганізував вечір колядок.
- 21 січня в щецінській світлиці УСКТ відбувся вечір поезій Івана Златоудра, на який, крім автора, прибув також перекладач його віршів Зигмунт Рыбак.

- 28 січня правління катовицького гуртка УСКТ організувало зустріч з істориком доктором Єжи Якуб'яком, який говорив про українсько-угорські відносини.
- 29 січня у варшавській домівці УСКТ влаштовано лемківський вечір, у якому, крім студентів Варшавської україністики, взяли участь д-р Г. Капелусь та соціолог проф. д-р З. Вежбіцький.
- 3—4 лютого в Національній філармонії у Варшаві виступила солістка Великого театру в Лодзі Марія Щуцька, яка свою співацьку кар'єру починала у варшавському хорі УСКТ під керівництвом Й. Курочка та Я. Полянського.
- 9 лютого в домівці щецінського гуртка УСКТ відбулася зустріч з польським істориком Лешком Подгородецьким, автором книжки «Зарис дзеюв України».
- 11 лютого варшавський гурток УСКТ влаштував семінар художнього перекладу поезії. У семінарі взяли участь досвідчені перекладачі С. Е. Бурій, О. Лапський, Ф. Неуважний, С. Демчук.
- 19 лютого у варшавській домівці УСКТ відбулася зустріч з соціологом проф. доктором З. Вежбіцьким, який розповів про українського й російського етнографів Миколу Миклуху-Маклая.
- 19 лютого у гданській домівці УСКТ проведено зустріч з випускницею Київської консерваторії у класі бандури Анною Хранюк.
- 25 лютого правління щецінського гуртка УСКТ організувало зустріч з С. Е. Бурій, перекладачем української літератури.
- 4 березня у світлиці УСКТ у Варшаві влаштовано вечір з нагоди Міжнародного дня жінки. Провідною метою була роль жінок у польсько-українських взаєминах. На вечорі виступила доц. Е. Горнова, яка розповіла про зв'язки М. Драгоманова з поляками.
- 11 березня ольштинський гурток УСКТ організував зустріч з літератором А. Середницьким.
- 12 березня у світлиці Товариства у Гданську влаштовано Шевченківський концерт.
- 12 березня жителі Глембоцька та поблизьких сіл відсвяткували роковини Т. Шевченка. Програму концерту підготували українські вчителі та діти місцевої школи.
- 18 березня у світлиці ольштинського гуртка УСКТ влаштовано Шевченківський вечір.
- 19 березня в Кошаліні та Слупську з участю інструментальної групи «Проліски» та мішаного хору «Верховина» з Білого Бору відбулися Шевченківські концерти.
- 19 березня правління гуртків у Венгожеві, Оструді та Кракові організували концерти, присвячені пам'яті Тараса Шевченка.
- 19 березня в приміщенні ГП УСКТ у Варшаві відбулася зустріч керівництва Головного правління та редакції «НС» з представниками молодіжного активу Товариства.
- 29 березня варшавський гурток УСКТ спільно з Будинком радянської науки та культури організував Шевченківський вечір з участю солістів Великого театру у Варшаві Б. Ладиша й В. Денисенка та хору варшавських дітей під диригуванням Я. Полянського.
- 31 березня мішаний хор «Верховина» з Білого Бору відсвяткував 5-річчя своєї діяльності.
- 2 квітня правління гуртка УСКТ у Вроцлаві організувало Шевченківський концерт у виконанні хору та інструментальної групи ІV Загальноосвітнього ліцею в Лігніці.
- 8 квітня заходами правління гуртка УСКТ у Сяноку відбувся Шевченківський концерт у виконанні художнього колективу «Ослав'яни» з Мокрого та перемиського хору.
- 9 квітня уєскатівіч з Мокрого організували Шевченківський концерт, на якому виступили художній колектив з Перемишля та «Ослав'яни» з Мокрого.
- 15 квітня у варшавській світлиці УСКТ відбулася зустріч із гданською молоддю.
- 22 квітня катовицький гурток УСКТ організував Шевченківський вечір.

- 23 квітня заходами правління гуртка УСКТ в Ельблонзі влаштовано Шевченківський концерт у виконанні художніх колективів з Білого Бору.
- 29 квітня в Ольштині врочиство відсвятковано 20-річчя українських радіопередач Ольштинської радіостанції Польського радіо.
- 14 травня у уєскатівській домівці у Варшаві відбулася зустріч з упорядником «Антології української поезії» доц. доктором Ф. Неуважним і перекладачами Е. та В. Слободняками і Є. Литвинюком.
- Чоловічий хор «Журавлі» після тижневого табору в Стегні дав 4 концерти:
- 12 травня у Стегні
- 13 травня в Лелькові
- 14 травня у Бранєві
- 14 травня в Ельблонзі.
- 28 травня гданський гурток УСКТ zorganizував традиційний весняний концерт, на якому виступили художні колективи з Білого Бору, Вроцлава, Гданська та солісти з Кракова.
- 28 травня в Бартошнях відбувся конкурс української поезії, учасниками якого були діти з пунктів навчання української мови Бартошиччини.
- 30 травня катовицький гурток УСКТ провів зустріч з істориком Л. Подгородецьким, автором книжки «Січ запороска».
- 4 червня в Балтійському театрі в Кошаліні відбувся VII Міжвоєвідський огляд дитячих колективів з художньої самодіяльності, організований правлінням гуртка УСКТ у Кошаліні при співчасті Кошалінської шкільної кураторії.
- 11 червня гожівський гурток УСКТ влаштував концерт у виконанні хору Лігницького ліцею та ансамблю «Водограй» з Любіна.
- 1 липня чоловічий хор «Журавлі» дав концерт у Битові Слупського воєвідства.
- 2 липня «Журавлі» виступили в Щецінку, де після дуже вдалого концерту мгр Б. Бабендих вручив хорові «Журавлі» нагороду, яку він здобув 1977 р. на XII Фестивалі хорової музики в Мендзиздроях.
- 28 липня ляльковий театр «Зайчик» з Любіна виступив перед селянами Мокрого й Команчі.
- 30 липня ансамбль пісні й танцю «Ослав'яни» з Мокрого дав концерт у Гладішові, що на Горліччині.
- 24 серпня молодіжний ансамбль пісні й танцю «Думка» з Гурова Ілавешького виступив на Центральних обжинках в Ольштині.
- 27 серпня правління гуртка УСКТ в Команчі zorganizувало концерт у виконанні колективу «Ослав'яни», перемиських художніх груп та бандуристки Анни Хранюк.
- 2 вересня колектив «Ослав'яни» виступив у Валчі.
- 3 вересня гуртки УСКТ у Білому Борі й Колобжезі влаштували концерти у виконанні ансамблю пісні й танцю «Ослав'яни».
- 16 вересня варшавський гурток УСКТ провів зустріч з бандуристами Анною Хранюк та Левком Сивіцьким.
- 24 вересня варшавський гурток УСКТ zorganizував вечір, присвячений 150-річчю з дня народження російського письменника Льва Толстого. Доповідь виголосив проф. д-р Василь Б'ялокозович.
- 28 вересня в Ольштині врочиство відзначено 20-річчя плідної співпраці УСКТ з Ольштинською книгарнею № 2.
- 8 жовтня варшавський гурток УСКТ відзначив 150-річчя з дня народження Миколи Чернишевського.
- 15 жовтня правління гуртка УСКТ в Ельблонзі zorganizувало XII Дитячий конкурс декламації, співу, музики, танцю та малюнків.
- 22 жовтня у варшавській світлиці УСКТ відбувся вечір, присвячений 200-річчю з дня народження зачинателя української прози Григорія Квітки-Основ'яненка. З доповідями виступили доц. Ф. Неуважний, доц. М. Лєсєв та А. Середишський.
- 11 листопада правління гуртка УСКТ в Зелений Горі zorganizувало концерт у виконанні ансамблю «Ослав'яни» з Мокрого та «Ромея» з Вроцлава.
- 18 листопада в початковій школі ім. Т. Шевченка в Білому Борі врочиство від-

значено XX-річчя існування школи. З цієї нагоди у приміщенні школи відкрито меморіальну дошку.

25—26 листопада гурток УСКТ у Гданську zorganizував II Молодіжний ярмарок, в якому взяли участь молодіжні колективи зі Щєціна, Кошаліна, Білого Бору, Гданська, Ельблонга, Ольштина, Варшави, Кракова, Перемишля, Катовиць та Вроцлава.

На початку грудня підписано до друку «Український календар» на 1979 р. та збірку поезій Є. Самохваленка «Паралелі».

1 грудня в ольштинській світлиці УСКТ відбулася зустріч з поетом Євгеном Самохваленком.

3 грудня гданський гурток УСКТ zorganizував вечір поезій присвячений 15-річчю з дня смерті українського поета Василя Симоненка.

3 грудня в уєскатівській домівці у Варшаві проведено зустріч із членом Спілки польських художників Володимиром Паньковим, який розповів про індустріальне мистецтво.

9 грудня у гданській домівці УСКТ відбулася зустріч з науковим працівником Інституту слов'янознавства ПАН доц. Степаном Козаком.

10 грудня у варшавській світлиці УСКТ відбувся вечір, присвячений 100-річчю з дня народження українського письменника О. Олеса.

17 грудня варшавський гурток УСКТ відзначив 60-річчя КПП і 30-річчя ПОРП. Доповідь виголосив ветеран робітничого руху М. Щирба.

17 грудня у варшавській світлиці УСКТ виступив з новою програмою кабаре-ний колектив «Самакума». Л. К.

Зведений хор на концерті Т. Шевченка в Перемишлі (березень, 1979).

Фото З. Мендиховського

*Д. Валканов:
Портрет В. І. Леніна.*

ЮВІЛЕЇ

ВОЛОДИМИР ЛЕНІН І ЗАХІДНА УКРАЇНА

В кінці XIX — на початку XX століття центр міжнародного революційного руху перемістився з Заходу в Росію, яка була в той час вузловим пунктом усіх суперечностей імперіалізму і найбільш вразливою його ланкою. Погляди трудящих західноукраїнських земель були тепер звернені на Схід, до російського пролетаріату, який на чолі з В. Леніним піднімався на штурм царського самодержавства.

У серпні 1896 року в Галичині стало відомо про діяльність керованого Леніним «Союзу боротьби за визволення робітничого класу». В журналі «Житє і слово», який виходив у Львові за редакцією І. Франка, була надрукована стаття Г. Плеханова «Робітничий і революційний рух в Росії». У Франковій примітці до статті повідомлялось про арешт групи робітничих діячів, у тому числі й керівника «Союзу боротьби» В. Ульянова (Леніна). Це була перша в галицькій пресі звітка про В. Леніна.

Перебуваючи в тюрмі, а відтак на засланні в Сибіру, Ленін працював над книжкою «Розвиток капіталізму в Росії», у якій приділив багато уваги тяжкому соціально-економічному становищу народів царської Росії, в тому числі й українського народу, а також його відірваної частини — західноукраїнського населення. До питання про його становище Ленін не раз повертався й у ряді інших праць.

Численні факти й праці В. Леніна переконливо свідчать про те, що він цікавився не лише соціально-економічним становищем і революційним рухом трудящих західноукраїнських земель, як і всієї України, але й їх культурою та мистец-

твом. Так, під час свого трирічного заслання в Сибіру В. Ленін дуже любив на дозвіллі співати, між іншим, створені у Львові пісні, які завоювали собі широку популярність серед західноукраїнських трудящих. Це пісня «Червоний штандар», автором тексту якої був польський поет і громадський діяч В. Червенський, і пісня львівського революційного студентства «Шалійте, шалійте, скажені кати!», написана відомим галицьким літературознавцем О. Колесою. Як свідчить у своїх спогадах сестра Леніна А. Ульянова-Єлізарова, він любив співати ці пісні й після повернення з заслання.

Новий важливий етап у поширенні революційних ідей на західноукраїнських землях тісно пов'язаний з діяльністю ленінської газети «Искра», що видавалася за кордоном. Вона сприяла розвитку революційно-визвольної боротьби західноукраїнських трудящих. До того ж одним із основних шляхів перевезу газети в Росію і на Україну був так званий «шлях Демет'єва», що проходив через Відень, Львів, Броди. Завдяки постійній підтримці галицьких робітників, селян і прогресивної інтелігенції у Львові та деяких інших містах були влаштовані тимчасові склади «Искри» та іскрівської літератури, що переправлялася звідси далі на схід, до Росії. В. Бонч-Бруєвич, який працював в експедиції газети, писав, що «Искра» та інші видання революційної соціал-демократії систематично висилалися І. Франкові та М. Павликові, причому Ленін схвалював це, наголошуючи, що з українцями треба завжди підтримувати тісні зв'язки.

Великий інтерес до становища й революційного руху трудящих західноукраїнських земель В. Ленін проявив у 1912—1914 роках, у час свого проживання у Кракові й Пороніно (гоцішня Західна Галичина). Тоді він посилено боровся проти колонізаторської політики царизму, написав ряд праць з національного питання. Вболівачи за долю західноукраїнського населення, В. Ленін вважав за необхідне підняти його на визвольну боротьбу, прагнув «пробудити, просвітити і розвуршити українців і австрійських, і російських». В опублікованих адресних книжках В. Леніна серед численних закордонних адрес були також адреси, зв'язані зі Львовом, Дрогобичем, Бориславом та іншими західноукраїнськими містами.

В. Ленін зараховував Галичину до комплексу країн східноєвропейського терену, в яких ще й на початку ХХ століття не було усунено могутні залишки середньовіччя, що дуже затримувало суспільний розвиток і зростання пролетаріату. «Ці залишки — абсолютизм (необмежена самодержавна влада), феодалізм (землеволодіння і привілеї кріпосників-поміщиків) і придушення національностей», — писав Ленін у листопаді 1912 року. Глибоко проникнувши в суть соціально-економічних процесів, він переконливо показав загальну економічну відсталість Галичини, її колоніальне становище в складі Австрії. Цінність праць В. Леніна зокрема в тому, що в них обґрунтована економічна, історична й культурна єдність всіх українських земель, розділених австро-російським кордоном. На цей момент В. Ленін звернув увагу вже у праці «Розвиток капіталізму в Росії», в якій писав про еміграцію робітників з Галичини в райони бурякових плантацій Південної України.

У 1905—1907 роках на західноукраїнських землях великий відгук знайшла перша російська революція. Звістка про конституційний маніфест царя, на думку В. Леніна, відіграла вирішальну роль в остаточній перемозі загального виборчого права в Австрії. Спостереження В. Леніна переконали його в тому, що в Австрії, як і в Росії, буржуазія притіснених націй нерідко укладала реакційні угоди з буржуазією панівної нації за плечима й проти свого народу. Це стосувалося й західноукраїнської буржуазії, яка, прикриваючись гаслами «рідної мови» й «національної культури», виторгувала для себе дохідні місця.

В. Ленін не заперечував права українського народу на рідну мову й національну культуру. Навпаки, він підтримував боротьбу за національну й політичну свободу, вбачав у цій боротьбі демократичну суть, спрямовану проти феодалізму та капіталізму. Він критикував, зокрема, лідерів австромарксизму, які висунули програму «культурно-національної автономії». Суть її полягала в тому, що кожна нація, незалежно від того, де живе, становить єдиний державновизнаний союз, який керує національно-культурними справами. Цим самим теоретики австромарксизму (О. Бауер, К. Реннер та інші) затушовували класові суперечності, прагнули роз-

колоти пролетаріат на різні національні групи, закріпити палування австрійської буржуазії над українським та іншими слов'янськими народами, пригнобленими монархією Габсбургів.

Широкий відгук на західноукраїнських землях знайшла мужня боротьба В. Леніна проти імперіалістичної війни 1914—1918 років, за справедливий демократичний мир, за інтернаціональну єдність у цій боротьбі пролетаріату всіх країн. Уже з кінця 1914 — початку 1915 років, тобто з часу перебування російських військ у Галичині, західноукраїнські робітники й селяни дізнавалися від російських солдатів-більшовиків правду про імперіалістичну війну, про те, яке лихо й горе несе вона трудящим і які бариші — капіталістам, про невтомну антивоєнну діяльність Леніна.

Повалення в лютому 1917 року царського самодержавства, створення Рад робітничих і солдатських депутатів, боротьба за вихід з імперіалістичної війни, за перехід усієї влади до рук Рад — усе це знаходило широкий відгук у Галичині. З революційними подіями в Росії трудящі західноукраїнських земель зв'язували справу свого соціального й національного визволення та возз'єднання з усім українським народом.

Одною з перших відчула вплив Великої Жовтневої соціалістичної революції сусідня Австрія, зокрема її внутрішня колонія — Галичина. Уже 9 листопада 1917 року львівська газета „Kurjer Lwowski” повідомляла про збройне повстання в Петрограді, арешт тимчасового уряду й створення робітничо-селянського уряду на чолі з Леніном. Ця ж газета сповіщала, що нова влада виступає за негайне укладення демократичного миру, передачу землі селянам, зміцнення Рад. Активними популяризаторами ідей соціалістичної революції були військовополонені, які, за словами В. Леніна, повернувшись додому, принесли бакцили більшовизму в Угорщину, Австрію, Німеччину. Вони не тільки розповідали про бачене в Росії, а й пропагували досвід боротьби, закликали використати його в місцевих умовах. Таку роботу проводили й біженці, які в свій час відступали з російськими військами. Про діяльність останніх гравіський жандармський відділок повідомляв крайове управління жандармерії у Львові, що вони поширюють серед селян чутки: «Тут ще буде так, як в Росії, поміщицькі маєтки скоро будуть належати нам, тим, що повернулися на батьківщину, ми будемо тут ще діяти на російський зразок».

Австрійський уряд то залякував населення жорстокими репресіями й погрозами, то демагогічно обіцяв здійснити демократичні реформи і надати автономію народам, які населяли монархію. «Тамтешній уряд, — вказував В. Ленін, — відзначається тією ж безпорадністю, тією ж дикою розгубленістю, тією ж повною втратою голови, якою відзначався у свій час, під кінець лютого 1917 року, уряд Миколи Романова». Водночас Ленін передбачив, що буржуазія маленьких держав, на які розпадалася монархія, не втримається довго при владі, бо «скрізь стукає в двері робітнича революція». Передбачення виявилось пророчим, бо ж не минуло й двадцяти років, як буржуазно-поміщицька польська держава перестала існувати і Західна Україна возз'єдналася з Радянською Україною. В. К.

ХРОНІКА ЯНА ДЛУГОША

П'ятсот років тому, 19 травня 1480 року, помер у Кракові найвидатніший польський письменник-хроніст, заслужений для Польщі історик і політичний діяч, вихователь синів короля Казимира Ягеллончика Ян Длугош. Найвизначнішим його твором є написана латинською мовою 12-томна «Історія Польщі», відома також під назвою «Літопис, або Хроніка славного Королівства Польського» („Annales seu cronicae incliti Regni Polonia”). Длугош почав її писати на сороковому році життя і розповів у ній історію свого народу від найдавніших, легендарних часів до 1480 року. Перше, неповне видання «Хроніки» (без останніх шістьох томів) було здійснене щойно в 1614—1615 рр. Я. Ф. Гербутом у Добромилі, а цілий твір видав уперше Г. Гуйссен в 1701—1702 рр. у Лейпцігу. 1961 року

розпочато випуск «Історії Польщі» польською мовою з коментарями сучасних польських істориків. Закінчення цього видання заплановано на 1980 р.

«Хроніка» Яна Длугоша є цінним джерелом з історії польського народу, яке стає також у пригоді дослідникам історії України, а зокрема тим, що цікавляться польсько-українськими історичними зв'язками. Ця бо тематика займає багато місця в монументальній праці польського історика. До речі, пишучи її, він користувався й руськими літописами та багатьма іншими джерелами з історії українських земель. Для цього необхідне було знання кириличного письма та руської мови, якої літописець раніше не знав. «Тому навіть сивиною покритий, — пише він у «Хроніці», — взявся я за вивчення руської мови, щоб напу історію викласти якомога ясно й докладно».

Проте в переказуванні та оцінці історичних фактів і подій Длугош не завжди був об'єктивний і доляльний, що й підкреслюють усі польські дослідники «Хроніки», а деякі навіть за це його гостро критикують. Уже 1887 року А. Семкович у «Критичному розборі „Історії Польщі“ Яна Длугоша (до 1384 року)» звернув увагу на те, що Длугош подає тільки ці інформації з первинних джерел, які найкраще відповідають його поглядам, а навіть творить власні оповідання. Сучасний польський дослідник Ф. Селіцький пише:

«Як правило, він промовчував у них те, що в некорисному світлі показувало поляків (наприклад, факт убивання польських воїнів під час перебування Болеслава Сміливого в Києві). Щоправда, застерігався у вступі, що робив це задля об'єктивності переказу... Фактично ж виходило це досить тенденційно, тим більше, що автор за допомогою історії Польщі хотів повчати земляків, показувати їм прекрасну, повчальну картину минулого» („Powieść minionych lat”, Wrocław, 1968, s. 121).

Пишучи «Історію Польщі», Ян Длугош мав дві основні цілі. Перша — це зберегти в пам'яті поляків події далекого минулого, оскільки, за його словами, навіть найславніший і найбільш гідний подиву подвиг буде забутий, якщо не буде відповідно описаний письменниками. Другою його ціллю було виховування земляків на історії, яка, на його думку, поряд з філософією приносить найбільше користі. «Тому з усіх наук, — писав він, — створення для формування людини, жодна не здається мені такою прекрасною й величною, як ця, що навчає нас історії».

«Хроніка» Яна Длугоша зберігає дух середньовіччя й погляди суспільної групи, до якої й літописець належав. Саме й під її впливом він у своїй праці намагався доказати, що від найдавніших часів Русь була у васальній залежності від Польщі. Для цього навіть змінив легенду про трьох братів, пишучи, що Рус був сином, а не братом Леха. Повторив також легенду про «шербец» і вбивання стовпів у Дніпро, що мали відмежувати Польщу від Русі. Врешті, будучи краківським каноніком і близьким співпрацівником кардинала Збігнева Олесницького, негативно ставився до некатоліцьких віросповідань.

На позитивну ж оцінку заслуговує факт уміщення в «Хроніці» великої кількості інформації з історії держав князівств на українських землях. Описуючи внутрішні відносини на Русі-Україні, Ян Длугош є цілком об'єктивний і услід за руськими літописами подає багато фактів, які славлять руських князів і воїнів, багатство й високу культуру населення руських земель. Високо оцінює він заслуги Володимира Великого, що «руських дітей навчав грамоти, а до того ж нагороджував митців, яких спроваджував із Греції, та будував багато церков з каменю й цегли». Ось так похвально пише про Київ: «Місто це було просторе й багатолюдне, у великому розквіті. Про його велич і заможність свідчать ще й досі руїни та стіни коло трста церков... Київ багатий на всякі харчі, яких вислачать для кожного обжери: м'ясо, молоко, рибу й вельми велику кількість збіжжя. Жінки тут високі, темноволосі, гарні й зальотні». З явним задоволенням літописець згадує ці періоди в історії, коли Польща й Русь жили мирно й дружно, як це бувало за часів Володимира Великого й Болеслава Хороброго, коли-то «обидві країни довгі роки користувалися повним спокоєм». Звичайно, ці та інші цього

типу інформації спричинялися до популяризації історії Русі-України серед вищої верстви польського суспільства.

Як і сучасні історики, автор «Історії Польщі» шукав причин описуваних подій-наслідків, але всі вони — це, на його думку, або грихи, або гріхи, за які народ зазнає кари, або чесноти, що приносять йому нагороду. Та попри всі вади «Хроніка» є, безумовно, одним із найвизначніших творів польської і європейської історіографії XV ст. та найбільшим досягненням польського письменства періоду середньовіччя. Тож і не дивно, що праця Яна Длугоша вкінці літала належну оцінку й зайняла видне місце в польській історіографії. **А. Вігорний**

КОШОВИЙ ОТАМАН ІВАН СІРКО

В літописі Самовидця під 1680 роком згадується, що «на Запорозжжі кошовий Іван Сірко, ватаг сильний, помер». Скупий на похвали анонімний літописець також в інших місцях праці відзначає військовий талант і виняткову хоробрість славного козацького полководця, ім'я якого овіяне легендою. Небезпідставна це легенда, коли так добре обізнаний з воєнною справою польський король Ян Собеський сказав, що «Сірко — воїн славний і в ратному ділі великий мастак», а турецький султан видав спеціальний акт, в якому наказував молитися в мечетях за загибель кошового отамана запорізьких козаків.

Сірко був непримиреним ворогом татар і турків, які нещадно грабували українські землі, палили села, а людей убивали або брали в полон. Самійло Величко, описуючи його заслуги, підкреслює, що він «от младости аж до старости» організував сміливі походи на Крим, Азов, узбережжя Чорного моря. До віку борючись за спокійне життя своїх земляків, простих селян і козаків, від яких нічим не хотів відірватися: жив у звичайному курені з козаками, носив простий одяг. Був мужній і завзятий, а при цьому полубляв веселість. За це його Військо Запорізьке «зъло любило и за отца своего почитало», вісім разів обираючи кошовим отаманом. «Ім'я його, як ватажка, оточене було ореолом нездоланного, — писав Дмитро Яворницький в «Історії запорізьких козаків», — і тому вороги боялися його більше вогню, більше бурі, більше пошесті світової».

За непевними даними, Іван Сірко народився коло 1610 року в слободі Мерефі біля Харкова в козацькій сім'ї. Говорить про це між іншим козацька «Дума про вдову Сірчиху»:

В городі Мерефі жила вдова
Старенька жона
Сірчиха — Іваниха...

Деякі історики вважають, що Сірко очолював козацький експедиційний корпус, який імовірно в 1645—1646 роках воював у Фландрії. Певних інформацій щодо цього немає, як це доказав нещодавно польський історик Збігнев Вуйцік. Натомість загально відомо, що Сірко брав участь у народно-визвольній війні 1648—1654 рр. та був учасником Переяславської ради. Проте з частиною козацької старшини він відмовився підписати Переяславську угоду і подався на Запоріжжя. Імовірно, що вже тоді став брати участь у походах на татар, якими вславився в 60-х і 70-х роках.

У 1658—1660 рр. Сірко був вінницьким полковником і разом з Іваном Богунем, що з 1651 до 1658 р. очолював Вінницький полк, виступив проти гетьмана Івана Виговського, приєднуючись до Юрія Хмельницького. Літом 1659 року організував похід проти татарських союзників Виговського, розгромив їх біля Акермана й Самарника, відбив великий ясир і захоплену здобич. Розігнавши вистаний проти нього відділ козаків Виговського, пішов на Запоріжжя, а звідси чайками вгору Південним Бугом рушив проти татар, що бушували поблизу Умані. Розгромивши татарську орду, Сірко вернувся з козаками до гирла Бугу, де далі воював проти татар. Відтоді починається безустанна боротьба Сірка з татарами й турками, яких він уважав найбільшими ворогами України. Коли на початку

літа 1660 року татарські орди почали плюндрувати наддністрянські райони, Сірко несподівано напав на них і розгромив. Переслідуючи втікачів, очолювані Сірком козаки дійшли до Очакова, спустошили його передмістя і взяли в полон багато татар.

У 1663 році, коли на Чорній раді гетьманом Лівобережної України обрано Івана Брюховецького (на Правобережжі гетьманом став Павло Тетеря), запоріжці вибрали кошовим отаманом Івана Сірка. Цього ж таки року, осінню, Сірко з Григорієм Косаговым, командиром відділу російських військ, здійснили нові переможні походи на татар, під час яких знищено турецькі фортеці, визволено з неволі багато бранців і завдано поразки татарській погоні.

На початку 1664 року Сірко на чолі козацького загону вирушив в напрямку Бендер і спустошив там татарські поселення. Пізніше підтримував повстанський рух на Правобережній Україні, діючи в тилу польських військ, що під проводом короля Яна Казимира воювали на Лівобережжі проти царських військ. Тоді ж королівський полковник Себастьян Маховський інформував короля: «Ціле Задніпров'я повстало в тилу його милості короля». Підозрюючи у зраді козацьких союзників, згодом розстріляно полковника Івана Богуня (у польському таборі під Новгородом Сіверським) та колишнього гетьмана Івана Виговського (з наказу С. Маховського в Каневі), а Юрія Хмельницького, що після нещасливого гетьманування постригся в ценці і став архімандритом Гелеоном, ув'язнено з іншими ієрархами в Мальборку. Козаки Сірка, зайнявши Брацлав, пограбували майно гетьмана Павла Тетеря і повернулися через Умань на Запоріжжя. В наступних роках, як згадує Самовидець, «Сірко з козаками низовими на татар ходив», що стало вже немов звичайним заняттям запоріжців.

В той час Україна опинилася у важких політичних обставинах (з огляду на це період цей іноді називають «руїною»). Крім намагань московського царя, польського короля й турецького султана підпорядкувати собі українські землі, велася на Україні внутрішня боротьба між гетьманами, що дотримувалися різних політичних орієнтацій, та козацькою старшиною. Іван Сірко, невдоволений Андрусівським перемир'ям (1667), за яким Україну поділено між Росією й Польщею, перейшов на бік Петра Дорошенка, не припиняючи однак боротьби з татарами, що були його союзниками. У 1667 році Дорошенко змушений був відступити від облоги Собеського в Підгайцях, бо Сірко з цілим кошем рушив на Крим. В бою під Перекопом козаки перемогли татар, очолюваних самим ханом, увійшли в Крим і протягом тижня спустошили татарські поселення, а «взявши немало здобич, вернулися на Запоріжжя». Наступного року Сірко помагав Дорошенкові в поході на Лівобережну Україну (на заклик Брюховецького, якого потім убили козаки) і очолював повстання проти московських воевод на Слобідській Україні. У 1669 році козаки Сірка й білгородські татари розгромили кримську орду й козаків, очолюваних Ханенком та Суховієнком, що облягали Дорошенка в Стеблеві. Цього ж року Сірко ще зруйнував турецьку фортецю в Очакові.

Сірко не міг погодитися, щоб татари, будучи навіть союзниками України, нещадно її грабували, і тому віддалився від Дорошенка. У 1671 році на прохання королівських послів разом із Ханенком рушив на татар. Тоді ж спільно з коронними військами було зайнято ціле Побужжя, і Дорошенко, позбавлений поміччів татар, змушений був відступити до Чигириня. Наступного року Сірка, що очолював старшинську опозицію, яка була проти обрання гетьманом Лівобережної України Івана Самойловича, підступно арештовано й заслано до Тобольська. Однак цар, доцінюючи неабиякі заслуги Сірка в боротьбі з татарами й турками, з якими Москва весь час веде війну, на прохання запорізьких козаків звільнив його після кількох місяців ув'язнення (весною 1673 року).

Останні роки життя Івана Сірка — це безуманні походи на татар і турків, які часто здійснював у порозумінні з польськими або російськими полководцями. Збереглися листи короля Яна Собеського до Сірка, як кошового отамана, з січня 1675 року та відповідь Сірка на один із цих листів (не всі дійшли на Січ, що була тоді на острові Чортомлику, бо перехопило їх командування царських військ на Україні). У першому (від 8 січня 1675 р.) король пише між іншим: «чекаємо доти

тужливо, щоб нам в.т. громити поміг ворогів хреста святого, яким християнське добро похвально звичайний ти відбирати».

А ось уривок опису одного з численних походів Сірка на Крим, що відбувся літом 1675 року (з літопису Самійла Величка): «войсько вітроногими кінями своїми внутр селеній кримських нечаянно вшедши, і по совіту (отамана Сірка — прйм. А.В.) на кілька частей роздідившия, весь Крим собою наполнили і засіяли, а огнем і мечем оний плондруючи, Козлова, Карасева, Бакписаря столиці ханської і інших городов кримських коснувшия, і превеликіє їм біди і разоренія в їх селеніях нанесли. Хан теди з султанами і мурзами кримськими о такой фуриі і несподіваних а недискретних в Криму гостях увідомившия, чим найсороій з Бакписаря, і то заделво, зо всіми начальниками кримськими вихопился і угонзнул в гори кримськіє, до которого і інший от оружія запорожського спашієся татарє, а інший до городов кріпких поутикали, третій зась оружієм бранним по селах і полях кримських трупом zostали положенні».

Під час так званих чигиринських походів турецької армії запорізькі козаки діяли в тилу ворога. У 1679 році турецькі війська ввійшли на Запоріжжя і збудували над Дніпром дві фортеці. Тим часом Сірко вивів запоріжців з Січі в лути, але ще цього ж року козаки з поміччю російських військ знесли ці фортеці.

Наступного року Іван Сірко помер. Поховано його поблизу Чортомлицької Січі «з многою арматою и мушкетною стрелбою и со великою всего войска Низового жалостію». На могильному камені, що зберігся до наших днів (біля села Капулівки над Каховським морем), висічено напис: «Року божьего 1680 месяца августа 1 дня преставился раб божий Иван Сирко Дмитриевич атаман кошевой войска Запорожского... Память праведного с похвалами».

Пам'ять про легендарного козацького полководця живе, між іншим, у народних піснях та переказах. Визначний дослідник історії Запорізької Січі Дмитро Яворницький записав і опублікував кілька дум та історичних пісень про Івана Сірка, серед яких були й «Ой як крикне старий орел, що під хмари в'ється» та «Гей як крикнув же ти козак Сірко та на своїх хлопців». Він же й записав переказ про Сірка, за яким хоробрий отаман не помер, а живий ходить по світу й воює з ворогами України, оскільки в могилі лежить тільки одна його рука. З іменем Сірка пов'язаний також широковідомий лист запоріжців до турецького султана, що, за переказом, був відповіддю на листа султана, який вимагав від козаків здатися «добровільно, не ставляючи опору». Запоріжці висміяли в ньому султана та його дипломатичні титули, зневажливо сприймаючи його погрози. Лист підписав «Кошовий отаман Іван Сірко зо всім кошем запорізьким». Мотив листування запоріжців з турецьким султаном використав Ілля Репін у картині «Запоріжці», а в поезії — Степан Руданський і французький поет Гійоль Аполлінер.

А. Вігornyй

ПЕТРО ГУЛАК-АРТЕМОВСЬКИЙ

27.I 1790—13.X 1865

Серед поетів передшеченківської доби визначне місце займає П. Гулак-Артемівський. Він автор багатьох віршів, написаних у дусі українського фольклору, жаргівливих оповідань у віршах, цікавих зразків національної байки, романтичних балад та перекладів класиків світової літератури. Гулак-Артемівський був новатором в українській поезії. Вніс до неї нову демократичну тематику, критичну спрямованість, освоював нові жанри — байку й баладу, спричинився до розвитку української версифікації.

П. Гулак-Артемівський був одним із видатніших професорів Харківського університету. Ставши в 1818 р. його студентом, він уже наприкінці цього ж року був доктором польської мови. Після захисту дисертації на звання магістра історичних наук у 1821 р. став професором, а з 1841 р. — ректором Харківського універси-

тету. Не будучи байдужим до питань української культури, вітає вихід першого українського журналу «Основа» (1861—1862), цікавиться історією України, вітчизняною філологією, наміряється укласти український словник. Він був добрий знавець польської мови й літератури, польської культури взагалі. За його проєктом і пропозицією у Харківському університеті зорганізовано спеціальний клас польської мови для студентів (1819—1831). Мав також намір перекласти «Історію» А. Нарушевича („Historia narodu polskiego od początku chrześcijaństwa”, t. I-VII, 1780—1786), «Діяння Сігізмунда III» („Dzieje panowania Zygmunta III”, Warszawa, 1829) Ю. Немцевича. За пропольську діяльність Гулака-Артемовського 1831 р. обрано членом Королівського товариства друзів науки у Варшаві.

П. Гулак-Артемовський народився в містечку Городищі на Київщині в родині священика. Вчився спочатку вдома, далі в бурсі, а потім у Київській духовній академії, з якої вибув 1813 року, не закінчивши курсу. Кілька років був учителем у приватних пансіонах і в панських домах на Правобережжі, в 1817 році вступив вільним слухачем до Харківського університету. Протягом багатьох років займав керівні посади в Харківському, а потім у Полтавському інститутах благородних дівчів. Помер у Харкові. Поет мав особисті зв'язки з М. Максимовичем, М. Костомаровим, А. Метлинським, П. Кулішем та іншими українськими письменниками, а також кількома польськими професорами зокрема А. Рославським-Петровським та М. Даниловичем. Деякі українські й польські дослідники підтверджують особисте знайомство Гулака-Артемовського з Адамом Міцкевичем.

Літературна творчість Гулака-Артемовського небагата. Найактивнішим періодом творчої діяльності письменника були 1817—1827 роки. У 30—50-х роках своїх нових творів він не друкував. Окремим виданням твори письменника вийшли після смерті в 1877 році під назвою «Кобзар П. П. Артемовського-Гулака». Першим його оригінальним твором, написаним українською мовою, є вірш «Справжня добрість» (1817), адресований до Г. Квітки-Основ'яненка, у якому підносить ряд гуманістичних ідей, спрямованих на захист прав людини, оспівує добрість як сукупність позитивних моральних якостей. Найвизначніше місце в поетичній спадщині поета, безумовно, посідають байки, а передусім байка «Пан та Собака» (1818). В алегоричному образі Рябка поет змалював безправне становище селянина-кріпака, з якого без кінця й краю знущається пан. Окремі реалістичні малюнки побуту є й у байках «Солопій та Хівря...», «Тюхтій та Чванько», «Лікар і здоров'я», «Дурень і Розумний», «Цікавий і Мовчун» та ін. Перу Гулака-Артемовського належать перші українські балади: «Тварловський» і «Рибалка». Перша є вільною переробкою балади Міцкевича «Пані Твардовська». Поет надав їй однак ще в більшій мірі гумористичного характеру, по-своєму змалював образи дійових осіб, вніс живі картини українського побуту. Міцкевич, як зазначає біограф Гулака-Артемовського, «з великою похвалою відзивався «про баладу українського автора» і, не шкодуючи свого авторського самолюбства, говорив, що малоросійський переклад стоїть вище оригіналу». Балада «Рибалка» є переробкою твору німецького письменника Гете. І тут український автор вніс чимало елементів українського фольклорного стилю. Згадані балади були першими ластівками романтизму в українській літературі.

Як уже згадувалося, після 1827 року Гулак-Артемовський відійшов від активної участі в літературному житті і не друкував своїх нових творів. Вони були опубліковані вже після його смерті. Твори 30—50-х років характеризують Гулака-Артемовського як поета, що може озватися віршем на події, зв'язані зі службою (одержання ордену, службова поїздка, приїзд начальника тощо), з життям своєї сім'ї та знайомих, осміюванням противників російської монархії. Характеризуючи цей період творчості поета, Т. Шевченко у передмові до підготовленого в 1847 р. «Кобзаря» писав, що він «забув» мову народу, «бо в паня постригся».

Визначне місце в творчій діяльності Гулака-Артемовського посідають переклади. Намагаючись збагатити українську літературу новими жанрами, мотивами, образами, він звертався до творів Расіна, Мільтона, Кребільйона-старшого, Деллія, Горация, Гете, Вольтера, Руссо, Лермонтова, Міцкевича, Красіцького та ін. Гулак-Артемовський виступив також з прозовими перекладами з польської мови,

зокрема статей Красицького, Снядецького, Дмоховського. Подав українським читачам польську сентиментальну повість про кохання й дружбу «Бен-Гріанан». У своїй перекладацькій діяльності український поет найчастіше звертався до польської літератури, зокрема до творів «польського Вольтера» І. Красицького. Своїми перекладами, як і викладанням польської мови в Харківському університеті, він намагався сприяти тіснішому зближенню літератур українського й польського народів. Відкриваючи у 1819 році курс польської мови для студентів, Гулак-Артемовський відмічав: «Все нас спонукає присвятити себе цим красним заняттям: і близьке сусідство, і взаємні зв'язки, і політичні взаємини, і функції державних, військових і цивільних посад в країні, що має свої закони, переваги, звичаї і свою мову» («Міжслов'янські літературні взаємини», Київ, 1958, стор. 104).

Поетичну творчість Гулака-Артемовського 20—30-х років позитивно оцінив Т. Шевченко. Костомаров охарактеризував його «як істинно талановитого письменника», «чудового знавця найменших подробиць народного побуту і звичаїв». Відомий учений-філолог О. Котляревський писав, що «твори Гулака-Артемовського становлять значний крок уперед в розвитку української літератури».

Оцінюючи в цілому поетичну спадщину Гулака-Артемовського, його непослідовність у політичних і естетичних поглядах треба взяти до уваги обставини, в яких жив і творив український письменник. **Ярослав Грицьков'ян**

ІВАН ЛЕВИЦЬКИЙ

18.I 1850—30.I 1913

Видатний український бібліограф Іван Левицький народився у селі Берлогах Калуського повіту (тепер Рожнятівського — р-ну Івано-Франківської обл.) в родині священика. Навчався у Станіславській гімназії, але з 3 класу його взяли до австрійської армії. Навіть коротке перебування у війську залишило сумні спогади. У липні 1871 р. в Пешті (тепер Будапешт) склав екзамен на атестат зрілості, а згодом поступив на філософський факультет Віденського університету. Тоді ж він перекладає статті з російської преси і друкує їх у віденських газетах. Пізніше — редактор «Народної школи» (Коломия, 1875) і «Друга народу» (1876), співробітник багатьох галицьких періодичних видань, видавець календарів (напр. «Львов'янина» за 1883 р.). З 1879 р. і до кінця свого життя І. Левицький працював дрібним урядовцем у різних страхових товариствах у Львові, найдовше (майже 15 років) — у «Дністрі». Хоч і був він одним з ініціаторів та автором статуту «Дністра», все ж проживав у дуже скрутних матеріальних умовах, про що дізнаємося, зокрема, з повісті М. Яцкова «Танець тіней» (пізніша назва — «В лабетах»), де його змальовано в образі письменника Степана Ручая. Важка праця й постійна нужда підірвали його здоров'я, призвели до тяжкої хвороби. І. Левицький помер у Львові. Його прах заходами Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника 1958 р. перенесено на Личаківське кладовище.

Хоч свою творчу діяльність І. Левицький почав з журналістики й художньої літератури (написав оповідання: «Дмитро Детько, воєвода руський», «Не так-то бувало», «Перед триста роками», «Під Зборовом»), все ж своє справжнє покликання знайшов на полі бібліографії, де здобув собі загальне визнання. Десь у 1877 р. можливо під впливом «Друга» за редакцією І. Франка й М. Павлика, що закликав збирати, облікувати та описувати західноукраїнські видання, він задумав опрацювати якомога повну бібліографію всієї друкованої на Західній Україні продукції від 1772 р.

Протягом 10 років всі вільні хвилини І. Левицький віддавав улюбленому заняттю. Він уважно переглянув всі бібліотеки Львова, приватні збірки окремих осіб (напр. І. Франка), архіви й друкарні... У результаті багаторічної кропіткої роботи підготував до друку «Галляцько-руську бібліографію XIX ст.», перший том якої вийшов окремими випусками в 1887—1888 pp., а другий — у 1895 р.

Згодом появилися ще «Галицько-руська бібліографія за рр. 1772—1800» («Записки Наукового товариства ім. Шевченка», т. 52, кн. 2, 1903) та тритомна «Українська бібліографія Австро-Угорщини» (Львів, 1909—1911).

Це було справді наукове видання, що не має собі рівних у світовій бібліографічній практиці. Навіть за своїм поліграфічним внутрішнім оформленням (використанням різноманітних шрифтів для передачі старослов'янського, латинського та грецького текстів і «гражданки» та їх урізноманітненням для виділення певних компонентів бібліографічного опису), а також зовнішнім (у стилі старовинної світської книжки), два перші томи праці І. Левицького — безпрецедентне явище в історії українських книговидавств, свідчення високого технічного рівня друкарні Старопільського інституту у Львові.

І. Левицький бібліографував не тільки всі види друку, але також аналітично розписав всі збірники, журнали й газети. Тому його праці — і зведена бібліографія окремих видань, і бібліографія журнально-газетних статей мають велике значення. Майже всі матеріали описані з джерел, із збереженням всіх особливостей їх мови й шрифту. Бібліограф подає їх за хронологією, а в межах року — в алфавітному порядку за авторами або назвами. До окремих записів він додав цікаві примітки, в яких виявив неточності в інших покажчиках (напр. у К. Естрайхера, що облікував також українські видання), цензурні переслідування (напр. «Русалки Дністрової»), розкрив псевдоніми, криптоніми тощо. І. Левицький не забув додати відомостей про друкарні чи видавців, тираж, формат. До окремих томів він склав доможітні покажчики — іменний і назв творів, що значно полегшує користування такою фундаментальною працею. Бібліографія І. Левицького відзначається повністю й точністю опису, зберігаючи й досі своє наукове й довідкове значення.

Вже перші випуски «Галицько-руської бібліографії XIX ст.» привернули до неї увагу української, російської, польської й чеської критики, що високо оцінила її. Тільки І. Франко опублікував близько 20 відгуків, більшість з яких появилася в «Кур'єрі Львівському». Василь Лукич (псевдонім В. Левицького) писав у «Зорі» (1896), що «критика узнала загально взіршем бездоганної бібліографічної роботи і до якогось ступеня монументальною працею, якої на полі бібліографії не мають і багатші слов'янські літератури». «Дзєннік Польскі» (1887) визнає її кращою за згадану бібліографію К. Естрайхера, відзначив її цінність для істориків літератури. Тут додамо, що польський бібліограф у третьому томі своєї «Польської бібліографії XIX ст.» (Краків, 1911, стор. 37) описав і видання І. Левицького.

Невтомний І. Левицький задумав зібрати й видати матеріали до біографічного словника «Прикарпатська Русь в XIX віці в біографіях і портретах єї діятелів...» Він зібрав колосальні матеріали про 2000 діячів. 1895 р. І. Франко у своєму журналі «Жите і слово» надрукував біографію М. Гриневецького і Г. Тарковича, а через чотири роки «Діло» — ще одну під назвою «Львів у 1809 році і митр. Ангелович». Протягом 1898—1901 рр. І. Левицький видав чотири випуски «Прикарпатської Русі» (на букви А—Б), а решта за браком грошей залишилася в рукописі. «Коли б обставини склалися сприятливіші, — пише український радянський історик бібліографії І. Корнейчик, — українська бібліографія збагатилася б фундаментальною працею з бібліографії Галичини». І хоч більшість матеріалів до біографічного словника залишилася в рукописі, до них постійно зверталися й звертаються дослідники, бо, за словами І. Франка, «деякі його біографії мають у многих разях вартість джерел першої руки». Для прикладу нагадаємо, що біографія Р. Моха, автора п'єси «Справа в Клекотині» (1849), написана на основі матеріалів І. Левицького (вона додана до передруку п'єси з 1900 р.). Таких випадків можна б назвати більше.

Перу І. Левицького належать ще два дослідження: «Обозрение общественно-экономического строя на Южной Руси в княжеский период и во время польского владычества» (1881), «Погляд на розвій нижчого і вищого шкільництва в Галичині в рр. 1772—1800 і розвій руського народного шкільництва в рр. 1801—1820» (1903).

Ні закінчення скажемо, що бібліографічна спадщина І. Левицького уважно

вивчається у радянський час. Про нього писали М. Гуменюк у праці «Українські бібліографи XIX ст. — пол. XX ст.» (Харків, 1969), І. Корнейчик в «Історії української бібліографії» (Х., 1971) та інші. В. П.

КЛИМЕНТ КВІТКА

4.ІІ 1880 — 19.ІХ 1953

Визначний український музикознавець і фольклорист Климент Квітка народився в містечку Хмелеві на Роменщині кол. Полтавської губ. (тепер — Сумської обл.) в родині козака. Обставини його життя склалися так, що він рано залишив рідні місця, жив у Києві, де закінчив гімназію, здобув університетську освіту на факультеті права, а також знання музики й фольклору.

Народною творчістю К. Квітка став цікавитися ще в гімназії. Вже тоді він вважав «справою найбільшого значення» збір народних мелодій. Не дивно, що й привабила його до себе постать великого українського композитора Миколи Лисенка, з яким невдовзі він і познайомився. Пов.гу до визначного діяча музичної культури Квітка виявив зокрема в дослідженні «М. Лисенко як збирач народних пісень» (1923), де пильно проаналізував музику зібраних ним пісень і довів їх велике наукове значення, та в брошурі «Фольклористична спадщина Миколи Лисенка» (1930).

1896 року, перебуваючи в м. Мені на Чернігівщині, К. Квітка починає записувати народні пісні. Відтоді це стало однією з найважливіших справ його життя. Він зібрав тисячі пісень різних народів, чимало з них опублікував, написав на їх основі теоретичні праці.

У Києві Квітка познайомився не лише з музикантами, а й з кількома відомими письменниками. Важливе значення для нього мало знайомство з Лесею Українкою (1898 р.). Вражений багатством її пісенного репертуару, молодий фольклорист починає записувати пісні з її голосу. Особливо інтенсивно велась ця робота в 1907—1908 рр. Завершилась вона укладенням у 1916 р. і виданням у 1917—1918 роках збірки під назвою «Народні мелодії з голосу Лесі Українки», де було вміщено 225 зразків. Сучасний читач може мати певне уявлення про них з видання 1971 р. «Народні пісні в записах Лесі Українки та з її співу», де подано записи К. Квітки й М. Лисенка.

Влітку 1901 р., відпочиваючи з Л. Українкою в Карпатах, Квітка знайомиться з Іваном Франком і записує з його голосу тридцять народних пісень, перейнятих ним від матері та з інших джерел на Прикарпатті.

Закінчивши юридичний факультет, учений їде на службу в Тифліс, де продовжує фольклористичну та музикознавчу діяльність: збирає пісні, пише теоретичні статті, готує й згодом видає перший випуск українських народних пісень з нотами (гармонізація Б. Яновського, 1902 р.).

1907 року Квітка одружується з Лесею Українкою, живе з нею в Криму. Там вони записують на фонографі весь кобзарський репертуар Гната Гончаренка. 1908 р. з їхньої ж ініціативи проф. Ф. Колесса їде в Миргородський повіт на Полтавщину і за допомогою О. Сластіона записує від кобзарів народні думи.

Смерть дружини в 1913 р. на все життя осиротила Квітку. Данину її світлій пам'яті вчений віддав вірністю фольклористичній праці, публікацією спогадів про Лесю Українку, коментарями до першого радянського видання творів поетеси (1923—1924) та дослідженням її музично-фольклористичної спадщини (1949, опубл. 1956 р.).

Згадані спогади (перша публікація — 1914 р.), хоч і не є вичерпними, в них, проте, подано багато цінних фактів з біографії Лесі Українки. Висвітлено зокрема ставлення поетеси до письменницького середовища, її оцінку ролі критики тощо. Ми знаємо, як високо цінував Л. Українку Максим Рильський, присвятивши їй низку статей. У спогадах Квітки знаходимо свідчення про те, що Леся Українка

«пильно стежила за розвитком Максима Рильського» і, хоч не знала його особисто, до нього «відносилась з ніжністю». Багато є тут деталей життя й творчої праці Лесі Українки.

У перші пореволюційні роки Квітка жив на Донбасі, де далі збирав пісенний фольклор, написав кілька важливих теоретичних праць, зокрема «Вступні уваги до музично-етнографічних студій». А переїхавши 1920 року до Києва, він очолив Кабінет музичної етнографії Академії наук УРСР, працював у Музично-драматичному інституті ім. М. Лисенка та Київській консерваторії. Це був час найпліднішої його діяльності, коли з його участю активно розроблялися питання історії й теорії музичної етнографії та фольклористики. 1922 р., як підсумок його 25-річної діяльності фольклориста-збирача виходить з друку збірник «Українські народні мелодії». У цей же час він пише книжку «Максимович і Аляб'єв в історії збирання українських мелодій», публікує нариси про П. Демущького, Ф. Колессу, Г. Ходорівського тощо.

Квітка був захоплений також вивченням побутування окремих пісенних жанрів та тематичних груп пісень, про що засвідчують його розвідки «Українські пісні про дівчину, що помандрувала з зводителем» та «Українські пісні про дітозуби».

У 20-х роках К. Квітка багато їздить по Україні, зокрема правобережжю, відвідує Приазов'я, збирає пісенний фольклор і особливо уважно приглядається до побуту й соціального становища народних співців і музикантів. Як результат своїх спостережень і досліджень він опублікував 1924 р. працю «Професійна народні співці й музиканти на Україні», в якій висловив переконання в необхідності вивчати не лише пісні, а й тих, хто їх творить і виконує. В цьому ж плані була й написана стаття «До вивчення побуту лірників» (1928).

Етнографічний кабінет, очолюваний К. Квіткою, проводив експедиції й за межі України — в Молдавію, Білорусію, деякі області Російської Федерації, збираючи пісні й мелодії сусідніх народів.

Квітку цікавила й, між іншим, історія українсько-орієнталістичних фольклорних взаємин, про що свідчить зокрема його стаття «До питання про тюркський вплив на українську народну мелодіку» (1928). Учений обстоював самобутність української музичної творчості.

Кабінет музичної етнографії заклав стійні основи розгортання музично-етнографічної роботи на Україні. Особливо це відчулось тоді, коли Квітка назавжди покинув Київ.

З 1923 р. вчений працює в Науково-дослідному інституті музики Московської консерваторії, створює Кабінет вивчення музики народів СРСР, викладає в консерваторії, бере участь в експедиціях, вивчає давні музичні інструменти, пише наукові праці.

Війну Квітка перебув у Москві, не перестаючи в цей тяжкий час віддаватися фольклористиці. По війні він завершує цінну працю «Мелодії календарних пісень як джерело вивчення історії музичної культури східних слов'ян» (1947), багато часу присвячує праці над «Коментарями до збірника 1922 року».

Так склалось, що збірник «Українські народні мелодії» (1922) вийшов без текстів. Там було вміщено 743 народно-пісенні мелодії колядок, шедрівок, веснянок, купальських, весільних, побутових, танцювальних та ін. пісень. Тепер, на схилі свого віку Квітка вирішив підібрати до них відповідні тексти. Так створювалися «Коментарі», яких, на жаль, він друком не побачив.

Климент Квітка — вчений-подвижник. Для науки він віддав усе своє життя, всі сили, майже нічого не лишаючи собі. Він помер у Москві й був похований на Ваганському кладовищі. Дослідник життя й діяльності вченого В. Іваненко писав: «Похорон був таким же скромним, як і його життєва дорога».

К. Квітка залишив понад півтори сотні наукових праць з фольклористики та музичної етнографії, вартість яких з часом не зменшиться. Він записав понад шість тисяч пісень (переважно українських, а й немало пісень інших народів, які живуть в СРСР). Учений залишив іще й цінну бібліотеку з кількох тисяч книжок, що зберігається нині в Центральному музеї музичної культури ім. Глінки, який він сам і заснував.

«Квітка, — писав В. Іваненко, — видатна постать у нашій науці, вчений, який склав цілу епоху у фольклористиці України». Такої оцінки досить, щоб тепер і в майбутньому шанувати Климента Квітку.

Петро Ротач

ПРОСПЕР МЕРІМЕ

28.IX 1803—23.IX 1870

Погідного весняного ранку, 30 березня 1814 р., цікавий десятирічний паризький хлопчина спостерігав, як крізь північну браму Ля Шапель в'їжджали верхи в насторожену столицю Франції і розташовувалися по її площах та бульварах козаки царя Олександра I в смушкових шапках, з довгими списами в піхвах. «Що це за люди й звідки в них богатирська сила, якою поборили нашого непереможного імператора?» — ламало собі голову глибоко вражене хлоп'я. Був ним майбутній французький письменник, учений і громадський діяч Проспер Меріме, який задля задоволення своєї цікавості пізніше почав вивчати російську мову і ознайомлюватися нею з історією та культурою східних богатирів, що перемогли французів.

Народився Проспер у багатій інтелігентській сім'ї. Його багько, видатний теоретик мистецтва й живописець, дав синові ґрунтовну освіту та прищепив замилювання до мистецтва й краси. Пізніше, як головний інспектор історичних пам'яток і член Французької академії написів (з 1843 р.) та Французької академії (з 1844 р.), Проспер спричиниться до збереження багатьох старовинних архітектурних шедеврів своєї батьківщини.

Ще навчаючись на юридичному факультеті Паризької Сорбонни, Меріме входить на літературну стежку (1822), але свого першого твору, драми «Кромвель», друкувати не важиться. 1825 р. випускає збірку п'єс «Театр Кларі Газюль» — гостру й дотепну містифікацію, що захопила читачів і перевидавалася десятки разів. Його ж нова талановита містифікація, «Гюзла, або Збірка іллірійських пісень, зібраних у Далмації, Боснії, Хорватії й Герцеговині» (1827), нібито перекладених зі слів сербського гусляра Гацінта Магдановича, щодо своєї автентичності ввела в оману А. Міцкевича, О. Пушкіна, які перекладали її на свої мови, англійського славіста Д. Боурінга та багатьох чеських і німецьких учених. Цією збіркою молодий автор засвідчив неабияке знання слов'янської народної творчості і належне ставлення до національних ідеалів цих народів, ославив їх подвиги в боротьбі проти турецьких та інших поневолювачів.

На 1828—1845 роки припадає буйний розквіт літературного таланту Меріме. 1828 р. виходить його драма «Жакерія», яка стала видатним і своєрідним явищем французької літератури, реалістичним показом феодального життя XIV ст. і набагато випередила художній метод свого часу. Через рік прекрасним романом «Хроніка часів Карла IX» Меріме входить в європейське письменство «міцною, оригінальною творчою індивідуальністю великого стилю» (Є. Ненадкевич). Як опера Джакомо Мейєрбера «Гутеноти» ця «Хроніка» донині не сходить зі сцен усього культурного світу.

У наступних роках з'являються його досконалі новели «Таманго», «Матео Фальконе», «Здобуття реду» (епізод Бородинської битви), «Партія в трік-так», «Етруська ваза», «Подвійна помилка», «Душі чистилища» (новела, відгуком якої є поема І. Франка «Похорон»), «Арсена Гійо», «Коломба», «Кармен» (на основі якої Жорж Бізе створив однойменну оперу), чар і принада котрих уже півтора століття не піддаються «зубові часу».

Ще студентом Просперові пощастило вислухати в Парижі доповідь поета-декабриста Кохельбекера про російську літературу. Пізніше він познайомився з російським поетом і вченим О. Соболевським, від якого став жадібно вчитися російській мові, щоб, як казав, могли заговорити колись до козаків зрозумілою їм мовою. Мандруючи ж по Греції, на руїнах Акрополя в Афінах Меріме зустрів молоду жінку, за допомогою якої згодом почав поглиблювати своє знання росій-

ської мови та знайомитися з історією, літературою й духовністю «далекого народу». Цією жінкою була дочка російського й дружина французького дипломата — Віра Дубенська-Лягрене.

Вивчивши російську мову, Меріме перший із французьких письменників перекладав твори О. Пушкіна, М. Гоголя та І. Тургенєва (якого був ширим другом), публікував статті про них, високо оцінюючи їхню творчість. Останнього листа в день своєї смерті він написав у Канн авторові «Записок мисливця».

Як історик Меріме захоплювався народними рухами, героїчною боротьбою слов'ян за національну незалежність та змаганнями французького народу за соціальне визволення. Він написав такі твори, як «Соціальні війни» (1841), «Змова Катиліни», «Історія дона Педро І Кастильського» (1848), співпрацював при написанні незакінченої «Історії Цезаря». Грунтовно вивчивши історичні джерела й матеріали, що стосувалися Росії та «козацької нації» — України, Меріме опублікував дослідження про Лжедмитріїв (1852), Петра І та про процес царевича Олексія (1864), а також про політичну авантюристку Тараканову (1869).

Велика заслуга Меріме в ознайомленні Франції й Заходу взагалі з важливими драматичними етапами історії українського народу. Його перу належить дослідження «Козаки України та їхні останні отамани» (1854, 1865), в якому він використав французькі («Опис Росії» Маржере, «Опис України» Боллана, «Історія Карла XII» Вольтера), російські (Карамзіна, Устрялова) та українські («Богдан Хмельницький» Костомарова) історичні праці. У цьому дослідженні Меріме зосередив свою увагу на боротьбі українського народу в XVII ст. за своє визволення з-під панування польської шляхти, змалював постать Богдана Хмельницького та показав його роль в ту переломну епоху, коли «майже все населення України взялося за зброю, а землю залишило без обробітку», коли «озброєні серпами жінки й діти безстрашно билися й гинули поряд з чоловіками й батьками».

Запорізькі козаки, їх організованість, хоробрість, витривалість у боях і зневажання смерті зробили на Меріме сильне враження. В листі до своєї приятельки Пшездзєцької (від 14 липня 1867 р.), схвалюючи надіслану йому добре написану книжку, він заявив: «єдиним її недоліком... може є те, що вона дещо в надто польському дусі. А Ви ж знаєте, що я — козак».

Від Івана Тургенєва Меріме вперше дізнався про Марка Вовчка та її «Українські народні оповідання», які автор «Записок мисливця» так назвав у перекладі на російську мову. «Мені обіцяють... роман, написаний українською мовою й перекладений на російську Тургенєвим. Це, як розповідають, шедевр, що перевершує «Хатину дядька Тома», — повідомляв Меріме свого знайому в листі від 3 вересня 1859 р. Одержавши примірник «Украинских народных рассказов», він так описав Тургенєву своє від них враження: «Оповідання Марка Вовчка дуже сумні. Однак я відчув у них здатність спонукати рабів розпорювати животи своїм панам». Автор «Коломби» переклав і читав у салонах товариству «добропорядних осіб» (Меріме був сенатором, найближчим приятелем і порадником імператорської родини — Євгенія й Наполеона III (оповідання «Козачка», яке, на його думку, виправдує Степана Разіна й Омеляна Пугачова, що мали рацію, ліквідуючи наявні зловживання найрешучішими засобами (за листом до Тургенєва від 10 липня 1869 р.).

Як бачимо, Проспер Меріме понад десять років не розлучався з книжкою української письменниці. Вона, ця книжка, допомогла йому зрозуміти суть і причини тих революційних рухів, якими кипіла Східна Європа. Читаючи ж твори Костомарова та козацькі документи й матеріали Меріме виявив велике зацікавлення українською мовою. Завдяки ньому деяка кількість українських слів тривко ввійшла у французький словник.

Про заслуги Меріме в ознайомленні французів з «козацьким народом» першим з українців заговорив 1893 р. Василь Горленко (який довгий час проживав у Парижі й був співпрацівником газети «Temps») у компетентному дослідженні «Україна в зображеннях французів», опублікованому в журналі «Русский архив». Першим перекладеним на українську мову твором Меріме була надрукована 1922 р. в «Літературно-науковому вістнику» новела «Матео Фальконе». В українському,

а то й у французькому та європейському літературознавстві деякий час побутував здогад, нібито Меріме написав цю новелу під впливом Гоголевого «Тараса Бульби», якого переклав на французьку мову. Здогад цей виявився неслухним, бо «Матео Фальконе» побачив світ 1828 р., а «Тарас Бульба» — 1835 р.

1925 р. у київському науковому журналі «Україна» з'явилася ґрунтовна розвідка Федора Савченка «Козаччина у французькому письменстві та козакофільство Меріме». Через рік у Львівському видавництві, як перший том серії перекладних шедеврів, вийшла збірка новел Меріме («Кармен», «Таманго» та інші) у перекладі М. Рудницького. На жаль, за браком коштів тоді не змогли тут побачити світу інші перекладені твори французького письменника. На Радянській Україні це завдання взяло на себе харківсько-київське кооперативне видавництво «Книгоспілка», яке притягло до співпраці гурт талановитих перекладачів та літературознавців. Тут у зразковому перекладі В. Підмогильного (з відповідною вступною статтею) вийшла новела «Коломба», а пізніше видано роман «Хроніка часів Карла IX» («Варфоломійська ніч»), перекладений Іваном Рильським (із ґрунтовною й цінною вступною статтею Є. Ненадкевича «Проспер Меріме» і його роман «Хроніка часів Карла IX»). Згодом побачили світ новела «Кармен», перекладена Б. Ткаченком, та вісім новел і «Листи з Іспанії» в перекладі С. Будя (зі статтею проф. Сергія Родзевича). 1936 р. у харківсько-одеському дитвидавстві вийшла «Жакерія» в гарному перекладі М. Константинопольського та з післямовою проф. О. Білецького «Жакерія» та її автор».

Згадаймо, що всі ці публікації, їхні удачі й недоліки тоді детально обговорювалися компетентними критиками на сторінках «Червоного шляху», «Життя і революції», «Критики» та інших науково-популярних журналів. Згадаймо й, що в тридцятих роках у Харківському театрі «Березіль» з великим успіхом виставлялася драма «Жакерія», а на Західній Україні 1932 року з'явилася дбайливо перекладена письменником В. Софронієм збірка новел Меріме («Блакитна кімната», «Таманго» й «Локіс»). З вісьмох дотепних і викривальних комедій «Театру Клари Газюль» поки що (у 1957—1959 рр.) українською мовою вийшли тільки чотири п'єси в перекладі Миколи Терещенка та інших письменників.

Твори Проспера Меріме видаються й перевидуються на Україні великими тиражами, але на полях книгарень і бібліотек вони не залежують. А це найкращий, бо в серцях вдячних читачів вічно живий, знак пошани до письменника, який під зовнішньою байдужістю й холодом творчої манери ховав серце, що найбільш любило (Тургенев).

Літературознавці й учні України присвячують життю й творчості французького письменника дослідження, статті, публікації (О. Засенко, Н. Шрейдер, О. Тимофієва, Т. Воронович та інші), а київське видавництво «Дніпро» випустило 1976 р. книжечку Ю. Янковського «Проспер Меріме, життя і творчість».

Михайло Гресько

ГЮСТАВ ФЛОБЕР

12.XII 1821 — 8.V 1880

Гюстав Флобер — це один з тих митців слова, що досягли вершин світового письменства і могутньо діють на наступні покоління його творців. Славу й знаменитість він здобув уже своїм першим твором — романом «Мадам Боварі» (1857), що, за виразом Мопассана, вчинив революцію в літературі. Але ця удача не далася авторові несподівано й легко. Їй передували довгі роки впертої, повільної й терпеливої праці. Уже десятирічною дитиною Гюстав писав трагедії, які сам зі своїми однолітками ставив у стінах батьківської хати.

Марне мріяв руанський хірург вивчити сина на юриста. Після трьох років навчання Гюстав покинув нудні студії, щоб на все життя присвятитися літературній праці. Він мандрує спочатку по рідній Бретанії, Піренеях (1841), а далі по

Італії (1845) і Близькому Сході (1849—1851), збуджено спостерігаючи красу природи й мистецьку довершеність творів людського духу. В Генуї картина Пітера Брюгеля «Спокуса святого Антонія» викликає в нього ідею твору, над яким письменник працюватиме понад двадцять років. Він перечитає сотні історичних та філософських книжок, щоб у цьому дивному рсмані показати й описати безко-нечну низку античних богів, ідолів, вірувань, релігій, ересів, догм, забобонів, суперечливих філософських доктрин і помилок. А щоб написати один із найзнаменитіших творів світової літератури, історичний роман «Саламбо» (1862), в якому силою уваги, творчої інтуїції й художнього слова воскресить давно загіблі півлізація, Флобер не лише перечитає всю наявну тоді історичну й археологічну літературу, а й 1859 р. поїде в Африку — в Туніс, де в старовину квітло й життям кипіло багате місто Карфаген.

Аналіз думання й відчуттів покоління своїх сучасників Флобер виклав у романі «Виховання почуттів» (1869), що ніби доповнює «Мадам Боварі». Останніми творами письменника, що побачили світ за його життя, були «Три оповідання» (1877). Тоді як сюжети двох із них («Легенди про святого Юліана Милосерного» та «Продіади») відтворюють живописні картини середньовіччя й біблійної Іудеї, третє оповідання («Проста душа») розкриває сповнене горя й кривд життя скромної, непомітної старенької служниці. «Трудно було зрозуміти, чому прості, знайомі мені слова, укладені людиною в оповідання про «нецікаве» життя кухарки, так схвилювали мене?» — писав про цей твір Максим Горький.

Через рік по смерті Флобера вийшов його незакінчений роман «Бувар і Пекуше» — дотепний виклад людської глупоти та «вавілонської вежі науки». Півтори тисячі книжок перечитав письменник з олівцем у руці, щоб скласти цю енциклопедію парадоксів і гірких помилок науки, яку самовіддано, але даремно намагаються опанувати два добродушні, наївні старики-писарі. Зруйновані матеріально та зневірені духовно вони вкінці доходять туди, звідки вийшли. Через тридцять років песимістичною філософією й скептицизмом перекуватиметься з цією книжкою «Повстання ангелів» — роман письменника — мислителя Анатолія Франса.

Чим же автор «Мадам Боварі» й «Простої душі» так захоплює читача? Насамперед правдою. Він бо своїх персонажів не вигадує, лише бере їх з життя і вводить у роман, де силою слова й стилю заставляє їх жити, створюючи могутнє враження дійсності. «Як б не була річ, що про неї хочемо повідомити, існує тільки одне єдине слово, щоб її виразити, одне дієслово, щоб її оживити, один прикметник, щоб її визначити», — твердив Флобер. І він шукав того єдиного слова, шукав інколи в довгих муках, уважно вдивляючись, щоб виловити найхарактернішу рису кожної речі, якої до нього ще ніхто не спостеріг. Від Агулея Флобер засвоїв культ форми та пильну працю над стилем. Він працював немов живописець, з натури, щоб знайти для опису найвідповідніший тон, ритм фрази та її амплітуду. Письменник звірювався своїм друзям, що на одну сторінку рукопису він якось затратив п'ять днів, три дні шукав переходу від одної ситуації до другої, а протягом цілого дня виправляв фразу, яка його не задовольняла. Від такої титанічної праці могутнішав його талант, вдосконалювався стиль, і Флобер став одним з найвидатніших майстрів французького письменства.

Ось чому, бажаючи оживити й відсвіжити західноукраїнське літературне життя, Михайло Драгоманов своїми знаменитими листами (1875—1876) до львівського студентського журналу «Друг» радив молоді, а «особливо тим, хто літературствувати бажає», вивчати французьку мову (через десять років Лев Толстой таку пораду дасть Максимові Горькому) та читати й перекладати Флобера, Золя, Еркмана-Шатріана тощо.

Посіяне Драгомановими листами зерно впало на вдячний ґрунт. У журналі «Друг» (№ 21 за 13 листопада 1876 р.) з'являється уривок з роману «Саламбо» в перекладі А. Рамо (Івана Франка) з коротенькою передмовою, в якій «розкажується, що потрібне для належного зрозуміння твору». Через рік Франко редагує й підготує до друку «Сцени з поеми „Покуса святого Антона“» в перекладі І. Б. (Івана Белея), а також пише передмову, в якій повідомляє: «Маючи на цілі познайомити нашу публіку поступенно з новою школою французьких реалістів,

ми зачали від Флобера — найзнаменитшого його твору, що скоїв авторові мало що не двадцять літ труду». На жаль, внаслідок закриття журналу поліцією, цей переклад не побачив світу, а Франкову передмову шойно 1959 р. опублікував О. Дей.

Ознайомити рідну публіку з Флобером мріяла й Леся Українка. В листі до брата Михайла від 26—28.XI 1889 р., розвиваючи широкі плани перекладів світової літератури, вона радила засвоїти рідній читацькій сім'ї «Мадам Боварі» та «Виховання почуттів». Згодом у статті «Нові перспективи і старі тіні» (ж. «Жизнь», 1900) поетеса високо оцінила автора «Мадам Боварі» за те, що він, на відміну від своїх попередників і сучасників, «поглянув ширше на питання подруги зради і поставив його в тісний зв'язок з загальним укладом буржуазного життя».

Першим повним твором Флобера, що вийшов українською мовою, була «Легенда про святого Оліана Милосерного», яка в перекладі В. Сави (письменника Василя Шурата) появилася коштом Івана Франка 1890 р. у Львові. Далі, 1902 р., побачила світ «Іродіада» в перекладі М. Грушевського з його ж ґрунтовною статтею про автора і його твір, а через дванадцять років у Чернівцях видаю «Шире серце» (тобто «Просту душу») в гарному перекладі Надії Кибальчич. Значно пізніше, бо шойно 1924 р., віденське видавництво «Чайка», очолюване письменником Антоном Крушельницьким, випустило роман «Саламбо» (три томи) у дбайливому перекладі Бориса Чорного і з кваліфікованою передмовою Остапа Грицай. Це видання розійшлося на західноукраїнських землях і здобуло собі добру славу.

На Радянській Україні Флоберові твори починають виходити українською мовою з 1930 р. Тоді харківсько-київська «Книгоспілка» видає його двотомник (за редакцією й зі статтею проф. Сергія Родзевича), куди включено «Мадам Боварі» в перекладі О. Бублик-Гордон та «Саламбо» в майстерному перекладі М. Рильського, з примітками П. Алексеєва. 1955 р. виходить «Мадам Боварі» в конґеніальному перекладі М. Лукаша і перевидається 1961 р., а також 1965 р. в серії «Бібліотека світової класики» зі статтею Г. Кочура «Перший роман Флобера». 1959 р. появляється в Києві «Проста душа» в перекладі М. Гайдай, а 1973 р. «Дніпро» випускає «Саламбо» в перекладі Д. Паламарчука.

Ждуть ще своїх перекладачів і видання: «Виховання почуттів», рекомендоване колись Лесею Українкою, «Спокуса святого Антонія», з якою ще понад сто років тому бажав ознайомити українського читача титан праці Іван Франко, та незавершений «Бувар і Пекуше».

М. Грем'як

ІВАН КУЛЕЦЬ — ВИЗНАЧНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ МАЛЯР І ПЕДАГОГ

24.VI 1880—11.III 1952

1973 р. на виставці «Чеське малярство ХХ століття», влаштованій у т.зв. «Іздарні» Празького Граду (Градчани), увагу глядачів привернули три картини українського художника Івана Кульця: «Бомба», «Хлопець у шапці» та «Натюрморт із фруктами». Всі вони становлять майно Празької національної галереї, яка зберігає у своїх фондах ще 16 інших творів цього маляра.

Сьогодні творчість художника-модерніста Івана Кульця призабута, хоч у 20—40-х роках він зіграв немало роль як у чеському, так і в українському образотворчому мистецтві.

Іван Кулець народився в с. Холуєві (нині Вузлове) Радехівського р-ну Львівської обл. У рідному селі він закінчив початкову школу і вже тут у нього проявився винятковий потяг до малювання. Після закінчення середньої школи вчився у Львівській учительській семінарії, а 1904 р. записався у Краківську академію красних мистецтв, що вважалась одним з найвизначніших художніх закладів у Середній Європі. Тут він вивчав образотворче мистецтво під керівництвом таких визначних педагогів і малярів, як Станіславський, Панківич, Вайс та ін., тут же й ознайомився з модерніями течіями в образотворчому мистецтві, а зо-

1. Кулець. Автопортрет.

крема з імпресіонізмом, яким дуже захопився. Уже на третьому курсі його картини були відзначені срібною медаллю. Ще дві срібні медалі він здобув на останньому курсі.

Щоб ближче ознайомитись з образотворчим мистецтвом Західної Європи, І. Кулець після закінчення Краківської академії відвідав Францію, Італію, Німеччину та деякі інші країни. Незабутнє враження зробив на нього Париж — головний центр модерного мистецтва. До речі, із Францією його єднали родинні зв'язки: його предки з маминого боку були французами.

Після виникнення першої світової війни І. Кулець мобілізовано в австро-угорську армію. Майже цілу війну він прожив у Чехії, де, будучи військовим малярем, виготовляв військові дипломи, плакати, проекти відзнак та медалей тощо. Деякі його твори воєнного періоду публікувались на сторінках чеської преси.

П'ятирічне перебування в Чехії дозволило І. Кулецьві ближче пізнати чехів та їхню культуру, тому після війни, довідавшись, що його рідний дід у Холуві знищений війною, а батько загинув унаслідок воєнних подій (матір утратив ще перед війною), він вирішив залишитись у новоутвореній Чехословаччині.

Поселявшись у Празі, І. Кулець став брати активну участь у мистецькому житті чехословацької столиці. Його ім'я тісно пов'язане з діяльністю Української академії образотворчих мистецтв, заснованої 1923 р. (пізніша назва — Українська студія пластичного мистецтва). Був це напівприватний вищий навчальний заклад, побудований за зразком кращих європейських художніх шкіл. І. Кулець був одним із перших його викладачів і весь час його очолював.

Навчання в Українській академії тривало чотири роки й велося на високому рівні, тому що школу відвідували представники різних націй: українці, чехи, словаки, росіяни, білоруси, болгаря, серби, хорвати, вірмени, французи тощо. Значну кількість її відвідувачів становили вчителі пражських середніх шкіл, що поповнювали тут свою мистецьку освіту.

Свою діяльність Українська академія розпочала виставкою праць педагогів, яку дуже високо оцінила не лише пражська громадськість, а й чеська та закордонна критика. І. Кулець представив на ній полотнами: «Антихрист» (ця картина пізніше була закуплена однією із львівських галерей), «Револуція», «Гільйотина», «Ремінісценція», «Продавщиця квітів», «Симфонія Бетховена» тощо. Всі вони від-

І. Кулець. Лідська жінка-героїня. Олія.

І. Кулець. Акт. Туш.

значалися оригінальним, новаторським стилем та глибоким філософським змістом. Український мистецтвознавець Д. Антонич з приводу виставлених творів І. Кульця писав:

«Професор рисунку і малярства Іван Кулець перше вражіння справляє чистого кольориста. Майстер купається в каскадах чистих яскраво-барвистих фарб, з великою майстерною умілістю об'єднує насичені гарячі кольори в шляхетно холодних гамах і примушує свої кольори блискіти власним світлом... Та при всіх кольористичних осягненнях майстра, характеризувати Кульця як чистого кольориста — це значило би його недооцінювати. При ближчому і докладнішому огляді праць Кульця, дається спостерегти, що тут барви покірно слухаються вибагливого і продуманого рисунка майстра» («Сучасне українське мистецтво», вип. I, Прага, 1925, стор. 8—9).

1925 р. відбулась виставка мистецьких праць студентів Української академії, що теж була високо оцінена в пресі. Відтоді студентські виставки влаштовувано щороку.

Спочатку цей навчальний заклад одержував невеличку дотацію від чехословацького уряду, але 1932 р. він її припинив, і школа опинилась у скрутному становищі. На бажання студентів Українська академія далі вела свою діяльність як приватна школа Івана Кульця і попри всі труднощі зберегла високий рівень навчання. Кульцеві вдалось відстояти свою школу і в умовах німецької окупації Чехословаччини. Коли нацисти закрили всі чеські вищі школи, значна частина празьких студентів продовжувала навчання у школі І. Кульця. Крім чехів та українців, її тоді відвідували представники майже всіх інших поневолених народів Європи.

Кульцеву школу високо оцінив народно-демократичний уряд Чехословаччини, який уже 1945 р. декретом № 130/45 на базі цього навчального закладу створив державну Народну академію, призначаючи І. Кульця директором відділу образотворчого мистецтва. Відділ цей розпочав свою діяльність виставкою студентських праць у 1946 р.

У своїй школі, а потім у Народній академії, І. Кулець вів клас малювання та рисунка, приділяючи багато уваги історії світового малярства, а зокрема його найновішим течіям. Навчаючи своїх учнів, він намагався допомогти їм розвинути й поглибити їх власний стиль та манеру малювання, не допускаючи, щоб вони наслідували його малярський стиль. З цієї причини й не хотів виставляти своїх картин перед студентами, хоч і мав їм що показати, бо творив дуже інтенсивно.

У власній творчості І. Кулець постійно експериментував, шукаючи нових виражальних засобів між іншим шляхом удосконалення техніки малювання. На підставі численних експериментів у 30-х роках йому вдалося створити новий сорт олійних фарб, які потім масово виробляла пражська фірма «Ріхард Тяпал» (Тяпал був його учнем). Ці фарби експортувались до багатьох країн світу.

Протягом своєї майже тридцятирічної педагогічної діяльності І. Кулець виховав сотні малярів, які пізніше зайняли визначні місця в мистецькому житті Чехословаччини, Радянського Союзу та інших країн Європи, а то й Америки. З його українських учнів на першому місці слід назвати Василя Касіяна, що 1929 р. повернувся з еміграції на Радянську Україну і став одним з найвизначніших українських радянських художників та мистецтвознавців. У Кулецькій школі вчилися також К. Антонич, П. Громницький, М. Мазепа, що стала визначною художницею Венесуели, лауреатка Чехословацької премії миру Єва Бісс тощо. З численних чеських і словацьких учнів І. Кулець варто згадати З. Кремлічку, Л. Янську, Й. В'юнча, К. Габрієла, В. Пеха, Й. Фабіана тощо.

І. Кулець помер на 72 році життя у Празі, де його й похоронено (на Виноградському цвинтарі, відділ VII, № 384). Власну мистецьку спадщину, що складається з коло 150 творів різних жанрів, він заповів своїй учениці та подрузі Анежці Ржечінській, яка й досі зберігає її на своїй квартирі.

Будемо сподіватися, що сторіччя з дня народження Івана Кулецького стане приводом для влаштування персональної виставки його творів та ґрунтовної оцінки його життя й діяльності.

Микола Мушпяк

ГОЛОС ІВАНА КОЗЛОВСЬКОГО

Цю людину я люблю змалку. У важкий повосенний час я годинами ловив просянким декорторним радіоприймачем його сріблястий голос. Та далека й рідна пісня, «Повій, вітре, на Україну», долітала до мого села аж із самої Москви. А високий голос — ліричний тенор — належав уславленому співакові Іванові Козловському.

Такого не забувається. Я знову пережив дитяче хвилювання, прямуючи світлим вулицями села Мар'янівки. Тут, на Київщині, прийшов на світ і заспівав свою першу пісню український Орфей — Іван Козловський.

У Мар'янівці збереглася старенька хата, де він народився 24 березня 1900 року. Так, як і у дитинстві співака, край села красуються столітні верби на квітучій леваді. Тут його пам'ятає кожна стежка.

У Мар'янівці я зустрічався з людьми, які знали славетного артиста селянським хлопцем, малым пастухом. Звичайно, нікому з них (як і самому Козловському) не могло навіть наснитися, що прудконогий пастушок із бідної селянської родини у майбутньому вийде на сцену Великого театру СРСР і стане в ньому одним із провідних співаків. А той красивий і натхнений голос Іхнього односельчанина почує не тільки рідна країна, а й уся земля.

Про неповторний талант Козловського написано багато статей, рецензій. Ось як характеризує митця «Музыкальная Энциклопедия»: «Прозорий, сріблястий, рівний голос ніжного тембру, з вільним верхнім регістром, вільне природне дихання, найтонший музичний слух, емоційна теплота й щирість виконання, драматичне обдарування дозволили співакові створити вокально-сценічні образи, які увійшли в історію радянського оперного театру». Але й цих захоплених слів замало для того, щоб намалювати образ митця й людини.

Шлях до людського визнання тернистий, нелегкий, насичений щоденними творчими муками й працею, а найперше — навчанням. Київський театр народної творчості... Академічний хор... Київський музично-драматичний інститут ім. М. Лисенка...

Голос Козловського вперше зазвучав зі сцени у виставі «Циганка Аза» в театрі Миколи Садовського. У квартеті ліриків він співав партію першого тенора, а циганку Азу грала Марія Заньковецька. Відтоді на все життя між великою українською артисткою та І. Козловським зав'язалася міцна творча дружба. У теплих спогадах про Заньковецьку він називає її винятковою людиною й винятковою артисткою.

Після перших успіхів творча й життєва доля молодого співака здавалася остаточно вирішеною. Але двадцятирічний юнак записується добровольцем до Червоної Армії. Тоді був неспокійний, голодний і холодний 1920 рік, ішла громадянська війна.

Інженерна війська частина, у якій служив Іван, на той час базувалася у Полтаві. Часто було чути на вулицях червоноармійську пісню, яку хвацько заспівував високий стрункий юнак. А невдовзі червоноармійці, вирушаючи на фронт, слухали на засніжених залізничних платформах виступ військового хору, яким керував Іван Козловський.

Дирекція Полтавського музичного театру примітила обдарованого червоноармійця і звернулась до командування з проханням дозволити йому брати участь у виставах їхнього театру. У цьому театрі відбулося професійне зміжнення майбутнього видатного артиста радянської опери.

В ті роки можна було побачити, як верхи на коні під'їжджав до театру юнак у військовій формі. Старі полтавські театralи згадують, що саме по коню, прив'язаному неподалік від театру, вони визначали присутність там свого улюбленого співака. На цьому ж красивому гнідому коні артист виїздив на сцену, коли співав князя Сінодала в опері Антона Рубінштейна «Демон». В той полтавський період творчості (майже п'ять років) І. Козловський виступав у виставах «Галья» (Йонтек), «Єзениї Онегін» (Ленський), «Фауст» (Фауст), «Ріголетто» (Герцої), «Наталка Полтавка» (Петро) та інших.

1926 року ім'я Козловського з'являється на афішах Великого театру Союзу РСР. Його дебют був успішним. Але скільки було хвилювань! Адже тоді в театрі ще звучав могутній голос Шаліяпіна, на цій сцені виступав великий Собінов. Проте молодий артист зумів підкорити шанувальників оперного співу яскравою свіжістю свого голосу, тонким відчуттям сценічного образу, великою любов'ю до слова, коротко кажучи — справжнім талантом. Чи то Лоєнтрін в однойменній опері Вагнера, чи Берендей у казці Римського-Корсакова «Снігуронька», чи принц в опері Прокоф'єва «Любов до трьох апельсинів», чи Ромео в опері Гуно «Ромео і Джульєтта» — класичні образи у виконанні Івана Козловського знаходили талановитого й самобутнього інтерпретатора. А його Юродивий із «Бориса Годунова» — емоційно насичений вокально-сценічний образ, який став шедевром, одним із найвищих надбань у світовому оперному мистецтві.

Окремо хочеться сказати про концертно-камерну діяльність знаменитого митця. Він очолює виконує популярні романси Глінки, Даргомижського, Чайковського, Лисенка та інших композиторів-класиків. І тут його чудовий голос знаходить неповторне єднання то з ніжною арфою, то з рокотом бандур.

Особливе місце у творчості видатного радянського вокаліста посідає українська народна пісня. Це та пісня, яка повила його у співучий світ із українського села Мар'янівки. Звернімося хоча б до збірника «Українські народні пісні з репертуару І. Козловського». Тут більше як півсотні народних перлин, а поміж них — «Ніч яка місячна», «Ой видно село», «Стоїть гора високая», «Чорні брови, карі очі». Ці та інші пісні, завдяки голосові співака, зажили новим життям.

Проходять у роботі, у творчих пошуках роки. Але, як і раніше, ми з нетерпінням чекаємо нових платівок, концертів, театральних зустрічей на вулиці Нежданової у Москві, які транслює Центральне телебачення, щоб знову почути його лагідний голос, побачити його, енергійного й дотепного, у дружньому колі ви-

датних майстрів сцени й творчої молоді. А він уже на порозі свого вісімдесятиріччя.

Майже шістьдесят років голос Івана Козловського звучить у найдальших куточках СРСР і за кордоном. На довгій лодській ниві той неповторний голос звучить однаково — чисто, срібнотонно й легко.

Микола Сом

ЮРІЙ СМОЛИЧ

7.VII 1900—26.VIII 1976

У 1974 році з'явився твір П. Загребельного «Намилена трава». Українська літературна критика широко заговорила тоді про повновартісне після сорока років відновлення на Україні потрібного різновиду романістики — репортажного роману. Оці десятиліття нараховувалися від дати виходу книжки «Сорок вісім годин», автором якої був Юрій Смолич. Багатомовне зведення цих фактів вказує насамперед на основне в життєвій та творчій біографії Ю. Смолича — він завжди був серед тих, хто першим відчував міцніший пульс перетворень і в оновленій, або зовсім новій формі переносив його в художні сюжети.

Безсумнівно був він не тільки ровесником, але й творчим учасником оформлювань нового віку. Почалось його життя саме на початку нашого століття в Умані в сім'ї вчителя. Закінчив гімназію, а потім учився в Київському комерційному інституті. В 1918 р. вступив у добровільний загін, що боровся з висипним тифом, був санітаром, а під час війни лікарським помічником. Професійну роботу почав як актор Червоноармійського театру, а згодом театру ім. І. Франка. Залишивши сцену, працював коротко інспектором театрів від центральної влади України, щоб остаточно перейти на редакторську роботу в журналах. Оця остання професія допомогла Смоличеві оформитися як письменникові. Поруч з обов'язками публіциста та прозаїка значну частину його часу займала громадська діяльність. До останніх років життя був президентом Товариства культурних зв'язків з українцями за кордоном, обирався депутатом Верховної Ради України, секретарем, заступником голови й головою Спільки письменників України, очолював Товариство «Україна» від перших днів його існування, де особливо багато зробив для зближення і єднання українців з усіх країн світу.

Його перша спроба прозою була надрукована в газеті вже 1917 р., а справжнім літературним дебютом Ю. Смолича стала збірка оповідань «Кінець міста за базаром» (1927). Обгрунтували його місце серед письменників дві наступні збірки «Неділі і понеділки» та «Півтори людини», які вийшли три роки пізніше. Дало це йому, певною мірою, моральне право заговорити до читача також з письменницьких позицій у критичних, публіцистичних статтях. Виявив він тут талант, який виніс його в ряди тих гідних уваги творців, що перші прокладали основи нової літературної критики на Україні. Значний вплив на виявлений тоді Смоличем світогляд мали творчі організації, до яких він приєднувався, а передовсім «Техномистецька група А», яку заснував чин спільно з О. Слісаренком, М. Йогансеном та О. Мар'яновим. У гострій суперечці насамперед з опонентами, що належали до потужної на злам 20-х і 30-х рр. організації ВУСПП, ширшали обрії письменникового світоприймання і водночас зміцнювалася його принциповість, котрій ніколи не було притаманне короткозоре насильне заперечування наслідків, якими завершувалися пошуки інших.

Публіцистичний, літературокритичний досвід, що здобувався в редакціях журналів «Життя і революція», «Валпите», «Літературний ярмарок», «Універсальний журнал», «Сільський театр» (як критик літератури Смолич найбільше уваги присвятив саме театрові) та «Україна», помітний в основі переважної кількості його художніх творів. Спринчилося це безсумнівно до Смоличевої дбайливості про сюжетну атракційність, до того, що навіть фантастика в його творах своєрідна — будується бо вона й розгортається на реальній конкретності, насичується соціо-

логізмом і, буває в моментах, коли доводиться до зенітної уявності, наступає авторське відкликання до атмосфери актуальної дійсності.

Вразливість Юрія Смолича на всілякі «вияння», на все нове в літературі лишало слід у першу чергу в стилістиці його спроб — починав від орнаментики, романтичної емоційності, не відмовлявся від натуралістичного згущування малюнків словом і, врешті, найбільше скористався реалістичними прийомами. Помітне це, зрозуміло, і в формальному різновиді жанру — знаходимо серед письменникових книжок детектив, наукову фантастику, політичну сатиру, реалістичну, соціальну прозу. Бувало інколи так, що одян твір ставав також одним вирішальним кроком на шляху до моментальної зміни характеру всієї творчості. Так, наприклад, повістю «Останній Ейджевуд» (1926 р.) позначається різкий перехід письменника до ширшої картини (тут у пригодницькому сюжеті), повість «Фальшива Мельпомена» (1928) виявила його неабияку схильність до детективної форми, а роман «Господарство доктора Гальванеску» (1929) відкриває найживіший струмінь в Смоличевій творчості — наукової фантастики.

Варто згадати, що цьому останньому своєму нахилі у прозі письменник лишився вірним до кінцевих років життя. Нині цінується не лише те, що своїм «Господарством...» та дальшими творами — «Ще одна прекрасна катастрофа» й «Що було потім», які створили фантастичну трилогію «Прекрасні катастрофи» — він одним з перших у радянській літературі прокладає основи майстерності в науково-фантастичному романі. Цінується насамперед те, що був він серед тих, хто перший зумів знаходити конфлікти в самій науковій проблематиці, у взаєминах між людьми, що наукою займаються, і при цьому не забував про «тракційність» дії, яку можуть підказувати факти з актуального життя суспільства. Цікаві й вартісні це прийоми, які зовсім не втрачають свого значення також у творчості нинішніх представників науково-фантастичної літератури в різних країнах світу.

У 30-і роки оформлюється чи теж стає особливо виразним й другий рівноправний струмінь у романістиці Смолича — соціальний на сучасно реалістичній основі. Засвідчується він у першу чергу згадуваним уже «Сорок вісім годин», потім своєрідною «антиагіткою» «По той бік серця» (черговий експеримент письменника), документальною в джерелах «Сорочинською трагедією» і врешті повністю розвивається у відомих широких історико-революційних полотнах — «Наші тайни», «Дитинство» та «Вісімнадцятилітні», де з особливим зосередженням розглядається доля покоління трьох революцій (1904—1918). Цікаво, що тематичний цикл цих романів Смолич замкнув шойно після кількох десятиліть — у 1975 році твором «Гаудеамус ігітур», де для вартісного зображення єдності надбань і сердець використав весь свій дотеперішній письменницький досвід.

У роки війни письменник був евакуйований. Факт цей значною мірою допоміг йому знову стати одним з перших, хто зумів в великих творах представити процес формування героя в особливо складних обставинах, у жорстокій боротьбі (роман «Вони не пройшли», збірки оповідань, напр. «Битва», «Мирні люди»). Була це література тоді необхідна, бо допомагала людським розумам і серцям оформитися на обов'язкових годі принципах. Нині відносно неї висловлюються застереження, ось вказується хоч би її надто спрощену «нереальність» чи дитячу майже уяву створювану героїку.

Очищуються, стрункішають, збагачуються новими якостями післявоєнні надбання Юрія Смолича. Особливо багатим у цьому відношенні є «Світанок над морем» — твір, де з успіхом осмислюються минулі роки. Варто звернути увагу, що в «Світанку...» на історичних постатях і в звичному для письменника гострому сюжеті вперше з такою великою всесторонністю досліджуються конфлікти й долі людей з різних не тільки душевних таборів; тут також уперше стає міцно відчутною риторика, схильність до відаторської аналітичної розмовності — якості, що щедро використовуватимуться в пізнішій мемуаристиці.

В 50-і — 60-і роки Ю. Смолич пише романи, які дозволяють зараховувати його до групи найвизначніших творців української історичної прози. («Мир хатам, війна палацам» і «Рева та стогне Дніпр широкий» — це створена на основі документальності й спогадів панорама подій і осіб (від робітника й селянина до вождів

різних світоглядів і таборів) України 1917—1918 рр. Якість, яка тут особливо засвідчує постійний розвиток таланту письменника — це насамперед збереження, як ніде досі, колориту часу, в якому розгортаються події.

Протягом усіх років активної праці Юрій Смолич збагачував свій публіцистичний, літературно-критичний досвід, надбання, зміцнював силу свого діяння на літературні явища, які відбувалися на Україні. Після війни в центрі уваги й письменників, і читачів були ось хоч би такі книги публіцистики та критики, як «Перша книга», «Після війни», «Розмова з читачем», «З народом чи проти народу», «Про хороше в людях». Однак найширше й найширше визнання здобув він книжками своєрідної мемуаристики.

Перша з них — «Розповідь про неспокій» — з'явилася в 1968 р., наступні — «Розповідь про неспокій триває», «Я вибираю літературу» та «Розповіді про неспокій немає кінця» виходили в 1964—1972 рр. Були це твори, які у вирішальний спосіб вплинули не лише на формування, а й переосмислення думок про українську літературу та її творців протягом кількадесяти минулих років. Їх поява усвідомлювала та й усвідомлює особливо яскраво той факт, що створене українськими письменниками, серед яких помітне окреме місце займає Юрій Смолич, завжди впливало на формування людських світоглядів, від чого, якже ж великою мірою, залежить розвиток громадськості.

Роман Галан

ОЛЕКСАНДР МІНЬКІВСЬКИЙ

25.XII 1900—12.IV 1979

Видатний український диригент, народний артист СРСР Олександр Мінківський народився у мальовничому селі Сніжний (тепер Погребисьненського р-ну Вінницької області). Його батько був сільським учителем і дяком, мав гарний голос. Любила пісні й мати, отже, майбутній артист ще з коліски вrostав у музично-пісенну атмосферу, якою був просякнтий увесь родинний дім.

Коли хлопцеві минуло шість років, батька віддали його в церковноприходську школу, а через рік він став уже співати першим альтом у церковному хорі. Особливо цікавило його диригування. Ювіляр оповідав мені, як то він уперше пробував диригувати (ця розповідь є також у книжці проф. Ніни Матусевич). Отже, він зібрав молодших братів і сестер, поділив на чотири голоси, наспівав кожному партію, задав тон, махнув рукою й... усі потягли на різні лади. Задавав тон удруге й удесьте, та «хористи» не поправлялись. Навіть стусани не помагали малюкам. Олесь довів їх до сліз, аж батьки припинили репетицію. Семилітній «хормейстер», хоч і розчарувався на першій пробі, все ж думки про диригування не покинув.

Ще під час навчання в початковій школі Олесь попросив батька купити йому скрипку. Життя не pestило дитини, і цей подарунок став хлопцеві святом. Він обходився з інструментом, немов із живою істотою, боявся його зіпсувати. Тоді ж йому доводилося вигравати все, що чув від сільських музикантів: різні пісні й танці.

Перше ювіляреве знайомство з нотною азбукою відбулося в Київській духовній школі, де він згодом співав у хорі, грав на скрипці в симфонічному оркестрі, а іноді навіть самостійно диригував малим хором. Після трирічного навчання батьки перевели його у Спиченську вчительську школу. Тут він, будучи керівником шкільного хору, напередодні 1 травня 1917 р. записав з голосу вчителів мелодії «Марсельєзи» та «Сміло, товариші, в ногу», гармонізував їх, вивчив із хором, який і виконав їх на маніфестації.

Після закінчення школи О. Мінківський вступив до Київської вчительської семінарії ім. Б. Грінченка, де став найближчим помічником у хорі видатного композитора Кирила Стеценка. Саме за його порадою семінарист почав відвідувати ще й лекції диригентсько-хорового та композиторського відділів Київського музично-драматичного інституту ім. В. Лисенка. 1919 р. Стеценка замінив у семі-

нарії Микола Леонтович — новатор у хорovій обробці українських народних пісень, талановитий диригент. Багато навчився від нього Мінківський, особливо ж — зовнішньої простоти, за якою крилася виразність, глибина і ясність творчої думки.

По закінченні семінарії в 1921 р., з огляду на слабке здоров'я, підірване постійним недоїданням, молодий учитель залишив столицю України, шукаючи хліба по селах Київщини та Вінниччини. У кожній школі, в якій він з'являвся, рorдився хор, аматорський гурток. 1925 р. О. Мінківський вернувся до Києва і, пропрацювавши ще два роки в школах і дитячих будинках та різних клубах, став продовжувати навчання в Музично-драматичному інституті. Водночас він працював учителем співу, керував гуртками художньої самодіяльності в Хімічному технікумі, в Будинку вчителя, Клубі трамвайників тощо.

Тоді ж ювіляр багато читав, цікавився театром і живописом, не пропускав жодного цікавого концерту. Аналізував теж лекції професорів С. Тележинського й О. Климова, що мали різні погляди на диригування. Перший бо вважав, що найважливіше в музиці — розкриття змісту твору, а техніка — річ другорядна, натомість другий казав, що найважливіша диригентська техніка, бо без неї годі передати слухачеві зміст музики. Мінківський поєднав обидва методи й добився чудових результатів. Коли в 1930 році він закінчив інститут, це вже був зрілий музикант, диригент-хормейстер і педагог, який мав добру теоретичну й практичну підготовку.

Згодом Мінківський почав професійно працювати. Він викладав гру на скрипці, теорію диригування та історію музики в нововідкритому Педагогічному технікумі, а з 1931 р. веде лекції музичної грамоти й сольфеджіо в Музично-театральному технікумі. 1934 р. перейшов до Українського радіокомітету, де займав посаду художнього керівника й головного диригента хорovої капели. Незабаром ця капела стала одною з найкращих на Україні, хоча й, за словами ювіляра, спеціалізація роботи в радіокомітеті цьому не сприяла, оскільки весь час доводилося працювати у великому посітку.

На початку Великої Вітчизняної війни майже всі культурні заклади України евакуйовано в Уфу. Виїхав з ними й Олександр Мінківський. Там він був літературним редактором Видавництва Академії наук Української РСР, пізніше став науковим співпрацівником Інституту народної творчості та мистецтва АН УРСР, в якому впорядковував і класифікував неопубліковані твори Миколи Лисенка. Водночас, як і скрізь, де йому приходилося працювати, прислухався, хто з його оточення має добрий голос. Потім зібрав намічених молодих науковців та поважних академіків і створив хор Академії наук УРСР.

Коли німців було вигнано з України, тут почала відновлятися праця музичних шкіл, концертних організацій, художніх колективів і театрів. Мінківський вернувся до Києва, де став директором і диригентом новоствореного Державного українського народного хору, художнім керівником якого був Григорій Верьовка. Та в глибині душі ювіляр мріяв про керування капелою бандуристів. Звичайно, не думав про славу та широкі перспективи в тодішніх умовах. Просто «мені здавалося, — згадував він, — що капелу можна було б поставити на кращий рівень, ніж я досі бачив».

Незабаром ювілярева мрія почала перетворюватися в дійсність. 2 квітня 1946 року Рада Міністрів УРСР ухвалила постанову про відновлення діяльності Державної капели бандуристів, керівником якої призначено О. Мінківського. Її зародком був заснований 1918 р. в Києві самодіяльний ансамбль бандуристів, який з 1919 р. став професійною Першою київською капелою бандуристів. У 1935 р. після об'єднання її з Полтавською капелою бандуристів виникла Перша зразкова капела бандуристів Наркомосу України. Проте на початку війни вона припинила свою діяльність, і в 1946 р. О. Мінківському довелося засновувати її вдруге з новими людьми, до яких шойно згодом приєдналося п'ятнадцять передвоєнних бандуристів. Усе-таки вдалося подолати наявні труднощі і вже 1 травня 1947 р. капела дала в Київській філармонії свій перший публічний концерт.

Величезна в цьому заслуга проф. О. Мінківського, який вклав усі свої сили

Державна заслужена капела бандуристів УРСР. Дирижує О. Мінківський.

й всестороннє знання в успішний розвиток Державної капели бандуристів УРСР. Протягом першого року свого існування вона виступила 98 разів, а до початку 60-х років дала понад 5 тис. концертів. Капела об'їхала всю Україну й Радянський Союз, концертувала в багатьох містах за кордоном, а зокрема в Румунії, Болгарії, Чехословаччині та Японії. З 8 вересня 1954 р. вона виступала й у Польщі, даючи концерти, між іншим, у Любліні (на обжинках), Варшаві, Ольштині, Бидгощі, Лодзі, Кракові, Вроцлаві, Зеленій Горі й Кошаліні, де, як і всюди, довелося їй концертувати, мала великий успіх, гідно репрезентуючи українське мистецтво.

До успіхів капели спричинилася й модернізація наявних інструментів. Професор знав, що годі сподіватися підвищення рівня капели без оркестрових бандур. Саме й тому створено при ній експериментальну майстерню, яка вдосконалювала конструкцію бандур і виробляла їх для своїх музикантів. Таким способом виготовлено тут бандури-альти, бандури-баси, бандури-контрабаси та бандури-п'якколо, завдяки яким значно зріс рівень оркестру.

Крім керування Державною заслуженою капелою бандуристів, О. Мінківський виконував ряд інших обов'язків. Він був професором і керівником кафедри диригування Київської державної консерваторії ім. П. Чайковського, ректором Київської народної консерваторії, головою Хорового товариства УРСР, постійним членом журі музичних конкурсів України, упорядником музичної спадщини Олександра Кошиця, а також шість разів обирався депутатом Київської міської ради. Він — автор статей з питань музичного мистецтва, рецензент шкіл гри на бандурі й цимбалах та інших посібників.

Копітка праця й величезний доробок О. Мінківського та керованої ним Державної заслуженої капели бандуристів були належно оцінені. 1957 р. капела зайняла

перше місце на Всесоюзному фестивалі музичних колективів. У 1960 р. капелу і ювіляра нагороджено Почесними грамотами Радянського комітету захисту миру. За невтомну працю й високу майстерність Мінківському надано звання заслуженого артиста й заслуженого діяча мистецтв УРСР та звання народного артиста СРСР. Їїгороджено його також ордемом Леніна, а за концертну програму 1966—1968 рр. — Державною премією ім. Т. Шевченка й золотою медаллю із зображенням Кобзаря.

Невблаганно плили роки, і прийшов час переходу на заслужену пенсію. Однак контакт професора з капелою не порвався. Пам'ятаю Шевченківський концерт, на якому мені пощастило бути в березні 1973 р. Бандуристи виступали вже під керівництвом Григорія Куляби, проте Олександр Мінківський був також з ними на сцені Київської філармонії. Диригував свої обробки, виглядав молодецьки, і важко було повірити, що йому 73 роки. Бо цей невисокий, срібноволосий чоловік завжди життєрадісний, а на сцені, перед бандуристами, йому ніби виростали крила щастя, радості, життя. І хоч він уже не працював у капелі, все ж і далі був душею бандуристів.

Олександр Мінківський читав «Наше слово», цікавився життям українців у Польщі, постійно допитувався про «Журавлів», про наших молоденьких бандуристів. Це зацікавлення проявилось ще на світанку УСКС, у 1956 році, коли-то професора запрошено на викладача першого культурно-освітнього курсу для інструкторів нашого Товариства в Ядвісіні. Він увесь час підкреслював, що серед тих «дорослих учнів» був тоді й диригент-аматор із Зеленогірщини, нині кваліфікований керівник «Журавлів» Ярослав Полянський. У репертуарі «Журавлів» є пісні, опрацьовані ювілярем, а саме «Закувала та сива зозуля», «Ревуть, стогнуть гори, хвилі» та інші, що зворушують серце кожного слухача.

І я в боргу перед Олександром Мінківським. Саме бо він допомагав мені в Києві ламати лід на моему шляху до професії бандуристки... **Анна Хранюк**

ОЛЕКСАНДР ЛОЗОВСЬКИЙ

30.VIII 1900—22.III 1922

Лесь Лозовський залишив по собі невелику, але значливу спадщину. Його графічні твори, разом із творами інших, старших від нього майстрів, розпочинали українську радянську графіку. Він створив обкладинки до кількох поетичних книжок, які знаменували початок української радянської поезії, а саме до Тичининих «Сонячних кларнетів» (вид. 2, К., 1920), «Замість сонетів та октав» (К., 1920) та «Плуга» (К., 1920). Ф. Ернст уважав Лозовського найздібнішим із усіх Нарбутівих учнів.

Його твори займають визначне місце в історії нашої культури. У великій доповіді, виголошеній на ювілейному пленумі Спілки письменників України 8 січня 1943 року в Уфі, Павло Тичина сказав: «Поряд із працями учених Багалія, Яворницького, Заболотного — нові дослідження молодих учених появились. Поряд із Нарбутом, Трохименком — Олександр Лозовський, Страхов, Петрицький». Отже, поет-академік зарахував твори молодого майстра до найважливіших здобутків української культури.

Олександр Лозовський народився в Києві. Рано втратив батьків. Його вихователь, киянин І. Жолдковський, віддав його до Київської вищої початкової школи. Та хлопця вабило малярство. Він і став учитися в художній школі М. Козика. Потім певний час жив у Москві й навчався у Строхановській школі. Там перейнявся духом так званого наришкіньського барокко, тобто модним тоді «теремним» стилем. Як писав Лев Дінцес, Лозовський вивчав на місці новгородську ікону. Нашому митцеві пощастило вже за молодих років мати за зразки не декадентські занепадницькі твори європейських провінцій, а шедеври старого народного мистецтва.

22 листопада 1917 року в Києві урочисто відкрито Українську державну академію мистецтв. Майстерню графіки очолив професор Георгій Нарбут, а серед його перших учнів, крім Адамського й Марти Бурк, був Лесь Лозовський. Саме їх Микола Бурачек уважав найвірнішими Нарбутовими учнями.

У майстерні Лозовський легко переймав у Нарбута те, що він щедро йому давав. Передусім Лесь під його впливом закохався в українське народне мистецтво — розписи скринь, хат, кашлів. Ці мотиви можна спостерегти на обкладинці до «Французького мистецтва XIX століття», хоч вказати джерело, неможливо.

У Нарбута, звичайно, Лозовський перейняв і техніку. Коли порівняти його твори з такими ж творами бойчукістів, відразу можна помітити, що в нього й лінії «рівніші», завдяки чому композиція здається вимірною до міліметра. Але особливо примітне те, що Лозовський спеціально цікавився шрифтом і встиг навіть виробити свій індивідуальний лаконічний шрифт — шрифт Лозовського.

На той час Академія не мала свого приміщення. Завдяки енергії Нарбута і його особистим зв'язкам із Науковим товариством, Дніпросоюзом та іншими установами вона сдержала матеріальну допомогу й розмістилась у приватних помешканнях будинку, де жив і Нарбут (Георгіївський провулок, 11). Тут у березні 1920 року Академія влаштувала в майстернях першу звітну виставку, на якій було експоновано твори Нарбута (зокрема «Фортуну») та його учнів — Лесь Лозовського, Вячеслава Левандовського та ін. Лозовський виставив тоді свою станкову графіку — «Малахіт», «Мемента морі» та копію «Іоанна Предтечі».

Тоді ж, ще за життя Нарбута, Лозовський перейшов до майстерні монументального мистецтва, якою керував Михайло Бойчук. Так у творчості молодого графіка настав новий період, у якому він створив більшість своїх робіт, зокрема численні обкладинки.

Творча індивідуальність митця набула дальшого розвитку. Він сприйняв думку Бойчука про необхідність об'єднання елементів композиції в струнке ціле через їхню розробку в межах цільної схеми. Його твори останніх двох років відзначалися монументальністю. Працюючи над ними, він часто вдавався до масивної лінії, декоративної вже своєю фактурою, що походить, напевно, від народних вирізок, виготовлених із кольорового паперу орнаментальних композицій.

Тяжучи до максимальних узагальнень, Лозовський удавався до не раз застосованої схеми, ідею якої не порушували дрібні варіації. У горішній половині обкладинки — великий чіткий заголовок. Вище — дрібнішими літерами — ім'я та прізвище автора. У центрі чи трохи нижче — узагальнений рисунок-знак, обмежений лінією. Обкладинки Лозовського нагадують книжкову графіку Антоніни Іванової, деякі бойчуківські обкладинки для черкаського «Сіяча» (1918). Недарма, договорюючи те, чого не сказав Дінцес, референт «Громадського голосу» писав, що Лозовський — єдиний і, мабуть, найсильніший учень Бойчука.

Восени 1921 року в Академії відкрилася нова виставка. Лесь експонував на ній вісім творів, що дали привід рецензентові «Шляхів мистецтва» писати про «багатогранність художникового таланту». Крім обкладинок до нот пісні «Ой на горі ромен цвіте» (муз. Степового) та книжки «Французьке мистецтво», Лозовський виставив тоді обкладинки до трьох перших збірок Павла Тичини. Експонував також два твори станкового малярства, виконані на дошках фарбами, що, як і всі бойчукісти, приготував сам. Це були портрети Леніна й Сквороди.

Леніна Лозовський зобразив об'ємно й монументально, контрастними кольорами: жовте обличчя, бордовий піджак і зелене тло. Сама фігура передавалася гострими трикутниками. Портрет Сквороди був інакший. Зображення на ньому було також поясне, але вже площинне; чіткість ліній і форм зберігалася, але вони текли м'якше, не рвучко. Яскраві кольори створювали враження осяйності портретованого філософа. Весь портрет мав шестикутну форму. Судячи з описів, ці портрети мали становити одне з коштовніших надбань українського радянського мистецтва. Та не збереглися ні оригінали, ані фото...

«Правомірним» бойчукістом Лозовський не став. Саркастичний і гострий, він, за відгуком М. Симашкевич, любив критикувати геть чисто все. Гр. Хижняк придумував бурхливі збори, на яких Лесь піддав критиці свого вчителя.

Оскільки студенти Академії мали за статутом право записуватись одночасно до двох професорів, Лозовський, не залишаючи майстерні Бойчука, вступив також до майстерні проф. Меллера. Але навчання в нього якихось серйозних наслідків не встигло дати: Леся уже не мав часу...

Якось навесні 1922 року Оксана Павленко, яка тоді працювала в Межигір'ї, випадково зустріла Лозовського на Мало-Житомирській вулиці. Ця зустріч її вразила: Леся був у гарному дорогому пальті, мав модне взуття. До того ж, коли простягнув для привітання руку, на ній блиснули персні... Починався неприємний погляд на людину було не дивно, але ж Леся, завжди голодний Леся!...

В Академії на запитання товаришів він відповідав, що його нерідні батьки померли, після яких дістався йому великий спадок. Так продовжувалося, згадує М. Симашкевич, щось із місяць. Аж ось одного дня в Академії рознеслася чутка: Лозовського вбито! У «Пролетарській правді» з'явилося коротке повідомлення: «В ніч на 22 березня на Вознесенському узвозі, в буд. ч. 27, помешк. 6, невідомі злочинці вбили гр. Олександра Лозовського. Злочин вчинено з метою пограбування».

Коли Леся ховали на Байковому кладовищі, ішов дощ. Митця проводжали Симашкевич, Шкляв та ще кілька художників.

Усе, що стосувалося живого Леся, відійшло до історії. Коли нині говорять про становлення української радянської графіки, друге ім'я, яке називають у ній після Нарбута — це ім'я Леся Лозовського.

С. Білокінь

ЯН БЖОЗА

10.XII 1900—27.XI 1971

В історії польсько-українських літературних взаємин помітне місце займає Ян Бжоза. Його справжнє прізвище Юзеф Воробець. Народився він у Львові в робітничому середовищі. За професією був теслярем. На літературний шлях увійшов швидко 1933 р. Як член КПЗУ належав до п'ятірки, в якій був один українець, один єврей і троє поляків. Виховався письменник у польсько-українському середовищі, свідченням чого хоч би його цікава повість «Поневєрка» (1964). Він бо з чималою обізнаністю змальовує в ній українське середовище, цитує народні пісні, приказки та казки й дитячі поговірки, описує звичаї. Українська й польська молодь перед першою світовою війною жила у дружбі. Польські юнаки відвідували український театр. Щирим другом українців був і юний Бжоза. У спогадах «Мої друзі» (НК, 1964, № 1) він писав:

«Моє дитинство проходило у Львові, який тоді знаходився під владою Австро-Угорщини. В польських школах були обов'язкові лекції української мови... В третьому класі я познайомився з творами Т. Шевченка, І. Франка і знав напам'ять такі вірші, як «Гамалія», «Заповіт», «Ліс Микита» (за останню поему я одержав у нагороду якусь українську книжку).

Далі Бжоза згадує, як бував у театрі на виставах «Украденого щастя», «Лісової пісні», «Дай серцю волю», «Ой, не ходи, Грицю, та й на вечорниці», «Запорожець за Дунаєм» та інших п'єс. Від друга-українця він навчився співати українських пісень. Читав твори Марка Вовчка, Лесі Українки, Івана Франка.

Атмосферу дружби між поляками та українцями Бжоза змальовує в повісті «Дев'ятий батальйон» (1953). Під час революції на Угорщині в дев'ятому батальйоні служать поляки, українці, хорвати, німці й словаки. Українці співають своїх пісень. Коли на прохання австрійського уряду російський царизм почав збройну інтервенцію проти революційної Угорщини, до українців з дев'ятого батальйону приєднуються деякі солдати-українці з царських військ, а після придушення повстання вони пробиваються до козаків у Туреччині, щоб боротися за визволення України та Польщі.

Ідею спільної боротьби з царатом Бжоза показав у повісті «Емір Жевуський».

Перша світова війна принесла братовбивчу різню. Давні друзі опинились в протилежних таборах: одні в Січових стрільцях, а інші в польських Легіонах. Проте під час боротьби за Львів у 1919 р. письменник відмовився взяти участь у братовбивчій війні. Не взяв також участі у війні з більшовиками 1920 р. Цю війну засудив у повісті «Воєнко, воєнко» (1959).

У повісті «Земля» (1956) Бжоза наголошує, що між польськими й українськими селянами не було міжусобиць. «Протягом століть, — пише він, — жили вони дружно. Може, колись були тут заворушення, бунти, але проти панів. Селяни між собою не воювали. Завжди жили у згоді, ріднилися, в куми йшли. Бо куди ж там газді до війни? Завжди він був битий як польський, так і український». Далі Бжоза стверджує, що український народ добрий, чесний, тільки дехто одурманений Бандерою. Засуджуючи дії бандерівців, автор не криває, що й «польські банди бешкетують не гірш від попередніх». На думку Бжози, слід зробити все, щоб виправити те, що було погане в минулому.

Ювіляр підтримував дружні зв'язки з багатьма українськими письменниками, про яких і розповів у книжці «Мої літературні пригоди» (1967) та в короткому нарисі-спогаді «Мої друзі» (НК, 1964, № 1). Уже в міжвоєнний період він дружив з М. Яковим, Я. Галаном і П. Козланком. Згодом П. Козланок переклав його повість «Діти» (1960). Після 1939 р. Ян Бжоза став членом Спідки письменників України. Тоді він познайомився з О. Гаврилком, С. Тудором, М. Рудницьким, І. Вільде, А. Волошаком та іншими.

У спогадах «Мої літературні пригоди» (1967) ювіляр ось так згадує промову О. Корнійчука 1939 р. у Львові: «Виступав О. Корнійчук. Говорив про кривду народу на українській землі, про утиск національних меншостей, про безробіття, в'язниці, поліційний терор, про Картузьку Березу... Говорив, що для письменників і митців настав день визволення».

Письменник не раз заявляв, що члени польської секції Спідки письменників України мали змогу успішно продовжувати свою творчість. Їм допомагали Ю. Шовкопляс, П. Панч та О. Десняк. Останній входив навіть до складу редакції польського журналу «Альманах літеракці», що став виходити у Львові 1941 р.

Своє знайомство з українськими письменниками ювіляр поширив 1940 р., коли був запрошений до Києва на ювілей П. Тичини. Тоді він познайомився, між іншим, з М. Рильським, В. Сосурою, М. Бажаном та подружив з О. Корнійчуком.

Згодом, уже в ПНР, Бжоза разом з О. Баумгарденом переклав п'єсу О. Корнійчука «Макар Діброва», яка 24.VI 1949 р. була поставлена в катовицькому театрі. В театральній програмі Я. Бжоза помістив статтю про О. Корнійчука. Переклад «Макара Діброви» був нагороджений Міністерством культури й мистецтва.

Під час перебування в Києві польський письменник мав зустріч з робітниками заводу «Більшовик», фотографувався з групою українських письменників біля пам'ятника Т. Шевченка, відвідав київські музеї.

Удруге в Києві Бжоза побував 1944 року. Потім він мило згадував свої зустрічі з населенням України, в яких брали участь його українські колеги А. Малишко, С. Скляренко й С. Тудор.

Ювіляр чимало своїх творів опублікував в українській пресі, зокрема в газетах «Вільна Україна», «Радянська Україна», «Літературна газета», «Радянський Львів» та в журналі «Комуніст».

Під час окупації польському письменникові допоміг поет Андрій Волошак. Він поселив його з сім'єю в себе тоді, коли гітлерівці реквізували в нього помещання. Михайло Рудницький урятував книжки Бжози від вивезення їх окупантом на перемелення.

Переїхавши до ПНР, Бжоза надалі підтримував дружні зв'язки з українськими друзями. Листувався з ними, обмінювався книжками, перекладав твори українських письменників. У листах до автора цих рядків від 29.I 1964 р. і 16.VII 1964 р. Ян Бжоза сповіщає, що переклав на польську мову п'єсу М. Старицького «Ой, не ходи, Грицю, та й на вечорниці», «Загибель ескадри» О. Корнійчука та інші твори. Написав також нарис про життя й творчість Т. Шевченка, який, на жаль,

не появився друком, а також літературний твір про його тернистий шлях під заголовком «Дума про генія», що був надрукований у тижневику «Життя літератце» (1961, № 16).

У цій лірико-епічній розповіді Бжоза показав Шевченкову непримиренні ть до визискувачів та всіляких гнобителів рідного народу, змалював його страждання, охарактеризував творчість і дійшов до висновку, що «у сторіччя з дня смерті творця його поезія привертає увагу не тільки критиків та істориків літератури, а й перекладачів та біографів майже цілого світу, оскільки «усі свідомо чи несвідомо беруть участь у розгадуванні таємниці того чуда, яким є Тарас Шевченко».

У 60-х роках Ян Бжоза разом з О. Баумгардтеном організував у Клубі профспілок та в Клубі творчих спілок у Катовицях вочері української пісні й поезії. Завдяки діяльності ювіляра та його друга О. Баумгардтена Катовиці стали одним із міст, які збагатили польсько-українські літературні взаємини. **Антін Верба**

УКРАЇНКА ВЛОДЗІМЕЖА СЛОБОДНИКА

Заслужений популяризатор української літератури в Польщі, відомий поет і перекладач Влодзімеж Слободник народився 19 вересня 1900 р. в Новоукраїнці Кіровоградської області. Рідне містечко поет згадує у вірші «Україна мого батька»:

Miasteczko Nowoukraiinka,
W którym przyszedłem na świat,
Tam sady zaczarowane
Były przez księżyc i wiatr...

Białym chatom noc ciemna
Usiłowała biel ich skraśc,
Co ścieżka — baśń ukraińska,
Co droga — kozacza baśń.

Під час перебування поета у Варшаві Україна довгі роки залишалася в його пам'яті як спогад. Правда, у міжвоєнному періоді ті спогади підсилювали переклади поезій Тараса Шевченка.

По українській землі поет знову почав ходити восени 1939 р. Він поселився у Львові, де найчастіше зустрічався з Я. Галаном, О. Гаврилюком, С. Тудором. Останній редагував навіть його переклад «Мойсея» Івана Франка. А про Олександра Гаврилюка Ювіляр написав потім теплі спогади (НК, 1959, № 6). У Львові Слободник познайомився також з М. Рильським та О. Корнійчуком під час покладання квітів перед пам'ятником Міцкевичу. Зрозуміло, що в роки окупації, поет був членом Спілки письменників України.

Коли ж гітлерівці напали на СРСР, Петро Карманський порадив Слободникові виїхати на схід. Тому-то й польський поет подався до Києва. Тут заопікувалися біженцем місцеві українські письменники, а особливо М. Бажан. Йому й Слободник присвятив вірш «Українському другові Миколі Бажанові», який на українську мову переклав Микола Морфієвич.

Коли я втікачем до Києва старого
Приїхав, де плывуть Дніпра шумливі води,
Не пожалів мені ти слова приязного,
Як не жаліє сад у спеку прохолоди...

Вдячність українським друзям за допомогу в лютий час війни висловив Слободник у вірші «Людська прихильність»:

„Uciekinier wojenny, ludzką przychylność poznałem:
W chacie ukraińskiej dostałem dzbanuszek mleka i chleb,
Nawet noclegu nie odmówili mi gospodarze”.

У Києві Слободник займав квартиру Л. Первомайського, що перебував тоді на фронті. Та недовго поет гостював у столиці України. Згодом він опинився в Уфі, де зустрічався з М. Рильським, П. Тичиною, Я. Галаном, В. Сосорою. Як згадує Слободник М. Рильський декламував йому там уривок з епілога до «Пана Тадеуша»:

Biada nam, zbiegi, żeśmy w czas morowy
Łękliwie nieśli za granicę głowy.

Після вірши поет відвідував Київ з нагоди Шевченківських святкувань 1961 і 1964 рр. Повернувшись з Шевченківської конференції, що відбулася в травні 1961 р., він опублікував нарис «Місто зелені і пісні» (НК, 1961, № 7), в якому ось так написав про столицю України: «Я був очарований Києвом, міста в Європі, рівного якому немає, мабуть, жодного, його густо обсадженими деревами, широким Дніпром і його гарними мальовничими берегами».

У Києві та у Варшаві Слободник зустрічався з проф. Євгеном Кирилком, Олесем Гончарем, Платоном Вороньком. Перебування в столиці України нахлинуло поета до написання вірша «Київ», який переклав Д. Павличко.

Kijów z Ławrą prastarą
I Sofijskim Soborem.
Nad nim — zorze, jak słowo
O pułku Igorowym.

Kijów ma oczy zielone,
Oczy jak Dniepr zamierzchłe,

Польський поет славив навіть київську кельнерку:

Ach nie wiedziałem, że poświęcę
Tobie nieznaney wiersz ten mały,

Kijów zanurza ręce
W Dnieprze.

Cały jak śpiew ruszałek
I jak Tarasa słowo
Cały — zakłęcie prastare
Nad wodą dnieprową.

Gdy twoje zaporoskie ręce
Talerz mi podawały.

З поїздок на Україну в затишній квартирі Слободників зберігається чимало пам'яток. Від голови Шевченківського комітету М. Бажана вони одержали бронзову медаль і статуетку з зображенням Тараса Шевченка та альбом репродукцій його малярських праць, фоторозповідь про Київ і пластинки з українськими народними піснями. Медаль і статуетка стоять у кабінеті Ювіляра на полиці з книжками. Серед них є різні видання творів Шевченка польською та українською мовами, книжка Г. Вервеса («Г. Г. Шевченко і Польща», твори М. Рильського з дарчими написами, твори Ю. Тувіма українською мовою, «Гомін», «Українські календарі», польська «Антологія української поезії» (1977), «Українсько-російський словник» у 6 томах тощо. У папці поет зберігає запрошення на святкування ювілеїв Шевченка в Києві й Каневі та вирізки з українських газет.

Влодзімеж Слободник підтримує дружні зв'язки з УСКТ. Він друкував свої спогади, переклади й вірші в «Нашій культурі» та «Українському календарі». Разом з дружиною бував на зборах українських літераторів у Варшаві (8.III 1964), на зустрічах (в травні 1978), читав у Варшаві доповіді під час Шевченківських святкувань 1961 року.

Саме про життя й творчість Шевченка Слободник написав нарис для щорічника «Календарж роботнич» (1961). У вступному слові до «Вибраних творів» Т. Шевченка польською мовою з 1955 р. він, як редактор збірки, звернув увагу на особливості творчості автора «Кобзаря» та на відгуки його творів у польській літературі. У згаданій книжці поет помістив понад 10 власних перекладів творів Шевченка, а також переклад вірша «Ой три шляхи, широкі», здійснений дружиною Елеонорою.

Про ставлення Слободника до популяризації творів Шевченка свідчить його стаття «Праця над перекладами віршів Шевченка на польську мову» (НК, 1959, № 2). З неї довідуємося, що батько поета співав йому в дитячі роки українських пісень, які він запам'ятав на все життя. Вірші Шевченка ставали, таким чином, якісь ближчі, рідніші. Це й полегшувало поетові роботу над передаванням польською мовою Кобзаревих творів. Проте під час перекладання його поезій доводилося зазнавати певних труднощів, особливо з метрикою вірша, про що й автор слушно писав: «Переклад поезії Шевченка, як і переклад віршів кожного великого поета, справа нелегка. Чудову народну шевченківську простоту може перекутати кожна зайва стилістична прикраса, кожне зайве слово перекладача... Не пригадую вже, хто сказав, що поетичний переклад буває як жінка: якщо вірна, то погана, а коли невірна, то гарна. Завданням перекладача поезії... не є перекладати з мови на мову, а з поезії на поезію».

Переклади Слободника високоякісні, тому й М. Якубець у своєму «Wyborze poezji» Т. Шевченка помістив понад десять перекладів достойного ювіляра.

В. Слободник високо оцінює поезію Шевченка і на його честь написав вірша, який Л. Первомайський переклав на українську мову. Він починається словами:

В муках мати його породила В його пісні схована сила
На муки і біль. Українських степів і гіль.

Виступаючи на Х Шевченківській конференції в Києві, В. Слободник між іншими заявив:

«Шевченко як поет стояв поряд з найвидатнішими слов'янськими поетами — Пушкінім і Міцкевичем — і в перших лавах видатних неслов'янських поетів-революціонерів — Байрона, Гейне й Бернса, а також інших світових поетів-бунтарів».

Немало уваги Слободник присвятив творчості Івана Франка. Під час перебування у Львові він переклав поему «Мойсей», а в «Антології української поезії» з 1977 р. надрукував десять творів Каменяра. Тут він помістив і п'ять поезій Ю. Фельковича, зокрема — Я. Щоголева та кільканадцять творів українських радянських поетів: П. Тичини, М. Рильського, М. Бажана, М. Терещенка, А. Малишка.

Слід відмітити, що Слободник переклав вірш П. Тичини «На могилі Шевченка», який Ф. Неуважний опублікував у «Поезіях» Тичини (1969). Ювіляреві належать і переклади віршів А. Малишка, П. Первомайського та П. Тичини, надруковані в антології «130 поетів» (1957), а також переклад вірша М. Рильського «Шевченко».

До речі, саме популяризацією поезії М. Рильського він займався чи не найширше. Свідчить про це зредагована Слободником збірка «Поезії» (1965), яку впорядкував Ф. Неуважний, даючи до неї й своє вступне слово. У цій збірці В. Слободник помістив понад двадцять поезій Рильського. Ювіляр переклав також деякі твори І. Драча та надрукував їх у збірці «До зрудел» (1965).

Наведені факти вимовно засвідчують про те, що Влодзімеж Слободник з одним з найбільш заслужених популяризаторів української поезії в Польщі, що він займав одне з видніших місць на сторінках історії польсько-українських літературних взаємин.

Антів Верба

ФЕДІР МАЛИЦЬКИЙ

Либонь від першої хлоп'ячої мандрівки лісовою стежкою і пролягли дороги життя Федора Малицького, спочатку (1915 р.) на схід до Тули, Спіфані, а потім назад (1918 р.) до рідного Долобичева та Холмщини, щоб знову повернути на схід до Житомира, Білої Церкви та на сонячну Кубань. Федір Малицький народився 1 березня 1900 р. в селі Долобичеві на Холмщині. Огівіту здобував самостужки. У 1924 році за відрядженням Краснодарського органу народної освіти вступив до Київського Вищого інституту народної освіти, який закінчив як державний стипендіат у 1929 році з правом викладання української й російської мови та літератури.

Ще студентом почав писати вірші, що дало можливість 1926 року вступити до Спілки революційних письменників «Західна Україна», яка відділилася від літературного об'єднання селянських письменників «Плуг».

Ліричне оповідання «Осокори шумлять» — перший прозовий твір, який він написав під час екскурсії зі школярами до Краснодару і надрукував у «Кубанском станичнике». А перший його вірш «Ой летіла горлиця через сад», створений під впливом народної пісні, опублікував журнал «Селянка України» під псевдонімом А. Побужний.

Після цього дебюту у видавництві «Західна Україна» 1927 року вийшла перша поетова збірка «Холмщина», в якій налічувалося всього 18 віршів. Влучно оцінив цю публікацію перший її рецензент Олексій Полторацький, котрий написав: «Збірка поезій Ф. Малицького позначена тугою революційного поета, що загубив

свою вітчизну. Цю туту і ці скорботи ми приймаємо без жодних заперечень, від-рзняємо їх від скигління наших занепадників».

Спостереження життя й реалістичне його змалювання уклали естетичний кодекс молодого поета. Тому він дотримується реалістичних норм звертання до життєвих особистих вражень, відтворює побачене й прочитане, те що запало в душу примушувало переживати, передумувати. Навіть через багаті роки він залишився вірним цьому принципу.

Ліричний хист Малицького помітив і скерував Павло Тичина, зустріч з яким ось так відтворив письменник: «Пам'ятаю, він привітно зустрів мене в довгій та вузькій редакційній кімнаті, посадив проти себе і, розмовляючи, крізь пенсне пильно вдвлявся, ніби вивчав.

— Звичайно, ваш вірш я міг би виправити й сам, але це було б виправлення редактора, а не ваше, і уважний культурний читач зразу відчув би це...»

Полонив молодого поета ще один із тогочасних талантів — Володимир Сосюра. Свідченням цього є спомин «Улюблений поет», в якому читаємо: «Оця сосюринська безпосередність, людяність і сердечність і були тим секретом, яким чарував поет своїх слухачів, і вона буде ще довго чарувати. Слухаючи поета, я притадав слова критика Корка, який сказав, що Володимир Сосюра створений для поезії і нагадує барвисту, запашну троянду...»

Через чотири роки після появи «Холмщини» (1931) вийшли аж чотири книжки: повість «Бистрий Буг», збірка віршів «Поезії», оповідання «На панських ланах» і нарис «Колективними шляхами». Згадані публікації — конкретне підтвердження того, що Федір Малицький йшов до слова в мистецтві, маючи в запасі джерельне слово своєї Холмщини. Життя не відставало й довчало своєї практичної життєвої й мистецької правди. І ось таку життєву правду, як людина досвіду, він відтворив у повісті «Бистрий Буг». Дія повісті розгортається на Холмщині до й після першої світової війни. Головні персонажі твору — хлібороби прикордонного села Долобичів. Сім'я Рогулів ненавидить поміщика Свіжавського, настроює проти нього селян, сприяє наростанню класової й національної боротьби. Могутнім фіналом цієї боротьби стало повстання на чолі з Юрком Рогулею. Майже через тридцять п'ять років автор допрацював «Бистрий Буг», і повість заяскавила новими барвами, хоч дещо втратила свій стихійний тон. Твір цей небагатослівний, але по-справжньому динамічний, у ньому пружно працює діалог, спогад, психологічна деталь, побутовий штрих. Усе це спрямоване на розумну й високу ідею: людина повинна відстояти в собі людське, якби драматично не довелось їй це робити.

З головним (у багатьох моментах автобіографічним) героєм повісті «Бистрий Буг» — Юрієм Рогулею — читач зустріне знову в оповіданні «Не вмирайте, мамолі», який, будучи воїном Червоної Армії, приніс посивілий матері довогдану волю.

У книжці «Поезії» — три розділи, органічно зв'язані між собою: «Ясина над містом», «Уярмлена» та «Пам'ятаємо». Хоч у збірці превалюються мотиви, зачерпнуті з сучасного йому радянського життя, проте автор присвятив у ній чимало уваги своїй рідній Холмщині. Це дало підставу Іванові Крушельницькому, який на сторінках «Нових шляхів» (1932, № 3) назвав цю книжку «гарним виданням», побачити у творчому стані духа Малицького ще «сильнішу психічну роздвоєність», обумовлену ностальгією.

У збірках «Холмщина» і «Поезія», а також у пізнішій книжці оповідань «Дороги життя» змальований образ матері, що у своїй символічності, як і в іншого поета-волинця Івана Степанюка, зливається з образом «закутого краю» — Західної України.

Про священне почуття синівської любові й шани автор говорить як ліричний герой і як син, який, хоч і не був сиротою, проте, жив у розлуці від 18 років життя. Тому синівська любов у творах Ф. Малицького — це завжди сумний мотив надривної туги, що серце яtring, глибоке відчуття незавиненої вини перед матір'ю (вірші «Мати» й «Лист», оповідання «Прощайте, мамолі», «Серце матері», «Голуби в небі», «Тривожне перемир'я»). Та найтрагічнішим мажором прозвучав

пеан матері в оповіданні «Розмова з матір'ю». Зболене серце сина розмовляє з неньою, але через другу матір, через землю, привезену з далекої її могили. І хоч вона перетворилася в землю та не втратила материнської здатності відчувати біль наймолодшого і найдорожчого сина: «Ви мене ждали і я прийшов. Прийшов, щоби ніколи не розлучитися...», — запевняє син.

З 1933 року Федір Малицький надовго вивбу з літератури, але залишився в строю життя і глибоко вірив у торжество справедливості. Працював, як тоді казали, на соціалістичних будівництвах каналу «Москва–Волга», Рибінського греблі й моря, викладачем російської мови й літератури, інспектором шкіл.

Для зіставлення слід послатися на долю Володимира Гжицького, у певних моментах подібну до переживань та рішень Ф. Малицького. Схоже, як і Гжицькому йому було дано мужню і чесну терплячість, щоб, відставши можливість, знову живописати рідним словом. Але й була Велика Вітчизняна війна. В 1942 році покликаний до лав Червоної Армії, як співробітник дивізійної газети «Боевое знамя» 54-ї Мажізької тричі орденоносної стрілецької дивізії пройшов довгий шлях війни від Сталінграда до Чехословаччини. На Міус-фронті 1943 року був поранений. Удостоєний кількох урядових нагород і подяк.

Уперше після довгої перерви Малицького надруковано у збірці «Із поезії 20-х років» (1959 р.). Правда, там вміщено лише три вірші («Закутий край мій», «Лист», «Ясина над містом»). Зате згодом, останні дванадцять років принесли широкий повторний вхід митця в літературний процес. В першу чергу, новими віршами, оповіданнями, нарисами, які знайомили читачів з життям і оточенням автора. Йдеться про публікації у книжках «Бистрий Буг» (1966), «Грози над смереками» (1966), «Заграви над Бугом» (1970), «Цвіт ломикаменя» (1971), «Дороги життя» (1975).

Знову ожила у слові атмосфера дитинства, інтимізовано відтворена в біографічних розповідях «Синьоока пташка», «Перший учитель», «Гривожне перемир'я».

Дрібка радощів і народні страждання, зелене оточення його юнацтва, роки навчання і вчителювання на Радянській Україні, участь в літературному житті 20-х років лягли в основу його розповідей «Пішки по науку», «У Білій Церкві», «Жива легенда», «Сонячна Кубань» і «Молоді загони».

Час і загальний розвиток мистецтва, як слухно вказував Петро Морґасенко, зумовили певні якісні зміни і в поезії Ф. Малицького. Насамперед, на його художній палітрі появився новий жанр — поеми і триптики про видатних особистостей. Мається на увазі «Мудрець із Чорнух», поема, присвячена образів Григорія Сковороди, і «Юрій Котермак» про українського вченого і освітнього діяча XV ст. Юрія Дрогобича.

Вдаючись до літературних ремінісценцій, він написав низку поезій на теми видатних історичних і літературних постатей минулого і сучасного: О. Довбуша, Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки, П. Грабовського, О. Кобилянської, П. Тичини, М. Рильського, О. Довженка.

Якщо у ранніх віршах Ф. Малицького відбилися ревні болісні пошуки краси в природі, в людських переживаннях, народних звичаях землі його дитинства, то в пізніших поезіях, починаючи з 60-х років, дедалі частіше теми вічні: патріотизм та інтернаціоналізм переплітаються з загальнолюдською актуальною тематикою.

Патріотична тематика, яка фактично і далі домінує в творчості Малицького, насаждала високим громадянським пафосом, є її прозорою бистриною, показує нескаламученість її пісенності, що бере свої витoki в народній духовності.

Поет дуже лишається тим, що низка його віршованих текстів лягла в основу пісень, зокрема «Слово про Волинь», музику до якої написав волинський композитор О. Каськів. Крім цього, музику до його віршів написали Р. Верещагін, В. Куликов, Б. Фільц, А. Кос-Анатольський, К. Скороход. Відомо, гарні пісні живуть доти, поки живе народ.

Поетичний матеріал його творів не вторинного походження, він узятий не з літературних роздоріж, а має смак життєвого першоджерела з реальними пристрастями, з живим підходом проблеми.

З-поміж інших творів його ровесників вірші Ф. Малицького відрізняються ще

■ тим, що вони підсвічені внутрішнім сяйвом інтелігентності, що їм чужа декларативність. Такі ж його вірші та оповідання для дітей, перекладених ним творів О. Пушкіна, Ф. Тютчева, В. Шекспіра, Й. В. Гете, Фр. Петрарки, К. І. Галчинського, А. Асника, Р. Гамзатова та ін.

1-го березня д.р. минуло 80 років від дня народження письменника Федора Малицького, який і в цьому поважному віці на самому денці серця зумів залишитися непохитно вірним своїм ідеалам. Про це він напише: «І досі не збагну, як я людина зовсім не героїчної вдачі, міг пройти таке довге і трудне життя. Мабуть батьки передали мені не лише серце з великою любов'ю до життя, але й дідівські заповіді».

Іван Лозанський

КОРИФЕЙ ПОЛЬСЬКОЇ УКРАЇНІСТИКИ — МАР'ЯН ЯКУБЕЦЬ

Видатний польський славіст, знавець південно- й східнослов'янських літератур та фольклору, професор Вроцлавського університету, колишній заступник директора Польсько-радянського інституту, редактор журналу «Славія орієнталіс», а тепер заступник голови Інституту слов'янознавства ПАН Мар'ян Якубець народився 8 вересня 1910 року в сім'ї стельмах в селі Гиновичах на Бережанщині. Навчався він у Львівському, Празькому й Белградському університетах.

У післявоєнний період учений підтримував близькі наукові зв'язки з С. Кирилюком, Г. Вервесом, Т. Пачовським, М. Рильським та іншими діячами української науки й культури. Не раз він побував і на Україні, а нагодою для цього стали між іншим ювілеї Т. Шевченка в 1961 і 1964 рр. На Шевченківській конференції в Києві 1961 р. М. Якубець виступив із привітанням українською мовою, що, за словами В. Слободника, викликало загальні оплески.

Польський славіст перебував теж на Україні з нагоди 150-річчя з дня народження Ю. Словацького (1959). Тоді ж він у Кременці прочитав доповідь «Значення впливу української стихії на геніальну творчість Ю. Словацького». Учений брав також активну участь у наукових сесіях, проведених з нагоди 300-річчя возз'єднання України з Росією (1954), 100-річчя з дня народження І. Франка (1956), 200-річчя з дня народження І. Котляревського (1969) тощо. М. Якубець у 50-их роках викладав українську літературу у Варшавському університеті.

Ювіляр опублікував ряд праць про фольклор, в тому числі й про українську народну творчість. У нарисі «Джерела і шляхи розвитку української культури» (КІПР, 1955, № 1—2) учений писав: «Багатство українського фольклору незаперечне. На Київській Русі виник східнослов'янський героїчний епос, який у формі билин зберігся серед російського народу на півночі. На Україні виникли та з уст в уста переказувалися українські дума й історичні пісні. Вони становлять єдину у світовому фольклорі неписану історію народу, що не тільки подає факти, а й їх оцінює, показує ставлення народних мас до минулого та його представників у житті народу. Український народ створив найбагатшу в слов'янському фольклорі ліричну поезію. Його обрядові пісні — колядки, щедрівки, гаївки й веснянки, купальні, русальні, обжинкові, весільні й похоронні та любовні й танцювальні пісні, а також його проза є великим вкладом у загальнослов'янську й загальнослов'янську культуру».

У своїй науковій діяльності М. Якубець чимало уваги присвятив польсько-українським літературним зв'язкам. Він разом із С. Козаком зредагував збірник «З історії польсько-українських літературних взаємин», що містить праці різних авторів про зв'язки літописців, про українські елементи у творчості польських письменників і художників та польські елементи у творах українських письменників.

У передмові до книжки Г. Вервеса «Там, де Ікви срібні плывуть хвилі» (1972) М. Якубець слушно відзначав, що серед споріднених з Польщею культур перше місце займає українська. Це проявляється у фольклорі, літературі, малярстві, музиці та архітектурі. На думку вченого, руські впливи на Польщу помітні вже

Проф. М. Якубець, В. Слободник і проф. Є. Кирилюк на Шевченківських святкуваннях у Варшаві, 1961.
Фото М. Сивіцького

в ХІ ст. Далі він пише про взаємовпливи в XIII—XVIII ст., відтак зупиняється на науковій діяльності українського дослідника Григорія Вервеса, який зайняв одно з перших місць у ділянці вивчення польсько-українських літературних взаємин XIX й XX ст. Передмову вченой закінчує словами. «...натурального співжиття та співробітництва українців і поляків на культурній ниві не могли притьмарити ані колоніальна політика польських магнатів на Україні, ані давні царські та австрійські підступи, щоб посварити обидва народи, ані хвиля сліпого націоналізму й фашизму».

Загальні думки на тему польсько-української літературної співпраці М. Якубець висловив у спогадах «Максим Рильський» («Рух літератки», 1978, № 4—5), де й відзначив заслуги на цьому полі неперевершеного перекладача «Пана Тадеуша». Ювіляр детально розробив такі питання, як «Іван Котляревський і польська література» (1970) та «Леся Українка і польська романтична література» (1971). Взаємини І. Франка з польським вченим М. Якубець висвітлює у кількох публікаціях про життя й діяльність Каменяра. Перу польського славіста належить також стаття про Б. Лепкого та його вклад у збагачення польсько-українських літературних зв'язків, опублікована у 18 томі «Біографічного словника».

Особливо багато уваги ювіляр присвятив зв'язкам Т. Шевченка з Польщею. На конференції у Варшаві 1964 р. він прочитав доповідь «Шевченко в історії польської суспільно-літературної думки». Його вступна праця у «Вибраних поезіях» Т. Шевченка (1974) складається між іншим з розділу «Шевченко серед поляків», у якому показано зацікавлення поезією Шевченка в Польщі від самого початку до наших днів. Ця тема лягла й в основу його дослідження, яке надруковано в збірнику «Шевченко и мировая культура» (М., 1964).

Мар'ян Якубець не тільки вивчає польсько-українські літературні взаємини, а й бере активну участь у їх збагачуванні. Свідченням цього є хоч би його післямова до «Вибраних творів» Т. Шевченка з 1955 р. та обширна монографія про життя й творчість Кобзаря, включення до найбільшої збірки Шевченкових поезій

польською мовою з 1974 р., яку упорядкував ювіляр. Вартісні наукові статті він опублікував і у збірках вибраних творів І. Франка (1955) та М. Коцюбинського (1954), а також у польському виданні «Слова про Ігорів похід» (1950). Йому й належать нариси «Іван Франко» (1958) та статті «Іван Франко і Ватрослав Ягич» (1959) та «Про селянську тематику в літературній творчості Івана Франка». Каменяра він зараховує до найбільш освічених і найкультурніших письменників усієї слов'янщини.

М. Якубець відомий як упорядник хрестоматії «Українська література», що є першим цього типу виданням у Польщі. Тут поміщено мовою оригіналу зразки української народної творчості і вибрані твори українських письменників від І. Вишневського до О. Гончара. Влучні довідки та інформаційні статті дають польському читачеві належне уявлення про розвиток української літератури, яку вчений ось так високо оцінює:

«Це література з власним обличчям. Вона засвідчує про духовну відрубність народу, який її створив. Уже давно пролунали вислови великоруських шовіністичних публіцистів, учених і критиків, які вважали її провінціальним відгалуженням російської літератури. Сьогодні бачимо в ній самотунно, високорозвинену ділянку духовного життя другого на світі за чисельністю слов'янського народу.

Українська література розвивалась безперервно, незважаючи на надзвичайно складні умови, в яких жив український народ. Українська література на фоні інших літератур відзначається перш за все тісним зв'язком з народною культурою, з великим багатогранним багатством народної художньої традиції.

Спируючись на цю традицію, вдосконалились її мова й художні форми. З народного джерела вона брала сюжети й теми. Народність української літератури виявляється також і в її ідеології, у нерозривному зв'язку її шедеврів з життям народних мас, у постійних намаганнях визначних українських письменників показувати художніми засобами потреби та прагнення українського народу. Характерною рисою української літератури є особлива її художність, ліризм, перевага поезії над прозою, гумор та сатиричність. Поєднання цих рис надає їй виняткову барвистість і простоту.

Розлогий степовий пейзаж, мальовничість українського села, соковитість кольорів, простота характерів, драматичність дії відрізняють українську літературу навіть від російської та білоруської. Завдяки суспільним і пізнавальним цінностям та особливій художності вона здобула собі визначне місце серед інших слов'янських і західноєвропейських літератур».

Про Якубецьє зацікавлення розвитком української літератури всіх епох свідчать не тільки згадана хрестоматія, а й написаний ним 1978 р. обширний (на 120 сторінок машинопису) нарис історії української літератури до третього тому «Історії європейських літератур». Проте найбільш уваги ювіляр приділив Тарасові Шевченку. Йому бо він присвятив аж 10 статей у газетах, журналах і збірниках та як же цінну монографію в найобшарнішій збірці Шевченкових поезій польською мовою, що ставить М. Якубця на одному з перших місць у гурті польських шевченкознавців.

Саме ювіляреві належать ось такі слова про автора «Кобзаря». «Небагато було на світі поетів, які б відіграли в житті своїх народів більшу роль, ніж Шевченко на Україні. Небагато поетів здобуло більшу за нього славу й популярність. Міцкевич мріяв, щоб його твори завітали під стріхи, але для здійснення його мрій були потрібні цілі десятиліття боротьби й праці та величезні жертви. Шевченкові твори відразу ж пішли в народ, стали його неподільною власністю, мали й мають для нього велике громадське й естетичне значення. Сталося це тому, що він був найбільш народним поетом з усіх великих поетів світу» (див. статтю «Поезія Тараса Шевченка» з 1961 р.).

Польський славіст приділив також увагу науковому доробкові Сергія Маслова, розвитку української журналістики та іншим питанням, зв'язаним з Україною. Він же у «Малому словнику письменників європейських народів СРСР» (1966) помістив понад 30 довідок про українських літераторів. Свої праці на українські теми ювіляр пише тепло й щиро.

Зі сказаного випливає, що Мар'ян Якубець справедливо здобув почесне місце в колі найвидатніших польських українознавців і своєю багатородною діяльністю назавжди вписався до історії польсько-українських літературних взаємин.

Авт. в. Верба

ЗАСЛУЖЕНИЙ ПЕРЕКЛАДАЧ — СТАНІСЛАВ ЕДВАРД БУРИЙ

Прозаїк, нарисовець, автор п'єс, театральний критик і перекладач творів української літератури С. Е. Бурій народився 3.V 1910 р. у місцевості Забостув Дужи Лодзького воєводства. Учився він у гімназії в Станіславі, де Б. Лепкий знайомив його з основами української мови. Ювіляр закінчив гімназію та університет у Львові. Там він проживав до кінця 1942 р.

Перекладати українську літературу Бурій став понад 20 років тому, спочатку для Польського радіо та журналів і газет («Пшиязьнь», «Одродзене», «Театр», «Керункі», «Слово повшехне», «Література радзецка» та ін.). Серед перших ювіляревих перекладів були оповідання «Голубий зеніт» М. Шумила, вірші Л. Дмитерка, п'єса О. Корнійчука «В степах України» та повість А. Головка «Артем Гармаш», яку переклав для державного видавництва (ПВ).

Одночасно Бурій нерідко писав внутрішні рецензії на твори української літератури для різних видавництв. Для цієї праці він зібрав чималу українську бібліотеку. Книжки купував на місці або отримував від українських письменників поштою та особисто під час перебування на Україні (1958, 1965, 1979).

Письменник відвідав Київ, Харків, Одесу та Львів, де познайомився з багатьма українськими авторами. На Україні ювіляр вивчав особливо театральне життя, а потім писав на ці теми репортажі й статті, які публікував у польській пресі. Так, наприклад, про Український драматичний театр ім. І. Франка, він розповів у журналі «Театр» (1973), у газеті «Слово повшехне» (1958) і в тижневику «Пшиязьнь» (1965), а про театр Л. Курбаса — у журналі «Театр» (1969). З його рецензіями про гастролі франківців у Польщі — зокрема рецензіями на постановку п'єс «Кассандра», «Лимерівна» й «Пам'ять серця» — польський читач міг познайомитися в газеті «Слово повшехне» від 14, 15, 16.XI 1972 р.

На думку ювіляра, висока культура акторського мистецтва є найміцнішою ознакою сучасного українського театру, а чимало українських акторів досягло найвищого європейського рівня. Він висловлює жаль, що із близько 90 класичних п'єс на сцені можна побачити лише 15—20%, що заподіює кривду українському театрові, глядачеві та культурі. Далі критик слушно стверджує, що для українців класичні п'єси з фольклорними елементами є джерелом сили й національної гордості (УК, 1967, стор. 252).

Із привезених з України п'єс С. Е. Бурій чимало переклав польською мовою. До таких п'єс належать «Правда і кривда» М. Стельмаха, «Над безоднею» Л. Дмитерка, «Пора жовтого листя» М. Зарудного, «Голубі олені», «Перший гріх» і «Фараони» О. Коломійця, «Пам'ять серця» О. Корнійчука, «97» і «Патетична соната» М. Куліша тощо. З української драматичної класики ювіляр переклав уривки «Наталки Полтавки» І. Котляревського та «Хазяїна» І. Карпенка-Карого, «Оргію», «Руфіна і Прісцилу» та «Адвоката Мартіана» Лесі Українки. З цього надруковано в журналі «Діалог» лише п'єси М. Куліша. Деякі з названих творів були поставлені у краківському, рязівському, лодзькому й валбжиському театрах або передавалися варшавською радіостанцією Польського радіо.

Внаслідок у 70-их роках чималі статті «Про українську драматургію й театр» С. Е. Бурій між іншим ствердив: «Популярність у Польщі української драматичної літератури як класичної, так і сучасної, дуже мала. Та й взагалі вивчення української літератури невелике, незважаючи на те, що з нашим східним сусідом еднають нас багатовікові різноманітні зв'язки, а двостороння інспірація та взаємний культурний обмін лишили тривалі сліди, перш за все в літературах братніх народів».

С. Е. Бурій відомий також як рецензент театральних публікацій на Україні, а саме книжки Н. Кузякіної «П'єси Миколи Куліша» (Сл. ор. 1972, № 2), збірника П. Рудіна «На шляхх революційного театру» (Сл. ор. 1974, № 4), публікації М. Головащенко «Олександр Митуга» (Сл. ор. 1972, № 4), В. Василенка «Лесь Курбас. Спогади сучасників» (Сл. ор. 1969, № 2).

Рецензував він також польський збірник, редактований С. Козаком і М. Якубцем «З історії польсько-українських літературних взаємин» («Література» від 27.IV 1975).

Український театр ювіляр популяризував також і в театральних програмах, як ось: до вистави «Голубих оленів» О. Коломійця в Кракові та Рязні. У цих програмах він помістив нариси «Вчора і сьогодні української драматургії», «Про радянську українську драматургію» та «Олексій Коломієць і його «Голубі олені» (1975).

З української класичної прози ювіляр переклав роман О. Кобилянської «Земля» (1965). У післямові Бурій досить докладно висвітлив життєвий і творчий шлях української письменниці, а також умови, в яких вона жила й творила. Цим самим перекладач дав змогу польському читачеві добре ознайомлення з літературним доробком Ольги Кобилянської.

З української класичної літератури С. Е. Бурій переклав ще «Інститутку» й «Двох синів» М. Вовчка та уривки «Кайдашевої сім'ї» І. Неучу-Левинського й роману П. Мирного «Хіба рувуть воли, як ясла повні». Переклади ці були призначені для хрестоматії польським школярам на Україні.

Значно більше уваги письменник присвятив українській радянській прозі. Слід наголосити на тому, що С. Е. Бурій належить до гурту найкращих перекладачів української літератури в ПНР, а саме таких, як Ф. Неуважний, В. Слободник, З. і С. Глов'яки, С. Демчук, О. Лапський та ін. Згадані автори перекладають твори з українських оригіналів. До того ж вони обізнані з культурним процесом на Україні, вивчають життя українського народу, а то й жили на Україні й контактували з українським середовищем. Це стосується й нашого достойного ювіляра. Він бо підтримує дружні зв'язки з діячами УСКТ, буває на зборах українських літературів у Варшаві, бере участь у зустрічах із членами УСКТ, постійно читає українську пресу. Усе це забезпечує в перекладі збереження українського колориту та інших особливостей оригінального твору.

С. Е. Бурій значно спричинився до популяризації в Польщі Олександра Довженка, як письменника. Цей український митець був тут здавна відомий як талановитий постановник кінофільмів, його ж літературний доробок довгий час залишався поза увагою польських видавців. Освоєння цього доробку польською мовою почав журнал «Література радзєцка», що опублікував Довженкові кіносценарії «Мічурін» (переклад І. Заленського) та «Поема про море» й «Зачарована Десна», перекладені М. Рачкевичем. Крім того, опубліковано польською мовою оповідання «Мати» (у перекладі Є. Василевської) та «Капітан Ус» (у перекладі М. Купльовського).

Щойно 1976 р. з'явилася велика збірка кіноповістей О. Довженка «Зачарована Десна», куди включено «Автобіографію», «Арсенал», «Землю», «Повість полум'яних літ», «Поему про море» в перекладі С. Е. Бурого. Після появи цієї збірки перекладач у розмові з редактором М. Вербовим між іншим заявив:

«Це була з мого боку своєрідна зухвалість, небувала відвага. Адже кожне чергове прочитування його кіноповістей, роздуми з приводу його «Щоденника» щораз глибше переконували мене у величчї генія цієї людини. Виникали побоювання, чи я зумію передати красу і глибину його думок. Я не так швидко прийняв рішення про переклад Довженкової прози. Я усвідомлював, що навіть при найкращому бажанні і значному перекладацькому досвіді мої переклади не дорівнюватимуть оригіналові. Але наснаги додавало мені розуміння того, що праця над Довженковими повістями буде для мене великою школою перекладу, школою майстерності» (НК, 1976, № 11).

С. Е. Бурій назвав твори Довженка шедеврами світової літератури й тому скромно стверджував, що переклади його не дорівнюють оригіналам. Все ж таки

слід відмітити, що перекладач зробив усе можливе, щоб показати польському читачеві оригінальне мистецтво О. Довженка. «Арсенал» цього ж митця у перекладі Бурого появився друком у журналі «Діалог» (1976, № 11). 1976 р. ювіляр переклав також вибрані уривки «Щоденника» О. Довженка, але переклад досі не був друкований.

Цей значний перекладацький доробок Бурого слід поповнити творами Ю. Щербака «Як на війні» (1968) і «Бар'єр несумісності» (1978), В. Земляка «Лебедина зграя» (1975), Ю. Бедзика «Блакить» (1978), О. Бердника «Зоряний корсар» (1974), Є. Гуцала «Дівчата на виданні», О. Гончара «Берег любові» (1979) та оповідання І. Шелюка «Полковник Скопенко» (ВТК, 1967).

До вагомого літературного доробку Бурого слід додати й переклади зразків українського гумору, які він друкував 1977 р. у тижневику «Шпількі», а також переклади гумористичних творів І. Власенка, О. Круківця, Б. Мироненка, П. Глазового, М. Богуславського та інших, що використовувалися на вечорах сатири в клубах журналістів у Варшаві та Щеціні. Ювіляр переклав теж вірші Л. Дмитерка про Польщу, які були друковані в тижневиках «Одроджене» (1949) і «Пшизньні» (1953).

За якістю й кількістю перекладів з української літератури С. Е. Бурий займає в ПНР одно з найвидатніших місць. Він також є одним із небагатьох у Польщі знавців українського театру.

Усе це вимовно свідчить, що почесна діяльність достойного ювіляра плідно збагатила польсько-українську літературні взаємини та значно спричинилася до популяризації української культури в Польщі.

Антін Верба

ВИДАТНИЙ ПОЛОНІСТ РАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ

У галузі ознайомлення українців з досягненнями польської літератури не зробив, мабуть, ніхто так багато скільки Григорій Вервес, широко відомий славіст, автор численних праць, присвячених різним літературним епохам та письменникам своїм і закордонним, активний діяч в царині славістичної науки, яку збагачує постійно новими дослідженнями, співробітник ЮНЕСКО, активіст і чільний діяч Товариства українсько-польської дружби, нарешті професор і член-кореспондент Української Академії наук. А для нас, польських славістів він просто «пан Гжегож», добрий друг польської літератури, знавець як її минулого, так і пильний свідок і пристрасний критик-співучасник її сьогоденнішого процесу.

Григорій Вервес вийшов з села. Народився 15 квітня 1920 р. в селі Петрове, нині Кіровоградська область. Вищу освіту та чергові наукові звання (кандидата і доктора наук) здобував у Київському університеті, розробляючи важливі питання українсько-польських літературних зв'язків.

Зі студентських часів пригадує численні студії, дослідження, присвячені польській літературі, культурі. Першим дуже важливим виявом наукових захоплень професора була монографія «Адам Міцкевич в українській літературі», К., 1952. Вона була високо оцінена славістами як в СРСР, так і в Польщі. Мабуть добре її сприйняття викликало потребу Автора дописати ряд підрозділів, які висвітлювали невідомі досі факти зв'язків Міцкевича з українською літературою дожовтневого періоду; було додано чимало нових матеріалів до розділу «Адам Міцкевич в українській радянській літературі». У новому вигляді з'явилася друге видання цієї монографії в 1955 році.

Період романтизму майже до сьогоденнішого часу залишається в орбіті наукових зацікавлень Ювіляра, про що свідчать не тільки ґрунтовні монографії, які поширили наші знання епохи романтизму, її пізнішої перцепції в Польщі й на Україні, але також чимало наукових статей, доповідей на наукових славістичних з'їздах.

А коло питань, порушених з добрим знанням широкого контексту романтизму — велике. Бо тут не тільки численні праці про Міцкевича (до названих додамо

«Зустріч з Міцкевичем», К., 1968), оригінальна монографія «Юліуш Словацький і Україна», К., 1959, але також дослідження «Т. Г. Шевченко і Польща», К., 1964, де автор, крім висвітлення українського аспекту, з'ясовує низку питань, зв'язаних з польським сприйняттям українського поета. В цьому романтичному колі хотілося б відмітити важливу доповідь на VII Міжнародному з'їзді славістів (1973) «Польський романтизм у східнослов'янських літературах кінця XIX — першої половини XX ст.» (Про роль так званих повторних контактів).

Григорій Вервес постійно, зрештою, поширює «плацдарм» своїх наукових компаратистичних пошуків. Ще у 1957 році опублікував дуже цінну і потрібну монографію «Іван Франко і питання українсько-польських літературно-громадських взаємин 70—90-х років XIX ст.».

Ця книга вперше так влучно розглядала Івана Франка в широкому плані українсько-польських взаємин і спричинилася до польських більш детальних розробок франківської тематики.

Намагаючись прослідкувати шлях українсько-польських взаємин у XIX сторіччі, Г. Вервес весь час якби зближується до наших часів, висвітлюючи в цій «подорожі» неабиякі території польсько-українських взаємин. Доказом цього наближення є монографія «Владислав Оркан і українська література», К., 1962, де на новому матеріалі автор показав непроривність польсько-українських зв'язків та дружнього обміну.

Оцей широкий контекст і співставлення — типова риса всіх праць ювіляра. Особливо це торкається книги польською мовою „Tam, gdzie lkwę srebrne fale rzuńa”. W. 1972, котра є своєрідним путівником по широких, відкритих саме професором, просторах українсько-польських взаємин. А ще більше широкий контекст відчутний у дослідженні, поруч якого неможливо пройти будь-якому критикові творчості автора «Троянд і винограду». Це монографія «Максим Рильський в колі слов'янських поетів». К., 1972.

В цій книзі вчений продемонстрував не тільки велику обізнаність з широким європейським літературним контекстом творчості Рильського, бо це є щось, що є в усіх працях Автора, але також добре відчуття пульсу сучасності, смаку естетичних вартостей автора «В затінку жайворонка».

І ще одне: ця книга якби передбачала появу книжок, присвячених нашій сучасності, письменникам, що творять на наших очах.

І ось у 1978 р. «пан Гжегож» порадував поляків дослідженням Ярослав Івашкевич, котре було перекладене на польську мову у 1979 році, і, котре, як це нам відомо зі слів автора Честі і слави, в більшості було заакцептоване, бо показувало Івашкевичу і польським читачам життя і творчість автора «Літа в Ноан» з незвиклого, а насиченого зичливостю, боку.

Отже, наш «пан Гжегож» весь час у творчій напрузі, весь час тішить нас новими досягненнями. Всі польські славісти, всі польські літературознавці і критики, які розуміють вагу і важливість праці професора Григорія Вервеса, бажають йому здоров'я, творчих успіхів і усяких гараздів.

Флоріан Неуважний

ДІЙНА КОРОВА

- Кумо, скільки молока в день надоюсте від своєї корови?
- Десять літрів.
- А скільки продасте?
- П'ятнадцять...

*М. Андрущенко.
Уроки війни.
Фото В. Ольхом'яка*

ІСТОРИЧНІ ПОДІЇ

КАПТУЛЯЦІЯ ГІТЛЕРІВСЬКОЇ НІМЕЧЧИНИ

Коли радянські війська станули на Одрі, готуючись до вирішального наступу, гітлерівська верхівка постановила спинити Червону Армію й Польське Військо та капітулювати в безпорядному становищі перед західними державами. Тому на заході вермахт чинив радше символічний опір. Наприкінці березня 1945 р. англо-американські війська без більших перешкод форсували річку Рейн, а відтак обійшли Рур і 1 квітня його оточили. 17 квітня тут здалася в полон 317-тисячна німецька армія. Американське командування розпочало швидкий наступ на схід. Гітлерівці відступали також у Північній Італії і 29 квітня 1945 р. беззастережно капітулювали.

Натомість на радянсько-німецькому фронті фашисти тримали 177 дивізій повного складу. На берлінському напрямку фронту знаходилося біля 1 млн. німецьких солдатів, 8 тис. гармат та мінометів, понад 1200 танків та самохідних гармат і 3300 літаків. Тут була побудована сильна оборона. Радянська Армія силою 41600 гармат і мінометів, 6300 танків і самохідних гармат, 8400 літаків провела від 16 квітня до 8 травня 1945 р. Берлінську наступальну операцію. У ній взяли участь війська 1 Білоруського фронту під командуванням маршала Г. Жукова, 2 Білоруського фронту під командуванням маршала К. Рокосовського, 1 Українського фронту під командуванням маршала І. Конєва, а також Перша армія Польського Війська під командуванням генерала С. Поплавського.

Сильна оборона гітлерівців була прорвана. Наступаючі радянські та польські війська 25 квітня завершили оточення Берліна. Фашистські спроби вийти з ото-

чення зазнали невдачі. На вулицях Берліна розпочались запеклі бої, в яких взяли участь крім радянських і польські війська. Частина Першої армії Польського Війська 3—4 травня дійшли до річки Ельби.

Радянські війська розсіяли гітлерівське угруповання на кілька частин і швидко ліквідували їх опір. 30 квітня райхстаг був взятий штурмом. На райхстагу замайорили радянський і польський прапори. Гітлер, призначивши своїм наступником адмірала Деніца, застрелився в підземному казематі імперської канцелярії. Геббельс убив свою дружину й дітей і покінчив з собою.

2 травня гітлерівське угруповання в Берліні було повністю розбите й склало зброю. Вже 25 квітня радянські війська зустрілися на Ельбі з американцями. У квітні Друга армія Польського Війська під командуванням генерала К. Сверчевського брала участь в наступальних операціях у районі Дрезна, а від 1 травня 1945 р. взяла участь у Празькій операції. 11.V Польське Військо дійшло до передмість Праги. Радянські війська подолали опір великого угруповання гітлерівських військ також в Австрії. Англо-американське командування зайняло Західну Австрію, Південну Німеччину, Північну Німеччину, Данію та західні райони Чехословаччини.

8 травня 1945 р. на околиці Берліна в Карлсхорсті представники німецького командування перед лицем представників СРСР, США, Великобританії та Франції підписали акт про беззастережну капітуляцію.

9 травня 1945 р. народи святкували День Перемоги над фашистською Німеччиною. Розгром фашистської Німеччини мав вирішальне значення для історії людства.

ВОЗ'ЄДНАННЯ ПІВНІЧНОЇ БУКОВИНИ З УРСР 1940 РОКУ

Історичний акт воз'єднання Західної України з Радянською Україною восени 1939 року поклав початок завершенню воз'єднання всіх українських земель в єдину УРСР. У той час, коли західні області УРСР стали на творчий шлях соціалістичного будівництва, Буковина ще залишалася під владою королівської Румунії. Приєднання Північної Буковини до Румунії було юридично оформлено Сен-Жерменським (1919 р.) і Севрським (1920 р.) договорами.

Румунська королівська влада встановила на Буковині кривавий колоніальний режим. Влада тут зразу ж опинилася в руках військових комендантів, а наказом командувача окупаційних військ генерала Я. Задіка від 26 січня 1919 року введено стан облоги, який офіційно існував до 1928 року. Насправді ж його було знято лише в 1940 році.

Румунські поміщики та капіталісти гальмували економічний розвиток Буковини. Все більше знижувався тут життєвий рівень робітників і службовців. Криза сільського господарства призвела до нового зубожіння селянства. Одним з основних видів національно-колоніального гноблення була насильна румунізація українського населення Буковини. Румунські окупанти створили «теорію», що на Буковині нібито не має українців, а є лише «українізовані румуни», які повинні бути повернені до румунської нації. За румунською конституцією 1866 року зі змінами 1923 року повноправними громадянами вважалися тільки румуни. Сигуранца (румунська політична поліція) чинила криваву розправу над селянами, робітниками й представниками трудової інтелігенції, які брали участь у повстаннях, сприяли їм або висловлювали незадоволення румунським пануванням.

Радянський уряд ніколи не визнавав загарбання Румунією Буковини і тричі намагався врегулювати питання про цю територію: на спеціальній радянсько-румунській конференції у Варшаві 1921 р. під час зустрічі радянської й румунської делегації для врегулювання прикордонних питань у Тирасполі (1923 р.) і на радянсько-румунській конференції у Відні (1924).

Після воз'єднання Західної України з УРСР боротьба українців Буковини набрала ще більшої сили. 26. VI 1940 р. радянський уряд надіслав королівському урядові

ноту з вимогою повернути Радянському Союзові Бессарабію й Північну Буковину. «Уряд СРСР — говорилося в ноті — вважає, що питання про повернення Бессарабії органічно пов'язане з питанням про передачу Радянському Союзові тієї частини Буковини, населена якої в своїй величезній більшості пов'язане з Радянською Україною як спільністю історичної долі, так і спільністю мови і національного складу»¹).

У зв'язку з неповною відповіддю румунського уряду радянський уряд 27 червня 1940 року ультимативно запропонував королівській Румунії негайно звільнити Бессарабію й Північну Буковину. Румунський уряд змушений був погодитися на передачу Радянському Союзові цих територій. 26 червня 1940 року Радянська Армія перейшла річку Дністер і визволила міста Чернівці та Хотин, а 30 червня вийшла на встановлені нові кордони з Румунією. Перестали існувати штучно й насильно створені кордони, які 22 роки відділяли Бессарабію та Північну Буковину від Радянської України.

Зразу ж було зламано старий окупаційний державний апарат. У повітах, волостях, містах і селах Буковини й Бессарабії створювалися тимчасові органи нової влади з робітників, селян і трудячої інтелігенції. 4 липня 1940 року Президія Верховної Ради УРСР затвердила склад Чернівецького виконавчого комітету, який у свою чергу затвердив склад 10 повітових виконкомів, Чернівецької міської Ради і 198 сільських Рад²). Згодом було затверджено склад ще 10 сілрад.

Новостворені органи активно налагоджували нормальне життя міст і сіл, ліквідували безробіття, створювали заклади освіти й охорони здоров'я, розподіляли поміщицькі й церковні землі між безземельними й малоземельними селянами тощо. З першого дня організації Чернівецького повітового виконкому до відділу народної освіти звернулися безробітні вчителі. Серед них було 207 учителів мов, 57 істориків, 58 математиків, 41 природознавець, 34 фізики й хіміки, 22 географи та 20 вчителів фізкультури³). Це були люди, яким румунська влада не давала роботи або тому, що вони були нерумунської національності, або тому, що вважалися неблагонадійними через симпатії до Радянського Союзу.

Встановлення радянської влади викликало небувале піднесення серед звільненого народу. Десятки тисяч трудящих міст і сіл допомагали органам державної влади. В політичне життя активно включалися жінки, які доти були позбавлені будь-яких прав. Великим помічником органів радянської влади стали новостворені робітничі комітети, які допомогли зберегти від руйнування й знищення за собою виробництво, швидко відновити нормальну роботу. Так, робітничий комітет чернівецької трикотажної фабрики «Трінако» (пізніше «Нове життя») зумів пустити в рух підприємство й організувати його безперервну роботу вже на другий день після приходу Радянської Армії. Робітничі комітети проводили значну роботу для поліпшення матеріально-побутових умов робітників, зміцнювали трудову дисципліну, боролися за піднесення продуктивності праці.

Для вирішення питання про воз'єднання Північної Буковини з УРСР зібралася Сьома сесія Верховної Ради СРСР, на яку прибула делегація трудящих Північної Буковини в складі 8 осіб, серед яких були 2 жінки. На сесії від УРСР виступив голова Ради Народних Комісарів України Л. Корнієць, а від буковинської делегації — робітник з Чернівців М. Михальчук.

Сьома сесія Верховної Ради СРСР, ідучи назустріч прагненню буковинських трудящих, 2 серпня 1940 року одноголосно ухвалила закон про включення північної частини Буковини й Хотинського, Акерманського та Ізмайльського повітів Бессарабії до складу Української РСР⁴). Бессарабія була воз'єднана з Молдавською АРСР, яку тоді ж перетворено в союзну республіку.

Після включення Північної Буковини та українських повітів Бессарабії до складу Радянської України на цій території на підставі указу Президії Верховної Ради СРСР від 7 серпня 1940 року створено Акерманську та Чернівецьку області. У грудні 1940 року центр Акерманської області УРСР перенесено з міста Акермана в місто Ізмаїл, перейменовуючи Акерманську область в Ізмайльську область, яка в 1954 році була ліквідована й увійшла до складу Одеської області. Трохи пізніше Президія Верховної Ради УРСР утворила райони.

15 серпня 1940 року Президія Верховної Ради СРСР видала укази «Про націоналізацію землі на території Північної Буковини» і «Про націоналізацію банків, промислових і торгових підприємств, залізничного і водного транспорту та засобів зв'язку північної частини Буковини»⁵). Цими актами законодавчо було ліквідовано старий буржуазний суспільний і державний лад, створено основи нової соціалістичної економіки і закріплено встановлення радянської влади.

У житті трудящих визволеного буковинського краю відкрилася нова сторінка. Почали розвиватися промислові підприємства, розгорталось колгоспне будівництво, широкого розмаху набрало культурне будівництво.

Проте світлий шлях розвитку Північної Буковини був перерваний 22 червня 1942 року віроломним нападом фашистської Німеччини та її сателітів на Радянський Союз. Північна Буковина знову опинилася в складі королівської Румунії. Уже в липні 1942 року була створена так звана «провінція Буковина», на чолі з наділеним широкими повноваженнями губернатором генералом К. Колотеску. Щоб придушити опір населення, у Чернівцях було розквартировано восьму румунську дивізію, при якій діяв військовий трибунал, що виніс чимало смертних вироків. За даними слідчих органів, на Буковині закатовано й розстріляно близько 10 тисяч осіб. Великої шкоди зазнали промисловість, транспорт і сільське господарство.

У березні 1944 року Радянська Армія визволила територію Північної Буковини від фашистських загарбників, а в жовтні цього ж року, прорвавши оборону ворога в Карпатах, вступила в Закарпатську Україну, яка протягом багатьох століть перебувала в складі іноземних держав.

У червні 1945 року був підписаний договір між СРСР і Чехословащиною, за яким Закарпаття возз'єдналось з УРСР. Цим актом завершено процес возз'єднання українських земель в єдиній Українській радянській державі.

В. Кульчицький

1. Радянська Буковина. Документи і матеріали. Київ, 1967, стор. 11.

2. Там же, стор. 29.

3. «Радянська Буковина», 24 серпня 1940 р.

4. Радянська Буковина. Документи і матеріали, стор. 33.

5. Там же, стор. 37—38.

ПЕРША ПЕРШОТРАВНЕВА ДЕМОНСТРАЦІЯ У ЛЬОВІ

Демонстрація ця відбулась 90 років тому, 1 травня 1890 року, але шлях до неї був непрямий і тернистий.

Після першого поділу тодішньої польської держави Східну Галичину, яка від 1387 року перебувала під пануванням польської шляхти, у вересні 1772 р. загарбала Австро-Угорська монархія. Відтоді доля українського населення Східної Галичини була пов'язана з долею інших народів, що проживали в межах Австро-Угорщини. Але доля українського населення була тут найжахливішою, а Галичина — одною з найвідсталіших країн у Європі.

До середини XIX століття українське селянство було обтяжене панщиною та численними поборами на користь іноземних поміщиків. Про те, як жилося селянам у Галичині, вимовно свідчать дані, наведені польським економістом Щепановським у 1888 р., який ствердив, що один житель тамтешніх сіл споживав в еквіваленті річно лише 261 кг збіжжя, тоді як в Угорщині споживано 375 кг, в Німеччині — 507 кг, а в Англії — 670 кг. Внаслідок цього смертність серед місцевого населення була понад 6 разів більша, ніж в інших частинах держави.

У 1842 р. в Галичині та на Буковині, яка також була загарбана Австро-Угорщиною, проживало 28,7% населення Австрії, але промислових підприємств було тут лише коло 5%, тобто майже шість разів менше, ніж у самій Австрії. Становище робітників у цих підприємствах було дуже важке. Робочий день тривав у них 12—14 годин, а в деяких навіть 16 годин. Заробітчан ж плата була набагато нижчою, ніж в інших осередках імперії.

У 1791 р. уряд Австро-Угорської монархії видав розпорядження, за яким українські (руські) початкові школи можна було засновувати лише там, де не було ще ні польських, ані німецьких шкіл, але вже на початку XIX століття всі права української (руської) мови були скасовані і навіть церковні книги плановано друкувати латинським шрифтом, бо, як виразився один з представників уряду, «не слід заради селян умножувати говірки і правопис».

У червні 1867 р. цісар Австро-Угорщини затвердив закон, ухвалений крайовим сеймом, про запровадження польської мови як викладової в усіх школах Галичини, а від липня 1869 р., незважаючи на існуючу конституційну гарантію рівноправності мов, польська мова стала офіційною в усіх адміністративних і судових установах цієї країни.

Логічним наслідком наведених фактів було те, що вже на початку XIX століття тут почалися масові виступи селян. Найбільшими з них були: заворушення в 1822 р., яке охопило тодішні Бережанський, Львівський, Самбірський, Чортківський та частину інших округів Східної Галичини, та повстання в 1846 р., що охопило ще більше округів, спричиняючись до знищення понад двох тисяч поміщиків. Останнє стало одною з передумов загальнодержавної революції в Австро-Угорщині в 1848 р.

Ще більше селянських виступів відбулося в наступних десятиріччях. Так, від 1850 до 1900 р. у Східній Галичині й на Північній Буковині було їх понад 870 (охопили вони 984 села й містечка), а в другій половині XIX віку там ще відбулося близько 20 селянських страйків та 74 захоплення поміщицьких і церковних земель.

Рівночасно з подіями в селах у Східній Галичині почалися заворушення трудящих також у містах. 1 листопада 1848 р. п'явстали українські й польські трудячі у Львові. Були збудовані барикади, але вже 2 листопада австрійські урядові війська почали обстрілювати місто і невдовзі придушили повстання. Було вбито 55, а поранено 75 осіб. Кількасот учасників повстання віддано до військового суду. Заборонено організувати спілки та збори, закрито всі прогресивні часописи. Але все це не спинило розвитку прогресивного руху. Почали виникати перші робітничі організації та їхні пресові органи. Одною з форм масової боротьби робітників стали страйки. Однак усе це не мало ще соціалістичного характеру. Ідеї соціалізму почали проникати до робітничого руху швидко в кінці сімдесятих років.

Восени 1878 р. І. Франко, М. Павлик та о. Терлецький стали видавати літературно-громадський журнал «Громадський друг», який гостро критикував тодішній суспільний лад, усї консервативні погляди й традиції, за що був переслідуваний і конфіскований. У зв'язку з цим редакція змінювала його назву на «Дзвін» і «Молот», а в кінці цього ж року змущена була припинити його видавання.

Одним шляхом з згаданим журналом прямиувао двоїтжневік «Праця», який з 1 липня 1878 р. почав виходити у Львові польською мовою. Він асно й часто пропагував соціалістичні ідеї. Його співпрацівниками були І. Франко та М. Павлик. Водночас у Львові було створено соціалістичний комітет. У його склад увійшли українці І. Франко й М. Павлик та поляки А. Маньковський, Б. Червєнський, Б. Лімановський та Й. Данилюк. 1879 р. цей комітет перетворено на легальний редакційний комітет «Праці», але нелегально він виконував роль партійного керівництва. Дуже активним співпрацівником «Праці», членом комітету та пропагандистом соціалізму був І. Франко. Великий вплив на розвиток соціалістичного руху у Східній Галичині справив Л. Варинський, який прибув сюди 1878 р. з Росії.

Соціалістичний рух зростає усе більше. 16 листопада 1878 р. у Львові відбулася демонстрація робітників, студентів проти переслідувань члена парламенту, соціаліста О. Гауснера. 28 грудня 1879 р. також у Львові відбувся загальний мітинг робітників з усієї Східної Галичини, на якому ухвалено мінімальну програму вимог, а в січні 1881 р. були проведені тут робітничі збори, що домагалися реформи виборчої системи і промислового закону. Тоді ж у Женеві була видана Програма Галицьких соціалістів, яку написали львівський соціаліст Інлендер, І. Франко та Б. Червєнський. У ній галицькі соціалісти конкретно визначали свої завдання і ставили питання про необхідність створення робітничої партії. У червні

1881 р. у Львові відбулися чергові збори робітників. На них обрано комітет, якому доручено скликати з'їзд робітників усієї Галичини з метою створення своєї робітничої партії.

З'їзд мав розпочатися 30 жовтня цього ж року, але цісарська влада не дозволила його провести. Після цього передові діячі робітничого руху перейшли до нелегальних форм діяльності. Зорганізовано гуртки у Львові, Станіславі й Дублянах. Почалися спроби поширювання соціалістичних ідей серед селянства. Найбільше спричинились до цього М. Павлик та його сестра Анна, яка у зв'язку з цим була п'ять разів арештована. Однак у підлому соціалістичний робітничий рух у Східній Галичині розвивався в той час повільно, не став масовим. Децю посилювся він після об'єднаного з'їзду соціал-демократів Австрії, який відбувся 31 грудня 1888 р. і 1 січня 1889 р. з участю представників галицьких соціалістів.

На цьому з'їзді була ухвалена «Декларація», яка фактично становила програму партії. На жаль, до неї не включено кількох важливих пунктів, які мали велике значення для галицьких соціалістів, а саме вимоги поширення соціального робітничого законодавства на сільськогосподарських робітників та права націй на самовизначення. Крім цього, з'їзд не схвалив статуту партії і не вибрав загальнодержавного центрального керівництва.

У травні 1889 р. у Львові відбувся масовий мітинг робітників, на якому схвалено вищезгадану програму та внесено пропозицію щодо скликання загально-робітничого з'їзду Галичини, який вибрав би делегата на Перший конгрес II Інтернаціоналу, що мав невдози відбутися в Парижі. На жаль, запропонованого з'їзду скликати не вдалося, але на конгрес від галицьких соціалістів був запрошений Й. Данилюк.

На Паризькому конгресі прийнято багато важливих рішень, а одним із них була постанова про щорічне святкування 1 Травня трудящими усіх країн. Після цього по всій Австрії відбувалися збори, на яких робітники ухвалювали святкування 1 Травня.

Такі збори відбулися й у Львові. На них постановлено солідарно, себто без огляду на національність, святкувати 1 Травня, а організування святкування доручено робітничому комітетові.

Проти цих заходів робітничих мас і соціалістів почали виступати урядові установи, яких солідарно підтримували реакційні кола всіх націй, що проживали в Австро-Угорщині. Особливу активність проявляла польська шляхта. Але всі ці намагання не дали бажаних наслідків.

Вранці 1 травня 1890 р. площу перед міською ратушкою у Львові заповнили робітничі маси. Зібралось їх тут понад 4 тисячі осіб. З промовою виступив О. Маньковський. Після його промови збори одностайно ухвалили резолюцію, в якій домагалися введення загального виборчого права для чоловіків, що досягли 21 року життя, 8-годинного робочого дня, скорочення робочого часу до 6 годин для молоді від 14 до 18 років, заборони праці дітей до 14 років, заборони нічної праці для жінок, скасування акордної заробітної плати, створення робітничих палат, збільшення кількості промислових інспекторів та обрання половини з них із робітничих середовищ. Одночасно робітники протестували проти милітаризму й відкриття релігійних шкіл.

Серед учасників зборів розповсюджувано листівку, в якій говорилось:

«Робітники українці і поляки! Брати і товариші по праці! Для всіх нас, українців і поляків, Перше травня є днем міжнародної солідарності».

У листопаді 1890 р. в Галичині з представників соціалістичних гуртків створено соціал-демократичний комітет, який очолював О. Маньковський. У виданій цим комітетом відозві між іншим мовилось:

«Всюди робітниче свято 1 Травня згуртувало сотні тисяч і мільйони товаришів, прийнятих соціал-демократичними принципами. А в нас? У нас тисячі людей, які згромадились біля Львівської ратуші та з захопленням слухали робітничих промовців, були для нас найпереконливішим доказом того, що й ми дограємо кроку німецьким, англійським, французьким та іншим товаришам, що наші гасла глибоко проникли в широкі робітничі кола. Отже, не передчасно зриваємось ми

до польоту, не передчасно розгортаємо прапор робітничої партії, час для нас сприятливий, кожний день додасть нам нових сил». («Роботнік», 15.ІІ 1890 р.).

І справді так сталося. Відтоді для робітників Східної Галичини, а зокрема Львова Перше травня залишилося днем боротьби за їхні основні економічні й політичні права, а найбільше значення першотравневих виступів полягало в тому, що вони стали засобом мобілізації народних мас навколо робітничих партій.

Микола Щирба

СПІВРОБІТНИЦТВО РУСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ РАДИКАЛЬНОЇ ПАРТІЇ

З ПОЛЬСЬКИМ ПРОГРЕСИВНИМ ТАБОРОМ У ГАЛИЧИНІ

Пожвавлення міжнародного та загальноавстрійського соціалістичного руху, заснування в січні 1889 р. Соціал-демократичної партії Австрії та видання в країні закону про дозвіл на заснування робітничих спілок прискорили радикалізацію робітничого й селянського рухів у Галичині. У січні 1890 року українські прогресивні діячі стали видавати у Львові двотижневик «Народ», а в березні цього ж року почав виходити польською мовою двотижневик «Роботнік». У жовтні 1890 р. була й створена Русько-українська радикальна партія, програма якої наближалася до соціалістичної ідеології, а в листопаді виникла Галицька робітничча партія, до котрої належали поляки, українці та євреї. Головними діячами радикальної партії, які досі активно співпрацювали з польською суспільною лівицею, були Іван Франко, Михайло Павлик, Роман Ярославич, Северин Данилович, Микола Ганкевич, Гіларій Гарасимович, Євген Левицький, Теофіль Окуневський, Остап Терлецький, Кирило Трильовський, Семен Вітик та Вячеслав Будзиновський. Пресовими органами партії стали журнали «Народ» та «Хлібороб».

З редакцією «Народу» співпрацював Михайло Драгоманов. Його статті, послані до галицьких часописів, у яких він закликав до боротьби з усіма проявами реакційності та до праці для народного добра, разом з українськими публікаціями, надсиланими з Відня, та першими польськими соціалістичними виданнями вплинули на оформлення українського прогресивного табору та на встановлення ним співробітництва з польською суспільною лівицею.

Під час перебування М. Драгоманова в Женеві між ним і прогресивними українськими діячами з Галичини були дуже тісні зв'язки, про що може свідчити хоч би 15 опублікованих томів кореспонденції та багато неопублікованих листів, які зберігаються в Центральному історичному архіві у Львові.

Під час організування та перших років діяльності радикальної партії Драгоманов перебував у Болгарії, де був професором всевітньої історії в Софійському університеті.

З журналом «Народ» співпрацювала сестра Драгоманова українська письменниця Олена Пчілка та її донька, велика українська поетеса й громадська діячка Леся Українка.

Борючись за поліпшення суспільного й культурного становища свого народу, радикальна партія одночасно виступала за єдність дій українських і польських народних мас проти поміщиків і буржуазії всіх націй. У зв'язку з цим створення радикальної партії було прихильно сприйняте львівським робітничим середовищем. У «Роботнику» появилася стаття під заголовком «Руська селянська партія», в якій редакція виявила свою щирю симпатію до її членів та закликала їх устояти на обраному шляху. З другого боку в «Народі», після створення Галицької робітничої партії, підкреслювано, що українські радикали дуже радо будуть співіти з нею боротися за підвищення добробуту та освіти робітників і селян. На з'їзді радикалів у жовтні 1891 р. ухвалено постанову про дальше тісне співробітництво з робітничою партією.

Першим спільним заходом Галицької робітничої партії та Русько-української радикальної партії був мітинг, що відбувся 14 грудня 1890 р. у справі введення

безпосереднього й таємного голосування під час виборів до Галицького крайового сейму та до Державної ради. Від імені радикалів промовляв І. Франко, а М. Павлик секретарював. У цьому ж році українські радикали спільно з польськими та єврейськими прогресивними діячами заснували у Львові Наукову читальню, яка з бігом часу стала важливим культурним, а навіть політичним осередком. Якийсь час її очолював І. Франко, а М. Павлик був її активним діячем. У 1891 р. члени радикальної партії взяли участь у першотравневій демонстрації, котру zorganizувала Галицька робітничая партія. На пропозицію М. Павлика організаційний комітет, який підготував демонстрацію, запросив до участі в ній населення довколишніх сіл.

Член радикальної партії Роман Яросевич, що був головою спілки українських студентів «Академічна громада» у Краківському університеті, брав участь у видаванні в Кракові польських прогресивних студентських часописів «Огніско» й «Рух». В 1890 р. «Академічна громада» zorganizувала урочисті збори, присвячені пам'яті Т. Шевченка, на які запросила польських студентів. Доповідь, котру приготував Р. Яросевич, прочитав Іван Навроцький. Провідною думкою доповіді було підкреслювання необхідності польсько-українського співробітництва. У цьому ж році українські студенти зі Львова й Кракова взяли активну участь в урочистостях влаштованих з нагоди привезення останків Адама Міцкевича до Кракова. Заохотив їх до цього журнал «Народ», редакція якого у зв'язку з цим прислала до Кракова вінок з написом: «Великому поетові і приятелю народів — Редакція «Народу».

Співпрацюючи з польським робітничим, а згодом і селянським рухом, українські радикали протиставлялися співробітництву з польським консервативним табором та критикували угоду, яку в 1890 р. уклали з ним представники українського народо-вського табору. В 1891 р. виникли часткові непорозуміння між українськими радикалами й Галицькою робітничою партією, викликані з одного боку надто гострою реакцією М. Павлика на участь місцевих робітників у відзначуванні сторіччя польської Конституції 3 травня, а з другого — промовчанням, якого допустилися польські делегати на II з'їзді Австрійської соціал-демократії у Відні та на II Конгресі II Інтернаціоналу в Брюсселі, про роль українців у розвитку робітничого руху в Галичині.

З січня 1892 р. на I з'їзді соціалістичних діячів у Львові була створена Соціал-демократична партія Галичини (СДПГ). До її складу ввійшла Галицька робітничая партія та заснована в 1891 р. у Кракові — Робітничая партія. Деякі українські радикали, додаючи в СДПГ організацію, спроможну боротися за покращання долі робітничого класу, вступили в її ряди, залишаючись одночасно членами своєї радикальної партії. До СДПГ вступав навіть член виконавчого комітету радикальної партії Микола Ганкевич. Однак між радикалами й новоствореною партією вже під час її формування виникли непорозуміння, викликані її намаганням охопити своєю пропагандою села і видавати з цією метою часописи й брошури українською мовою та не дуже прихильною оцінкою радикалів, з якою виступили керівники нової партії на згаданому з'їзді австрійських соціал-демократів.

Проте, незважаючи на це, обидві партії тісно співпрацювали в боротьбі за введення в країні загального, безпосереднього й таємного виборчого права та солідарно організували й проводили першотравневі демонстрації, під час яких виставляли домагання ввести восьмигодинний день праці та свободу преси.

Починаючи від 1893 р. зміцнілася також співпраця українських радикалів з польським селянським рухом. Українські селяни та делегати радикалів брали участь у мітингах, які організувала створена цього ж року в повіті Новий Санч регіональна Спілка селянської партії. Після заснування в 1895 р. Селянської партії (СП) встановилося тісне співробітництво між нею й українськими радикалами, яке проявлялося головним чином у спільних виступах під час виборів та в боротьбі за зміну виборчої ординації, а також у дуже позитивних висловлюваннях членів радикальної партії про польський селянський рух. Така ж характеристика цього руху була дана в статті І. Франка, надрукованій в 1895 р. у віденській газеті

«Ді цайт», та в його доповіді, виголошеній у Відні в 1896 р. Дружні відносини радикалів з польськими селянськими дітями тривали до перших років двадцятого віку.

Сприятливо налагоджувалися відносини українських радикалів з польською інтелігенцією. У 1894 р. І. Франко брав участь у з'їзді польських літераторів і публіцистів, а М. Павлик був запрошений на III з'їзд польських юристів та економістів. Польські часописи друкували статті радикалів, а вони зі свого боку публікували на сторінках свого «Народу» статті Яна Козакевича, Феліції Прухнікової, Фелікса Творовського, Леона Василевського та інших прогресивних польських діячів, а також дуже прихильні замітки про революційні рухи в Польському королівстві.

Українські радикали запропонували також польських соціалістів, селянських діячів та прогресивну молодь на свої з'їзди й мітинги. Тісно співпрацював з радикалами Леон Василевський. Взяв він участь у підготовці ювілею 30-річчя наукової діяльності М. Драгоманова і привагідно навіть побував нелегально в Києві. У мітингу, присвяченому цьому ювілеєві, крім українських селян, робітників та інтелігентів, взяли участь також польські робітники, селяни та радикальна молодь. Від імені СДПГ промовляв Йосип Гудець. Учасники мітингу ухвалили резолюцію, в якій говорилося про необхідність співпраці Русько-української радикальної партії з СДПГ та польським селянським рухом. Один із селян — Степан Крайківський — запропонував, щоб селяни під час страйків постачали робітникам харчі, що було зустрінуте бурхливими оплесками.

В інших зборах та з'їздах радикальної партії брали участь представники СДПГ Ян Козакевич і Герман Діаманд. Згадки про це містяться в спогадах Діаманда, скомпонованих з його листів до дружини. І жовтня 1896 р. написав він дружині про враження зі зборів радикалів, на які був посланий разом з Козакевичем, зазначаючи, що українські селяни віднеслися до них дуже ввічливо, а деякі, зокрема Смігельський, проявили велику симпатію до соціалістичних ідей. «За цілковиту солідарність з нами, — підкреслив він, — були також доктори Трильовський і Данилович». У вересні 1897 р. Діаманд був присутній на з'їзді радикальної партії. Згадуючи про це, він торкнувся полеміки між лівою частиною партії, яку репрезентували Ганкевич, Трильовський і Вітик, та поміркованою (Ожуневський) і націоналістичною (Будзиновський).

У вересні 1897 р. на черговому з'їзді СДПГ, незважаючи на протиставлення частини делегатів, вирішено змінити назву партії на Польську соціал-демократичну партію Галичини і Цешинської Сілезії. Після цієї події українська частина партії відокремилася від неї і створила Українську соціал-демократичну партію (УСДП). Однак частина членів, а навіть керівництва УСДП залишилась одночасно в рядах ПСДПГіС. Згодом до УСДП вступила лівиця радикальної партії. Інша ж група радикалів, яка звинувачувала керівництво радикальної партії в недостатньому звертанні уваги на національні справи, відокремилась і вступила до створеної в 1899 р. Української націонал-демократичної партії.

Зменшення кількості членів партії не вплинуло на зміну відношення радикальної партії до питань, якими займалась галицькі прогресивні партії. Вона співпрацювала як з ПСДПГіС, так і з УСДП та польськими селянськими дітями в боротьбі за зміну виборчої ординації. Ця спільна й солідарна боротьба довела до часткової перемоги, а саме до ухвалення австрійським парламентом у 1906 р., а введеного урядом у 1907 р., положення про загальні вибори до Державної ради. Але головну увагу радикали зосереджували на праці в селянському середовищі. Від 1897 р. вони почали пропагувати страйк як засіб боротьби сільськогосподарських робітників з визиском поміщиків.

У 1902 р. по східній частині Галичини прокотилася величезна хвиля аграрних страйків. Взяло в них участь близько 100 тисяч сільськогосподарських робітників та українських і польських селян. І. Франко оцінив, що українські селяни становили 80% страйкарів, а польські — 20%. Дослідники історії боротьби селян та селянського руху в Галичині Й. Гойський та К. Дуніч-Вонсович підкреслили, що українські радикали відіграли велику роль у підготовці страйку, а агітація, яку

вони вели, значно спричинилась до територіального поширення селянської боротьби. Аграрні страйки в менших розмірах повторилися в 1903 р., а в 1906 р. знову посилились. Крім місцевих економічних і політичних факторів, спричинився до цього вплив революції 1905—1907 років у Росії та спільних виступів польських і українських робітників 1 травня 1905 р. та 22 січня 1906 р. В аграрних страйках знову солідарно виступали українські й польські селяни, а українські галицькі радикали й цим разом розгортали активну діяльність. Польські селянські діячі з симпатією висловлювалися про аграрні страйки, але не закликали польських селян до масової підтримки цих дій. Селянська партія в 1903 р. змінила й свою назву на Польську селянську партію. Справді програма, схвалена 27 лютого 1903 р., була радикальніша від попередньої, але вже в 1908 р. представники ПСП в австро-угорському парламенті згодилися увійти до складу існуючого там «Польського кола», визнавши цим принцип національної солідарності.

Тоді ж значно погіршилися польсько-українські відносини в Галичині. Спричинилися до цього з одного боку крайні антипольські висловлювання частини членів Української націонал-демократичної партії, а з другого — антиукраїнська агітація Польської націонал-демократичної партії (у скороченні — ендецької), яка офіційно оформилась у січні 1905 р., але неофіційно діяла вже раніше. Щоб протиставитися справедливим домаганням українських депутатів австрійського парламенту, головним чином, у ділянці освіти, ендеки пішли на союз з москвофілами, які твердили, що на світі взагалі нема українського народу, а тільки один руський. До такої політики ендеків підштовхували австрійські урядові кола. Під час виборів до віденського парламенту в 1908 р. москвофіли завдяки підтримці австрійського уряду здобули в ньому стільки мандатів (10), скільки всі інші українські партії: 3 — радикали й 8 — націонал-демократи.

Союзником українських народних мас залишився робітничий клас та його партії. Уже в 1907 р. під час виборів до парламенту, коли-то майже всі польські партії виступили проти кандидатів, виставлених українськими партіями, ПСДП підтримала їх. У 1908, 1911 та в інших роках перед першою світовою війною українські та польські робітники спільно брали участь у першотравневих демонстраціях.

Перша світова війна та події, які розгорнулися після неї, принесли нові проблеми. Після захоплення Східної Галичини військами царської Росії радикальна партія, як і інші українські партії, була ліквідована. Своєю діяльністю вона відновила після відходу царських військ, а в лютому 1926 р. об'єдналася з волинською частиною українських соціалістів-революціонерів і створила Українську соціалістично-радикальну партію, яка проіснувала на Західній Україні до її возз'єднання з Радянською Україною у вересні 1939 р.

Ельжбета Горнова

ПОВСТАННЯ КОЗАКІВ У ТУРБАЯХ (1789—1793)

У другій половині XVIII століття в Росії, в тому числі й на Україні, що перебувала в її складі, відбулися великі селянські повстання проти феодално-кріпосницького гніту. На Лівобережжі й Слобожанщині розорене й пригноблене поміщиками селянство піднімалося на боротьбу. Тисячі селян кидали насиджені місця і йшли в Запоріжжя та в південні степи. Тільки у 1759—1763 роках зі Слобідської України втекло 12 тисяч селян.¹⁾ Багато вихідців з Лівобережжя й Слобожанщини приєднувалося до повстанчих загонів, що формувалися на Правобережжі. На Слобожанщині в 60-х роках діяли повстанські загоны, що називали себе гайдамаками (від тюркського «гайде» — гнати, турбувати, свавілля чинити).

В кінці XVIII століття спалахнуло одне з найбільших антифеодалних селянських повстань на Лівобережній Україні — повстання в селі Турбаях Миргородського полку (тепер Глобінського району Полтавської області). Безпосереднім приводом до повстання була невдала спроба турбайвських селян добитися звільнення від кріпосницької залежності.

М. Самокиш і С. Васильківський. З української старовини. Фото В. Ольхом'яка

М. Самокиш і С. Васильківський. З української старовини. Фото О. Ольхом'яка

М. Самокиш і С. Васильківський. З української старовини. Фото В. Ольхом'яка

М. Самокиш і С. Васильківський. З української старовини. Фото В. Ольхом'яка

На початку XVIII століття жителі Турбаїв були козаками. Згодом полковник Д. Апостол виписав їх з козацького реєстру і перетворив на своїх феодално залежних селян. Всемогутність миргородського полковника, а з 1727 року гетьмана Лівобережної України придушувала всі протести турбаївських козаків проти поновлення. Тільки після смерті Д. Апостола, що сталася в 1734 році, вони змогли поклопотатися про повернення їх у стан козаків.

Новий миргородський полковник В. Капніст вніс у 1738 році 76 турбаївців у козацький реєстр. Проте вдова Апостола, Ульяна, одержавши царське підтвердження на всі маєтки чоловіка, не могла примиритися з рішенням Капніста і звернулася в Генеральну військову канцелярію зі скаргою на нього. Справа була передана на розгляд Генерального суду, та він, мабуть, у зв'язку зі смертю У. Апостола, не довів її до кінця.²⁾

У 1776 р. внучка Апостола, Катерина Битяговська-Крамінa, продала Турбаї багатим поміщикам Базилевським, які жорстоко висували своїх підданих і чинили над ними свавільний суд і розправу. Щоб запобігти втечі селян, вони завели книжку круглої поруки, де сусід за сусіда під розписку зобов'язувався нести відповідальність за втечу. У відповідь на утиски й грабування турбаївці стали настійно добиватися у місцевих і центральних урядових установах повернення їх у стан козаків. У 1788 році Сенат вирішив задовольнити жадання лише 76 турбаївських родин, які 50 років тому, в 1738 році, були вписані миргородським полковником Капністом до козацького реєстру. Це викликало загальне обурення селян, і вони почали добиватися волі своїми силами.

Відмовившись у січні 1789 року виконувати панщину, турбаївці створили своє самоуправління і протягом чотирьох років відмовлялися користися царській адміністрацією. Найважливіші громадські справи вирішувались на зборах села, а виконавча влада перебувала в руках виборчих осіб, на чолі яких стояли отаман Н. Олєфір, суддя Г. Яструбенко та писар Т. Довженко. Таким чином поміщики Базилевські були позбавлені адміністративної й судової влади над селянами.

Для розгляду справи про козацтво турбаївців і придушення селянського руху в травні 1789 року до села прибув Голтвянський нижній земський суд з військовою командою, а також радником Київського намісницького правління Корбе, який, до речі, був одним із великих боржників Базилевських. Селяни рішуче заявили прибулим, що всі вони козаки і що Базилевські не мають права вимагати від них виконувати панщину. Коли судді за допомогою військового загону вдалися до арештів, селяни підняли в червні цього ж року збройне повстання, яке очолили А. Бондар, Г. Величко, Г. Ракша, С. і Д. Рогачки та інші. Повстанці вбили поміщиків Базилевських, зруйнували їхню садибу, розібрали панське майно, заарештували радника Корбе й суддів, взявши від них розписку, що турбаївців «добровільно передано в козаки».

Повідомляючи про повстання, Корбе в рапорті київському губернаторові Ширкому писав: «Коли розслідування справи жителів села Турбаїв було судом закінчено..., вулиця заповнилася добрим народом з різною підготовленою до вбивства зброєю, як-от: піками, косами, дрючками тощо... Вибивши вікна і поспішно ввійшовши в хату, били нещадним боєм усіх канцелярських службовців і усіх, хто не трапився в суді. У цей же самий час друга юрба відокремилася і попрямувала в будинок поміщиків і раптом, подібно до страшної хмари, обхопила всі житлові покої. Я, знаходячись тут, почав їх вітати козаками і вгамовувати, щоб вони залишили не гідний козаків намір і щоб нікого не вбивали. Вони у відповідь відчутно ударили мене кількома палицями, звеліли взяти під свою варту і вивести з будинку. Надворі натрапив я на їхнього отамана В. Цапка, якого я там же прохав, послагодитися на ім'я її імператорської величності, щоб нікого принаймні не забивали, обіцюючи у всьому задовольнити їхні вимоги. Але, на жаль, ці жорстокі вбивчі вчинили протилежне цьому й жахливе, бо до смерті тиранськими побоями були замучені обидва поміщики, надвірні радники Степан і Іван і їх сестра-дівчиця Марія Базилевська. Багатьох, хоча жорстоко побито, але при мені ні один не помер. Крім цього, багатьох поранено і покалічено. В будинку одне пєбите, інше пєграбоване, і, одним словєм, есе у порох перетворене».³⁾

Царський уряд, боячись зростання селянських повстань, сподівався без застосування військової сили умовити повсталих припинити опір. Коли ж усі спроби придушити заворушення в Турбаях без участі війська не вдалося, царські власті в червні 1793 року вирішили застосувати збройну силу.

В село вступили батальйон піхоти з двома гарматами і 200 донських козаків, які придушили повстання. З початку липня 1793 і до кінця січня 1794 року тривав суд над турбайвцями. Сімох активних учасників повстання було засуджено до страти, 42 — до покарання батою і 134 — до побиття канчуками⁴⁾. Але всі смертні вироки Катеринославська палата кримінального суду замінила відтак засланням на каторжні роботи в Сибір. Решту селян, понад 2300 осіб, вигнано й під конвоєм відправлено на поселення в Таврію й у пониззя Дністра. Щоб остаточно знищити пам'ять про село Турба, перейменовано його на Скорбне. Лише в квітні 1919 року було відновлено давню назву села.

Повстання козаків у Турбаях знайшло широке відображення в народних піснях, еповіданнях і легендах. Події в Турбаях послужили основним сюжетом для історичної повісті В. Юрезанського «Зникле село», яка тричі побачила світ. Турбайське повстання є цікавим епізодом в історії боротьби українського народу за своє соціальне й національне визволення.

Проф. др Володимир Кульчицький

1. Історія Української РСР, т. 1. Київ, 1967, стор. 321.
2. І. Гуржій, Повстання селян у Турбаях. Київ, 1950, стор. 61—62.
3. Хрестоматія з історії Української РСР. Т. 1. Київ, 1959, стор. 521.
4. К. Гуслистий. Турбайське повстання. Київ, 1947, стор. 26.

П. Лінинський. *Роксоляна*.

Л. Біганич. «Руський богатыр», 1978.

Фото В. Ольхом'яка

Напруженість, яка від початку XVII ст. постійно посилювалась у польсько-турецьких відносинах, призвела вкінці до збройного конфлікту між обома державами в битвах під Цедорою (1620) та під Хотином (1621). Визначну роль у Хотинській війні відіграли українські козаки, що своїми сміливими чорноморськими походами на турецькі й татарські міста спричинилися до загострення відносин між Польщею й Туреччиною, а під Хотином вирішили перемогу польсько-українських військ над численнішими турецько-татарськими силами. Слава про українських козаків розійшлася тоді по цілій Європі та Близькому Сході.

Чорноморські походи козаків, що увійшли в історію під назвою «героїчної доби», знаменували зростання сили українського козацтва. Народжена на наддніпрянських лугах козащина та її центр — Запорізька Січ — виникли з потреби оборони українських земель перед нападами татарських орд, що спустошували села, грабували майно, а людей убивали або брали в полон. Поступово зміцнивши свої сили, запоріжці почали відшлячувати татарам за заподіяні українському населенню кривди, організують походи на турецько-татарські поселення в Криму та на пілому узбережжі Чорного моря. Крім усієї такої збочіжчї, козаки привозили звідти багато багатих з неволі своїх братів і сестер.

Королівський посол Франції у Стамбулі Де Сезі 1620 р. в «Листі до друга» писав: «Проте козаки навчилися давати їм відсіч і захищатися від їхніх нападів. Більше того, сереп незліченої кількості прикладів винахідливості у веденні війни й відбиванні ворожих наступів я не знаходжу більш чудових, більш гідних подиву й захоплення...»

Цей період в історії українського козацтва тісно пов'язаний з ім'ям гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного. Якщо під кінець XVI ст. на Запоріжжі було коло 5 тисяч козаків, то за часів Сагайдачного їх число збільшилося до 50 тисяч. Його визначну роль у чорноморських походах невдвозначно підкреслює відомий історик Запоріжжя Січі Дмитро Яворницький: «Дивна сміливість, швадкість і руйнівна сила всіх цих козацьких походів на Крим і Туреччину перевершують будь-які опси. Вони можуть бути пояснені тільки тим, що на чолі козаків стояв такий геніальний провідник, яким був Петро Конашевич-Сагайдачний».

Улітку 1614 р. очолювані Сагайдачним козаки здобули Трапезунд і спустошили Сіноп. Весною ж наступного року вони на 80 чайках рушили в напрямку столиці турецького султана — Стамбула — і спалили дві пристані: Мізевну й Архіюкі. Висланий султаном у погоню турецький флот зазнав поразки біля гирла Дунаю, а поранений турецький адмірал був захоплений у козацький полон. У 1616 р. козаки з Сагайдачним розгромили турецький флот біля Дніпровського лиману і з моря напали на Кафу, що була головним невольничим ринком у Криму. Здобувши фортецю, вони зняли 14-тисячний турецький гарнізон і визволили багато полонених. Ще цього ж року козаки здобули Трапезунд і здійснили похід на Босфор, а весною 1617 р. знову були в Трапезунді. Польський коронний гетьман, що стояв з військом біля Бару, 20 лютого 1617 р. писав королю Зигмунтові III: «В кожному порту як на європейському, так і на азійському берегах, жителів охопив такий великий жах, що вони заявили султанові, що коли його військо не боронитимуть їх, то піддадуться ворогам».

Яблуком турецько-польського розбрату були тоді також васальні держави, залежні від Туреччини: Молдавія, Волощина й Семиградське князівство. Польські магнати, незалежно від офіційної державної політики, часто втручали у внутрішні справи цих держав, зокрема Молдавії. 1612 р. до Молдавії увійшов з військом коронний п'ясар Стефан Потоцький, а через три рока тут інтервентували князь Михайло Вишневецький і Самійло Корєцький. У 1616 році його військо було розбите під Сасовим Рогом, а він сам понав у турецьку неволю. Іскандер-паша, що очолював турецько-татарське військо залишився в Молдавії; а наступного року збільшив свої сили й готувався перейти Дністер. Під Ярутою заступив йому дорогу С. Жолкевський зі своїм військом. Однак жодна зі сторін не вважала охоти до воювання, бо Туреччина без успіху вела вже війну проти Персії, а Поль-

ща була в стані війни зі Швецією й Росією. Конфлікт закінчився укладенням у Буші угоди, за якою Польща мала віддати Молдавії Хотин, не втручатися у волосько-молдавські справи та перешкоджати козакам здійснювати походи на Чорне море, а Туреччина повинна була стримувати татарські напади на Річ Посполиту.

Та вже через кілька днів після підписання угоди татарські загони пограбували Поділля, а 1618 р. забрели аж під Дроюбичі і Самбір. Не перестали й козаки виступати походом на турків, порушуючи Вільшанську угоду, за якою реєстр козацького війська зменшувався до 1000 осіб. Цієї угоди, зрештою, не затвердив Сейм, оскільки її опротестував Сагайдачний. У 1618 р. Річ Посполита потребувала козацької допомоги у війні проти російської держави, і тоді Сагайдачний зібрав у похід 20 тисяч козаків. Після укладення миру між Польщею і Росією в Деаліні (січень 1619 р.) Сейм ухвалив зменшити число козаків і за Раствавицькою угодою, підписаною гетьманом Єзаїдачемим, у реєстрі залишилося їх усього 3 тисячі. Ті, яких виписано з реєстру, не погодилися повернутися до своїх панів і, обравши гетьманом Яцька Бородавку, пішли з ним у похід на Варну, яку вже раніше багато разів спустошували козаки.

Польсько-турецькі відносини далі загострювалися, на що вирішальний вплив мали дії польських коронних військ. Осінню 1619 р. король Зигмунт III, знаний зі своїх релігійних переконань, вислав відділ лісовчиків проти угорської армії семиградського князя Габора Бетлена, що боровся проти цесаря Фердинанда II. Поразка угорських військ у битві з лісовчиками під Гуменним змусила угорську армію відступити від облоги Відня. Князь Бетлен, що був у васальній залежності від султана, почав його підбурювати проти Польщі.

У січні 1620 р. Туреччина підписала угоду з Персією й почала готуватися до війни з Польщею. На це рішення султана вплинула зрада молдавського господаря Граціана, що зв'язався тоді з поляками. Польська дипломатія старалася запобігти війні, але місія послів Отвіновського в Стамбулі та Олешка в Криму не дала бажаних наслідків. У червні турецький султан поставив Польщі ультимативну вимогу, щоб вона протягом чотирьох місяців знищила козацьчину та зруйнувала прикордонні фортеці.

У цій ситуації С. Жолкевський (від 1618 р. великий коронний гетьман і канцлер), за згодою короля, 2 вересня 1620 р. перейшов з армією Дністер і вступив на територію Молдавії. Цим бажав він продемонструвати перед турками військовою силою та рішучість польського уряду посилити свій вплив у Молдавії. Армія Жолк всього нараховувала всього 8 тисяч жовнірів, до яких приєдналося лише 600 молдавських воїнів Граціана. Польське військо не мало добре зорганізованого постачання (зокрема лісовчики) і грабувало по дорозі молдавське населення. 13 вересня 1620 р. очолювана Жолкевським армія затрималася під Цецорою й зайняла оборонні позиції. Через чотири дні тут появилася 15-тисячна турецько-татарська армія Іскандера-паші. Битва під Цецорою (17—29.IX 1620) закінчилася розгромом польської армії. Втечею врятувалося коло 3 тисяч воїнів. Решта дісталася в полон або згинула. Згинув і гетьман Станіслав Жолкевський, а польський гетьман Станіслав Конєцпольський, отаман козацького загону Самійло Кішка та молодий тоді козак Богдан Хмельницький опинилися в неволі.

Під Цецорою боровся тільки невеликий загін запорізьких козаків. Основні ж сили запорізького війська, знехтувавши заклик Жолкевського, не прибули на поміч польській армії. Причиною цього, на думку З. Вуйціка, була діяльність ерусалимського патріарха Феофана, що, повертаючись з Москви, затримався в Києві для відновлення православної ієрархії на Україні. Уже після Цецорської битви на прохання Київського братства, до якого вступив був і гетьман Сагайдачний «з усім військом запорізьким», патріарх Феофан висвятив православних єпископів і київського га галицького митрополита, яким став Іов Борєцький. Усе це відбулося вночі, нелегально, бо існування православної ієрархії було заборонено Брестською церковною унією 1596 р. і щойно король Владислав IV 1632 р. повернув їй попередні права. У поворотній дорозі патріарха Феофана аж до молдавського кордону проводжав великий загін запорізьких козаків на чолі з Сагайдачним. На ринку в Буші патріарх виголосив проповідь до населення, духовництва

й козаків, закликаючи їх бути вірними православної вірі й не виступати проти Москви. Факти ці відіграли неабияку роль у визвольній війні українського народу. На думку К. Гуслистого «лозунг боротьби „за віру” згуртував народ у визвольному русі за національну незалежність...» (УІЖ, 1972, № 4). Зрозуміло також чому широкі козацькі маси своїм природним союзником вважали православному Москові і шукали помочі у православного царя.

Цецорська битва не вирішила остаточно польсько-турецького конфлікту, і обидві держави готувалися до дальшого ведення війни. В листопаді 1620 р. скликаний до Варшави Сейм ухвалив високі податки на потреби війни й проведення мобілізації. Запорізьким козакам теж доручено активно діяти проти Туреччини, але вони поставили свої вимоги. Сагайдачний, який раніше вислав своїх послів до російського царя, після наради зі старшиною й православними владиками погодився піти на війну проти турків за умовч легалізації відновленої православної ієрархії. Польський уряд погодився на розмови з представниками України, тим більше, що створилася загроза козацького повстання проти польської шляхта на Україні, до чого підбурював Я. Бородавка. У червні 1621 р. на козацькій раді в Сухій Діброві запоріжці вирішили йти в похід на турків, а в липні розпочалися у Варшаві польсько-українські розмови. Від України виступали гетьман Сагайдачний та єпископ Курцевич. Король погодився здійснити тільки деякі вимоги козаків і затвердив гетьманський титул Сагайдачного.

В половині квітня 1621 р. моловий султан Осман II вирушив зі Стамбулу зі своєю армією, яка збільшувалася по дорозі силами підбитих турками європейських країн. Польська армія, що складалася з 33 тисяч воїнів, озброєних 28 гарматами, спочатку отаборилася над Збручем, а від 1 серпня 1621 р. — над Дністром біля Хотина. Очолювали її великий гетьман коронний Кароль Ходкевич та польський гетьман Станіслав Любомірський. Запорізьке військо привів Бородавка і затримався поки що під Могилевом над Дністром, висилаючи поодинокі загони аж під Ясси й Сучаву. Козацькі загони завдали немало клопоту турецько-татарським військам, які саме тут концентрувалися. Один із козацьких загонів наткнувся на головні сили турецької армії і був розбитий у нерівному бою. Коло ста козаків заховалось у печері, а двісті у лісі, відбиваючи атаки розлючених турків. Тих із печери вони викурювали вогнем і осліплених убивали. Інші ж козаки, що були в лісі, до загину чинили опір, встеляючи поле битви ворожими й своїми трупами. До неволі дісталось тільки тридцять запоріжців, які, поранені й знеможні довготривалою боротьбою, не мали вже сили відбиватись. За даними турецьких офіцерів, на одного козака припадало сім убитих турків, а літописці XVII ст. подвиг запоріжців порівнювали з героїзмом захисників Фермопілів.

Запоріжці, які діяли обережно, очікуючи активніших дій польського війська, пробивалися під Хотин крізь густо розташовані татарські загони. Перший козацький відділ, очолюваний М. Дорошенком, був під Хотином 24 серпня, а всі 40 тисяч запоріжців із 23 гарматами появились там щойно 1 вересня. Безпосередньо з Варшави в район концентрації польсько-українських військ прибув корольович Владислав і гетьман Сагайдачний. Зближуючись до Хотина, відділ, який охороняв гетьмана наткнувся на татар і в сутичці Сагайдачний одержав рану, від якої пізніше помер.

Уже наступного дня після прибуття запорізького війська почалися перші наступи турецько-татарських сил на запоріжців. 3 вересня запоріжці тричі відбивали штурми турецьких відділів. Турки вважали запоріжців основною силою отаборених під Хотином польсько-українських військ і тому найчастіше атакували козаків, сильно обстрілюючи їх спершу з гармат. Запоріжці, які добре опанували систему оборони табору, за кожним разом відкидали ворога назад. 4 вересня, переслідуючи яничарів, козаки увірвалися в турецький табір і стали атакувати султанські намети, сіючи серед турків велику паніку. Сагайдачний послав гінців до Ходкевича, щоб він прислав допомогу, бо хотів сильним ударом остаточно розгромити ворога, але Ходкевич відмовився з огляду на вечірню пору і велів козакам вернутися до табору. Ось кінцевий фрагмент опису цього бою пера французького історика М. Бодьє:

«Султан так розплатився, що, подвоївши сили, втретє кинув їх на козаків, але цим самим він лише подвоїв свої втрати; усе поле було вкрите трупами, два його паші потрапили в полон, були захоплені дві турецькі гармати, а інші заклепані. Козаки з такою сміливістю переслідували турків, змітаючи все на своєму шляху, що прорвалися майже до наметів і павільйонів султана. У цій битві вони б розгромили турецьку армію, якби принц і польський генерал не наказали їм відійти, а приєдналися до них».

До 28 вересня запорізькі козаки й польське військо успішно відбивали атаки ворога, знищуючи його сили. Зокрема великих втрат зазнавали турки під час нічних наступів козаків на турецький табір. Польському війську властива була тоді пасивна оборона, козаки ж діяли напрочуд активно. Л. Подгородецький та П. Ратба, відзначаючи заслуги козаків у Хотинській битві, гідкреслюють, що більша боездатність запорізького війська в порівнянні з польсько-литовським була не тільки результатом його чисельної переваги та кращої структури (переважала більш придатна в обороні піхота), а й великого досвіду, набутого в битвах з татарами й турками. Велику роль у успіхах польських та запорізьких військ зіграли взаємодіяння й взаємодопомога. Слід згадати, що й серед польсько-литовського війська було багато воїнів, мобілізованих на українських землях.

Битва під Хотином закінчилася повною поразкою турецької армії, яка, хоч і нараховувала набагато більше воїнів, здеморалізована безуспішними атаками змушена була відступити. 9 жовтня 1621 р. укладено мирну угоду, за якою Польща мала заборонити козакам походи на Крим і Туреччину. Невдоволені залишали поле битви справжні її герої—запорізькі козаки, яких Сагайдачний організовано повів на Запоріжжя. Не здобули вони собі під Хотином ніяких нових прав, а в майбутньому ждали їх дальші обмеження й дальша боротьба за свої права. Тільки, як згадував очевидець Хотинської битви Якуб Собеський, «слава їх поширилася далеко серед різних народів». А Касіян Сакович в одні на честь гетьмана Сагайдачного писав: «І жадное рицество в нас не есть так славне,

Як Запорозкоє, і неприятелям страшне».

А. Вігорний

П. Обаль. Ріка Стрий.

Фото В. Ольхом'яка

КУЛЬТУРНІ ПОДІЇ

ТОВАРИСТВУ «УКРАЇНА» — 20

Як і всяка велика справа, Товариство починалося начебто з малого. Спочатку на Україну з-за кордону надходили окремі прохання надіслати потрібну книжку або ноти, допомогти розшукати рідних, бо ж війна порозкидала людей по всіх усюдах. Ті, до кого зверталися адресанти, а найчастіше це були актори, художники, письменники, журналісти, абто ті представники української радянської інтелігенції, що першими в повоєнні роки прокладали стежку культурного співробітництва, охоче надсилали літературу, за допомогою Товариства Червоного Хреста провадили розшуки рідних.

Та чим далі, тим більше надходило листів, мінявся зміст зв'язків, зростав їх рівень. Уже адресанти просили надсилати магнітозаписи, кінофільми, художні виставки... Частково цей попит задовольняло Українське товариство дружби й культурного зв'язку з зарубіжними країнами, яке мало контакти з величезною кількістю осередків дружби з Радянським Союзом у багатьох країнах світу. Але на Україні все частіше виникала думка створити організацію, яка б систематично задовольняла культурні потреби закордонних українців, враховуючи їх специфіку, пов'язану з національними особливостями, крім походження тощо. Тому 1 жовтня 1960 року в Києві на установчих зборах, які відбулися у Будинку літераторів, було засновано Товариство культурних зв'язків з українцями за кордоном, що ось уже два десятиліття є своєрідним постійним і повноважним представником широкої громадськості УРСР у стосунках із закордонними земляками.

Біля його колиски були всесвітньовідомі академіки Максим Рильський, Іван Крип'якевич та Левко Ревуцький і музикознавець Федір Паторжинський. Від імені ініціативної групи установчі збори відкрив український письменник Юрій Смолич. Він і став першим головою правління, а пізніше — президентом Товариства і до кінця свого життя не полишав улюбленої громадської справи, віддаючи їй жожну вільну хвилину, гуртуючи навколо себе ентузіастів культурного обміну, людей щедрих душею й працьовитих. А головував на установчих зборах поет-реємігрант Микола Тарновський. Проживши майже п'ятдесят років за океаном, він на власному досвіді пізнав усі принади емігрантського життя, знав істинну ціну ностальгії і можливо, як ніхто інший усім серцем був проіннятий настійною потребою в Товаристві, яке оце народжувалось за його участю. Всі присутні гаряче підтримали ідею організації Товариства, ухвалили статут, обрали керівні органи.

І ось Товариству «Україна» вже 20 років. Якщо спробувати порівняти його сьогоднішню діяльність з урочаєним днем, мимоволі відчуєш, як неспівзвучно змінився світ. Уже не одинаки, як раніше, а безліч великих і малих груп закордонних українців залізянками й автотрасами, Дніпром і морем подорожують по Радянській Україні. Вони охоче знайомляться з історичними пам'ятками, захоплюються розбудованими містами й селами, відвідують театри, філармонії, зустрічаються з людьми найрізноманітніших професій. І в тому, що організований туризм закордонних українців зайняв своє постійне місце в туристичному обміні, чимала заслуга Товариства «Україна», яке всіляко сприяє забезпеченню змістовної програми перебування іноземних гостей у нашій республіці.

В багатьох обласних центрах та інших містах, котрі найчастіше відвідують закордонні українці, Товариство має свої відділи, до яких на засадах колективного членства входять культурні та навчальні заклади, промислові підприємства, колгоспи й установи, що найбільше цікавлять наших земляків. Буваючи тут, гості мають можливість якомога повніше знайомитися з сучасним життям українського народу, його працею й культурними надбаннями.

Культура — це та чудодійна сила, що над усе зачаровує приїжджих, приваблює розмаїттям форм і барв, милує слух і зір. Де б не побували наші гості, що б не

оглядали і прс що б не говорили, а задушевна пісня під срібний супровід бандури, неповторний іскрометний танець, різьба, вишукана інкрустація, карбування, майолика, вишивка — усе це невчепрне багатство народної творчості України глибоко западає їм в серце. Саме тому емігранти й їхні нащадки, побувавши на Україні, запалюються бажанням вчитися у свого народу берегти культурні традиції й звичаї.

У Товаристві розуміють це й доволі активно залучають діячів культури республіки до подавання допомоги прогресивним українським організаціям за кордоном і всім, хто спромігся переступити через нав'язні ворожою пропагандою упередження до Радянської влади, в їх культурно-освітній діяльності. З цієї метою вже багато років підряд у Києві, на базі столичного інституту культури та різних творчих колективів, проводяться семінари українського народного танцю, стажуються стипендіати Товариства — діти закордонних земляків із Канади, Сполучених Штатів Америки, Франції. Вони й у знаменитих Київській та Львівській консерваторіях навчаються гри на народних інструментах, хорового співу, мистецтва диригування. Цією ефективною допомогою скористалися представники майже двох десятків українських художніх самодіяльних колективів із-за кордону.

Варто сказати, що кілька разів хореографічні семінари з успіхом відбувалися у Школі мистецтв неподалік канадського міста Ріджайна. Участь у цих семінарах делегованих Товариством радянських педагогів надзвичайно високо оцінювалась Міністерством культури й молоді провінції Саскачеван. Активісти Товариства «Україна» виїжджали з такою ж метою на запрошення ансамблю «Метро» в Чикаго та на запрошення «Запорожців» і «Гопака» — до Франції, провадили навчання диригентів на базі хору ім. О. Кошиця у Вінніпегу. Цей колектив у складі 65 осіб 1978 року відвідав Україну, був тепло сприйнятий слухачами у концертних залах Києва, Львова, Тернополя. Дещо раніше таке ж турне по Україні здійснили 100-особовий ансамбль ім. Т. Шевченка з Торонто і згадані вже «Запорожці».

Український народ завдяки з великою любов'ю ставився до трудової еміграції, що в пошуках шматка хліба пішла в нелегкі, такі жорстокі своїми наслідками мандри й поповнила експлуатовані маси капіталістичних країн. Це були саме ті, про якого класик української літератури Іван Франко сказав: «Гей, розліялось те руське горе, геть по Європі, геть поза море». Це були саме ті, що творили потім прогресивні організації, солідарні з нашою державою в часи її високого злету й у тяжкі періоди надлюдських випробувань, нав'язаних контрреволюцією, Антантою, гітлерівським фашизмом і його прислужниками. Природно, що з прогресивною частиною еміграції та її нащадками Товариство «Україна» встановило винятково дружні, ділові контакти та обмінюється делегаціями й творчими групами. Зрештою, Товариство ніколи й нікому не відмовляло у встановленні з ним доброзичливих, неупереджених зв'язків. Двадцять років тому на установчих зборах композитор Данькевич сказав: «У цьому Товаристві наблискує проміння сонце нашого радянського гуманізму, нашої любові до простої людини і навіть до людини, яка заплуталася в тенетах ворожої пропаганди, але бажає вийти на чисту, на світлу дорогу». Через сімнадцять років роботи Товариства учасники чергового пленуму від імені багатотисячного активу схвалили звернення «До людей доброї волі серед української еміграції», в якому, зокрема, проголошено, що вони й далі робитимуть «все, щоб максимально задовольняти культурні потреби і запити українців за кордоном, для яких дорогі мир і дружба між народами».

Діяльність Товариства наближає Україну до її синів і дочок, відірваних силою обставин від матері Вітчизни, надає їм можливість черпати насагу з її цілощого джерела. Завдяки Товариству встановлено наукові зв'язки між Чернівецьким та Саскачеванським університетами. На території останнього тепер височить пошарований Товариством пам'ятник видатній українській поетесі Лесі Українці. На площі французького міста Шалетта красується пам'ятник Великому Кобзареві. В далекому Едмонтоні встановлено погруддя співцеві тяжкої емігрантської долі Василеві Стефануку. Все це — плоди культурних зв'язків між закордонними українцями й Товариством «Україна».

Товариство чимало робить для пропаганди образотворчого мистецтва за допомогою секції, яку, до речі, тривалий час очолював доброї пам'яті народний художник СРСР, колишній реемігрант Микола Глушенко. Виставки, підготовлені секцією, демонструвалися в Європі й за океаном. Натомість на Україні експоновано твори Олекси Грищенка з Франції, Василя Курилика з Канади, Абрама Маневича та Ольги Маришук-Кендал із США.

Інша секція — музична — відома за кордоном участю її творчих груп або окремих активістів у таких мистецьких заходах наших земляків, як фестивали «Фольклорама» й «Мозаїка» в Канаді, «Український день» і «Карпато-руський фестиваль» у США тощо. Молодіжна та педагогічна секція організують щороку курси української мови й літератури на базі столичного університету ім. Т. Шевченка.

Товариство прагне також донести до закордонних українців об'єктивну інформацію про економічний й культурний розвиток республіки та всього Радянського Союзу, важливі документи Комуністичної партії й Уряду, нашу миролюбну ленінську зовнішню політику, наш погляд на становище у світі. Газета Товариства «Вісті з України» й «Ньюс фром Юкрейн», радіопередачі, різноманітні брошури мають незмінний успіх за кордоном. На прохання земляків надсилається їм художня, соціально-економічна та довідкова література, текстові та ілюстративні матеріали для газет і журналів.

Діючи на підставі Конституції УРСР і в дусі Прикінцевого акта Хельсінської наради, Товариство активно виступає за дружбу й співробітництво між усіма народами, за зміцнення й розширення культурного обміну. Всіма доступними засобами воно викриває, незалежно від їх національності й політичних переконань, ворогів миру, розрядки міжнародної напруженості, призвідників гонки озброєнь і виробництва зброї масового знищення. В цьому діячі науки й культури та представники робітничого класу й селянства, об'єднані в Товаристві культурних зв'язків з українцями за кордоном, вбачають свій священний інтернаціональний обов'язок.

Володимир Чорний
заступник голови правління
Товариства «Україна»

ПОЧАТОК ВЕЛИКОЇ НАРОДНОЇ КНИГИ

Сто сорок років тому, ранньою весною, у Санкт-Петербурзі, столиці Росії, в друкарні Є. Фішера вийшла з друку маленька книжка форматом 19×11,5 см. Її обкладинка була без назви, на ній надруковано лише: «Издание П. М.-(арто/са)». Сама обкладинка є великим раритетом. Відомі нам примірники першого видання обкладинки не мають. Львівська фототипія «Кобзаря» 1914 р. не відтворила тексту з прізвища видавця.

П. Мартос був родичем відомого російського скульптора. Аквапельний портрет П. Мартоса, виконаний Шевченком, не зберігся. Ініціатором книжки був Є. Гребінка, а Мартос дав тільки кошти на її видання, сплативши авторові дуже мізерний гонорар.

Поруч із шмудтитолом був малюнок поетового друга, молодого художника Василя Штернберга — кобзар з поводатарем. На титульній сторінці «Кобзарь Т. Шевченка», місце й рік видання, друкарня. Книжка налічувала 114 сторінок.

Вихід цієї маленької книжечки був епохальною подією в історії українського народу. Не кожен письменник тих часів розумів ще вагу друкованого слова, не в кожного була матеріальна змога видати книжку, що була тоді предметом розкоші. Так, твори нашого великого мислителя й поета Григорія Сковороди не були надруковані за його життя. Перші три частини «Енеїди» І. Котляревського видано в Петербурзі в 1798 й 1808 роках без відома автора. Тільки після цього він, додавши четверту частину, спромігся на власне окреме видання твору (1809).

П. Обаль. Тарас Шевченко. Фоторепродукція В. Ольхом'яка

Поет-романтик Л. Боровиковський за свого життя видав лише байки, та й то через два десятиліття після їх написання (1852).

На відміну від своїх попередників і деяких сучасників, Шевченко намагався публікувати всі свої ранні твори. Перші поезії («Причинна», «На вічну пам'ять Котляревському» та ін.) він дав до альманаху С. Гребінки «Ластівка», що, на жаль, вийшов з друку через рік після появи «Кобзаря».

Рукопис першого «Кобзаря» подано до цензурного комітету 7 березня 1840 р. Цензурний дозвіл на друкування дано заднім числом 12 лютого 1840 р. Підписав його, зробивши значні вилучення, П. Корсаков, літератор і перекладач, порівняно з іншими цензорами, дещо ліберально настроєний. Після виходу «Кобзаря» він опублікував навіть позитивну рецензію в консервативному журналі «Маяк» (1840, № 6). Пізніше підписав до друку й «Гайдамаки», також зробивши певні вилучення.

До «Кобзаря» 1840 р. ввійшло тільки вісім творів: «Думи мої, думи мої, лихо мені з вами», «Перебендя», «Катерина», «Тополя», «Думка» («Нашо мені чорні брови»), «До Основ'яненка», «Іван Підкова» й «Тарасова ніч».

Тираж першого «Кобзаря» — близько тисячі примірників. У невеликій частині тиражу нема більшості цензурних купюр. Лишилися вони у творах «Катерина» та «До Основ'яненка». Тому безцензурний «Кобзар» має не 114, а 115 сторінок. Ось для прикладу збережена цензурна купюра в поезії «Тарасова ніч» (рядки 45—67):

Україно, Україно!
Серце моє, ненько!
Як згадаю твою долю,

Заплаче серденько!
Де поділось козачество,
Червоні жупани?

Де поділась доля-воля,
Бунчуки, гетьманя?
Де поділяся? Згоріло,
А чи затопило

Синє море твої гори
Високі могили?
Мовчать гора, грає море,
Могили сумують... (1, 42)

Безцензурний примірник «Кобзаря» розшукав відомий бібліограф Ю. Меженко в науковій бібліотеці Ленінградського державного університету ім. В. Жданова й подав перші відомості у 18 номері «Літературної газети» від 3 березня 1961 р. Фототипічним способом безцензурний «Кобзар» видано 1962 року з післямовою, а 1974 р. — з передмовою В. Бородіна.

У передмові висловлено припущення, що невелика частина тиражу першого «Кобзаря» вийшла спочатку з меншою кількістю купюр. Нові купюри зроблено в основній, більшій частині тиражу десь пізніше.

На початку 60-х рр. розшукано список «Кобзаря» Івана Левченка. В. Бородін своїм дослідженням довів, що список цей авторитетний. І. Левченко — людина близька до Шевченка, бо рукопис «Кобзаря» до цензури подав Є. Гребінка, а забрав — І. Левченко. У списку виявлено цензурні купюри, відомі нам з інших джерел. Крім того, у списку поеми «Катерина» знайдено понад 70 рядків, які викреслив сам Шевченко, очевидно, з художніх міркувань — розвитку дії, цілості композиції тощо. До того ж, у списку виявлено один із ранніх, давніше невідомих віршів Шевченка «Нудно мені, тяжко — що маю робити?» (опубліковано 1.X 1963 р. в газеті «Радянська Україна», потім — у № 3 журналу «Дніпро» й 12-му збірнику Шевченківських конференцій).

На «Кобзар» 1840 р. з'явилися рецензії в усіх провідних органах преси. Найпередовіший журнал того періоду «Отечественные записки» в рецензії, приписуваній Белінському (вона передрукована в четвертому томі академічного видання його творів 1954 р.), дав цілком позитивну оцінку книжки: «М'я п. Шевченка, якщо не помиляюся, вперше з'являється в російській літературі, і нам тим приємніше було зустріти його на книзі, що повністю заслугове схвалення критиків» (т. IV, ст. 171).

Позитивною була й рецензія в «Літературній газеті»: «Ми прочитали цю збірку з великим задоволенням і рекомендуємо її всім аматорам малоросійської поезії. У віршах п. Шевченка багато вогню, багато почуття глибокого, скрізь дихає в них палка любов до вітчизни. Його картини згідні з натурою і виблискують яскравими, живими барвами. Взагалі в авторі цих малоросійських віршів відчувається неспідробний талант» (1840, 4.V, № 36). Відомий знавець текстів Белінського у листі до мене в кінці 40-х рр. висловив думку, що й ця рецензія належить великому критикові (про це я писав у № 3 журналу «Вітчизна» з 1951 р., стор. 139).

Коли «Кобзар» вийшов у кінці поетового життя третім виданням, високу оцінку поезіям Шевченка дали Добролюбов і Чернишевський.

Про першу маленьку книжечку прекрасно висловився Іван Франко: «...ця маленька книжечка відразу відкрила немов новий світ поезії, вибухла мов джерело чистої, холодної води, заяснила невідомою досі в українським письменстві ясністю, простотою і поетичною грацією вислову» («Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р.» Львів, 1910, стор. 107).

Фактично другим виданням книжки був «Чигиринський Кобзар і Гайдамаки» (СПБ, 1844). Здійснив його видавець І. Лисенко, додавши тираж поеми «Гайдамаки» (1841), що не розійшовся свого часу. Очевидно, цього видання Шевченко не вважав авторським, а тільки, мабуть, перевиданням.

На початку 1847 р. він став готувати нове видання поезій і написав у Седневі на Чернігівщині передмову. Почав її словами: «Випускаю оце в люде другого «Кобзаря» свого...» (VI, 312). До другого «Кобзаря» мали увійти нові твори, але видання не здійснено внаслідок арешту поета.

Повернувшись із заслання до Петербурга, Шевченко заходився коло нового видання своїх поезій. Хотів він надрукувати свої твори під новою назвою: «Т. Шевченко. Поезії, том I», але цензура не дозволила йому публікувати нових творів,

а подати тільки надруковані раніше. Тому поет змушений був повернутися до старої назви. У «Кобзарі» 1860 р. було лише сімнадцять творів.

Оскільки Шевченко хотів відійти від старої назви своєї книжки, ми тепер не вживаємо слова «Кобзар» як образного визначення самого автора, поета широкого діапазону, величезної культури, письменника світового значення. У передмові до «Кобзаря» Олесь Гончар писав, що цю книжечку «народ український поставив на першому місці серед успадкованих з минулого національних духовних скарбів... „Кобзар” — книга невичерпна, книга на віки. Нові, прийдущі покоління знаходять у ній синтез народного і вселюдського досвіду, як ми знаходимо його у книгах древніх, що вік їхній вимірюється тисячоліттями» (передмова до вид. 1870 р.).

Євген Кирилюк

ЗАСНУВАННЯ МУЗЕЮ ІМ. Д. ЯВОРНИЦЬКОГО

На самому високому й чарівному місці, у неповторному вбранні зеленого парку, стоїть доргоцінна скарбниця матеріальної й духовної культури України — Дніпропетровський історичний музей ім. академіка Д. Яворницького.

Музей має досить цікаву історію. Його було засновано ще в 1849 році й називався він просто — Музей древностей. З 1902 року надано йому ім'я місцевого краєзнавця й колекціонера музейних скарбів О. Поля. У своїх промовах на зборах, у приватних розмовах Дмитро Яворницький часто добрим словом згадував О. Поля, якого він глибоко поважав і шанував. Приязнь до цієї людини народилася в Д. Яворницького здална, ще коли вперше приїздив з Петербурга на Південь. Йому пощастило. Він побачив багатющі колекції козацьких старожитностей, які належали краєзнавцеві і громадському діячеві О. Полю. Саме тут він, власне, познайомився з запорізькими реліквіями й назавжди полубив їх.

О. Поль, з яким подружився Дмитро Яворницький, тепло поставився до молодого краєзнавця, допомагав йому проводити археологічні розкопки, навіть давав на ціле літо роботу силу за свій рахунок.

Після смерті О. Поля пішли чутки, що спадкоємиця колекції має намір за 200 тисяч доларів продати її в Лондонський королівський музей. Довідавшись про це, Д. Яворницький доклав усіх зусиль, щоб цього ляха не сталося. Кінець кінцем дружина Поля подарувала всю п'ятитисячну колекцію музеєві, де в архіві і тепер зберігається дарчий документ.

1940 року, після смерті Д. Яворницького, його ім'я було надано музеєві, в якому він протягом 30 років працював директором. Це був відомий знавець краю, ерудований історик, освічений археолог, талановитий музеєзнавець.

Мені пощастило декілька років працювати з цією дивовижною людиною, і це дало мені можливість пізніше написати про нього книжку «В пошуках скарбів», яку видано українською, російською та польською мовами.

Академік Д. Яворницький був ученим і діячем з широким колом зацікавлень, але «Музей, яким керував Дмитро Іванович, — згадував Максим Рильський, — був його улюбленою дитиною, становив предмет його гордощів і поле невсипущої його праці».

Наукова діяльність та художня творчість основоположника музею Д. Яворницького нерозривно пов'язані з російськими та українськими вченими, громадськими діячами, письменниками, артистами та художниками. Цю скромну людину добре знали й шанували Леся Українка, корифеї Українського театру — М. Заньковецька, М. Садовський, П. Сакаганський, знав Лев Толстой, з яким вчений двічі зустрічався, знали М. Коцюбинський, І. Неचуй-Левіцький, М. Лисенко, М. Старицький, В. Гляровський, М. Струнников, А. Луначарський, М. Скрипник, Г. Петровський, В. Стасов, І. Іжакевич, М. Самокиш, О. Сластьон, П. Тичина, М. Рильський, який назвав його «Запорозьким характерником», знали Остап Вишня, Л. Собінов, І. Паторжинський, Акакій Васадзе, Гнат Юра. Тепла творча дружба у нього була з драматургом О. Корнійчуком, коли той писав на честь 300-річчя возз'єднання України

Д. Яворницький.

О. Кравченко. Швеченко серед селян. 1963.

з Росією знамениту п'єсу «Богдан Хмельницький». Чверть віку тривала у нього задушевна дружба з І. Рєпіним, який увічнив Дмитра Яворницького у своїх «Запорожцях» в образі січового писаря.

«Цей поетичний і хитруватий українець, — згадував Олександр Ільченко, який особисто знав Яворницького, — був людиною видатної працьовитості, людиною великої душі, великої кебети»... Саме завдяки «безнастанним шуканням цієї напрочуд енергійної людини історія запорозького козацтва збереглася в своїй неповторній красі», — підкреслив Ільченко.

Запоріжців Яворницький полюбив ще з юних років, коли малописьменний батько з припинками читав йому «Тараса Бульбу» Гоголя. Ще будучи студентом Харківського університету, він з великим захопленням заходився вивчати історію Запорізької Січі. Його цікавило все: героїчні подвиги козаків, побут, звичаї.

Після закінчення університету Д. Яворницький став справжнім дослідником. З ціпком в руках і клунком за плечима, по курних шляхах пішки обійшов рідні степи, оглянув могили, історичні міста та пам'ятки культури.

На Україні Дмитро Яворницький збирав перекази, пісні, казки, вивчав залишки старовини, вимірював і змальовував історичні пам'ятки, збирав музейні речі, що являли інтерес для народу. Декілька разів молодий історик відвідував місця Запорізької Січі, мандрував по узбережжю порожистої частини Дніпра, розшукував і знаходив старих людей, пам'ять яких зберегла легенди і перекази сивої давнини. В матеріальних пам'ятках культури, побуту, документах і творах народного мистецтва він цінував духовну красу і силу волелюбного козацтва.

Молодому вченому хотілося зробити загальним надбанням усе те, що зберегли народні маси на пам'ять про своє минуле. Узявся він за це з великою любов'ю. Зібрав 85 тисяч експонатів, записав 3250 пісень, казок і легенд, написав 210 наукових праць.

Багато Д. Яворницький зробив для збереження скарбів української народної мови — систематично збирав лексичний матеріал для складання українського словника. І зібрав 60 тисяч слів.

Готуючись писати історію Запорізької Січі, дослідник зібрав багатющу колекцію

експонатів: їх налічувалося понад чотири тисячі. Особливе наукове значення мають знайдені ним запорізькі старожитності, записи історичних дум і переказів від столітніх дідів І. Розсолюди та Ф. Провори про народних героїв Семена Палія, Івана Сулиму, Петра Сагайдачного, Івана Сірка, про останнього кошового отамана Петра Калнишевського.

В результаті численних досліджень, багаторічних пошуків появились пречудові твори «По следам запорожцев», «Запорожье в остатках старины и преданиях народа», «Вольности запорожских казаков», «История запорожских казаков» та ін. Ці ґрунтовні й оригінальні праці принесли вченому славу видатного українського історика і музеєзнавця. Кращого знавця історії запорожців, як Д. Яворницький, не було.

Не можна обминати такі характерні риси наукової діяльності Дмитра Яворницького, як рідкісна безкорисливість, гранична сумлінність. У самовідданому, служінні науці він вбачав служіння народів. Майже всі його монографії видані власним коштом. Учений тішив себе свідомістю того, що робить це для загального добра, і заради високої мети багато в чому відмовляв собі.

У подорожах, в археологічних експедиціях дослідник не шкодував себе, в стані захоплення роботою зневажав небезпеки. П'ять разів ламав ліву руку, декілька разів тону в Дніпрі, якимсь при розкопках був засипаний землею і тяжко поранений, після чого довго лежав у лікарні, а потім ходив на милицях.

Дмитро Яворницький за своєю вдачею був простою і демократичною людиною. Для нього, як літератора характерна глибока, всепроникаюча народність. Він охоче й швидко зближувався з хліборобами, лощанами, пастухами, рибалками, бандуристами й лірниками. Його вабив степ.

Скарби, що оцінювалися в тисячі карбованців, були придбані вченим на власні кошти. І все це: картини, портрети історичних діячів, стародруки, хатні селянські й панські убори, одяг запорожців, колекції з нумізматики, археологічні уніками, матеріали по антропології, палеонтології, етнографії і багато чого іншого вчений безкоштовно передав краєзнавчому музею.

Було як де запримітить цікаву історичну річ, не відступить від неї. Якимсь в одній старовинній козацькій церкві він побачив портрети ктиторов Якова та Івана Шиянів. Зразу ж замовив копії в них. З цього приводу вчений говорив: «Якщо який-небудь історик або археолог, або художник, а чи якийсь артист захотів би дізнатись, у що і як саме одягалися та узувались запорожці, то досить глянути на портрети Шиянів і побачити усе до найменшої дрібниці». З великими труднощами Д. Яворницький дістав для музею в маєтку Магденка портрет запорозького полковника Павла Руденка, писаний з натури відомим художником В. Боровиковським. «Це, — підкреслював Яворницький, — найдорожчий з усіх портретів, що є в музеї».

Вивчаючи Катеринославщину, Д. Яворницький звернув увагу, що в деяких селах дівчата й молодіці розмальовують сухими фарбами комини, сволоки, слухові вікна, скрині тощо. Впадали в око яскравість барв, гармонійність малюнка. Найпоширеніший мотив — зображення різних трав, квітів. Це справжня народна творчість, яку представляла талановита художниця Тетяна Пата. Таких малюнків Д. Яворницький зібрав для музею понад тисячу. Навіть запросив цю ж Пату, щоб вона своїми малюнками розмалювала стіни етнографічного відділу музею.

Коли Дмитро Яворницький вивчав історію Запорізької Січі, то побував у Турції, Єгипті, Палестині, Греції, куди запорожці потрапляли зрідка своєю волею, а здебільшого за трагічних обставин — як бранці. Побував і в Соловецькому монастирі. Зібраний у цих подорожах багатющий матеріал, що стосується історії України, Росії, деяких східних і західних країн, Дмитро Іванович передав до музею.

Спіраючись на допомогу численних помічників, він узяв на облік усі історичні пам'ятки Катеринославщини — фортеці, стоянки кам'яного віку й бронзової доби — старовинні церкви запорізької архітектури. Все це в міру можливості охоронялося.

Новий приплив творчих сил відчув старий вчений з перемогою Великого Жовтня.

В 1923 році Д. Яворницький писав: «За часів Радянської влади для музею настали

гарячі і багаті жнива. В останні роки він здобув собі стільки добра, що тепер правдиво вважається майже першим музеєм на Україні, уступаючи по значенню хіба що музеям Москви та Петербурга в Росії».

Широка історична ерудиція Д. Яворницького стала радянській науці у великій пригоді. Найбільш яскраво виявилась ця ерудиція та організаторська його здібність, коли в 1927 році Народний комісаріат освіти УРСР доручив йому очолити науково-дослідну історико-археологічну експедицію в зв'язку з будівництвом Дніпрогесу. Під керівництвом Д. Яворницького колектив науковців виявив і зафіксував ті місцевості на островах і узбережжі Дніпра, що підлягали затопленню. Тут у першу чергу було досліджено пам'ятки культури. Ящики, наповнені рідкісними знахідками, відвантажувалися до музею.

Вчений з особливою любов'ю розшукував усе те, що стосувалося життя й творчості Т. Шевченка. Йому пощастило знайти оригінал автобіографії поета, лист Т. Шевченка до артиста М. Щепкіна, документи слідчих органів, «Кобзар» з автографом поета, видання 1860.

Мені часто доводилося бачити, як професор показує відвідувачам музейні скарби. Ось він у чорному костюмі й вишиванці, в окулярах, з обличчям, прикрашеним сивими козацькими вусами, йде по музею. За ним десятків зо три екскурсантів. Біля кожної вітрини він буквально священно діяв. Пояснення дає блискуче, натхненно, експонати в його устах оживають. Пояснення ґрунтуються на вичерпному знанні зібраного ним матеріалу. В кожному слові відчувалася не тільки велика ерудиція, але й щира любов до людей, до рідної культури. Дві години минає непомітно, ніхто зі слухачів навіть не відчув утоми. Знаменно, що багато хто з тих, які вже раз слухали академіка Яворницького, знов і знов появлялися у музеї.

Дмитро Яворницький дуже любив кобзарів. Вони часто грали в музеї й у нього вдома. Він любив слухати їхні пісні й народні думи, виконувані під акомпанемент кобз. Нерідко й сам підспівував улюблені пісні.

Любив академік свій музей, як рідну хату. І все ж його дуже непокоїло, те, що старе приміщення музею, хоч воно й гарне, але мале, і він мріяв про будівництво нового, найкращого в світі музею. Невгамовний історик у 1910 році за власні кошти виїхав до Єгипту, щоб дістати план, який би відповідав останнім зразкам архітектурного стилю. В 1912 році за планом Каїрського музею почалося будівництво нового приміщення. Але в 1914 році спалахнула перша світова війна і будівництво припинилося.

Мрія Яворницького тоді не збулася. Вона здійснилася вже після його смерті. І ось збудовано оригінальне, зручне і світле приміщення музею. Велика заслуга в цьому й колективу музею ім. Яворницького.

Проходячи по музею, ми бачимо, що тут багато є експонатів, які відображають історичну подію — возз'єднання України з Росією. Привертає увагу портрет Богдана Хмельницького, виконаний невідомим художником XVIII століття. На видному місці гетьманська булава, пістолі, порохівниці з орнаментом, литаври якими скликали запорозьких козаків на військову раду, портрети соратників Богдана-Данила Нечая і Максима Кривоноса.

Історія України протягом майже чверті тисячоліття — це історія Запорізької Січі, історія героїчної боротьби запорізького козацтва. Експонати музею хвилююче розповідають про це, зокрема, зброя, прапор із зображенням військового човна запорізьких козаків «Чайки», подарованого їм за успіхи у російсько-турецькій війні, речі, якими вони користувалися. У музеї експонується скульптурний портрет кошового отамана І. Сірка (реконструкція по черепу), виготовлений у майстерні академіка М. Герасимова, фото могили найвидатнішого отамана, якого 15 разів запорожці обирали своїм ватажком.

Іван Шаповал

*Користолюбець щохвилини
Торочить про свої права.*

*А от про це, що сам повинен
Зробити людям — забува.*

Сергій Воскрекасенко

Українська капела «Думка».

ЗАСЛУЖЕНА КАПЕЛА

«Думка» — тепер Державна заслужена академічна капела Української РСР — була створена на початку 1920 року при Київському губернському відділі народної освіти. На свої перші гастролі вона виїхала по неспокійних і важких дорогах громадянської війни, що охопила країну. Її слухачами були спочатку червоноармійці, котрі розгромили Врангеля, а пізніше — селяни й робітники, які будували нове життя.

Хор виріс з народної пісні, став її пристрасним пропагандистом, проклав дорогу музичному мистецтву до широких народних мас. Недаремно перша концертна програма була названа «Пісні боротьби і свободи». Відкривав її гімн комуністів — «Інтернаціонал», слідом за ним ішли «Червоне знамено», «На площі», «Нова Атлантида», «Новому товаришу», «Оживуть степи», які органічно зливалися в оптимістичну ораторію молодого Республіки Рад.

Хоровий колектив швидко піднявся на вершину майстерності. За кілька років він переріс рамки губернської організації і став колективом всеукраїнського масштабу. Пісенну славу «Думки» підтвердили її виступи на сценах Великого театру СРСР і Московської державної консерваторії ім. П. Чайковського, великі гастролі в містах Донбасу, Закавказзя. До кінця 20-х років у репертуарі капели було 500 творів — народна пісня в її первісному вигляді та в художній обробці, сучасна музика, твори вітчизняної й закордонної класики. У виконанні «Думки» звучали фінал IX симфонії Бетховена, ораторія «Чотири пори року» Гайдна, твори Моцарта, Чайковського, Лисенка.

Знаменним для капели був 1929 рік. Вона стала першим радянським колективом, запрошеним на гастролі за кордон. «Думка» виступала в Парижі разом з симфонічним оркестром Французького радіо під керівництвом відомого диригента Ернеста Ансерме. «У нас у Франції немає хору, здатного інтерпретувати класичні твори так, як „Думка“... Це першокласний хор», — відгукнувся про київський колектив Ернест Ансерме. Подібну думку висловили рецензенти паризького видання газети «Чикаго трибюн», універсального журналу «Глобус», які назвали «Думку» однією з кращих капел у світі.

На славному шістдесятилітньому шляху київську капелу очолювали відомі диригенти Олександр Сорока, Володимир Минько, Михайло Вериківський, Павло

Муравський, і кожен віддавав свій талант та енергію в ім'я творчого розвитку ушлавленого хорового колективу.

З 1969 року «Думкою» керує народний артист України Михайло Кречко. Родом із Закарпаття, він ще студентом Ужгородського університету сгав солістом місцевого народного хору, а потім хормейстером Закарпатського ансамблю пісні й танцю. В рідних краях Михайло Кречко шукав, записував і обробляв народні мелодії, щоб повернути їх людям у новому вигляді, відшліфованими рукою майстра.

— Керувати капелою, справа нелегка, — каже Михайло Кречко. — Завдання полягає в тому, щоб, зберігаючи традиції хору, постійно розширювати його художній діапазон, освоювати все нові й нові вокальні шари.

Останні роки стали для «Думки» періодом великого лету. В її виконанні пролунали «Реквієм» Верді, «Неаполітанська тарантела» Россіні, хор з ораторії Генделя «Іуда Маккавей». Уперше за довгий час почули любителі хорового співу «Жалібний плач» Миколи Лисенка на слова Лесі Українки, присвячений пам'яті Тараса Шевченка. З глибин XV—XVII століть капела повернула нашим сучасникам музичні шедеври українських авторів Дмитра Бортнянського, Артема Веделя, Максима Березовського.

Київську капелу називають нині творчою лабораторією українських радянських композиторів. Вона виконала всі значні твори Миколи Леонтовича, Бориса Лятошинського, братів Платона й Георгія Майбородів, Костянтина Данькевича, Андрія Штогаренка та багатьох інших авторів. Кожен, хто пише для хору, в особі «Думки» знаходить дитячого друга й чудового інтерпретатора своїх творів. Широком визнанням їй зобов'язані молоді композитори Людмила Дичко, Іван Карабиць, Євген Станкович: «Думка» дала життя їхнім творам «Червона калина», «Сад божественних пісень», «Я стверджуюсь», написаним на старовинні українські тексти, вірші Григорія Сковороди, Павла Тичини.

Яскраві сторінки до свого літопису капела внесла разом з такими чудовими співаками, як народні артисти СРСР Михайло Гришко, Іван Козловський, Борис Гмиря, Белла Руденко, Дмитро Гнатюк та інші видатні майстри вокалу. Її заслуги в розвитку радянського музичного мистецтва відзначено почесними званнями «академічна» й «заслужена», орденом Трудового Червоного Прапора. Цими титулами й урядовою нагородою засвідчено високу виконавську культуру капели, її невтомну роботу естетичного виховання трудящих. Близько 6 тисяч концертів дала «Думка» за роки своєї діяльності, побувавши в усіх республіках Радянського Союзу. Творчий здобуток колективу увібрав дві тисячі різноманітних і високохудожніх творів — від пісень до великих вокально-симфонічних полотен. «Думка» першою на Україні проклала шлях до висот акапельного співу й зуміла створити в цьому жанрі академічний зразок.

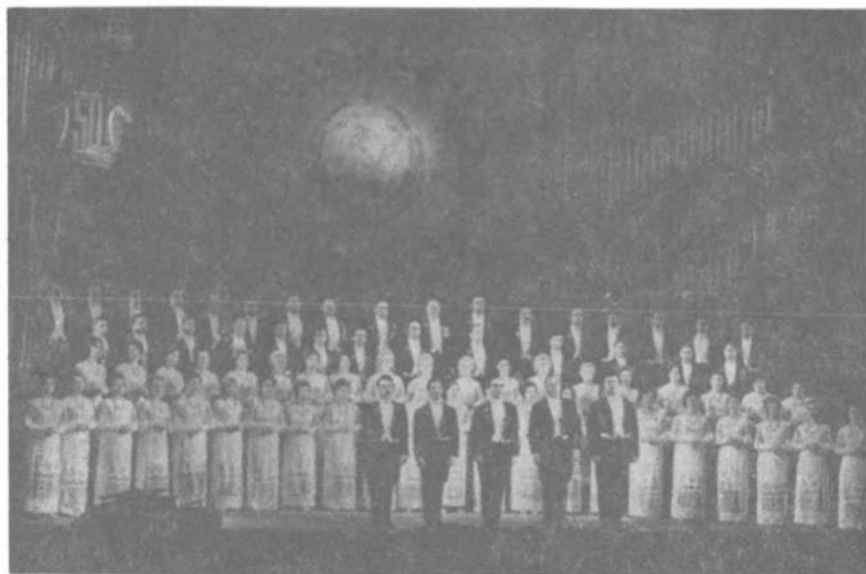
У тому, що капелу порівнюють з ідеально настроєним інструментом високої якості, заслуга всіх її 80 співаків — справжніх артистів. Їхні таланти з новою силою розкрилися в надзвичайно гарній п'єсі бразильського композитора Віла-Лобоса «Моро» № 10, останній місяць Шуберта, в якій ніби сконцентровано його дар мелодики, у «Нельсон-місяць» Гайдна.

1978 рік завершився для капели гастрольною поїздкою до Болгарії — країни високої хорової культури. Про успіх українського колективу повідомляє рецензія в газеті «Работническо дело»: «Слухачів підкорили чудові голоси співаків, їх технічна досконалість, що межує з віртуозністю і свідчить про найвищу професійну підготовку. Близьке «органне» звучання при форте, кришталево чисте й дзвінке піанісімо, чистота й витонченість нюансування — ось якості українського хору, що розкривають його необмежені можливості».

Людмила Коробчак

ХОРОВА КАПЕЛА «ТРЕМБІТА»

Хорове співзвуччя, тембр і гармонія, ритм і мелодія, стрій і нюанси, динаміка й агогіка — все тут поєднане в одне ціле, могутнє, невимовно чарівне! Злива люд-

Хорова капела «Трембіта».

Фото Я. Яромирського

ських голосів, упорядкована щедрою працею диригента за один хоровий концерт, дає безліч душевних переживань, одночасно переносить нас у щедрині різних стилів, епох...

Нашій Державній заслуженій хоровій капелі «Трембіта» стукнуло сорок. Цьому улюбленому, єдиному на Західній Україні професійному хоровому колективові довелося за час свого існування зазнати всього. Бо були радощі й були прикрощі. А отже, кажучи словами українського поета Олександра Олеся, з журбою радисть обнялась...

Засновником хорової капели «Трембіта» був славнозвісний диригент, невтомний і популярний майстер хорового мистецтва Дмитро Котко. До нього ми й звернулися з проханням розповісти історію створення «Трембіти».

«У дорадянські часи, — починає Дмитро Котко, — у нас існували так звані професійні мандрівні заробітчанські хори. Звичайно, жодних дотацій вони не одержували й утримувалися виключно з концертів. Саме з таким мандрівним хором я 1939 року перебував у Львові. Після місячного відпочинку ми збиралися в концертне турне по Волині й Холмщині та по центральних воевідствах Польщі. Але виїхати на заплановані гастролі нам не довелося, бо на західних кордонах Польщі почалася німецько-польська війна. Зрозуміло, що й у Галичині тоді не було сприятливих умов для концертування. Отож мої співаки опинилися у скрутному становищі і, здавалося, наш хор ось-ось припинить своє існування. І ось настав час возз'єднання Західної України з УРСР. Тоді ж у жовтні, — продовжує Дмитро Котко, — відбулася моя зустріч з київським драматургом Олександром Корнійчуком, котрий власне навідався до Львова. Корнійчукові я розповів про злидні, яких зазнавали хористи, залишившись без жодних засобів до існування. Виявилось, що драматург знав із преси про наш концертні гастролі в Польщі й Німеччині. Звістка про те, що хор бідує, стривожила Корнійчука. Він попросив зібрати хор. На другий день наш колектив зібрався в приміщенні Товариства взаємодопомоги «Дністе» на вулиці Руській, 20. Вислухавши нас, Корнійчук був прикро вражений становищем, у якому опинився славний хор. Тоді ж він заповнив нас,

що незабаром буде призначений начальник обласного відділу культури, який докладе всіх зусиль, щоб на базі мандрівного хору створити велику державну капелу на зразок київської «Думки». Корнійчук запропонував також присутнім придумати назву для майбутньої львівської хорової капели. І тут членам хору згадався випадок, як-то вони в 1935 році звернулися до польського старости з проханням надати хорові назву «Трембіта». Чиновник знехтував прохання хору, мотивуючи, що трембіта — це гуцульський народний інструмент, а гуцули — не українці. Тепер, коли співак Драган запропонував цю назву, присутні схвалили її оплесками. Корнійчук закінчив збори словами: «...я вже зараз кожного з вас вважаю основоположником цієї великої Львівської державної капели, яка своїм співом буде прославляти свій народ по всьому Радянському Союзу».

Звістка про те, що буде у Львові державна хорова капела, розлетілась по місту. Хор зразу ж поповнився новими співаками. Всього їх він уже налічував 45. Почалися репетиції, які кожного дня відбувалися в приміщенні колишньої семінарії на вулиці Коперника.

Щоб підтримати співаків матеріально, Дмитро Котко зі своїм хором дає два платні концерти в Перемішлі. Це було в кінці жовтня 1939 року, а вже в грудні цього ж року обласний відділ мистецтв наказав організувати й жіночу групу капели. Було тоді прийнято 40 співчочок-хористок. Почалась робота з великою, вимріяною капелою над новим репертуаром. А незабаром громадськість Львова дуже тепло зустріла перший виступ Державної хорової капели «Трембіта» під керівництвом Дмитра Котка. Цей концерт відбувся 9 березня 1940 року на честь великого сина України Тараса Шевченка (його пам'ять тоді ще вшановувано щороку). Згодом капела стала успішно концертувати по містах і селах Львівщини.

У березні 1940 року художнім керівником та головним диригентом «Трембіти» було призначено Петра Гончарова, який недовго працював у капелі. У жовтні цього ж року її очолив видатний знавець хорового мистецтва Олександр Сорока. Власне кажучи, Олександр Сорока й Дмитро Котко разом працювали в капелі, кожен зі своєю програмою. Це «суперництво» дало добрі наслідки: слухачі захоплювалися репертуаром і виконавським мистецтвом капели.

Велика Вітчизняна війна застала «Трембіту» в Саратові, коли вона саме поверталася з гастролей по Кавказу й Середній Азії. Із Саратовя капела подалась у Москву, а згодом вирушила в Казахстан, в Алма-Ату. По-різному складалась доля артистів «Трембіти». Досить сказати, що з коло 90 осіб залишилось у капелі тільки 30.

У грудні 1943 року «Трембіта» повертається на Україну — у визволений Харків. Тут вона співпрацює з театром у підготовці таких вистав, як «Фронт» і «Богдан Хмельницький» О. Корнійчука, «Дай серцю волю, заведе в неволю» М. Кропивницького та «Назар Стодоля» Т. Шевченка.

У серпні 1944 року капела вертається у звільнений від фашистів рідний Львів, де тодішній її керівник О. Сорока поповнює її новими талантами. «Трембіта» з творчим піднесенням удосконалює виконавську майстерність та збагачує свій репертуар вартісними творами.

У вересні 1946 року О. Сороку переведено до Києва в Державну заслужену капелу «Думка», запрошуючи на його місце відомого композитора М. Колесу. Він допоміг зрости молодим здібним диригентам Є. Вахнякові та В. Василевичу, а також домігся нових диригентських посад для капели, які зайняли його вихованці. За М. Колесу капела успішно гастролювала в республіках Прибалтики та в Ленінграді й Москві.

На початку 1948 року художнім керівником і головним диригентом «Трембіти» було призначено випускника Київської консерваторії П. Моравського. Цей невтомний митець протягом 16 років очолював львівську капелу. Він цікаво інтерпретував українські та російські народні пісні, завдяки чому значно багатшим став репертуар «Трембіти». Саме з ним вона виступила в різних куточках Радянського Союзу, здобуваючи славу одного з кращих художніх колективів країни.

Хвилюючою подією в житті капели була участь в Другій декаді української літератури й мистецтва в Москві, що відбулася в 1951 році. Радянський уряд ви-

соко оцінив видатні заслуги «Трембіти». На цій же декаді колективіви надано почесне звання заслуженої капели УРСР, а художньому керівникові — почесне звання заслуженого діяча мистецтв УРСР. Крім того, багатьох співаків було нагороджено орденами й медалями Союзу РСР.

Влітку 1959 року «Трембіта» стає одним із колективів Львівської обласної філармонії. Сталося це внаслідок реорганізації, яку, на жаль, проведено без належної продуманості, через що помітно знизився виконавський рівень капели. В таких умовах почалася підготовка до Третьої декади української літератури й мистецтва 1960 р. Та після кількох пробних виступів у Києві виявилось, що пим разом капелі не доведеться демонструвати свого мистецтва в Москві. Згодом після копітких репетицій вона вирушає на гастролі по Сибіру й Далекому Сході, де протягом трьох місяців виступає, між іншям, із творами львівських композиторів та українськими, російськими й білоруськими народними піснями. Цього ж року «Трембіта» ще виїжджає в концертне турне на Поволжя — від Горького до Волгограда. Відтоді систематично відбуваються гастрольні поїздки капели в найвіддаленіші куточки Радянського Союзу.

Після переходу П. Моравського в Державну заслужену капелу «Думка» в жовтні 1964 року виконувати почесні обов'язки головного диригента й художнього керівника «Трембіти» доручено авторові цих рядків.

Скпалося так, що на чергові гастролі треба було їхати через три дні після призначення мене на посаду головного. Маршрут: Улан-Уде, Іркутськ, Красноярськ, Омськ, Томськ, Тюмень, Свердловськ, Новосибірськ, Ангарськ, Перм тощо. Гастролі були не з легких, тим більше, що в їх ході ми поповняли репертуар капели творами Стеценка, Матюка, Колесси, Шуберта, Двожака, Козака, Коса-Анатолського та ін.

Весною 1965 року почались гастролі «Трембіти» по Україні. І хоч вони пройшли досить успішно, все ж очікуваного задоволення не дали. Бо вабили душу нові пошуки, нові репертуарні знахідки.

Згодом деякий час обов'язки головного диригента капели виконував Іван Лупол, якого потім замінили В. Пекар та Ігор Жук. А лісні «Трембіти» й далі несуть людям радість та насичують їх духовним багатством. І слухаючи щедрий переключ пісень, згадується нам незабутня осінь возз'єднання 1939 року, що стала весною розквіту для цього талановитого колективу.

Іван Майчик

ВИЩА ШКОЛА В НІЖИНІ

У ХІХ столітті більшість українських земель входила до складу царської Росії. Незважаючи на жорстокий національний гніт царизму, на Україні розвивалася багатогалузева культура. Крайні її представники вели боротьбу проти ідеології царизму та панівної реакційної поміщицької культури.

Розвиток промисловості й сільського господарства викликав потребу в спеціалістах з різних галузей знань. Проте освіта в царській Росії була доступна лише експлуататорським класам. Уряд давав можливість здобувати середню й вищу освіту тільки дворянству, чиновникам, духовництву.

Боячись поширення в народі визвольних ідей, царизм прагнув тримати трудящих у темноті, всіляко гальмував освіту народу. Величезна більшість населення на Україні була неписьменною. Тут було дуже мало шкіл і учнів. Так, у Чернігівській губернії в 1800 році налічувалось 849 учнів, у тому числі 345 дітей дворян і тільки 47 дітей селян.

Протягом 1800—1829 років число учнів з дворян і чиновників збільшилося тут на 864, а з селян — лише на 24.

У першій половині ХІХ століття на Україні були засновані два університети — Харківський (1805 р.) і Київський (1834 р.). Проміжну ланку між середньою школою й університетом становили ліцеї, які згодом стали вищими школами. На Україні було три ліцеї — в Одесі, Кременці та Ніжині (тепер Чернігівської області).

Одеський ліцей, створений в 1817 році, був закритим становим закладом для дітей аристократичної верхівки й багатого купецтва. В перші роки існування ліцею викладання провадилося французькою мовою, а з початку 20-х років XIX століття — і російською. Спочатку Одеський ліцей мав філософський та юридично-політичний відділи, у 1837 році зорганізовано фізико-математичний і юридичний відділи та інститут східних мов, а в 1843 році — камеральний відділ, що мав кафедри природничих та економічних наук. У 1865 році ліцей перетворено в Одеський університет. У Кременецькому ліцеї (1805—1831) навчання велось польською мовою.

Ніжинський ліцей зорганізовано в 1832 році на базі Гімназії вищих наук. Вона була відкрита в 1820 році на кошти князя Іллі Безбородька, який володів на Україні й Литві та в Росії великими маєтками, подарованими царським урядом. Місто Ніжин, як місце для спорудження гімназії, було вибрано не випадково. У розв'язанні цього питання відіграв значну роль видатний політичний діяч того часу граф Василь Кочубей. Будучи представником українського дворянства і довіреною особою Олександра I, як член так званого «негласного комітету особистих друзів царя для розгляду загального плану державних реформ», він доклав усіх зусиль, щоб відкрити на Україні вищий навчальний заклад.

Першим директором Ніжинської гімназії вищих наук був призначений професор Петербурзького педагогічного інституту Василь Кукольник, уродженець Закарпатської України. Відтак його змінив на цьому посту також виходець з Закарпаття Іван Орлай, який рішуче виступав проти будь-яких виняткових шкіл для дворян і багатих.

Дев'ятирічний період навчання був розподілений за тріліттями: нижчий курс, середній курс і вищий курс. Предметами вивчання були: закон божий, російська, латинська, грецька, німецька й французька мови й словесність, географія та історія, фізико-математичні, політичні й військові науки та науки танцювання, малювання й рисунка. Таким чином, Ніжинська гімназія вищих наук давала загальну освіту в межах гімназії і спеціальну юридичну в обсязі університету.

Вихованці гімназії поділялися на казенних пансіонерів і вільних слухачів. Перші жили в спеціальних приміщеннях гімназії й перебували на її повному утриманні. Другі мешкали на приватних квартирах і платили за навчання великі гроші, на що не раз скаржилися батьки. За час свого існування (1820—1832 роки) гімназія здійснила 8 випусків, підготувавши 105 осіб, із числа яких 44 було атестовано кандидататами і 61 — дійсними студентами.

Реакційний уряд царя Миколи I, переляканий подіями, що відбувалися в існуючих гуманітарних навчальних закладах, поспішив зробити деякі перетворення, щоб тільки практичним напрямком підготовки молоді позбавити її будь-якої можливості турбувати самодержавний лад. У 1832 році Ніжинська гімназія вищих наук припинила своє існування як самостійний вищий навчальний заклад з широким загальноосвітнім напрямком і була реорганізована у фізико-математичний ліцей, який був вузькофаховою школою.

Гімназіальні класи зліквідовано, залишено тільки три нижчих класи. Енциклопедичний характер навчання зник безслідно. Права студентів були значно зменшені. Якщо атестат гімназії вищих наук прівнювався до університетського диплому, то тепер деякі права надавалися тільки тим студентам, які відзначалися зразковою поведінкою й винятковими здібностями. Вони мали право за рахунок навчального закладу продовжувати своє навчання в одному з російських університетів. Атестат усіх інших студентів ліцею майже нічим не відрізняв їх від учнів, які закінчували звичайну гімназію.

Період існування фізико-математичного ліцею був періодом занепаду вищої школи в Ніжині. Починаючи з 1839 року, в житті ліцею наступила криза, яка виявилася в тому, що не було охочих вступати на перший курс. І тому в 1840 році був виданий указ про перетворення фізико-математичного ліцею в юридичний для підготовки чиновників судових установ. Згідно зі статутом ліцею, його вихованці за три роки діставали вищу юридичну освіту. Зміст навчання в ліцеї зводився в основному до студіювання «Зводу законів» Російської імперії; іншим

предметом (римському й міжнародному праву та політичній економії) відводилося другорядне місце, що ніяк не сприяло підготовці висококваліфікованих спеціалістів.

За весь період існування Ніжинського ліцею (1832—1875 роки) було здійснено 42 випуски. З них 8 (160 випускників) дав фізико-математичний ліцей та 34 (850 випускників) — юридичний ліцей. Але якщо гімназія вищих наук за досить короткий період свого існування підготувала багатьох видатних діячів, то ліцей майже за піввіку своєї діяльності не зміг випустити й десятка вихованців, які стали б його гордістю. Це вимовно свідчить про безглузду політику російського самодержавства в галузі освіти.

У 1875 році в Ніжині замість ліцею було відкрито історико-філологічний інститут ім. князя Безбородька. Інститут готував учителів класичних мов, російської мови й словесності та історії для середніх шкіл. Поряд з історією й літературою майбутні вчителі вивчали психологію й педагогіку, відбували спеціальну педагогічну практику.

Першим директором інституту (з 1875 до 1882 року) був призначений професор Харківського університету Микола Лавровський, доктор слов'яно-російської філології. Він доклав багато зусиль, щоб зробити Ніжинський інститут справжньою вищою школою. Інститут давав широку історико-літературну освіту. Проте майже все викладання велось російською мовою. Тільки деякі предмети читалися латинською мовою.

Отже, хоч інститут і містився на Україні, все ж серед понад двадцяти предметів, внесених до його навчального плану, не було української мови та літератури. Чудові твори Тараса Шевченка, Івана Франка, Панаса Мирного та інших класиків української літератури не вивчалися. В цьому наочно проявилася русифікаторська політика царського уряду, його презирливе ставлення до культури українського та інших народів Російської імперії.

Навчання в інституті тривало чотири роки. Студенти третього курсу розподілялись на два відділи: класичний (в основу навчання були покладені грецька й латинська мови й література) та слов'яно-руський, де центральне місце відводилося вивченню історії слов'янської й російської літератури та російської історії, а також читанні й розглядові слов'янських пам'яток історії та культури. Для обох відділів, крім програми, обов'язковим було читання латинських і грецьких авторів, вправи в перекладі з російської мови на латинську й грецьку, вивчення історії російської мови, загальної історії й філософії та написання не менш як двох праць зі спеціальності. В 1883 році було відкрито третій відділ — історичний.

Реакція 80—90-х років XIX століття в Росії відчутно позначилась і на діяльності всіх навчальних закладів країни. Різко погіршився стан навчальної й наукової роботи в Ніжинському історико-філологічному інституті. Атмосфера насильства, сваволі самодержавства стали причиною занепаду Ніжинського інституту. В інституті запроваджено систему шпигунства й поліцейського нагляду. Крапці професорські кадри змушені були залишити кафедри, зменшилася кількість студентів. У період з 1900 до 1917 року загальна кількість студентів жодного року не досягла норми (100 осіб на всіх чотирьох курсах).

За роки свого існування (1875—1917 рр.) Ніжинський історико-філологічний інститут здійснив 39 випусків, підготувавши 667 учителів гімназії (з них 127 закінчили класичний відділ, 222 — слов'яно-руський відділ, 262 — історичний відділ). Багато випускників інституту присвятило себе літературно-науковій діяльності.

В різні часи в Ніжині навчалися українські й російські письменники й поети: Олександр Афанасьєв (Чужбинський), Микола Гербель, Леонід Глібов, Микола Гоголь, Євген Гребінка, Віктор Забіла й Нестор Кукольник; білоруський поет-демократ Францішек Богусевич, історики Микола Державін і Микола Петровський, художники Аполлон Мокрицький, Микола Самокиш та інші.

У 1920 році за Радянської влади Ніжинський історико-філологічний інститут реорганізовано в педагогічний, у 1939 році йому надано ім'я Миколи Гоголя, а в 1970 році у зв'язку з 150-річчям існування інститут нагороджено орденом Трудового Червоного Прапора.

Проф. д-р Володимир Кульчачський

НАУКА Й МИСТЕЦТВО

ВЧОРА І СЬОГОДНІ В ПІДКОРЕННІ КОСМОСУ

Піонери

Запустивши в Космос першого штучного супутника Землі, Радянський Союз почав 4 жовтня 1957 р. нову добу в історії людства. Це був шок для скептиків усього світу, які твердили, що справжня наука — тільки на Заході, бо Росія — давня й «теперішня» — країна відстала, ні на що неспроможна. Була колись та відсталість, однаке перші стежки в космос почали прокладати в царській Росії.

Винахідником російської бойової ракети був наш земляк-полтавець, генерал-лейтенант Олександр Засядко (1779—1837), учасник походу Суворова в Італію та війни з Наполеоном 1812 р., начальник штабу артилерії російської армії. Порохові ракети були в царській армії вже у XVII ст., однаке використовувалися вони тільки до фейерверків. У 1814 р. Засядко розпочав працю над перетворенням фейерверкової ракети в бойову, а в 1817 р. продемонстрував у Петербурзі свій

винахід, випускаючи ракету на віддаль 2670 метрів. 1826 р. в Петербурзі урухмлено фабрику, яка почала масове виробництво фугасних і осколкових ракет для царської артилерії. По смерті Засядка його винахід удосконаливав росіянин К. Костантінов, проте на черговий успіх у ракетній техніці прийшлося ждати довго.

Заге був це успіх величезної ваги, та ще й досягнутий у характерних для тієї доби обставинах. Творцем нового винаходу став українець з Чернігівщини Микола Кибальчич (1853—1881). Проживаючи на Україні, де якраз формувался народницький рух, юнак захопився творами Шевченка, Герцена й Чернишевського, а навчаючись (1871—1875) у Петербурзькому інституті шляхів і медико-хірургічній академії, — став революціонером. За пропаганду й розповсюдження нелегальної літератури на Київщині під час вакацій Кибальчича в 1875 р. запрошено майже на три роки в тюрму. По звільненні він перейшов у підпілля і тут керував піротехнічною лабораторією організації «Народна воля», що виробляла бомби для здійснюваних політичних замахів. Одною з них вбито царя Олександра II.

Експерименти в піротехнічній лабораторії відкривали кмітливому хлопцеві таємничий світ потужної енергії та наводили його на думку, що ту силу можна примусити служити людству. Віч простудював усю літературу про вибухові речовини російською, французькою, німецькою та англійською мовами, яку тільки зміг дістати, і досягнув майстерності у виготовлянні нітрогліцеринових препаратів, що відкрили шлях у космічну добу. Але 17 березня 1881 р. дослідника арештовано як співучасника вбивств царя. Знаючи, що опинився на краю загибелі, Кибальчич постановив рятувати для нащадків свій винахід. Працюючи в нечуваному темпі він склав у в'язниці схему ракетного літального апарата з порохом двигуном, вказуючи майбутньому космонавтові, яким способом треба змінити напрямок льоту ракети. Це був перший у світі проект проникнення людини в зоряні простори, яким досі гордяться російська наука. Тільки що винахідника підвищено 15 квітня 1881 р. разом з іншими учасниками замаху на царя, а геніальний винахід поховано в архівах царської охоранки. Видобуто його звідти щойно після перемоги Жовтневої революції, коли він уже зробився перестарілим.

Знаменитим наступником нещасливого українця став поляк Костянтин Ціолковський (1857—1935), який одночасно досліджував проблеми польоту в космос, нічого не знаючи про Кибальчича. У праці «Исследование мировых пространств реактивными приборами» (1903) він дав свій проект ракети, пропонуючи для неї рідинний двигун (на рідкому паливі). У доповненнях тієї праці (1911—1926) учений подав план виходу людини в космос, заселення міжпланетних просторів, експлуатації небесних світил включно з сонячною енергією, а також перспективу створення ядерного ракетного двигуна. На жаль, ніхто в царській Росії не зацікавився сенсаційними теоріями. Ціолковський прожив ще 18 років за радянської влади і щойно завдяки ній зміг передати суспільству доробок свого життя, виховати добрих послідовників.

Одним із них став українець з Луцька Юрій Кондратюк (1897—1942). Талановитий хлопець займався розробкою польотів ракет ще під час навчання в Київській колегії Павла Галагана і в 1919 р. закінчив перший етап досліджень публікацією «Тем, кто будет читать, чтобы строить». У 1929 р. він опублікував у Ново-сибірську працю «Завоевание межпланетных пространств», в якій значно випередив Ціолковського, пропонуючи, між іншим, створення станції — супутника Місяця.

Другим видатним піонером радянського ракетобудування був латиш із Риги Фрідрік Цандер (1887—1933), який, присвятивши все життя ракетній техніці, у 1930 р. створив з пальної лампи перший радянський авіаційний реактивний двигун, що працював на рідкому паливі.

У 20-х рр. в СРСР стали виникати гуртки для дослідження проблем космічного польоту. У Києві такий гурток заснував український математик Дмитро Граве (1863—1939). В науково-технічній раді гуртка працювали академік Б. Срезневський, Є. Патон, К. Семинський та інші інженери й науковці. Разом із секцією винахідників Київської асоціації інженерів і техніків цей гурток влаштував 1925 р. першу виставку, присвячену вивченню міжпланетних просторів. Щойно через два роки таку ж виставку було відкрито в Москві.

Ракетна техніка стала державною, всесоюзною проблемою. У Ленінграді, Москві, Києві та інших великих містах СРСР працювали над нею тисячі людей, а війна ще прискорила цю роботу. Українці далі відігравали й відіграють важливу роль у розвитку цієї техніки. Під час війни та в післявоєнний період найвидатнішим конструктором ракетно-космічних систем СРСР був академік Сергій Корольов (1906—1966) з Житомира — творець слави Байконура, з якого радянські космонавти вилітають у всесвіт (див.: М. Запорожець. Конструктор перших зорельотів. — «Український календар», 1969 р., стор. 252). Творцем двигунів дотеперішніх зорельотів став академік Валентин Глушко (нар. 1908 р. в Одесі). Про досягнення інших ми сьогодні небагато знаємо, але відомі нам їхні деякі праці, друковані у фаховій літературі. Академія наук УРСР видає ось наукові збірники з ділянки космонавтики: «Космические исследования на Украине» і «Проблемы космической физики». В одному лише номері першого збірника про механіку, космічне матеріалознавство й технологію пишуть Б. Патон, Д. Дудко, В. Бернадський, В. Патон, В. Степин, В. Лапчинський, А. Загребельний, Е. Терновий, С. Гавриш, М. Гужва, Н. Коваленко, В. Пилипенко, В. Лакіза, А. Цапенко, А. Білий, В. Долодаренко, Г. Третяченко, К. Герасименко, А. Підгорний, Е. Олексієнко, І. Тараненко, Г. Волокита, Л. Корнієнко, А. Миколаєнко, В. Федчук, А. Маркус, В. Удовенко, Н. Величко, В. Шевченко, Е. Івченко, В. Семененко... Додаймо до них ще прізвища таких космонавтів, як Павло Попович з Київщини («Восток-4», 1962), Георгій Береговий з Полтавщини («Союз-3», 1968), Г. Добровольський з Одеси, А. Філіпенко, В. Горбатко, Г. Гречко, Ю. Романенко. Згадаймо й радість у ПНР, коли перший польк вилетів у космос, чи такий же ентузіазм з ідентичного приводу в ЧССР і НДР. Коментарі, думаю, зайві.

Який сенс мандрівок по космосі?

Коли ідея польоту у всесвіт стала доконаним фактом, виявилось, що підкорення космосу відкриває перед людством величезні перспективи поступу в різноманітних ділянках, як техніка й технологія, біологія й медицина, метеорологія, геологія, рільництво, навігація, телебачення, дослідження морів і океанів тощо. Розгляньмо значення цього поступу хоч би на кількох прикладах.

Ось донедавна рибаки ловили рибу де завгодно. Та населення світу невпинно зростає, потребує більше харчів, унаслідок чого приморські держави поділили моря на рибальські зони і — лови на своїй ділянці. Раритетом став звичайний оселедець. На рибальство треба вирушати у відкритий океан. Тим часом океани займають три чверті земної кулі, з того досліджено лише 5—7 проц. та й то біля берегів. Де тут риби шукати? Це вкаже фотографія океану, роблена з космосу; на ній видно планктон, яким риба живиться, отже, де планктон — там і риба.

З космосу видно не лише океан, а й землю. Аналіз кольорових фотографій, зроблених супердосконалими телеоб'єктивами, дає сенсаційні відкриття. Знімки з борту космічного корабля «Салют» виявили в СРСР нові поклади нафти, газу та інших природних багатств. Під пустелею Кизилкум викрито з космосу воду, яку довгими роками розшукувано традиційними методами. Обчислено, що якби розвідування природних ресурсів СРСР прискорити лише на 5 проц. у рік, це дало б 2 мільярди крб. прибутку.

Кольорові фотографії з космосу стали придатними для рільництва. Згори бо можна докладно встановити скільки снігу лежить на полях та наскільки мокра земля, виявити шкідників лісу й саду, в тому й таких, що їх зблизька простим оком не видно. Це дає змогу регулювання часу сівби, визначення стану посівів і своєчасного вживання необхідних заходів на великих земних просторах.

Навколо Землі кружляє тепер у різних напрямках багато метеорологічних супутників. Вони подають відомості про завихрення в атмосфері, які можуть протягатися від 500 до 5 тис. км та пересуватися зі швидкістю від 200 до 2 тис. км на добу. Ці дані донедавна збирала спеціальні наземні станції, що охоплювали тільки 20 проц. земної кулі. На основі їх спостережень передбачувано погоду, однак ці прогнози не раз не справджувалися. Правда, вони й тепер не завжди

точні, але це тому, що синоптики не вміють ще докладно прочитувати відомостей про атмосферні процеси, які є дуже складні та дуже швидко змінюються. Проте вже перший американський супутник, випущений у половині 1961 р., виявив на два дні швидше від звичайних станцій наближення сильного урагану. Телевізійні ж передачі з космосу дали змогу встановити деякі закономірності виникання циклонів, тайфунів, ураганів, а також теплих і холодних вітрів. Супутники врятували життя багатьом людям, перестерігаючи їх про наближення ураганів і тайфунів.

Ми, звичайні, прості люди, не відчуваємо безпосередньо значення нової доби, але це відчуття незабаром прийде. Космічні подорожі вельми сприяють розвитку технічної думки, сприяються до розвитку мікроелектроніки, до нечуваного поступу в ділянці інтегральних схем і мікропроцесів, який вчинив справжню революцію в автоматизації та компютеризації. Винайдено нові конструкційні матеріали, твердіші від сталі пластмаси, що не піддаються високій температурі, розроблено нові технології та методи проєктування. Ці відкриття стали в космонавтиці необхідними, а нині вони починають служити всьому людству.

Таким винаходом стали напівпровідники. Це речовини, електропровідність яких є проміжною між електропровідністю ізоляторів та металів. Такі елементи, як германій, кремій, телур, селен, ртуть, кадмій, мають різні напівпровідникові властивості, отже й застосовуються широко. Наприклад, мініатюрні кристалики використовуються замість громіздких і нетривких ламп у кібернетичних машинах, у радіотехніці й телетехніці. Тепер можна вже виготовити радіоприймач і передавач величиною сигарети, а екран телевізора — товщиною аркуша паперу, батарейки копійчаного розміру, холодильники без мотора й компресора. Можна огрівати помешкання без радіаторів, використовувати тепло випускної труби для зарядження автомобільного акумулятора, перетворювати в електрострум тепло диму з фабричного комина, фабричних водостоків. Напівпровідники використовуються й для конструювання електротермометрів, світлодіодів, діодів, транзисторів, випрямлячів, які перетворюють на електрострум сонячне світло в космічних кораблях. Що буде далі — покаже майбутнє, бо ж напівпровідники винайдено щойно в 1948 році. Частина згаданих винаходів — це досі лише теорія, для здійснення якої треба виготовити нові напівпровідники. А це нелегка річ.

Основна трудність полягає в очищенні матеріалів. Ось напівпровідниковий елемент германій треба так очистити, щоб на мільйон його атомів припадало не більше одного атома іншої речовини. Домішки видаляють, між іншими, шляхом плавлення. Напівпровідники виготовляють також зі сплавів різних елементів. Виявилось, що в космосі можна виростити з розплавів так досконалі кристали, про які на землі годі мріяти.

Кристалізацію напівпровідника з кадмію, телуру й ртуті досліджував між іншим польський космонавт Мирослав Гермашевський. Ці елементи мають різну атомну вагу, отже сила гравітації викликає в розтопленій речовині нерівномірне розміщення молекул, що погіршує параметри напівпровідника. В умовах космічної невагомості на формування кристалу не впливають жодні зовнішні сили, елімінується напруження, не створюються ніякі мікротріщини, завдяки чому виходить доброякісний напівпровідник, який саме науковцям потрібний.

Співпраця в космосі країн соціалістичного табору

Будівництво об'єктів типу Байконура, космічних кораблів та космічних систем зв'язку чи керування космічними польотами вимагають такого економічного й наукового потенціалу, який є сьогодні в розпорядженні лише наймогутніших держав. З другого ж боку, хто не братиме участі в космічних дослідженнях, той дуже відстане від передових країн світу.

Тому в 1967 р. схвалено «Програму співпраці соціалістичних держав у дослідженні й використанні для мирних цілей космічних просторів», яку підписали Болгарія, Угорщина, НДР, Куба, Монголія, Польща, Румунія, СРСР та Чехословаччина. У програму співпраці входить дослідження фізичних властивостей кос-

мосу та верхніх шарів атмосфери, супутникова метеорологія, космічний зв'язок, космічна біологія й медицина, запуск супутників і ракет, організування конференцій, симпозіумів, нарад, стажувань, відвідування науковцями установ, які беруть участь у спільних дослідженнях. Таким чином, перед меншими країнами відкрилася можливість дотримати кроку великим державам, здобувати досвід у розвитку різних наук, особливо електроніки, яка є ключем до перспектив майбутнього. Донедавна в реалізації цієї програми, названої «Інтеркосмос», вели перед НДР і Чехословаччина, але в останні роки на передове місце висувається Польща, яка направила до цих праць понад 50 груп науковців з ПАН, вищих шкіл та військових і промислових інститутів. Величезні кошти досліджень фінансує в основному СРСР, натомість менші держави дають для космічних станцій та кораблів чимало власної апаратури. Так, наприклад, Варшавський авіаінститут забезпечує програму «Інтеркосмос» аналоговыми (обчислювальними) приладами до телеметричної апаратури, НДР — фотоапаратурою фірми «Цейс».

Перші кроки в освоєнні космосу зробили вже власними супутниками такі держави, як Франція (1965), Японія (1970), Китай (1970). Проте поза соціалістичним табором найбільші досягнення мають США. Уперше в історії людства представники земної кулі — американські космонавти — побували в 1969 р. на місяцеві й вернулися на землю. До 1972 р. американські дослідники були на місяцеві 6 разів та привезли звідти біля 400 кг місячного ґрунту. Реалізація радянсько-американської домовленості про політ у 1975 р. і з'єднання в космосі кораблів «Союз» і «Аполлон» відкрили перед людством такі перспективи, яких наші піонери ніяк не могли сподіватися. **Микола Савіцький**

ОХОРОНА ПАМ'ЯТОК ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ НА УКРАЇНІ

Благородній справі гармонійного виховання нової людини служать історико-культурна спадщина — пам'ятки історії, археології, містобудування, архітектури, мистецтва й документалістики. Створені багатовіковою працею й талантом народу, вони лише після перемоги Великого Жовтня стали всенародним надбанням і охороняються державою. Яскравим виявом справді великої турботи про пам'ятки історії та культури на Україні стала окрема стаття нової Конституції УРСР, у якій записано: «Турбота про збереження історичних пам'яток та інших культурних цінностей — обов'язок громадян Української РСР». Таким чином, охорона пам'яток історії та культури є конституційною нормою.

Громадяни республіки з великою пошаною й зацікавленістю ставляться до проєсивних культурно-містечких скарбів минулих епох. Адже вони становлять невід'ємну частину світової історико-культурної спадщини, свідчать про величезний вклад українського народу в розвиток світової цивілізації. Під державною охороною на Україні нині перебуває понад 47 тисяч пам'яток. У державних архівах зібрано 32 мільйони документів, у музеях — 15 мільйонів експонатів. Вражають величчю архітектурно-містечкі споруди, шедеври писемності та інші видатні витвори періоду Київської Русі. Багато пам'яток свідчать про 1500-річну історію Києва, возз'єднання України з Росією, про революційну бойову й трудову славу Вітчизни. Всі ці безсмертні свідчення праці, подвигів і людського натхнення і є багатовіковою історією українського народу.

Охорона, пропаганда й популяризація пам'яток історії та культури стала важливим завданням державних органів і громадських організацій. З цією метою в грудні 1966 року було створено Українське товариство охорони пам'яток історії та культури, яке об'єднує нині понад 13 мільйонів членів. Товариство розгортає свою роботу на основі принципів демократичного централізму, широкої творчої ініціативи трудящих, у тісному контакті з іншими громадськими організаціями та державними органами. На упорядкування пам'яток історії та культури держава витратила значні кошти. Відремонтовано й реставровано чимало визначних пам'яток архітектури, зокрема Київський університет, Маріївський палац, споруди Со-

Львівський музей народної архітектури. Бойківська церква (1763) в с. Кривки коло Гички.

Церква в Дрогобичі з XVII ст.

Фото В. Ольхом'яка

*Церква (1865) в с. Оравчик.
Фото В. Ольхом'яка*

Миколаївська церква XVI ст. в с. Колодно, Тячівського р-ну.

фійського й Києво-Печерського заповідників, ансамбль Круглої площі в Полтаві, Приморський бульвар в Одесі, ряд цінних пам'яток Чернігова, Львова, Кам'янець-Подільського, Криму та багатьох інших місцевостей України. За останні 10 років у республіці на будівництво пам'ятників, ремонт і реставрацію архітектурних споруд витрачено понад 100 мільйонів карбованців державних і громадських коштів.

Велику роль у збереженні історико-культурної спадщини на всіх етапах розвитку Української Радянської держави відіграло соціалістичне право. Першим у республіці законодавчим актом про охорону пам'яток історії та культури був декрет Ради Народних Комісарів України «Про передавання історичних та мистецьких цінностей у відання Народного Комісаріату освіти», ухвалений 1 квітня 1919 року. За цим декретом усі будинки й приміщення мистецько-історичного значення в межах республіки передавалися під охорону держави. У дальших законодавчих актах цього періоду йшлося про придбання для державних музеїв культурних цінностей, а також про вживання запобіжних заходів з метою припинити вивіз за кордон речей історико-художнього значення. Обстеженню й вивченню пам'яток історії та культури багато місця відводилося в Кодексі законів про народну освіту УРСР 1922 року.

Всі заходи щодо збереження та охорони культурної спадщини були відтак узагальнені в «Положенні про пам'ятки культури й природи», затвердженому в червні 1926 року. Воно встановило чіткі правила зберігання та використання пам'яток історії й культури в республіці, створило надійну правову основу їх охорони від руйнування й знищення. Водночас воно визначило місце й роль історичних скарбів у патріотичному вихованні трудящих.

У передвоєнні роки зорганізовано Комітет охорони й збереження історико-культурних, архітектурних та археологічних пам'яток при Раднаркомі України. Відтоді ці питання виділялися в окрему галузь державного управління, що мало забезпечити серйозне поліпшення охорони та зберігання пам'яток історії й культури завдяки повсякденному керівництву спеціального державного органу. Проте друга світова війна перервала діяльність цього Комітету, а тимчасова окупація території України заподіяла великої, а в ряді випадків — непоправної шкоди народним шедеврам.

У грудні 1948 року Рада Міністрів України затвердила «Положення про охо-

Церква (1760) в с. Трійця Радехівського р-ну.

Троїцька церква XVI ст., с. Нижсанковичі, Самбірського р-ну. Фото В. Ольхом'яка

рону пам'яток культури на території Української РСР», у котрому наголошено, що всі пам'ятки культури, які мають наукове, історичне або художнє значення, є недоторканим всенародним надбанням і перебувають під охороною держави. Пізніше було видано ще кілька правових актів щодо посилення охорони й зберігання історико-культурних надбань. Серед них особливе місце займає закон «Про

Церква в с. Бусовисько (1773) Старосамбірського р-ну.

Фото В. Ольхом'яка

охорону й використання пам'яток історії та культури», ухвалений 13 липня 1978 року Верховною Радою України.

Він є важливою подією в ідейно-політичному й культурному житті республіки і за своєю структурою складається з п'яти розділів, що містять 46 статей. У першому розділі дається визначення пам'яток історії й культури та завдань законодавства України в цій галузі культурного будівництва, наводяться види пам'яток. У законі відзначено, що державне управління в галузі охорони й використання пам'яток здійснюється Радою Міністрів УРСР, виконавчими комітетами місцевих Рад народних депутатів, а також спеціально уповноваженими в республіці державними органами — Міністерством культури УРСР, Державним комітетом Ради Міністрів УРСР у справах будівництва, Головним архівним управлінням при Раді Міністрів УРСР та їх органами на місцях.

Важлива роль належить громадським організаціям. У законі зазначається, що громадськість надає допомогу державним органам у здійсненні заходів щодо охорони, використання, виявлення, обліку й рестрації пам'яток історії та культури і поширення знань про них. Особливе місце відводиться Українському товариству охорони пам'яток історії та культури, яке сприяє залученню широких верств населення до активної й безпосередньої участі в охороні пам'яток, здійснює пропаганду пам'яток і законодавства про їх охорону та використання, активно допомагає в роботі державним органам охорони пам'яток, здійснює громадський контроль за їх збереженням, використанням, ремонтом і реставрацією, а також провадить іншу діяльність відповідно до статуту Товариства.

Питанням державного обліку пам'яток присвячений другий розділ закону, за яким усі пам'ятки історії та культури, незалежно від того, хто є їх власником, мають бути взяті на державний облік. У третьому розділі велике значення надається збереженню, порядку й умовам використання пам'яток. Тут закріплено положення про те, що пам'ятки використовуються для розвитку науки, народної освіти й культури, ідейного, патріотичного, інтернаціонального, морального та естетичного виховання. Вони можуть використовуватись і в господарських та інших цілях, якщо це не завдає шкоди пам'яткам і не порушує їх історико-художніх цінностей.

У статтях четвертого розділу закону йдеться про встановлення відповідальності за порушення законодавства про охорону й використання пам'яток історії та культури. До порушників можуть застосовуватись заходи державного впливу з цивільними, адміністративними й кримінальними санкціями включно. В останньому (п'ятому) розділі закону встановлюються норми, що стосуються міжнародного обміну культурними цінностями. Розвиток такого обміну сприятиме зміцненню атмосфери довіря й співпраці між народами, справі миру в усьому світі.

Численні історико-художні пам'ятки матеріальної й духовної культури є переконливим свідченням величезного вкладу минулих і нинішніх поколінь українського народу в скарбницю вітчизняної й світової цивілізації. Зберегти їх — наш священний обов'язок перед майбутніми поколіннями, перед історією.

Проф. др Володимир Кульчицький

УКРАЇНЬСЬКА ФОРТЕПАННА МУЗИКА

В українського народу, що славиться своєю музикальністю в усьому світі, найперше розвинулися вокальні жанри музики: партесні співи, канти, пісні-романси й хорові концерти, що виникали й виконувались на Україні протягом XV—XVIII ст. Проте й наша інструментальна музика зародилась уже в сиву давнину. Народні щипкові інструменти — гуслі, бандура й цимбали — були поширені з часів Київської Русі. Виконавство ж на гусях мало сильний вплив на виникнення вітчизняної клавирної музики. Клавирні інструменти — орган і клавикорд — були відомі на Україні вже в XVI ст. Талановитий композитор і музичний теоретик XVII ст., киянин Микола Ділецький підкреслює у своєму трактаті «Музыкійская грамма-

тика», як важливим є володіння грою на інструменті для того, хто хоче «бути музикантом-строителем», тобто творцем музики. І справді документи стверджують, що на Україні, поряд з пишним розвитком хорового співу, у XVII—XVIII ст. все більше поширюється практика домашнього музикування, в якій гра на клавикордах (а це прототип фортепіано) займає основне місце.

Головним джерелом української фортепіанної музики стали: по-перше, українська народна інструментальна музика, здебільшого танцювальна (окремі фортепіанні п'єси публікувалися в російських збірниках), по-друге, народна пісня (найдавніший фортепіанний репертуар — це, по суті, перекладення народних пісень і танців для фортепіано).

Поряд з першими спробами фортепіанних п'єс невідомих народних авторів на зламі XVIII й XIX ст. все частіше до фортепіанної музики звертаються композитори-професіонали. Серед них особливе місце належить Дмитрові Бортнянському. Він, як відомо, приділяв у своїй творчості найбільшу увагу вокальній музиці, хоровим концертним, проте й у галузі інструментальної музики зробив чимало. Бортнянський — основоположник фортепіанної сонати, донині найважливішої форми інструментальної музики. Його сонатам властиві українські пісенні й танцювальні інтонації, як це ми спостерігаємо в головній партії сонати фа мажор чи в рондо сонати до мажор, тема якого близька народній пісні «Ой не шуми, луже». Фортепіанні сонати Бортнянського — народні за своїми джерелами й високо майстерні за використанням різноманітних засобів композиторської техніки; вони — найбільш художні зразки вітчизняної фортепіанної музики на першому етапі її розвитку.

У XIX столітті до фортепіанної творчості звертається з неабияким ентузіазмом цілий загін українських композиторів. Це перш усього український історик, письменник і етнограф Микола Маркевич, який в 1840 році видав збірку гармонізацій українських народних пісень у перекладенні для фортепіано; Тимофій Безуглий — автор перших в українській фортепіанній музиці балади, елегій й скерцо; Василь Пащенко, якого варіації на тему української народної пісні «За Німан іду» були широко популярними серед музикального суспільства того часу. У галузі фортепіанної музики найплідніше працював Михайло Завадський. У нього понад 500 фортепіанних творів. Серед них концертні рапсодії, що складаються переважно з повільної, елегійного характеру думки і жвавої, у маршових і танцювальних ритмах «шумки»; а далі чабарашки, польки, вальси, кадрили тощо. Окремі з них, завдяки яскравості й народності мелодики, вигадливості й свожості виражальних засобів, не втратили принадності й донині. Завадський писав свої фортепіанні п'єси також на теми російських, білоруських, польських та чеських народних пісень.

Численні фортепіанні твори залишили композитори Йосиф Витвицький і Владислав Заремба. Варіації Заремби на теми українських народних пісень «Стоїть гора високая», «Гуде вітер велими в полі» (української пісні М. Глінки, що стала скоро народною), «Зібралися всі бурлаки» та ін. виконувалися залюбки в домашньому музикуванні десятки років. Поповнювали українську фортепіанну музику XIX ст. композитори чеської й польської національності, які проживали на Україні, знали й любили українську народну пісню і брали її за основу своїх творів. Тут треба назвати чеха Алоїза Едлічку, поляків Антона Коціпінського, Ромуальда й Віктора Зентарських, Фелікса Яронського та ін.

Чимало фортепіанної музики писали західноукраїнські композитори XIX ст. Михайло Дидинський і Сидір Воробкевич.

Однак фортепіанна творчість майже всіх названих композиторів характерна виразними рисами аматорства й салонності. У ній надто обмежений тематичний розвиток, бідна, здебільшого дилетантська гармонічна мова, скупі засоби музичної виразності. Незважаючи на те, фортепіанна музика минулого сторіччя відіграла певну позитивну роль у розвитку української музичної культури. Перш за все хочеться тут підкреслити факт, що вона спричинилась у великій мірі до популяризації українських народних пісень, а це було, безумовно, прогресивним явищем тієї епохи.

В. Руденко. Іван Франко у Миколи Лисенка.

Фото В. Ольхом'яка

Своєрідною перехідною ланкою від напівдилетантського фортепіанного репертуару згаданих композиторів до професійної музики є спадщина Петра Сокальського — видатного композитора й дослідника народної творчості українського й російського народів, автора багатьох теоретичних праць, у яких він виступав проти реакційних теорій «мистецтва для мистецтва». Його опери, хори, романси й фортепіанні п'єси відзначаються народністю, реалістичністю образів і світлим ліризмом. Окремі з його фортепіанних творів засвідчують про зацікавлення Сокальського фольклором болгар і сербів («Спогад», «Чумаки в степу», «На берегах Дунаю») і мають програмний характер.

Українським народнопісенним тематизмом позначені також деякі фортепіанні твори видатних російських класиків ХІХ ст. Тут треба в першу чергу назвати «Козачок» О. Даргомижського, віртуозну «Думку» М. Балакірева та ряд фортепіанних творів П. Чайковського, зокрема його І-й фортепіанний концерт, в якому головна партія першої частини має в своїй основі українську ліричну тему, а фінал — веснянку «Вийди, вийди, Іванку, заспівай ми веснянку».

В історії української фортепіанної музики дожовтнєвої доби найбільше значення має творчість Миколи Лисенка. Композитор вплив у ній як героїко-епічні образи (перша й друга рапсодії, Героїчне скерцо, Концертний полонез ля бемоль мажор), так і колоритні картини життя й побуту українського народу (Сюїта соль мінор, Пісні без слів), натхненну лірику краси української природи та зв'язаних з нею настроїв людини (баркарола «Пливе човен», Ноктюрн сі-бемоль мінор. «Мрії» — «Образи минулого») і щирий народний гумор (гавот «Ходить гарбуз по городу») гощо. Лисенко як прекрасний знавець фольклору і, по суті, перший український професійний композитор, піаніст і педагог став основоположником українського концертного й педагогічного фортепіанного репертуару; він збагатив українську фортепіанну музику новими образами й вира-

жальними засобами. У всій своїй фортепіанній творчості Лисенко майстерно переосмислює ладово-інтонаційні й ритмічні особливості українських народних дум і пісень, їхній імпровізаційний речитатив і різноманітну багату мелізматіку. Композитор інколи використовує згідно з традицією мелодії відомих народних пісень (баркарола «Пливе човен», Сюїта на теми українських народних пісень, варіації «Без тебе Олесю» та ін.) або створює свої власні мелодії, близькі духом українській народній пісенності (Ноктюрн опус 9, Пісня без слів, опус 10, Мрії опус 13 та ін.).

У мелодії своїх фортепіанних творів Лисенко втілює не лише особливості вокальної народної пісенності, а й розмаїті прийоми інструментального виконавства (перегри на бандурі, пасажі й глісандо на скрипці та сопілці, дріб барабана, характерну пугу квінту контрабаса). Крім цього, часто звертається він до ладових особливостей народної музики; використовує натуральний і гармонічний мінор, елементи фригійського, лідійського та міксолідійського ладів, прийоми народної підголоскової поліфонії. Лисенко зумів перенести на національний ґрунт весь досвід передових російських композиторів та досягнення Мендельсона, Шопена й Ліста. Лисенкова фортепіанна творчість по праву вважається вершиною української фортепіанної класичної літератури.

До фортепіано зверталось немало Лисенкових сучасників: М. Колачевський, В. Сокальський, Г. Ходоровський, а на Західній Україні — Д. Січінський, Я. Лопатинський. Всі вони писали переважно мініатюри лірико-пісенного або танцювального плану.

Важливе місце в історії української фортепіанної музики належить Якову Степовому. Його творчість виросла на традиціях Лисенка й російських композиторів Римського-Корсакова й Лядова, у яких він навчався. Фортепіанним творам Степового притаманні елегійність і ніжний мрійливий ліризм. Серед витончених мініатюр Степового Прелюд ля мінор пам'яті Шевченка вирізняються яскравістю мужньоскорботного образу, широтою поліфонічного розвитку та піднесеним патетичним тонутом.

Найбільш пишню розквітає фортепіанна музика в радянську епоху. Фортепіанна творчість В. Косенка, Л. Ревуцького, С. Людкевича, В. Барвінського та Б. Лятошинського представляє сьогодні вітчизняну класику. Її автори поставили собі за мету розширити й збагатити як педагогічний, так і концертний фортепіанний репертуар УРСР, станули міцно на шлях інтенсивного зближення з сучасним життям радянських народів, з їхніми ідейними й естетичними прагненнями. Кладучи в основу своєї творчості традиції Чайковського, Лисенка, Рахманінова й Скрябіна, вони закріпили у своїй музиці принципи соціалістичного реалізму, народності та пролетарського інтернаціоналізму, і вже у 20-х — 30-их роках виявились справжніми майстрами фортепіанної мініатюри. Різноманітні фортепіанні п'єси Людкевича й Лятошинського, етюдів і поеми Косенка та прелюдії Ревуцького відзначаються глибокою задумою, виразністю засобів музичної мови, тонким відшліфуванням деталей і високим професіоналізмом.

До найбільш поширених творів сучасних піаністів зараховуються «24 п'єси для фортепіано» Віктора Косенка з присвятою автора «...юним піаністам нашої квітучої соціалістичної Батьківщини» і його ж «11 етюдів у формі старовинного танцю», а також «Прелюдії», «Канон» і «Пісня» Левка Ревуцького, в якій так майстерно перетворено українські народнопісенні риси. У згаданому дитячому збірнику Косенка кожна з п'єс («За метеликом», «Не хочуть купити ведмедика», «Купили ведмедика», «Дощик», «Піонерська пісня») — яскравий образ, сценка; всі вони сповнені конкретного зрозумілого для дітей змісту, належать до найулюбленіших творів школярів. Українська радянська фортепіанна класика становить одну з підвалин музично-естетичного виховання молодих піаністів.

Ще з більшим розмахом почала розвиватись українська фортепіанна музика в післявоєнні роки. Вона передусім збагачується рядом талановитих творів циклічної форми, серед яких перше місце займає сюїта. В ній часто розроблюється її стилізується фольклорний матеріал, як це ми спостерігаємо в «танцювальній сюїті» А. Коломійця (Козачок, Коломийка, Веснянка, Аркан) або в «Сюїті» І. Шама (Ду-

ма, Веснянка, Мелодія, Танець). Нерідко виникають і програмні сюїти для фортепіано; такі, наприклад, як «Зима» (7 частин) і «Весняна сюїта» (6 частин) у М. Дремлюги, сюїти М. Сільванського «Пригода Мюнхаузена» й «Сатиричні зарисовки», що створені до 150-річчя з дня народження М. Гоголя. Тут змальовано портрети гоголівських героїв з «Мертвих душ»: Чічікова, Собакевича, Коробочка, Манілова, Плюшкіна та ін. Цікавою є програмна сюїта на історичну тему В. Довженка «Запорізька Січ».

Яскравим досягненням у розвитку фортепіанної музики є звернення українських радянських композиторів до жанру сонати. Три сонати створив В. Косенко, соната сі мінор є в Л. Ревуцького, широко відомою стала сонатина М. Колесса; заслуговують на увагу сонати А. Нікодемовича, В. Кирейка, В. Фліса, І. Шама та ін. Цілий ряд сонат для фортепіано є й у творчому доробку представників молодого покоління українських композиторів: 3 сонати в Юрія Іщенка, соната в Олега Ківи, сонатина в Івана Карабіца.

Українські сучасні композитори чимало зробили в галузі поліфонічної фортепіанної музики; у Лесі Дичко є fuga для фортепіано, у Леоніда Грабовського «Чотири двоголосні інвенції», у Валентина Бібіка два збірники по «24 прелюдії та fugи» тощо. Сучасна українська фортепіанна література поповнилась теж великою кількістю різнохарактерних програмних п'єс, як, наприклад, «Музичний зоопарк» Віктора Кліна, «Весняними враженнями» Жанни Колодуб, рядом п'єс М. Скорика, Ю. Рожавської, Е. Станковича, М. Степаненка та ін.

Українська фортепіанна музика значно збагатилася концертами. Поряд з класичними концертами для фортепіано з оркестром Косенка, Ревуцького, Людкевича та Лятошинського звучать сьогодні десятки віртуозних концертів, концертно та інших великих концертних фортепіанних творів українських радянських композиторів, що здобули вже всенародне визнання і свідчать про небувалий розквіт фортепіанної музики на сучасному етапі.

Марія Білянська

UKRAIŃSKIE BAJKI W ZBIORACH KOLBERGA

Ludowa bajka ukraińska może śmiało konkurować z najpiękniejszymi bajkami innych krajów Europy, nie tylko dlatego, że jest bogato reprezentowana wątkami o różnorodnej tematyce, ale przede wszystkim dlatego, że odznacza się wysokim kunsztem mówionego słowa.

W poznaniu jej mają swój udział polscy badacze folkloru, którzy od wczesnych lat XIX wieku zapisywali bajkowe teksty. Byli wśród nich różni ludzie: Antoni Marcinkowski (Nowosielski), Jan Prusinowski, Edward Rulikowski, Józefa Moszyńska, Zofia Rokossowska, a z późniejszych — Kazimierz Moszyński, Seweryn Udziela i inni. Wszystkich ich jednak prześcignął wielki kronikarz polskiego folkloru, zasłużony także dla folkloru Słowiańszczyzny, Oskar Kolberg (1814—1890). W swych wędrówkach zgromadził on wiele zachodnioukraińskich materiałów ludowych, głównie pieśniowych i obrzędowych, ale również i sporo bajek. Nie wszystko zdołał wydać drukiem za życia, część ogłoszono wkrótce po jego śmierci (tom Wołyń), resztę, i to bardzo ciekawą, otrzymaliśmy dopiero niedawno, w ukazujących się od 1960 roku jego Dziełach wszystkich (razem jest to około 200 bajek). Największe zespoły zawiera IV tom Pokucia (przeszło 70 bajek) i III tom Sanockiego-Krośnieńskiego (około 60 bajek).

Wydaje się, że ilość tę można by jeszcze pomnożyć, bo Kolberg, często skazany na korzystanie z materiałów swych współpracowników, niektóre bajki wprowadzał w wersji polskiej, a dziś nie potrafimy odtworzyć ich pierwotnego językowego kształtu. Niekiedy wiemy, że oryginały opowiadano po ukraińsku. Tak jest np. ze zbiorkiem bajek z Żytomierza, zapisanych w 1835 roku przez Jana Prusinowskiego i jako anonimowy zespół włączonych do tomu wołyńskiego. Młodzieńki, podówczas 17-letni chłopiec podał je po polsku, językiem literackim, gdzieniegdzie tylko zachowując zwroty czy większe partie tekstów po ukraińsku.

Od razu trzeba dodać, że część tych kolbergowskich tekstów, zwłaszcza teksty łem-

П. Обаль. «Лемківські ниви».

Фото В. Ольхом'яка

kowsko-bojkowskie, reprezentuje typowy język pogranicza, tj. zawiera sporo polonizmów, gdy równocześnie bajki polskie z Przemyskiego czy Sanoczyzny zdradzają nalot ukraiński.

Druga cecha zasobu zgromadzonego przez Kolberga — to pewna dominacja bajki fantastycznej, jakkolwiek z zestawień, dokonanych na podstawie badań z okresu międzywojennego wynika, iż bajka ukraińska obfituje w opowieści komiczne, przewyższając ich ilością analogiczny repertuar ludów sąsiednich. To zjawisko znajduje wyjaśnienie w fakcie, że zbieracze epoki Kolberga nie doceniali innych gatunków prozy ludowej i kładli nacisk na tzw. bajkę magiczną. Mimo tych zastrzeżeń bajki zachodnio-ukraińskie w tomach Kolberga dają dobry obraz charakterystycznych cech gatunku, zwłaszcza, jak wspomniano, w odniesieniu do tej odmiany, którą nazywamy baśnią lub bajką fantastyczną. W jej tekstach o wiele rzadziej niż w centralnoukraińskim materiale bajkowym pojawiają się bohaterowie znani ze staroruskiej epiki, Muromiec, Kozumjaka czy rozbójnik Sołowij, za to występuje bohater ludowy „Mocny Iwan” i pogromca smoków, silacz magicznie narodzony, „Krowieczny syn”, czasem zwany „Suczycem”.

Ten ostatni wątek, w polskiej systematyce J. Krzyżanowskiego i w katalogu rosyjskim Andrejewa określany mianem „Boju na kalinowym moście”, jest specjalnie interesujący. Zawarty w nim motyw pojedynku herosa ze smokiem-wężem posiada archaiczną metrykę, spotykamy go bowiem nie tylko w mitologii greckiej (Perseusz), ale i w d i z o starszych mitach hetyckich. W Europie odmiana bajki o zabójcy smoka, charakterystyczna dla Słowiańszczyzny wschodniej i ludów bałtyckich, spotykana na Słowacji i Węgrzech, tj. właśnie opowieść o „Boju na kalinowym moście”, kończy swój zasięg u granic Polski, jakkolwiek właśnie za pośrednictwem Ukrainy wpływ jej oddziaływał na polskie warianty tego wątku. Sama zaś bajka w ujęciu narratorów z Sanoczyzny ma typowo epicki charakter: młody bohater nie może doczekać się obiecanej pomocy

swych braci, sam pokonuje dwa groźne smoki, wreszcie, gdy zjawia się trzeci, dwunastogłowy i najstraszliwszy, bracia w ostatniej chwili śpieszą mu na ratunek. Ta część bajki, znakomicie oddająca napięcie walki, dzielność „Krow'czego syna”, niepewność wyniku pojedynku, ma w sobie istotnie jakieś tchnienie heroiczności. Część druga, pokonanie matki smoków, uderza fantastyką przygodową.

Właśnie nieokreślona, bujna, wprawiająca w podziw fantastyka stanowi jedną z charakterystycznych cech bajki ukraińskiej w ogóle, co znajduje potwierdzenie w tekstach zapisanych przez Kolberga. Oto jej przykład z wariantu (Bóbrka), „Boju na kalinowym moście”: bohater obcina smokowi język i prosi kowala, by wykuł mu z niego miecz. «Коваль так мовит: — Гдеж буде з язика, з м'яса, шабля, жезло? — А тот не питал нич і взял, і вложил язик до огня, і зробило се з того жезло. З того жезла сам він зробил си шаблю і сіл на коня, і поїхав домів».

Jednym z przejawów tej fantastyki jest zamiłowanie do tego, co można nazwać „konwencją złota”. Wprawdzie bajka w ogóle lubi operować złotem, srebrem, drogimi kamieniami, ale w tych tekstach, zwłaszcza huculskich, bajarze wręcz Kochają się w takich efektach. Gdy w bajce polskiej cudowny koń ma złotą grzywę, tutaj jest on nie tylko cały złoty, ale ma i złote siodło, i złotą uprząż. Gdy w bajce o chłopcu, przeznaczonym do wspaniałej kariery, przyszłość przepowiada w polskich wariantach tajemniczy głos, tutaj w tej funkcji występują (aż dwa) złote ptaki. Gdy przed bohaterami zła czarownica wyściela drogę, pozornie wygodną, tutaj droga ta jest ze szczerego złota. Podobną skłonność do wyzłacania wszystkich przedmiotów i stworzeń przejawiają również obrzędowe pieśni z tych terenów.

Cechą, zbliżającą ukraińskie bajki z zapisów Kolberga do bajek polskich, jest duża doza realizmu, który nie dziwiłby w bajkach komicznych, natomiast w bajce cudownej jego obecność może wywoływać zdziwienie. Tymczasem, dzięki talentowi narratorów, ten realizm splata się w organiczną całość z fantastyką. I oto, jakby wbrew poetyce bajkowej, która bohaterów prowadzi przez świat dziwów, przez krainę jak gdyby pozaludzką, rządzoną innymi prawami, w tekstach raz po raz przewijają się stosunki znane z konkretnego, geograficznego miejsca i z historycznego czasu. Wspomnijmy, że dwa największe zbiory omawianych tu bajek pochodzą z II połowy wieku XIX, z terenów, które wchodziły w skład monarchii habsburskiej, toteż realia austriackie zarówno w warstwie słownictwa (np. „damszyf” — parowiec, statek parowy; „burk” — zamek, nomenklatura wojskowa itd.) jak i w opisie stosunków społecznych i sądowych są częste. Oto, gdy rodzi się dziwne dziecko-zwierzę, rodzice «дали по тому знати до бецирку — шо з тоу дитиноу робити?» (Ustrzyki, Łobozew). Matka „Моснего Івана” jest osobą o pewnej pozycji społecznej: була «крейс-бабкою», tj. powiatową akuszerką (Solina, Bóbrka). Cesarszówna, wypytywana przez posłańca, który «як лиш до неї заговорит ци по німецки, ци по французки, ци по турецки, ци як будь, то вона ему так само відповідає».

Z kolei raz po raz występują znamiona nowych czasów. Bohater, zabójca smoka, żeniąc się z prostą dziewczyną, chce mieć towarzyszkę życia wykształconą: «А тоту дівку дал до школи ... Як та се дівка вучила, так він се з нею оженил». (Bóbrka). Bezdzienna kobieta, zamiast zgodnie z wątkiem bajkowym spożyć magiczny środek (złotą rybę, cudowne jabłko), po prostu «Пак пішла до галтеки, купила се лікарство» (Solina) i urodziła syna ze złotymi włosami!

Ten realizm święci tryumfy w tradycyjnym sposobie kreowania bajki, jakim jest dialog. W bajkach tu omawianych rozmowy bohaterów toczą się wartko; wprowadza się słownictwo codzienne, dosadne, jędrne. W tekście spod Soliny „czarnokneźnyk” ruszając w pościg za bohaterem niesłusznie lekceważy przeciwnika i pyta swe cudowne konie: «А маю час обід їсти?», by usłyszeć w odpowiedzi: «Діабла маеш час, а не обід їсти, кой він на твоєй сестрі втік з женою і юж в дома е!»

W bajce spod Kołomyi chłopiec, zapisany przez ojca diabłu, w drodze do szkoły słyszy głos demona: «Дурний, ни вчи сі, бо то пуге — тобі того не треба, бо ти мій — я тебе заведу в май-ни до таких шкіль, ти сі там вівчаш ни такогю!»

W bajce o złej macosze i pięknej pasierbicy (Solima) zazdrosna kobieta pyta lustra, czy jest kto od niej piękniejszy, i dostaje odpowiedź: «Іди, глупа свиньо, твоя пасербиця сто рази ладнійша!»

W opowiadaniu o głupcu, poślubiającym królową, matka strofuje syna: «Грім би тя забив! Та ци криль за тебе, дурню, би дівку дал? Лежиш на печу з псом тай з котом, нич не робив!» Oto próbki codzienności, którą narratorzy z powodzeniem wyinkrustowali świat cudownych wydarzeń.

Obok żywej mowy, przeniesionej na grunt bajkowej fikcji, występują w tekstach gotowe formułki, przekazywane przez całe pokolenia bajarzy. Formuły wstępne, analogiczne do polskich, są proste: «Був один чоловік бідний», «В одного газди був слуга», «Одного разу було так». Za to formuły końcowe przedstawiają się wymyślniej, choć także reprezentują postać, znaną w bajce europejskiej: «І жили собі красно і файно аж до смерти», lub «зробив дуже великий бал і дав цілому красві фрай на одну добу, а тому міністрови дав фрай на цілий тиждень. І я также там був, тай мав-см фрай на цілий тиждень, але я сів собі на бочку з вином, а бочка пукла, вино сі розлило, як вода, тай мене аж сюди занесло». Inne formuły przedstawiają kary, jakie zastosowano wobec złych przeciwników bohatera: «І зараз того злодя повисли, а его масток продали, і віддали там сиротам», «Тепер взяли і розтягли і шерема кіньми, і тогу бабу, шо до неї ходила. А уна собі жила з газдоу, пока не вмерла направду».

Ukaranie winnych jest egzekwowane surowo, reprezentuje też sprawiedliwość wymierzoną wedle dawnych zwyczajów prawnych, już od dawna nie stosowanych, o których pamięć przechowała się wśród ludu czasem przez kilka wieków. Zresztą trzeba powiedzieć, że w bajkach tych, niby w dramatach szekspirowskich, trup ściela się gęsto, choć umowność konwencji bajkowej skutecznie zaciera grozę. W sukurs przychodzi tu jeszcze jedna cecha, właściwa bajce, mianowicie obok epickiej sprawiedliwości występuje sympatia dla słabych, upośledzonych, prześladowanych. Bohaterem bywa biedny, obarczony dziećmi chłop, poszturchiwany przez starszych braci najmłodszy syn, sierota, źle opłacany parobek, wygnane z domu dziecko. Bajka bierze ich w obronę, nagradza ich zawrotną karierą, gotuje im wspaniałą rekompensatę za cierpienia i poniżenie. Ta odwieczna cecha bajki, występująca w niej niezależnie od szerokości geograficznej i koloru skóry narratora, w pełni przejawiała się w omawianych tu tekstach.

Jest to, oczywiście, także zasługa wspaniałych bajarzy, od których Kolberg i jego pomocnicy zapisywali teksty. O tych narratorach, niestety, wiemy bardzo niewiele. Ówczesne metody zbierania bajek jeszcze indywidualnością bajora nie każały interesować się, choć właśnie ci bezimienni artyści byli prawdziwymi mistrzami słowa, gdyż oni to umiejętnie łączyli żywą codzienność z bujną fantastyką, z kilku wątków budowali arcyciekawą całość, hojnie wyzłacali nie tylko bajeczne pałace, ale i szary, nieraz ciężki i głodny byt swych słuchaczy.

Helena Kapelańska

МИХАЙЛО ПАВЛИК І ПОЛЬСЬКА КУЛЬТУРА

1887 р. помер польський письменник Юзеф Крашевський. Для впорядкування його великого архіву й бібліотеки син покійного запросив Михайла Павлика. Запрошення не було випадковим: український письменник і громадський діяч зажив бо собі широкої популярності не лише серед українців, а й у колах російської й польської прогресивної громадськості. Протягом 1887—1888 рр. він наполегливо працював у Кракові, склав і видав у Львові «Каталог бібліотеки, рукописів, дипломів...» (Львів, 1888, стор. 649), в якому знаходимо близько 15 тис. записів. Після опису творів Ю. Крашевського, М. Павлик описав давні видання й рукописи багатьма мовами, енциклопедії й словники, книжки з різних галузей знань. Хоча праця була важкою, до того ж обмежена досить стислим терміном і недостатньо оплачувана (70 гульденів на місяць, тобто за словами М. Павлика, «субача плата»), М. Павлик був нею задоволений, бо одержав від сина польського письменника «право писати дописи про все, що буде розібрано з річей чи праць Крашевського», а це давало можливість «більше зробити для української справи». Крім цього, його манила обіцянка сина — дати 1000 гульденів на видання української політично-наукової газети, редактором котрої мав бути М. Павлик, а та-

кож — рекомендувати його на посаду бібліотекаря двадцятитисячної бібліотеки батька, яку хотіли закупити для Станіслава (теперішнього Івано-Франківська). Син дав також згоду на передачу дуплікатів рідкісних видань українським науковим установам.

Ці райдушні надії не здійснилися, бо син Ю. Крашевського відмовився фінансувати газету. Для нього бо М. Павлик — «не доволі націоналіст і противник релігії». І все ж український письменник з присмирністю й гордістю згадував про свою роботу над впорядкуванням бібліотеки Ю. Крашевського, вважаючи її за честь для себе «як русина та ще й радикала».

В архіві Ю. Крашевського М. Павлик виявив матеріали до історії української культури та українсько-польських взаємин. Деякі з них він надрукував у петербурзькому польському журналі «Край» («Спадщина по Ю. Крашевському») та в українському «Народі» («Куліш та Крашевський», 1892, № 20—23, 1893, № 1).

Там М. Павлик знайшов копії листів Т. Шевченка до його друга, польського художника Б. Залеського, що значно відрізняється від їх публікацій у «Киевской старине» (1883) і мали «дуже докладні й довгі уваги Залеського». Тут уточнимо, що тільки 1970 р. оригінали 14 листів були виявлені в Національному музеї у Кракові, а ще два — у бібліотеці Ягеллонського університету. М. Павлик скопіював також унікальний примірник перших українських інтермедій до драми Я. Гаватовича, на основі якого написав і надрукував цікаву працю «Якуб Гаватович (Гават), автор перших руських інтермедій з 1619 р.» (ЗНТШ, 1900). Треба додати, що ще у 1883 р. Ю. Крашевський власноручно зняв копії з тексту інтермедій і надіслав їх М. Драгоманову, чим фактично відкрив їх для української культури.

Це не єдиний факт творчих та особистих зв'язків М. Павлика з польськими діячами культури. Його перу належить авторизований переклад роману В. Реймонта «Селяни». «Коли Павлик згадував про мотиви, — писав М. Рудницький, — які спричинилися до того, що він обрав для перекладу роман Реймонта, він говорив про потребу перевірити, чи можна буде рідною мовою передати яскравий стиль Реймонта на матеріалі народної мови».

Польський письменник радо дав згоду на переклад. У своїй відповіді від 13 липня 1908 р. він писав: «Це мене дуже радує, а особливо те, що це буде переклад на побратимську мову». У наступному листі до М. Павлика від 13 лютого 1909 р. В. Реймонт висловив побажання «почитати, що у Вас і поміж Вами діється, а одночасно почитати „Селян“ по-українськи». «Навчусь при тій нагоді по-українськи», — додав він.

Із спогадів М. Рудницького відомо, як високо оцінив В. Реймонт український переклад М. Павлика: «Щойно прочитавши свій роман по-українськи, я побачив, що в українській мові він набирає кращого звучання, ніж в оригіналі. Крім таланту перекладача, причина тут, мабуть, у тому, що українська мова багатша для передачі всіх особливостей побуту та селянської психології, ніж польська. Те, що в мене є поетичною стилізацією, в українській мові виходить куди природніше...» Як пише український радянський дослідник І. Денисюк, «переклад „Селян“ Реймонта і досі вважається знавцями найкращим перекладом цього роману на українську мову».

М. Павлик уважно стежив за новинками польської літератури. Після виходу у світ повісті В. Оркана «Мор», він задумав ознайомити з нею й українського читача. 20 березня 1911 р. український письменник у листі до її автора писав: «Прочитавши Вашу прегарну повість „Помур“, зважуюся просити Вас, чи не були бисте такі добрі дозволити мені перекласти її на українське». В. Оркан зразу ж відгукнувся на прохання М. Павлика. Він не тільки погодився на переклад, але й обіцяв дати «мовні пояснення, коли в них буде потреба». Нам, на жаль, невідомо, чи появився тоді український переклад «Мору». Проте факт цікавий для історії культурного обміну між двома народами.

М. Павлик був особисто знайомий з багатьма польськими соціалістами, зокрема з Б. Лімановським, А. Маньковським, Й. Данилюком, Б. Червонським, автором «Червоного прапора», а згодом — з І. Дашинським, Л. Василевським. Перший з них на початку своєї діяльності багато зробив для пропаганди соціалізму.

лізму на Західній Україні. Під час першого соціалістичного процесу у Львові проти І. Франка, М. Павлика та О. Терлецького 26 червня 1877 р. (у цей день був допитуваний і М. Павлик!) його допитував слідчий суддя Б. Лімановський був присутнім на львівському процесі І. Франка і М. Павлика (1878), відвідував їх у тюрмі, а після їх звільнення зустрічався з ними. Всі три увійшли до складу першого соціалістичного комітету у Львові, що з 1879 р. офіційно виступав як редакційний комітет робітничої газети «Праця». У редакціях І. Франком і М. Павликом «Громадському друзі» й «Молоті» були надруковані статті Б. Лімановського про німецьку соціалістичну пресу і «Мореллі, Руссо, Маблі — соціалістичні писателі XVIII віку», які спричинилися до конфіскації названих видань.

Восени 1878 р. на вимогу австрійської поліції Б. Лімановський покинув Львів і виїхав у Женеvu, куди переїхав і М. Павлик, щоб уникнути переслідувань. Перед виїздом за кордон перший з них запросив до себе І. Франка й М. Павлика. «Постановили ми тоді, — писав він у своїх спогадах, — щоб і далі відбувалися подібні збори для поширення соціалістичних переконань».

На жаль, у Швейцарії Б. Лімановський перейшов на соціал-націоналістичні позиції, ставляючи на перше місце національні проблеми. Проти його націоналістичної статті в газеті «Рувносьц» виступав М. Павлик в «Ярбюхер фюр соціал-віссеншарфт унд Подлітк». Перебуваючи на еміграції, український письменник полемізував також з Й. Данилюком, редактором «Праці». Навіть «Польські словник біографічний» (т. IV, 1938) змушений був визнати, що Й. Данилюк, «не розбираючись добре у національному питанні, викликав у 1880 р. досить компрометуючу для «Праці» полеміку з М. Павликом, руським соціалістом, який проживав у Женеві...»

Закарпатський музей народної архітектури. Сільська загорода першої середини XIX ст. в с. Гусному Великоберезнянського р-ну Ужгородської обл.

У «Народі» М. Павлик опублікував у власному перекладі статтю І. Дашинського про «Крейцерову сонату» Л. Толстого і декілька матеріалів Л. Василевського, з яких один був написаний навіть українською мовою. М. Павлик не тільки нічого не виправив у ньому, а в доданій до нього примітці ставив українську мову Л. Василевського за зразок для галицьких письменників. У цьому ж журналі український письменник гостро виступив проти польського літературного критика В. Морачевського, який перебільшено вихваляв Ніцше. «По-нашому, — писав він, — Ніцше як писатель слабій, як мислитель доволі претенсіональний, а як філософ — просто шкідливий для розвитку народу...»

На смерть польської прогресивної письменниці М. Вислоухової М. Павлик надіслав такого змісту телеграму (вона надрукована українською мовою в польській транскрипції у книжці: *Magia Wyslouchowa. Wspomnienia rozgowne. Lwów, 1905*): «Прийміть і моє глибоке спочуття із-за смерті Вашої безцінної Подруги, котру я шанував, яко взірцеву людину, яко гарячу польську патріотку, але далеко від лихого спочуття до русинів, яко невспахушу робітницю задля піддвиження свого рідного плоду, особливо ж його жіночої половини — небезпечних селянок. Бажав би я, аби наша нація мала якнайбільше таких патріоток. Честь її світлій пам'яті!»

За рекомендацією І. Франка у 1887 р. М. Павлик надрукував декілька статей у варшавській «Правді» О. Свентоховського (підписані псевдонімом Гуцул). У рукописі залишився його польський переклад праці одного з перших популяризаторів економічного вчення К. Маркса на Україні С. Подолинського «Ремесла і фабрики на Україні». Нам не вдалося встановити, для якого видання готував свій переклад М. Павлик.

З наведених фактів видно, що М. Павлик підтримував особисті й творчі взаємини з кращими польськими діячами культури й соціалістичного руху, прокладаючи мости єднання між двома народами. Свої листи до польських адресатів він писав по-українському, а вони їх добре розуміли, бо, як писав В. Реймонт, «мусив учитися по-українськи з писаного, бо друковане розумію досить добре».

В. П.

ГАБІЛТАЦІЙНИЙ ВИКЛАД ІВАНА ФРАНКА

Вісімдесят п'ять років тому, 22 березня 1895 року, Іван Франко виголосив у Львівському університеті габілітаційний виклад «Розбір „Наймищки“ — поеми Тараса Шевченка». Цей виклад завершував усі питання габілітації, яка давала І. Франкові право стати доцентом української літератури.

Необхідною умовою допущення до габілітації було одержання ступеня доктора наук і пред'явлення в друкованій формі наукової габілітаційної роботи.

Коли у Львівському університеті після смерті професора О. Огоновського (26 жовтня 1894 р.) стала вакантною посада професора української літератури, І. Франко вніс заяву про допущення його до габілітації. Ступінь доктора філософії йому було надано у Віденському університеті за дослідження «Варлаам і Йоасаф. Старохристиянський духовний роман». До заяви в справі габілітації, крім необхідної документації, Франко додав «Список важніших праць наукових», в якому нараховувалося понад двісті назв, та габілітаційну роботу «Іван Вишенський і його твори», що на той час була вже надрукованою.

У своїй габілітаційній монографії Іван Франко дав найповнішу досі біографію І. Вишенського, визначив хронологію його творів та охарактеризував їх тематику й художні якості. Тогочасні літературознавці, наприклад, Г. Житецький, К. Студинський та інші, позитивно оцінили дослідження Франка про Вишенського. На підставі цієї праці допущено Франка до габілітаційного колоквиуму з української літератури, який відбувся 18 березня 1895 р. І. Франко блискуче склав колоквиум. На 17 питань він дав ґрунтовні відповіді, що свідчили про належну його обізнаність з історією української літератури й методами її дослідження. Після закін-

чення колоквиуму професор А. Каліна вніс пропозицію, щоб допустити кандидата до виголошення габілітаційного викладу з української літератури на обрану тему. Комісія схвалила цю пропозицію одногласно. «Розбір „Наймички” — поеми Тараса Шевченка» — таку тему вибрав Іван Франко для габілітації.

Виклад призначено на 22 березня 1895 р. Тогочасні львівські газети як українські («Діло»), так і польські («Kurjer Lwowski»), свочасно оголосили, що Франків виклад відбудеться в третій аудиторії університету (тепер приміщення біологічного факультету на вул. Шербакова, № 4, дві окремі, поділені стіною аудиторії № 112 і 114) о п'ятій годині.

Текст габілітаційного викладу Франка згодом був опублікований у VI томі «Записок Наукового товариства ім. Т. Шевченка» (Львів, 1895, кн. 2, стор. 1—20), а в наш час його перевидано в XVII томі «Творів» І. Франка (Київ, 1955, стор. 100—120). Виклад (у березні 1895 року) слухали професори університету. Могли його й прослухати, за дозволом декана філософського факультету, студенти й сторонні особи.

Габілітаційний виклад Івана Франка цінний своєю темою, методичною її розробкою й науковими результатами. Франко поставив перед собою завдання дати ідейно-художній аналіз Шевченкової поеми «Наймичка».

Письменик Денис Лукіянович, який вчився тоді у Львівському університеті, у своїх спогадах пише, що в день викладу до аудиторії задовго до призначеної години зійшлося багато студентів. Рівно о 5-й годині 15 хвилин ввійшли ректор, проректор, декани. В перших рядах сиділи професори, за ними гості, а далі студенти. «Хвилини — і в професорських дверях (аудиторія мала двос дверей — Т.П.) став Франко. Тієї хвилини багато з нас чекало, затамувавши подих, і надовго картина ця залишилася в пам'яті. Франко пройшов до кафедри під стіною між дверима і вікном. Весь час, поки він, невисокий, але плечистий, блідий, ішов піднімаючись сходами, зачинив дверці (кафедра була на підвищенні й мала огорожу — Т.П.) і сів на кафедрі, студенти вітали його оплесками. На ці оплески Франко навіть не кивнув головою. Вони, мабуть, бентежили його. Може, незручно було йому читати, бо звук він говорить з пам'яті. Досить того, що наша аудиторія мала враження, начебто якесь хвилювання охопило його. Але ні, ось він з'являвся з аудиторією невидимими нитками, по-своєму кашлянув. І лекція попливла рівним потоком чітких речень, просто пов'язаних між собою.»¹⁾

На початку викладу Франко дав загальну характеристику Шевченкової поеми «Наймичка», називаючи її одною з найкращих поем Шевченка, перлиною української поезії, геніальним надбанням вселюдської культури. «Читаєш її, — казав Франко, — і все здається таке ясне, так природно з собою пов'язане, а при тім висказане так просто і безпретенсійно, немов кожний епізод, кожне слово поеми вихоплене прямо з душі читача так, що йому здумати собі важко, щоб що-небудь могло бути не так, щоб у тій прямій, ясній та прозорій течії було можна що-небудь змінити, додати або відняти». Франко робить висновок, що причиною цього «простота, ясність і гармонійність поеми». Усе це вважає він, «є здобутком довгої і інтенсивної творчої праці поета.»²⁾

Після цієї вступної частини викладу Франко, висвітливши генезис поеми, розглянув її сюжет, композицію й образи дійових осіб, використовуючи при аналізі цих питань і Шевченкову однойменну повість. Вдаючись до порівняльного методу, лектор зазначив, що «деякі критики новішими часами зняли у нас річ про впливи, яким підлягала наша новіша література, особливо її головний крифий — Т. Шевченко». Для прикладу Франко назвав роботу О. Колесси «Шевченко і Міцкевич» (ЗНТШ, т. III, 1894, стор. 36—152), в якій, на думку Франка, не з'ясовано різниці між Шевченком і письменниками, яких він наслідував, так, щоб можна було яскраво побачити, чим відмінний був метод Шевченка. Інакше кажучи, Франко боровся за такий порівняльний метод, в якому буде показане не тільки спільне, але також і різне у двох письменників, у двох порівнюваних творач. Це положення проілюстрував він на порівнянні поеми «Наймичка» з однойменною Шевченковою повістю. Ось що зауважив Франко про персонажі поеми й повісті. Характеристика діда й баби — Трохима й Насті — в поемі не є й у сотій частині

така повна та широка, як у повісті. Шевченко зробив це свідомо, Трохим і Настя бо другорядні особи в поемі. Крім цього, Франко спостеріг, що, коли «в повісті Шевченко виступає з усіма прикметами епіки, схильного до реалізму, хоч і далеко від усякого бруталізму, то в поемі він поступає зовсім інакше, тут він переважно лірик. Описи і властиве оповідання він редукує до мінімуму, інколи навіть впадаючи в сухість, та зате старасться чисто ліричними акордами порушити наше серце, викликати в нім чуття, аналогічні до тих, які проходять персонажі його поеми». Після цих спостережень Франко заявив, що «поезія — то згущена, сконцентрована, скристалізована дійсність».

Висвітлюючи різницю в композиції порівнюваних творів, дослідник довів, що окремі жанри художніх творів мають свої типові риси.

У дальшій частині викладу Франко з'ясував ідейний зміст поеми. Повністю зрозуміти його допомагає велика поетична майстерність Шевченка.

Для яскравішого виявлення ідеї, яку втілює Шевченко в головному образі поеми, в образі Ганни, Франко порівняв її з героїнею поеми «Катерина». Ганна значно перевищувала Катерину якостями свого характеру. Катерина, за словами Франка, людина гаряча та слаба духом, після того, коли її нерозумне почуття випхнуло з сімейного життя, топиться, а її дитя стає поводитерем сліпого старця — кобзаря. Вона боїться боротьби з життям серед погорди й наруги. «Наймичка, — як доводиться у Франковому викладі, — вибирає власне цю дорогу, посвячає себе цілковито для щастя своєї дитини і ціною цілого життя, повного абнегації осягає ту ціль, впроваджує свого сина знову до тої святині сімейного життя, з якої її саму, безповоротно випхнуло чисте та нерозумне почуття». З'ясувавши ідею поеми, Франко заперечив погляди К. Швейковського, який у статті, надрукованій в «Южнорусском словаре» (1861 р.), писав, що ця картина, зображена Шевченком, нетипова для українського села, не відбиває українського ґрунту. Франко визнав, що зміст поеми «є заразом вповні український. Всі оті люди, що живуть у поемі і котрим однаково співчувати мусить чи поляк, чи німець, чи француз — вони українці, думають і чують по-українськи. Се й є великий триумф штуки в партикулярному, частковому, случайному показувати загальне, вічне безсмертне».

У кінцевій частині викладу Франко ствердив, що поема «Наймичка» займає почесне місце в світовій літературі. Це засвідчують сюжет твору й майстерне змалювання головної особи. «Саможертва матері для добра дитини, до котрої вона за життя навіть признатися не сміє, — на думку Франка, — сюжет дуже оригінальний і в інших літературах, здається, не оброблюваний». Характеристика Ганни, яка віддає «все своє життя не для хвилиної покути, але для довгої жертви на користь своєї дитини... належить до найбільших триумфів правдивої штуки і мусить уважатися за найкращий доказ великої геніальності Шевченка».

Такими словами закінчив Франко свій габілітаційний виклад, який був майстерним літературознавчим аналізом Шевченкової поеми «Наймичка».

Наукова рада Львівського університету визнала, що виклад був виголошений на належному науковому рівні, і тому запропонувала Міністерству освіти, щоб воно на підставі проведеної габілітації призначило Івана Франка доцентом української літератури у Львівському університеті. Однак урядові кола царської Австрії, не без допомоги галицької реакційної буржуазії, не затвердили І. Франка, видатного вченого, доцентом університету. Це був великий удар передусім для української студентської молоді, з її бо середовища Франко міг би виховати кадри кваліфікованих літературознавців. Ось як охарактеризував його виклади з української літератури, прочитані в 1904 р. для молоді, один зі слухачів, письменник Богдан Ярошевський, у своєму спогаді «Невикористаний скарб»:

«Самі лекції відзначалися багатим змістом і самостійними поглядами на історію нашої літератури. Лектор зазнав нас з староруським письменством, з творами духовної літератури, розвинув перед аудиторією свій погляд на рукописну літературу XVIII століття і на безперервність української письменницької продукції од найдавніших часів аж до Котляревського і початку нової друкованої літератури. В огляді нової літератури, поруч з оцінкою артистичної вартості творів, дав об'єктивний аналіз їх національно-суспільного значення. В особі лектора

ми мали перед собою визначний тип літературного критика, котрий сполучив почуття артизму з провідною національно-суспільною думкою, опертою на непочитних широко-демократичних підвалинах. Цікавий по змісту, ясний і переконувачий виклад, завдяки першорядним лекторським здібностям д-ра Франка, захоплював і примушував до пильної уваги. Видно було, що аудиторія щораз більше споріднюється з думками лектора та що ці виклади не минуть для слухачів безслідно. Цей настрій аудиторії виявлявся в розмовах про враження з поодиноких лекцій і в сталій численній участі слухачів на лекціях Франка. Мені доводилось слухати лекції таких видатних російських професорів, як проф. Железнова, проф. Челпанова, проф. Лучицького, проф. Дашкевича, доводилось випадково слухати реферати інших відомих лекторів: я порівнював усіх цих людей з нашим лектором, і в душі моїй постала свідомість, якого талановитого професора української літератури в особі Франка ми втратили... Франко щедро наділяв нас з дорожочинної скарбниці своїх вестеронних здібностей, але вороги не дали нам вповні використати цього скарбу».

Проте Іван Франко, незважаючи на допущення його до читання української літератури в університеті, протягом дальших років свого життя працював невтомно і збагатив науку цінними дослідженнями, що ввійшли у її золотий фонд.
Текстист Пачовський

1. Іван Франко у спогадах сучасників. Упорядкували О. І. Дей та Н. П. Корвінско, Львів, стор. 250
2. Цитати з тексту викладу І. Франка про «Наймичку» Т. Шевченка подасмо за XVII томом «Творів» Франка, Київ, 1955, стор. 100—120. При цій увазі слід відмітити, що як у VI томі «Записок НТШ», так і в XVII томі «Творів» Франка помилково зазначено у довідці після титульної назви, що Франків габлітаційний виклад у Львівському університеті був виголошений 18 лютого 1895 року. Фактично, як засвідчують тогочасна габлітаційна документація, тогочасна преса й письменняк Д. Лукиїнович у своєму спогаді, габлітаційний виклад І. Франка відбувся 22 березня 1895 року.

ПЕТРО ЧАЙКОВСЬКИЙ І УКРАЇНА

Вірний син російського народу Петро Чайковський (7.V 1840—6.XI 1893) виявляв великий інтерес і до українського народу, його історичної долі, художньої творчості.

На двадцять четвертому році свого життя (1864 р.) П. Чайковський вперше відвідав Україну, прибув він влітку у село Тростянець на Сумщині, в садибу поміщика Голіцина. Величезний сосновий ліс, який оточував село, казкова українська природа зачарували Чайковського. Тут він і вирішив закінчити свій давно задуманий перший великий симфонічний твір — увертюру до «Грози» за однойменною драмою О. Островського.

Композитора вабив світлий, але трагічний образ Катерини — головної героїні драми, її жадоба щастя, її гнівний протест проти жорстокого бездушного оточення. Все літо минуло в творчих шуканнях музичного образу Катерини. Вечорами, коли над високими соснами сливав блідий місяць, він слухав і слухав журливі українські пісні, які сповнювали його душу глибокими почуттями.

Полубивши українську народну пісню, Петро Чайковський завжди користався кожною можливістю послухати її у виконанні самих її творців — народних мас України. Він часто навішав свою сестру Ольгу, що була одружена з сином декабриста В. Давидова і жила на Україні в селі Кам'яниці на Запоріжжі. Сюди завжди радо приїжджав композитор, тут особливим плідотворно й легко йому працювалося. В одному з листів він писав:

«В Кам'янику мене дуже тягне, і я полетів би туди зараз, якби було можна».

Мальовнича природа українських сіл, чудові народні українські пісні, сповнені журби й надії, завжди вабили Чайковського, і він усе частіше й частіше приїздив на Україну. Протягом кількох років композитор проводив літні місяці то в селі Кам'яниці, то в селі Низзах на Сумщині, то в Браїлові.

І всюди Чайковський уважно вивчав український побут, звичаї, музику, пісні.

Траплялось, що через село проходили кобзарі. Разом зі всіма приходив слухати їх і композитор, записував мелодії, щоб потім використати їх у своїх творах. В листі від 9 травня 1879 року він писав: «Слухав лірні пісні сліпих. Цікаво, що всі сліпі співці в Малоросії співають один і той же вічний приспів з однаковою мелодією. Я частково скористався цим наспівом в першій частині мого фортепіанного концерту». Фінал концерту для фортепіано з оркестром Чайковський написав на основі української народної веснянки «Вийди, вийди, Іванку, заспівай нам веснянку».

Приїхавши вдруге у село Низи, композитор знову ходив по знайомих алеях парку і знову приходили думки про музику для народу, виникали образи 2-ї симфонії. Головна її тема побудована на російській народній пісні «Вниз по матушкє, по Волге». А у третій частині Чайковський використав українські пісні, зокрема веснянки, які пам'ятав з минулого року. З новою силою зазвучала у фіналі знайома пісня «Журавель». Скільки в ній ліризму й гумору. Незабаром друга симфонія була закінчена і як один із видатних творів увійшла в скарбницю світової музичної культури.

Пізніше П. Чайковський писав своєму братові Модесту: «Про виконання моєї симфонії ти вже, напевно, знаєш із газет. Дома від себе, що вона мала великий успіх і, особливо, «Журавель» одержав найбільш похвальні відгуки. Часть цього успіху я приписую не собі, а справжньому композиторові цього твору — Петрові Герасимовичу, старому кухареві Давидових, який, коли я писав і награвав «Журавля», все підходив до мене й наспівував: «Таки, таки дилбе, таки, таки шпиле».

Знання Чайковським української народної музики, прагнення творчо втілити її у своїх композиціях відчувається також в опері «Мазепа» (за сюжетом пушкінської «Полтави»), яку композитор написав 1873 року. Саме бо в ній є ряд музичних моментів, які чудово передають український народний колорит. Це лірико-задушевний хор дівчат із першої картини «Я завью, завью венюк мой душистый», в якому переконливо виступає стилістична єдність російських і українських обрядових пісень; сцена суперечки між Кочубеєм і Мазепою, де композитор використовує мелодію народної української пісні «Пливе човен, води повен», ліричний струмінь котрої, завдяки майстерності композитора, набирає глибоко насиченого, драматичного характеру, зберігаючи специфічні національно-стилістичні риси.

Широкого симфонічного розмаху набирає й кульмінація опери — «Народні сцени», побудовані на українській народній пісні «Гей же та журба мене засушила». Незважаючи на те, що основною подією опери є сімейна драма в домі Кочубея. Чайковський зумів надати її історичного характеру й громадського звучання.

В період 1872—1876 рр. Чайковський написав Другий і Третій квартали, у яких широко використав мотиви українських пісень. У деяких творах (опера «Черевички», IV симфонія та ін.) композитор збагнув не тільки окремі особливості українського пісенного складу, а й охопив усю широчінь народного музичного мистецтва; він розумів, що тільки живі, задушевні інтонації народних пісень становлять невичерпне джерело натхнення.

1874 року дирекція Російського музичного товариства в Петербурзі оголосила конкурс на кращу оперу за повістю М. Гоголя «Ніч перед Різдом». П. Чайковський твердо вирішив включитися в конкурс. Перед композитором відкрились бо необмежені можливості — використати в опері українські народні пісні й танці, які давно приваблювали його, відобразити побут українського народу та найбільш широко передати фантастику, особливо український гумор.

Петро Чайковський виїхав із Москви на Україну в с. Низи. Тут саме він вирішив написати оперу «Ніч перед Різдом». Опера писалась легко і з великим піднесенням. «Я більше люблю ходити пішки серед полів, — писав композитор, — багато пісень і музики чую: то десь у вишині заливається птах, та співають за роботою дівчата; і ніхто мені не заважає слухати й ловити звуки...»

За півтора місяця опера була закінчена. Вона відзначалась мелодійністю, багатством гармонійних відтінків, прекрасним інструментуванням. В основу цього талановитого твору лягли народні пісні та мелодії. В аріозо Вакули, у ліричний

пісні Оксани, в сумовитих піснях Солохи, у танці Запоріжців і у багатьох інших місцях виразно чується українська мелодія. Чудова арія Вакули «Сльшиш ли девица» побудована на українській побутовій пісні «Ой, не пугай, пугаченьку». В опері відбито український колорит, думки й почуття українського народу. Задумована лірика, веселі жанрові сцени, мелодійна співзвучність, широта симфонічного розмаху характеризують всі картини опери. Безумовно, тривале перебування композитора на Україні, його знайомство з побутом, народним мистецтвом, людьми України сприяли створенню цього чудового твору.

Влітку 1875 року вирішилася доля опери. В журі конкурсу входив композитор Римський-Корсаков, який був зачарований «Ніччю перед Різдвом» і писав Чайковському і «Опера Ваца, я не маю сумніву ні на хвилину, одержить премію...» І він не помилився. Композиторові були присуджені дві перші премії: опера дістала право вистави в Маріїнському театрі у Петербурзі. Хоч Чайковський цинив і любив цю оперу, все ж він продовжував працювати над нею, весь час вдосконалюючи її, в результаті чого опера вийшла в золотий музичний фонд.

Протягом 1876—1879 років Чайковський жив у с. Низах, найжджаючи в с. Кам'янку та Браїлів. Саме в Кам'янці він закінчив сонату, 12 п'єс для фортепіано, працював над збірником п'єс-мініатюр для дітей.

У грудні 1890 року після закінчення своїх неперевершених шедеврів — VI симфонії й опери «Пікова дама» П. Чайковський приїхав у Київ. Композитор відвідав Київську музичну школу, прослухав гру музикантів, привітав їх з успіхом. Музикальна молодь Києва з захопленням зустріла видатного композитора.

В цей же період відбулось знайомство Чайковського з класиком української музики М. Лисенком. Чайковський знав і цинив твори Лисенка, який, у свою чергу, високо цинив творчість великого російського композитора. В 1890 році в Києві, на одному із симфонічних концертів, відбулась їхня зустріч. Чайковський з великим задоволенням прийняв запрошення Лисенка побувати в нього вдома. Під час цих відвідин український композитор грав гостеві свою оперу «Тарас Бульба». Чайковський був строгий і серйозний критик, але він гаряче привітав Лисенка з твором, який, на його думку, повинен був ознаменувати нову віху в розвитку оперного мистецтва.

У творчому доробку Петра Чайковського є понад 30 композицій, нерозривно зв'язаних з Україною. У період реакції, в період посиленого переслідування царським урядом всього прогресивного, передового, коли царський міністр Валудєв заявив, що української мови «не було, немає і не може бути», композитор створив оперу «Ніч перед Різдвом», сповнену українськими народними мелодіями, написав романс на слова Т. Шевченка «Вечір» («Садок вишневий коло хати»), дует «У городі коло броду», другу симфонію, ще за його життя названу «українською», перший концерт для фортепіано з оркестром, у головній партії якого використав український матеріал, а у фіналі — мелодії української веснянки. Цим Петро Чайковський підкреслював, що український народ, його музика, пісні й танці займають належне місце у світовій музичній культурі, що музичні традиції українського народу невечерні.

Людмила Височанська

*Поетичності все більше
Стало в нашій краї,
Бо в нас більшість пише вірші,
А меншість читає.*

Маріан Залуцький

*Ідеш з міста у село —
Не дери лиш носа:
Достіть мудрих є в селі —
В місті дурнів достіть.*

Стефан Хмельницький

● ● ●
*З часом і пляма
Не є та сама.*

Тадеуш Фанґрат

● ● ●
*Щоб зрозуміти соловейка спів,
Не треба заглядати до словників.*

Віктор Деглер

З польської переклав Микола Петренко

ТВОРЕЦЬ ШКОЛИ ІНДОЛОГІВ

Фундатор і керівник наукової школи українських і російських індологів Олександр Баранников (1890—1952) усе своє творче життя присвятив дослідженням духовних скарбів індійського народу. Народився він у м. Золотоноші на Черкащині в родині теслі. Батькових заробітків не вистачало на утримання 9 дітей і тому Олександр ще з дитинства довелося працювати не лише вдома, а й у наймах.

Початкову освіту О. Баранников здобув у місцевій парафіяльній (1898—1901) та міській школі (1901—1907). 1907 року він екстерном склав екзамен в Золотоніській земській прогимназії, а 1910 року закінчив екстерном Черкаську класичну гімназію. Рання звичка до праці та блискучі здібності дозволили студентові за 4 роки пройти три відділи (східний, слов'яно-російський і германський) історико-філологічного факультету Київського університету (1910—1914). За дипломну працю «Іменне відмінювання у слов'янських, балтійських і германських мовах», що свідчила про чудову спеціальну підготовку й наукову ініціативу, він отримав золоту медаль і був залишений при університеті аспірантом.

1917 року Баранников склав магістерський екзамен і став працювати доцентом, а через два роки — професором, керівником відділу мовознавства Самарського університету. Від 1919 до 1936 року він — професор і завідувач кафедри індійських мов у Ленінградському інституті. На цій посаді вчений залишався до розформування навчального закладу. Разом із цим він був хоронителем Російського музею (1921—1928), а від 1922 року й до останніх днів — професором і згодом завідувачем кафедри індійської філології в Ленінградському університеті. Таку ж саму посаду Баранников обіймав і у Московському інституті сходознавства (1936—1939).

Велик педагогічна діяльність ученого органічно поєднувалася з невтомною науково-дослідною працею. Від 1926 року його дослідження регулярно друкувалися в академічних виданнях. 1935 року Президія Академії наук СРСР надала Баранникові вчений ступінь доктора лінгвістичних наук за праці з індології та цитанознавства. 1939 року за невтомну наукову діяльність, за основоположні праці в новій галузі радянського сходознавства — індіаністиці — його обрано дійсним членом Академії наук СРСР.

Від 1938 до 1940 року Баранников працював директором Інституту сходознавства Академії наук СРСР. Він був почесним членом наукових товариств Індії, Пакистану й Англії. Учений залишив по собі близько 250 наукових праць з питань індійської філології.

Із перших же кроків наукової діяльності Баранников виявив себе як видатний учений. Він був зачинателем справді наукового вивчення Індії за її межами. Уперше в СРСР вчений увів у кола вітчизняної індіаністики вивчення найважливіших новоіндійських мов гінді, урду, бенгалі та пенджабі. У своїй науковій діяльності Баранников вів постійну боротьбу за нові принципи та методи студій над мовами й літературами Індії. Незважаючи на великі перешкоди, які чинили йому представники старої консервативної школи, котрі вимагали, щоб індологія штучно обмежилася вивченням спадщини тільки класичної доби Індії, Баранников виховав багатьох індологів, що працюють над новими мовами й літературами Індії.

У статтях, опублікованих протягом 1927—1928 років, учений дав критичний аналіз чужоземних праць про Індію і показав неспроможність висновків буржуазних індологів, що базуються на матеріалах частково застарілих словників і граматики та ігнорують у своїх дослідженнях спостереження живої мови й вивчення зв'язних текстів.

В одній з найважливіших праць — «Складновербальні дієслова гіндустані та їх смислової еквіваленти в російській мові» (1927) — учений робить надзвичайно цінний, історично обґрунтований і політично важливий висновок, що урду й гінді це одна мова, яка виникла на основі одного діалекту — кгарі і має спільний граматичний лад, спільний основний словниковий фонд. Це положення спростовує твердження деяких буржуазних учених, які намагаються вивести урду або гінді одне з одного. У створеній Баранниковим граматиці «Гіндустані» (1934) дано

систематичний, ґрунтований на наукових засадах виклад не лише фонетики та морфології, а й синтаксису урду та гінді. Ця праця викликала схвальний відзив в Індії і була передрукована індійськими часописами.

Однією з найвидатніших праць академіка передвоєнних років є «Проблема прозаїчного гінду» (1939). У ній Баранников переконливо спростував розповсюджену серед індійців англійцями версію про їхню нібито вирішальну роль у створенні прозаїчної літературної мови гінді. Він утверджує вирішальну роль Лаллу джі Лала у створенні прози гінді мовою, яка знайшла загальне визнання і стала засобом літературного спілкування для багатомільйонних мас Індії.

Значні заслуги Баранникова і як історика мов Індії. У праці «Флексія й аналіз у новоіндійських мовах» (1949) він уперше розглядає морфологічний лад індійських мов в історичному розвитку від флективного до морфологічного.

У тісному зв'язку зі студіями над індійськими мовами та історією їхнього розвитку проявлялися й зацікавлення вченого історією старої, середньовічної та нової індійської літератури. Перу Баранникова належать «Короткий нарис літератури урду» (1930), «Короткий нарис історії літератури» (1933), «Короткий начерк новоіндійських літератур» (1933), низка статей у часописах і енциклопедіях. У всіх своїх працях на ці теми вчений стверджує самостійність народної літературної традиції новоіндійськими мовами. Ці дослідження відкинули широко розповсюджені до того погляд деяких буржуазних учених-індологів про незначність новоіндійських літератур. Вони ґрунтовно спростували й думку деяких радянських індологів, ніби індійські літератури — це тільки невдалі наслідування санскриту («бліді відблиски старовинної індійської краси») або жалюгідні спроби йти за Західною Європою.

Баранников виступив і як перекладач літературних пам'яток Індії. Цінним внеском до науки є його переклади й дослідження двох епічних пам'яток індійського середньовіччя — поем «Прем Сагар» Лаллу джі Лала (1937) і «Рамаяна» Тулсі Даса (1948). «Прем Сагар» — один із найзначніших і найпопулярніших творів мовою гінді. Монументальна поема «Рамаяна» — перлина індійського епосу, найбільш гідні творі індійського середньовічного письменства. В ньому відбито всі найважливіші засоби та прийоми індійського поетичного мистецтва, доведені до досконалості. «Рамаяну» написав Тулсі Дас для того, щоб сприяти об'єднанню народу, закабаленого чужоземцями, і тому ця поема стала найпопулярнішим і найулюбленішим твором шонайширших мас Індії.

Переклад «Рамаяну», виконаний Баранниковим, доповнено висококваліфікованими коментарями й просторими дослідженнями, яких годі знайти навіть в індійських виданнях цієї поеми. «Рамаяна» в російському перекладі засвідчила високий розвиток радянської індіаністики і викликала захопливі рецензії індійської періодики. Баранникові переклади українською мовою творів Прем Чанда «Савт» (1926), Азиз Уд Дин Ахмеда «Ганготрі» (1926) та інших сучасних індійських письменників були першими в європейському письменстві.

Велика заслуга Баранникова у розвитку циганознавства. Широке історичне значення індійських мов привело його до студій над циганами в СРСР, зокрема над їхньою мовою, яка має істотне значення для дослідження історії індійських мов, бо належить до індійської мовної системи і зберігає низку давніх явищ, утрачених літературною мовою вже в IV ст. до н.е. З-під його пера вийшли такі праці: «Про мову, побут і фольклор урду», «Українські цигани» (1931), «Цигане СССР» (1934), «Українські та південноросійські циганські діалекти» (1933), «Цыганско-русский словарь» (1938). Ці праці внесли до науки новий, незаний раніше матеріал. На Україні Баранников перший вивчав циганські мови й досліджував вплив української мови на них.

Велика роль Баранникова і як ініціатора складання серії індійсько-російських словників. Зокрема з його ініціативи розпочато підготовку до видання словників гінді й урду. Він — автор підручників індійських мов для університетів. Взагалі Баранников — поліглот, він володів майже 40 мовами.

В Індії свято шанують пам'ять Олекси Баранникова. 1957 року в делійському будинковій гінді урочисто встановлено портрет ученого. В м. Калпурі є школа

російської мови ім. О. Баранникова. «Наш великий друг», «Наш рідний батько» — так звать індійці найбільшого українського сходознавця, який кував золотий міст дружби між народами Радянського Союзу та Індії.

У Золотоноші одну з вулиць названо ім'ям академіка, а на будинкові, де він мешкав, прикріплено меморіальну дошку.

Михайло Повомарешко

КОЛЕКЦІЯ, В ЯКІЙ ЗІБРАНО ЧАС

Це можна розуміти буквально: в найдальшому, невеличкому залі Львівського музею етнографії й художнього промислу зібрано одну з найбагатших в Радянському Союзі колекцію годинників. Сто років тому Спілка промислових і торговельних працівників Львова придбала перші зразки — наочні посібники для створеної в той час школи ремесел. Відтоді до колекції різними шляхами, з різних країн, в тому числі із Швейцарії, Австрії, Франції, Англії, Чехословаччини, Польщі, Німеччини надійшли один пісковий, двадцять сонячних і триста дванадцять механічних годинникових механізмів, сконструйованих знаменитими й невідомими майстрами двісті, триста, чотириста років тому. Є серед цих унікальних реліквій і годинники вітчизняного виробництва.

Експозицію відкриває гідна подиуму гравюра-інструкція, що показує, як визначати час за допомогою власної тіні. Римський майстер, який виготовив 1590 року гравюру «горі-хом» (годинника-людина), крім професійного вміння обробляти метал, продемонстрував світові ґрунтовні знання з математики й астрономії.

Проте, сонячний годинник відомий людству ще від VII століття до нової ери. Інструкція-гравюра ілюструє вже давно відомий принцип визначення часу. Невеличкі прямокутні й овальні, плоскі й високі, золочені й бронзові різьблені коробочки значно більш ранніх конструкцій застигли під склом в залі музею. Ці критичні пристрої, де використовується рух по циферблату тіні нерухомої стрілки, як завжди, чутливо реагують на сонячне світло, що летиться крізь вікна.

Ну, а приємком чи в негоду? Як у такому випадку визначити час? Таке питання привело майстрів середньовіччя до необхідності створення механічного годинника.

До XVI сторіччя конструювалися лише великі баштові куранти на площах розвинутих середньовічних міст. Їх приводили в дію підвішені на валах важкі гирі. І лише пружина, вперше застосована в годинниковому механізмі в 1509 році, дозволила створити годинник маленьких розмірів.

Звичайно, до кишенькового він зменшився не відразу. З башт годинники перемістилися на стіни. Їх діаметр зменшився до половини метра. Потім вони зайняли своє місце на консолах (спеціальних підставах, прибитих до стін) і камінах. Потім на столах. В останньому випадку циферблати з вертикального перемістилися в горизонтальне положення. І лише після такої еволюції годинник перетворився на кишеньковий. Причому, оздоблення вказувало на їх призначення: розкішні годинники-прикраси вміщувалися в хрести, медальйони, тростинки; вигадливі годинники-сувеніри в різьблених, інкрустованих футлярах відтворювали від одної до десятка мелодій; простенькі, побутові коробочки призначалися для людей середнього достатку; дорожчі масивні «цибуляни» могли відбивати час у напівтемряві поштових карет.

Виготовлення годинникових механізмів завжди відчувало на собі вплив моди, як і багато інших видів мистецтва, і переймало характерні ознаки епох — ренесансу, бароко, рококо, класицизму. Старовинні консольні годинники львівської колекції XVI — початку XVII сторіччя, як правило, нагадують архітектурні споруди з колонами, оборонними баштами, банями-дзвіницями. Для них же характерна й знаменита «техніка Буль» — виконання корпусу з дерева, інкрустованого черепаховим панциром з позолоченими або мідними пластинами. Крім звичайного циферблату, на фронтоні корпусу розміщувалися ще два: календарних дат і знаків зодіаку.

Жан Карпо. Основна, центральна частина годинника «Патрія». Франція. XIX ст.

Стінний годинник. Франція. XVIII ст.

Пізніше, в XVIII та XIX сторіччях, яскрава фантазія майстрів активно використовує в декоруванні корпусів годинникових механізмів досягнення живопису й скульптури.

Цінним із цього погляду є скульптурний комплект, виготовлений французьким майстром Жаном Карпо. Масивна підставка з різко окресленими гранями завершується жіночою статуєю — символом батьківщини — Патрії. За нею — емблеми науки, мистецтва, техніки. Вона оберігає мирну працю. Канделябри — ще дві жіночі фігури — символізують мир і війну. Фігура миру топче символи війни: шолом і зброю, фігура війни — символи прогресу: книжку, палітру, пензель.

Однак у ті часи в оздобленні годинників найбільше використовувалися сюжети з грецької й римської міфології, зображення муз, богів, символічні образи тваринного світу.

Є в залі цікаві екземпляри годинників вітчизняних майстрів. Серед них бронзовий шестигранний механізм, який не зразу впадає в око, та однак завжди приваблює увагу відвідувачів. Його виготовлено у XVIII сторіччі в майстерні відомого львівського годинникаря Антона Камінського, представника третього покоління годинникових справ майстрів Камінських, які й у середньовічному Львові займалися цим же ремеслом.

Ще один експонат — багато декорована чотиригранна коробочка на примхливо закручених ніжках — настільний годинник з горизонтальним циферблатом — створений в XVII сторіччі на Львівщині в селі Підгірцях майстром Павлом Дюбростанським. Цей обдарований умілець, очевидно, є автором багатьох конструкцій, що не дійшли до нас. Принаймні, на музейному експонаті його рукою поставлений порядковий номер — 94.

Багато імен годинникових справ майстрів зберігає нестаріюча пам'ять львівського музею. Серед них — імена російського петербурзького годинникаря Шопіна, чеха Йозефа Графа, німця Ганса Трошеля, французького математика й конструктора Бісні.

...Багато років колекція зустрічала відвідувачів не природною тишею — найстарші й унікальні експонати не йшли. І не було людини, яка б узялася перече-

тити, відремонтувати механізми. Не жарт — розібрати конструкцію чотирьохсотрічної давності, яка об'єднує два циферблати для годинникової й хвилинної стрілки, два циферблати для визначення дат, фаз місяця й сонця та ще два механізми для відновлення мелодій на крихітних дзвониках. Багато хто брався розбирати годинник. Та не було гарантії на успіх.

Повернув життя годинникові простий слюсар, нині пенсіонер Олександр Костін. Він відремонтував і годинник-шкатулку, створений 120 років тому. Його музичний секрет полягав у виконанні восьми різних мелодій. Через руки майстра пройшли консольні, камінні й настільні стародавні шедеври. Багато років тому Костін прийшов до цього залу звичайним відвідувачем. Тоді й вирішив залишитися при колекції як її «технічний опікун».

Відтоді майстер шукає в кожному механізмі його самотню душу, і коли знаходить — береться лікувати, як, приміром, годинник-картину.

...Похмурий гірський пейзаж. Руїни замку, де збереглася лише одна башта. На ній куранти. Одинока жінка завмерла на березі струмка. Усе похмуре й мертве. Але варто торкнутися секретну пружинку — і все оживає. Падає вниз водоспад, весело в'ється струмок, у башті засвічується провідний вогник і легка пасторальна мелодія робить людську фігурку вже не такою самотньою...

Зал, відведений для колекції, сьогодні вже не може вмістити усіх 334 експонатів, зібраних музеєм. Тому експозиція часто змінюється. І щоразу її охоче оглядають і гості, і жителі Львова. Адже колекція дає яскраве уявлення про творчі народні таланти майстрів, що втілювали в своїх механізмах одне з найбільших відкриттів людства — вимірювання часу.

Людмила Кримчук

АНТИЧНІСТЬ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ ОДЯЗІ

Роки після Великої Вітчизняної війни ознаменувались на Радянській Україні поживанням перекладацької діяльності на ниві освоєння перлин красного письменства стародавньої Греції й Риму. На фундаменті, закладеному І. Франком, О. Навроцьким, П. Ніщинським, М. Зеровим, В. Свідзинським, Г. Кочуром, А. Білецьким та іншими, з'явилась ціла низка талановитих перекладів з класичних мов. Новий етап в історії передавання творів античної художньої літератури за собою української мови відкриває «Прометей закутий» Есхіла, перекладений Борисом Теном. Тридцять років, які минули з того часу, принесли читацькій громаді Радянської України чимало шедеврів давньогрецької й римської літератури в українському звучанні. Першу скрипку тут грає відомий поет-перекладач Борис Тен (псевдонім Миколи Хомичевського з Житомира), автор численних перекладів з іноземних мов і мов народів СРСР, а головне — з давньогрецької. Саме в перекладах з останньої його ім'я стало синонімом видатного митця-перекладача пам'яток античної літератури. Борисові Тену як перекладачеві властивий потяг до перекладання монументальних творів, масштабних не тільки своїм розміром, а й, і то головне, глибоким ідейним зарядом і високими естетичними якостями, значущих своїм гуманістичним, демократичним змістом. Завдяки його подвигницькій роботі українська культура збагатилась цінними перекладами давньогрецького епосу, трагедії й комедії. «Прометей закутий» зразу висунув Бориса Тена в перші ряди митців перекладацького цеху. Крім «Прометея закутого», в його доробку є ще інші давньогрецькі трагедії, пересажені на ґрунт української мови, а саме: Софокла «Цар Едіп» («Іноземна філологія», 1968, № 17) і «Антигона» та Евріпідова «Медея» (дві останні йшли на сцену Радянської України, але ще не появились друком). Чимало сил віддав невтомний майстер освоєнню комедій Аристофана «Хмари», «Лісістрата» й «Жаби» до 2400-річчя з дня народження великого грецького комедіографа, батька комедії. Вийшли вони 1956 р. у видавництві «Дніпро».

Але за найбільше творче досягнення поетичної музики Бориса Тена слід уважати перекладення Гомерових поем «Іліади» й «Одіссеї». Спочатку з'явилась в укра-

Івському одязі «Одісея» (К., «Дніпро», 1963). Була це подія великої мистецької ваги, бо до цього часу не було в нас повного й, разом з тим, високохудожнього перекладу цієї епопеї, який якнайточніше відбивав би неповторний колорит і дух оригіналу і водночас зберігав би його стильові й версифікаційні особливості. «Одісея» під пером Бориса звучала барвисто й соковито і швидко стала раритетом. Другого видання з новою передмовою дідалась вона в 1963 р.

Перенісши на український ґрунт «Одісею», Борис Тен зразу взявся за ще важче й складніше завдання: він мобілізував усі свої сили на освоєння нашою мовою другої поеми давньогрецького рапсода — героїчної «Ліади». Після довгих років напруженої праці весною 1978 р. побачив світ цей довгожданий переклад. Якщо І. Франко в листі до О. Пчілки від 4 січня 1886 р. слухно вказував на напшу безпорадність в освоєнні поезії Гомера, то тепер він міг би з певністю сказати, що завдяки появі «Одісеї» та «Ліади» в перекладі Бориса Тена ми вже навіть можемо пишатися своїми перекладами Гомерового епосу. Видання «Ліади» в нашому вбранні було, безумовно, найпримітнішим фактом української перекладацької творчості 1978 р. Значення його полягає в тому, що це повний переклад давньогрецької епопеї, який відповідає усім вимогам перекладацького мистецтва — точної передачі змісту оригіналу, збереження культурних реалій, ретельного відтворення віршової будови й мовностилістичних особливостей (складних епітетів, метафор, порівнянь, звуконаслідувальних засобів тощо).

Єдиним перекладом житомирянина з давньогрецької прози є Арістотелева «Поетика» (К., 1967, «Мистецтво»).

Взагалі всі переклади Бориса Тена відзначаються максимальною філологічною точністю, адекватністю образів, добірною, гранованою, лексично багатою мовою, майстерним відтворенням ритмомелодики, зокрема гекзаметрів Гомера, монодійних партій і хорових частин трагедій і комедій.

Переклади цього майстра художнього перекладу стали знаменними віхами в літературному процесі Радянської України. «Борис Тен — один з найбільших майстрів, класиків українського перекладу» — так влучно й стисло охарактеризував його значення В. Коротич у статті «Роки і досягнення», надрукованої в «Літературній Україні» від 12 грудня 1967 р. з нагоди 70-річчя письменника.

Хоч Борисові Тену вже перевалило за вісімдесят (народжений 9 грудня 1897 р.), він сповнений творчої наснаги, горить бажанням поповнити нашу перекладацьку скарбницю новими здобутками (у плані — трагедії Евріпіда).

А тепер про ужиток інших перекладачів з класичних мов. Зазначимо зразу, що центром перекладацької активності став Львів і велика більшість тих, про кого дали буде мова, це вихованці Львівського університету старшого й молодшого віку.

Вагомий вклад у збагачення української культури новими цінними перекладами з античних мов вносить львів'янин А. Содомора (народжений 1937 р.), який дебютував у ролі перекладача, будучи ще студентом відділу класичної філології Львівського університету. Засвоєна ним новозайдена повна комедія Менандра «Відлюдник» вийшла 1962 р. (В-во Львів. ун-ту) як перший переклад цього твору в Радянському Союзі. Відтоді перекладацька творчість А. Содомори виявляє постійне зростання: вона глибшає, ширшає, вдосконалюється. Багатобарвною є його палітра: він плідно працює в поезії та прозі, що, як відомо, дано далеко не кожному перекладачеві, перекладає з давньогрецької й латинської мов, освоєно твори різних літературних видів і жанрів. Перекладена ним комедія Арістофана «Мир» («Всесвіт», 1977, № 5) — творчий здобуток української перекладацької майстерності. Цей твір і «Ахарянин» в Содомориному перекладі увійшли в збірку комедій видатного грецького поета, що повинна вийти у видавництвах «Дніпро».

Вільно й невимушено почуває себе перекладач у світі античної лірики, елегій й епіграм. Він переклав вінок ліричних віршів грецьких поетів Алкея, Сапфо, Тиртея, Архілоха, Гіпонакта, Мімнерма, Солона, Теогніда, Ксенофона, а з римської поезії — лірику Катулла й Горація. А. Содомора дав гарну добірку грецьких епіграм, наблизив до читача елегії Тібулла, Проперція й Овідія, епіграми Сенеки. Особливо близька серцю львів'янина медитативна лірика поета-віртуоза Горація. Як перекладач цього поета А. Содомора адекватно й тонко передає укра-

інським словом світ думок, почуттів і образів, задумливо — філософський пласт, найтонші нюанси слова, багатство й розмаїття ритміки і строфіки поезії римлянина.

Переклади львів'янина часто з'являлися на сторінках журналів «Всесвіт» і «Жовтень», а також у наукових збірниках («Питання класичної філології» (виходив з 1959 до 1965 р.) та «Іноземна філологія» (виходить з 1966 р.), присвячених дослідженню сучасних іноземних мов класичної філології).

Содомора здійснив перший повний переклад українською мовою творів Горация. Цей результат багаторічної натхненної праці здано до друку у видавництво «Дніпро». Із римської прози львів'янин подарував громадськості України вибрані «Листи до Луцілія» Л. Аннея Сенеки («Всесвіт», 1976, № 8).

Не обмежуючись хронологічними рамками античності, А. Содомора перекладає на українську мову латинські твори середніх віків і доби Відродження. Це «Салернський кодекс здоров'я» Арнольда з Вілланови («Всесвіт», 1975, № 1), пісні вагантів (частково надруковані, решта чекає появи на світ), «Подорож у східні краї» Вільгельма де Рубрука («Всесвіт», 1975, № 9 і 10), вибрані поезії Павла Русина з Кросна («Жовтень», 1976, № 12).

Вимогливий до себе А. Содомора наполегливо вивчає першоджерела, словники, нещипно поповнює свої лексичні запаси, не перестаючи з захопленням милуватись черговою знахідкою — кращим варіантом передачі своєрідності змісту й специфіки стилістичного оздоблення авторського задуму, любовно шліфує й вдосконалює свої переклади. Слід сподіватися, що талановитий перекладач порадує широкі кола читачів не одним твором світової класики в українському одязі.

Як не згадати добрим словом заслуг у галузі художнього й наукового перекладу відомого грециста Ю. Мушака (1904—1973), який зробив доступними для українців байки легендарного Езопа (К., «Дніпро», 1961), фрагменти «Про природу» філософа Геракліта («Питання класичної філології», 1963, № 3) та у співавторстві з Й. Кобовим «Поетику» Аристотеля («Питання класичної філології», 1965, № 4).

У 1972 р. залунало повнозвучно українською мовою могутнє слово світоча римської поезії П. Вергілія Марона у виданні його героїчної епопеї «Енеїда» (в-во «Дніпро»). А працював над її перекладом невтомно протягом усього життя львівський філолог-класик М. Білик (1889—1970). Ця епопея, з перелицювання якої І. Котляревським почалася нова доба української літератури, зазвучала цим разом не в трагедійному тоні, а врочисто, серйозному і твердо ввійшла у золотий фонд нашої перекладної художньої літератури.

М. Білик шанобливо зберігає героїчно-піднесену тональність твору, систему зображальних засобів, версифікаційну будову. Додаймо мимохідь, що авторів перекладу «Енеїди» належить заслуга донесення до українського читача «Роксоланії», латинської поеми польського письменника XVI ст. С. Кльоновича, твору важливого для пізнання культури, фольклору й побуту українського населення Галичини («Питання класичної філології», 1961, № 2).

Важливу роль у пропаганді художньої спадщини античного суспільства серед широких верств населення Радянської України, зокрема серед студентської молоді, відіграла й відіграє хрестоматія «Антична література» за редакцією акад. О. Білецького, яка містить кращі зразки давньогрецького й римського письменства в українському перекладі. Порівняно з першим виданням з 1938 р., в якому твори античних авторів були представлені в перекладах І. Франка, П. Ніщинського, І. Стешенка, В. Державина, Ф. Самоненка, В. Зданевича, В. Свідзинського, Г. Кочура й А. Білецького, нова хрестоматія (К., «Радянська школа», 1968) збагатилась (попередні матеріали сюди включено майже повністю) новими перекладами. Це Бориса Тена окремі пісні «Іліади» й «Одіссея» Гомера, Ю. Мушака уривки з діалогів Платона «Держава» та «Іон», «Поетики» Аристотеля, комедії Теренція «Форміон», біографії Плутарха «Солон» і «Лікурґ»; Й. Кобова Друга промова Демосфена проти Філіппа, промова Цицерона «На захист поета Архіва»; В. Маслюка миміамб Геронда «Учитель»; А. Сморчича уривок з «Аргонавтики» Аполлонія Родовського, епіграми Леоніда Тарентського; А. Содомори епінікій Вахлідіа, вірші Архілоха, Алкея й Сафо, «Відлюдник» Менандра.

Нове видання хрестоматії з пієтетом підготували до друку професор Київського університету А. Білецький (він же автор багатьох перекладів, у тому числі двох нових — «Про походження скіфів» Геродота і «Промови Перікла» Фукидіда), письменники Борис Тен і Г. Кочур та філолог Н. Сахарний.

Незважаючи на значні успіхи, перекладацька продукція із стародавніх мов не може задовольнити всезростаючого попиту читача УРСР. Про зацікавлення античними літературними творами промовисто свідчить те, що тиражі перекладів розквалітують буквально протягом кількох тижнів, якщо не днів. Сподіваємось одержати найближчим часом повне видання поезії Горация в перекладі А. Содомори, збірку комедій Аристофана, до якої ввійшли б твори, перекладені Борисом Теном, В. Свідзинським, А. Содоморою і П. Стрильцевим, роман Харітона «Кохання Каллірої і Херея», освоєний Ю. Цимбалюком.

А далі хотілося б побачити видання українською мовою «Історії» Геродота, яка містить найдавніші відомості про територію сьогodнішньої України, промови Демосфена, філософські діалоги Платона, комедії Плавта, поему Лукреція «Про природу речей», «Метаморфози» Овідія, роман Апулея «Метаморфози або золотий осел», збірку «Антична новела» та інші. Все це, віримо, поступово стане доступним широкому масам українських читачів.

У статті «Дещо про штуку перекладання» І. Франко писав: — «Переклади чужоземних творів, чи то літературних, чи наукових, для кожного народу являються важним культурним чинником, даючи можливість широким народним масам знайомитись з творами і працями людського духу». Отаку благородну місію ознайомлення українського народу з літературною спадщиною стародавніх греків і римлян з честю виконує невелика когорта перекладачів з класичних мов.

Й. Кобів

МОВА ПРО МОВУ

«Українська мова, — як слушно відзначає відомий київський мовознавець, кандидат філологічних наук Андрій Бурячок, — не любить ні важкого для вимови нагромадження приголосних..., ні збігу кількох голосних, що спричиняють так званій роззів... Для полегшення вимови вона має низку засобів, і через те слова поєднуються плавно, мова звучить повногласно й музичально. Це навіть дало підставу декому ставити українську мову за милозвучністю на друге місце після італійської серед європейських мов» (див. № 11 «Соціалістичної культури» за листопад 1971 р., стор. 35).

Одним із засобів надавання українській мові милозвучності є чергування і-й та у-в. У другому виданні «Довідника з українського правопису» (К., вид. «Радянська школа», 1973, стор. 17—19) подано дещо уточнені й конкретизовані правила цього чергування, згідно з якими:

§ 1.1. *В та й уживаються між голосними**, напр.: Христя стояла в одній сорочці. Ольга й Андрій співають. У нього в очах блиснула радість. Охрім мився рано й увечері. Іззаду в череті плюснув сом. З гороцү й улововиня долітав сміх дітвори. Він живе в Умані. Оце й уся врода. Вони прочитали в оголошенні. Тканини й одяг — ходові речі. Кіт націлив пазурі в Ониськову руку. Ліди й Олені подобаються русяві хлопці. Остатко вдався в Аскольда. Маруся й Олексій поступили в університет. Я маюю в ательє. У крамниці не було перцю й оцту. Галина працює в аптеці. Сестра мисє й обтирає склянки. Гавайї в основному заселяють японці, метяси, американці, європейці та філіппінці. На подвір'ї й обабіч дороги росте трава.

2. *В ще вживається:*

а) після голосних перед приголосними, за винятком *в* і *ф* та сполучень літер *льв*, *хв* і под., напр.: Катря гостювала в Югославії. Дитя спало в колісці. Знадвору в сіни вступила Оксана. Мирослав гребе в долині. Ми були в Євмена. Находять патрулі в касках. Максимко кохається в японському містечтві. Я обідаю в їдальні.

Віктор Шевцює в місті. У Ханолі вшановано пам'ять Хо Ши Міна. Ольга вчителює в Ялті.

б) перед голосними:

— після приголосних, напр.: Іван Голуб в Адамполі не вперше. У нас козак в очереті. Слова Гаврила розплилися в усмішку. Зустріч в електростанції. Атеїсти не вірять в існування бога.

— на початку речення, після коми, крапки з комою, двокрапки, тире, дужки й трьох крапок (у вимові — після паузи), напр.: В Америці живуть також українці. У неділю, в усаке свято їм краще було. З поля вітерець віє, посвистуючи; в осоках покакують дикі качки. Ірина глянула на нього: в очах його світилась надія. Ніна вчаться на Україні — в Одесі. Християни (і не тільки християни) в останню годину каються у своїх гріхах. Це діялось... в Опішні.

3. Ї ще вживається після голосних перед приголосними, за винятком й, а також літер я, ю, є, і, напр.: Віра сиділа й думала. Оверко й Микола — побратими. За нашу й вашу свободу. «Наше слово» мені близьке й дороге. Варто купувати й читати пікаві книжки. На суші й на морі. Патріоти борються за щастя й волю народу. Я їх годую й навчаю. Він на заводі днює й ночує. На довір'ї й вибачливості можна збудувати сімейне щастя. Оріся йде вулицею. Дуже ймовірно, що невдовзі почнеться гостра зима.

§ 2.1. У та і вживаються між приголосними, напр.: Десь у хлібах кричав перепел. Петро стояв і слухав. Федір бідував у Франції. Сидір минув чагарник і вийшов у поле. Сергій відпочивав у Ялті. Ярослав і Яків вивчають рідну мову. Осип заходив до них у журту. Ігор і Юстина стали членами УСКТ. Макар ніколи не бував у Єревані. Адам і Єва спочатку жили в раю. Я сьогодні снідав у ідальні. Василь сидів і в сало. Наш учитель не любить ледарів. Богдан іде дорогою. Торк на Україні зібрано великий урожай. Зал уперше слухає прекрасну симфонію у виконанні самодіяльного оркестру.

2. У ще вживається:

а) незалежно від закінчення попереднього слова (тобто й після голосних) перед літерами в і ф, а також сполученням літер льв, хв і под., напр.: Не спитавши броду, не сунься у воду. Микола перебував у Варшаві. Велике значення у формуванні характеру має самовиховання. Деякі ускартивські літератори гостювали у львівських письменників. Одягнена у хвою, шумить дрімуча тайга. Костюк часто буває у Свиднику. Він переможе у двобій.

б) здебільшого перед усіма іншими приголосними на початку речення, після коми, крапки з комою, двокрапки, тире, дужки й трьох крапок (у вимові — після паузи), напр.: У процесі навчання учні засвоїли матеріал на відмінно. Учора ольштинські ускартивці обрали Вальчука головою гуртка. У Югославії живе понад сорок тисяч українців. УСКТ має й свої світлиці, у яких молодь веде перед у культроботі. Настя, вибігши з кухні, угамувала малого. На небі, моргаючи, блимали зорі; у селі гавкали собаки. Приїжджайте до нас відпочивати: у нас уже весна. Діти зросли — у народ пішли. Варто (а навіть треба) узимку організувати курси навчання рідної мови для дорослих. Кожного року влітку (а іноді й зимою) у їхній хатинці над річкою мешкали відпочивальники. Це було... у Каневі. Це трапилось... у Єревані.

3. І ще вживається:

а) на початку речення, після коми, крапки з комою, двокрапки, тире, дужки й трьох крапок (у вимові — після паузи), напр.: І один у полі воїн. Ідуть дівчата в поле жати. Лев і стрибав, і по траві качався. Микола з товаришами заховався в чагарнику; і саме тоді, як надійшов ледар Гуньо, вони вискочили з-за куців і дали йому прочухана. Папери були скрізь: і на столі, і на підлозі. Вони встали й пішли — обоє чомусь засмучені — і до самої домівки вже мовчали. Ми переважно кожної неділі (а то й у вільні суботи) ідемо в гості до батьків. Він... і вона також не з нашого роду.

б) незалежно від закінчення попереднього слова (тобто й після голосних):

— перед літерами й, я, ю, є, і, напр.: Біда гнула і його самого. Петро і Юхим пішли у відставку за станом здоров'я. Миколу і Якова держава нагородила ме-

далями. УСКТ гуртує і єднає українців у Народній Польщі. Христини і Якими ще не було на роботі. В Одесі і Ялті є загальносоюзні курорти. Далі — світлиця ^{і дачня}. Куди, для чого, хто і як?

— у заголовках, напр.: Наука і культура. Троянди і виноград. Слово і термін. Шевченко і наш час. Поезія і революція.

— при зіставленні протилежних понять, напр.: Життя і смерть. Війна і мир. Перемога і поразка. Літо і зима. Чорне і біле. Добро і зло.

— перед двома й більше важкими для вимови приголосними, напр.: Хоч як би там не розцвілась рожа — зів'яне і зсохне, як робак підточить. Завдання полягає в тому, щоб систематично поширювати і впроваджувати досвід передовиків.

Крім того, як слушно радить мовознавець А. Бурячок, у таких випадках не слід забувати й про сполучник та, за допомогою якого можна уникнути набрадливого повторення і (й) та врізноманітнити стиль викладу матеріалу, напр.: Величезна більшість колишніх колоніальних і напівколоніальних народів стала на шлях незалежності та прогресу.

§ 3. У чергуванні початкових у-в є низка відхилень, спричинених Іхньою семантичною диференціацією, закріпленням у або в за таким чи іншим словом у мові. Так, не передаються чергування в словах, що вживаються тільки з в або у: **вдача, вклад, виправа, вступ** (і удача, уклад, управа, уступ — з іншими значеннями), **влада, вплив, вхід, вдячний, власний, вручати, враження; увага, ударник, учасник, узбережжя, умова, установа, уява, ухвала, указ, урок тощо**, а також у похідних: **вступник, владар, власність, ударницький, умовний** та ін. Не підлягають чергуванню початкові в-у й у власних іменах та в словах чужомовного походження, напр.: **Вронський, Врубель, Владивосток, Угорщина, Уельс, Уол-Стріт, увертюра, устриці, утопія** тощо.

§ 4. Початкове ненаголошене і чергується з й тільки в словах: **іти — йти, імовірний — ймовірний, імення — ймення, Іона — Йона, Іов — Йов** та похідних.

§ 5. В українській мові, як слушно нагадує, між іншим, відомий київський мовознавець Михайло Жовтобрюх, поряд із прийменниками у-в у тому ж значенні зрідка вживаються **уві, вві**, що сприяє рівноваженню в мові голосних та приголосних, напр.: **Засяла зірка уві млі. Це все йому вві сні приснилось.**

Чинні правила чергування і-й та у-в — це, на думку більшості наших мовознавців, дуже важливий закон, який надає українській мові чарівності й м'якості, але, на жаль, сучасна писемна практика часто-густо порушує ці правила, чим завдає великої шкоди звуковій системі нашої мови. І здебільшого справді це так. Проте, на мою думку:

1. Правила чергування і-й та у-в іноді вмотивовано порушують поети у віршованій мові, якій завжди властивий певний ритм, напр.: **В своїй хаті своя й правда, і сила, і воля. Народ мій е! В його гарячих жилах Козацька кров пульсує і гуде! Встане правда! Встане воля!**

2. Українська мова не любить не тільки збігу приголосних чи голосних, а й багаторазового повторення в реченні, між іншим, у та в, і тому дехто цілком слушно намагається уникати цього, напр.: **В сучасному йому літературному житті С. Пилипенко брав активну участь.**

3. Деякі з чинних правил чергування і-й та у-в являють собою необгрунтовані як слід і, ніде правди діти, зовсім зайві винятки, які без шкоди для милозвучності мовного потоку нерідко порушує сучасна писемна практика. Торкається це в основному:

а) правил щодо не чергування і-й:

— у заголовках, коли дехто свідомо (адже це правило не має нічого спільного з милозвучністю української мови) або забувши це правило, тим більше, що іншого тексту воно не стосується, пише й замість законного і, напр.: Шевченко й слов'янські народи. Вірші й поеми. Повісті й оповідання.

При зіставленні понять, коли дехто свідомо (адже порушення цього правила не впливає негативно на милозвучність нашої мови) або несвідомо (пишучи, переважно не усвідомлюємо собі, що маємо справу з зіставленням понять, ба, іноді

навіть важко встановити, чи воно в тексті виступає) уживає й замість і, напр.: Війна й мир. Теорія й практика. Батьки й сини. Життя й смерть.

— перед словами, що починаються на й, я, ю, є, і, коли дехто іноді саме задля милозвучності фрази замість законного і пише й, напр.: Та ще й як! Та й П (Його, Юрка, Єву) люблю.

б) правила щодо вживання на початку речення, після коми, крапки з комою, двокрапки, тире, дужки й трьох крапок (у вимові — після паузи), а також після приголосних перед літерами я, ю, є, і прийменника у, коли дехто свідомо замість нього вживає в. Та й не дивно: адже цілком легко вимовляються й гарно звучать речення, у яких замість законного у вжито в, напр.: В Японії страйкують робітники. В Югославії відтепер весна. В Єгипті перебувала польська делегація. В Італії панує гамір. Позаторік в Ялті відпочивали уескати́вці: Оси́п в єдиноборстві веде перед. Тепер в їхньому житті квітне злагода. Клименко сьогодні купив пальто, в якому бракує гудзиків.

4. Багаторічна мовна практика нашого народу засвідчила доцільність уживання і замість й між голосними та після голосного перед приголосним, коли і поєднує довші речення або члени речення, напр.: Вони дуже довго сперечалися і усе ж не дійшли до згоди. Річка понесла вниз жовті води і невдовзі затопила врожайні поля. (Але: Вони сперечалися й не дійшли до згоди. Річка понесла води й затопила поля).

Обговорені мною правописні порушення, гадаю, доводять, що настигла пора вдосконалити правила чергування у-в та і-й, які до того ж слід так (повністю і ясно) викласти, щоб можна було їх легко засвоювати тим, що вивчають і вивчають нашу слов'яну мову. Та доки чинні правила чергування у-в та і-й, викладені в першій частині статті, не будуть уточнені й удосконалені, треба нам їх здебільшого додержуватись, бо свавілля викликає хаос і, звичайно, не сприяє піднесенню культури українського слова. Це стосується й поезії, які не повинні забувати, що «у віршах — як свого часу цілком слушно писав Володимир Самійленко — какофонії подвійно не бажані» і «чим у поета в меншій числі будуть ті „licentiae poeticae” фонетичні, тим краще він доведе, що він орудує віршем, а не вірш ним орудує».

Максим Запорожець

*) Українська літературна мова має шість основних голосних звуків (фонем) а, о, у, є, я, і, які на письмі передаємо за допомогою літер а, о, у, є, я, і. Голосні а, у, є передаються також літерами я, ю, є після м'яких приголосних, напр.: воля (*вола*), люблю (*люб'я*), синє (*син'є*). Після голосних і апострофа та на початку слова кожна з цих літер позначає сполучення двох звуків — приголосного й із голосним а, у, є, напр.: моя (*мо'я*), яблуко (*ябл'уко*), б'ю (*б'ю*), юшка (*юш'ка*), моє (*мо'є*), єреґак (*єреґ'ак*). Літера І завжди передає сполучення приголосного й із голосним і, напр.: Іжак (*їж'ак*), з'їзд (*зі'їзд*), мої (*мо'ї*).

Беручи це до уваги, пишемо: воля й рівноправність (бо во'ля й рівноправність), люблю й шаную (бо л'убл'ю й шан'ую), синє й зелене (бо син'є й зеле'не), моя й ваша (бо мо'я й ваш'а), відпочивав у Ялті (бо відпочив'ав у Ял'ті), книжка, у якій (бо книж'ка, у як'ій), У Югославії тепер весна (бо У Югославі'ї тепер весн'а).

МАТЕРІАЛИ ДО БІБЛЮГРАФІЇ

Переклади українських творів на польську мову

Antologia poezji radzieckiej. Wiersze stu narodów, t. 1—2. Wyboru dokonał i wstępem opatrzył Józef Waczkow, Warszawa 1979, PIW.

SOBKÓ W., *Stadion. Z українського tłumaczył S. E. Bury*. Lublin 1978, WŁ.

WERWES H., *Jaroslav Iwaszkiewicz, Szkic historyczno-literacki*, przetłumaczyła Tatiana Hołyńska, Warszawa 1979, „Czytelnik”.

Історичні, літературно-критичні, спогади та інші публікації з українською тематикою

Adnotowany rocznik bibliograficzny za rok 1974, Warszawa 1978, B.N.

- Atlas gwar bojkowskich*, opracował głównie na podstawie zapisów S. Grabca zespół Instytutu Słowianoznawstwa PAN pod kierunkiem J. Riegera, Wrocław 1979, „Ossolineum”.
- Bibliografia historii polskiej za rok 1976*, Wrocław 1979, „Ossolineum”.
- BRYKOWSKI R., *Z problematyki badań nad drewnianą architekturą cerkiewną w Karpatach*, „Rocznik Muzeum Etnograficznego w Krakowie” 1974, V.
- CABAN I., *Zapis trzech dziesięcioleci PZPR w województwach białsko-podlaskim, chełmskim, lubelskim i zamojskim w latach 1948—1978*, Lublin 1978, WL.
- CZACHOWSKA J., *Sygnaly 1934—1939*. Wrocław 1952, „Ossolineum”.
- Dzieje Polski*, wyd. II, Warszawa 1978, PWN.
- GALSTER B., *Twórczość Rylejewa na tle prądów epoki*, Wrocław 1962, „Ossolineum”.
- GRABOWSKI J., *Ludowe malarstwo na szkle*, Warszawa 1968, Arkady.
- GRABOWSKI J., *Sztuka ludowa w Europie*, Warszawa 1978, Arkady.
- KOLBERG O., *Ruś Czerwona, część II, zeszyt 1*, Warszawa 1978, LSW.
- KONIECZNY Z., MOTYLEWICZ J., *Materiały do bibliografii dziejów Przemysła (1944—1974)*, Przemysł 1979, PTN.
- KOSYL Cz., *Nazwy miejscowe dawnego województwa Lubelskiego*, Wrocław 1978, „Ossolineum”.
- KOSTENICZ K., *Ostatnie lata Mickiewicza — styczeń 1850 — 26 listopad 1855*, Warszawa 1978, PIW.
- MAŁYSZCZYCKI Z., *Partyzanci z Polesia*, Warszawa 1974, KiW.
- MAŃKOWSKI Z., *Między Wisłą a Bugiem 1939—1944*, Lublin 1978, WL.
- MARCINIAK Z., *Zygmunt Sierakowski*, Warszawa 1956, MON.
- Materiały do bibliografii języków słowiańskich*, z. V, Warszawa 1978, UW.
- PODHORODECKI L., *Sicz Zaporoska*, wyd. III poprawione i uzupełnione, Warszawa 1978, KiW.
- PODHORODECKI L., *Stanisław Koniecpolski*, Warszawa 1979, MON.
- POKLEWSKA K., *Galicja romantyczna (1818—1940)*, Warszawa 1976, IBL.
- RADZISZEWSKA J., *Maciej Strykowski — historyk — poeta z epoki Odrodzenia*, Katowice 1978, „Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego”, nr 208.
- RIEGER J., MIERZEJEWSKA D., PLUSKOTA T., *Z leksyki i słowotwórstwa pogranicza łemkowsko-bojkowskiego. Język i literatury wschodniosłowiańskie*, „Materiały Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej”, Łódź 1976.
- Rocznik Muzeum Etnograficznego w Krakowie 1966—1976*.
- Rocznik Sławistyczny*, t. XXXIX, cz. 2, Wrocław 1979, „Ossolineum”.
- SENF T., *Jeńcy wojenni i robotnicy przymusowi zatrudnieni w rolnictwie śląskim 1939—1945*, Opole 1978.
- SERCZYK S., *Historia Ukrainy*, Wrocław w druku, „Ossolineum”.
- SERCZYK W., *Piotr I Wielki*, Wrocław, 1977, „Ossolineum”.
- ROSTWOROWSKI E., *Historia powszechna — wiek XVII*, Warszawa 1977, PWN.
- Sztuka narodów ZSRR. Malarstwo, rzeźba, grafika*, z rosyjskiego tłumaczył J. Zaleski, Warszawa 1977, Arkady.
- Tradycja i przemiana. Studia nad dziejami i współczesną kulturą ludową*. Poznań 1978, Wyd. Poz.
- WAPIŃSKI R., *Władysław Sikorski*, Warszawa 1978, WP.
- WOLNICZ-PAWŁOWSKA E., *Osiemnastowieczne imiennictwo ukraińskie w dawnym województwie ruskim*, Wrocław 1978, „Ossolineum”.
- WÓJCIK-GÓRALSKA D., *W służbie czterech monarchów. Opowieść o Janie Zamojskim*, Warszawa 1978, LSW.
- Z dziejów stosunków polsko-radzieckich i rozwoju państw socjalistycznych*, t. 18, Warszawa 1978, KiW.
- Z dziejów państwa radzieckiego*, redaktor W. Serczyk. Kraków 1972.
- Z polskich studiów slawistycznych*, Warszawa 1978, PWN.

Зібрав А.С

Л
І
Т
Е
Р
А
Т
У
Р
А

Ян Кохановський

ПІСНЯ

Не покидай надії,
Хоч лихо знов шаліє,
Бо сонце на хвилину лиш заходить,
Щоб гожий день зійшов новим сонцесходом.

Поглянь тепер на ліс, довкола,
Що під сизим небом мерзне голій.
Дерева вроду всю вже розгубили,
А поле вкрилось снігом білим.

Весна вже незабаром тут настане:
Сніг у мить одну розтане,
І землю, коли її сонце зогріє,
Веселкові барви вкриють.

І. Остафійчук. Фоторепродукція В. Ольхом'яка

Нічого довговічного нема на світі:
І радість, і журба в один потік розлиті.
Вітер хмари прожене за береги далекі,
Сонце шлях відкриє журавлям й лелекам.

Пишатися людина стане:
Від щастя г'яна.
Та коли її щастя зрадить,
Вона знов друзів пригадає, прийде по пораду.

Щастя, мов ріка мінлива.
Треба ж мати серце незрадливе.
Доля широ насміхається над нами:
То радість дасть, то — забере лукавими руками.

Не все ж на віки вже пропало:
Буває, вернеться все те, чого колись не стало.
Бог усе перемінити може за одну хвилину,
Коли людина вірить — не загине.

З польської переклав Іван Златокудр

Ян Кохановський

ПІСНЯ XIX

Ну, хто погербує, бач, благами земними
І стане з нами про тривкішу славу дбати,
Тягтись у вись, бо тіло тлінне єсть, знищаме,
Щоб хоч своє ім'я нащадкам передати?

Ну, чи людина той, хто, як, аки худоба,
Притьмом собі харч тиче й залива вщерть горло?
Мя з ласки божої худоб антипода,
Бо мову дав нам Бог, і розум, чоло горде.

Берімо ж у мандрівку думку сонцескожу,
Яка б втішала землю і втішала б небо.
Збагнути слави чесну суть повинен кожен,
Суспільне збіжжя збільшувати треба.

У кого хист, хто висловитись вміє,
Той у громаді хай плека красу обряду,
Доби блюде порядок, сумніви розвіє,
Закону і свобод у нас хай буде бардом.

А ти, кому на бій Бог дав завзяття стільки,
З поганцями поміряться, як і годиться.
Чисельність, кажеш? Не в числі могутність війська,
Відважних перемога кличе, а не нищих.

Сміливець завжди рад на милу волю спертись,
Хоча б зусиллям вкрай знесиленого тіла,
Бо, бач, безпечніш: за прийдешню славу вмерти,
Поки життя тебе в кутку десь не добило?

З польської переклав Остап Лапський

Ян Кохановський

ПРО РОЗВІД

До єпископа дядько про розвід звернувся,
На питання: «Чом ти так на неї надувся?»
«Не була дівка чесна», мовив дядько няю.
А єпископ: «Ах, блазню ах ти, пропняю!»

Між царів так буває, між високим родом,
І сюди не вдаються ні зразу, ні згодом,
А ти, якщо вже так щотливу хочеш,
Поганий хоч до Кельна, там їх доскочу».

ПРО МАТЕМАТИКА

Землю зміряв, побував на морі,
Знає, як сходять і заходять зорі,
Розмовляє з вітрами, цифрами аж сіє,
А не може помітити, що в хаті повія.

ПРО ДІМ, ЩО В ЧОРНОЛІСІ

Боже, моя це мрія, а Твоє творіння,
Звели ж тоді до скопу дати благовоління!
Інші хай мають з мармуру божниці
І широзлотим гаптом скращують світлиці
Мені — коли б лиш жити в нім гніздечку милім
В добрім, Боже, здоров'ї, на літ довгих схилі,
Повецінкою чемним, шаноби безмір'ям,
Людяністю безкраю, світлим надвечір'ям.

ПРО ДІВОНЬКУ

Не гордуй же так мною, дівонько вродлива,
З білим личком рум'яним бородонька сива
Порідняться стеменно, адже до віночків
Садять побіч троянди лілею в куточку

Не тікай, не жахайся, дівонько вродлива,
Серце ще бадьориться, хоч борода й сива,
Глянь, часник — хоч у нього голівонька біла,
Проте хвіст зеленіє, в нім надія й сила.

Не тікай. Сама знаєш, от кіт, що старіший
(Всім це добре відомо) — хвіст у нього твердіший,
Та й дуб, хоч де-де всохне й лист на нім багровий,
Чому ж так бадьориться — бо корінь здоровий?

З польської переклав Євген Самохваленко.

Олександр Блок

28. XI 1880 — 7. VII 1921

УРИВОК ПОЕМИ «ДВНАДЦЯТЬ»

...Йдуть і йдуть без імені святого
Всі дванадцять — в даль.
Йдуть — на все готові,
Ні за чим не жаль...

Іх гвинтівочки сталеві —
На невидних ворогів...
У проводки, у дерева,
В круговерть шмаглих вітрів...
Та в замети, з яких ледве
Чобіт витягти б зумів...

В очі мас,
Б'є червоний стяг.
В тьмі лунає
Крок нових звятиг.

*Українському письменникові Івану
Гжицькому у 40-річчя літературної
творчості найкращі побажання.*

Може, вже чигає
Ворог на життя?..

Завірюха б'є їм в очі
Дні і ночі —
Без перерв...
Уперед, люде робочий!
Уперец!

...Йдуть вперед державним кроком.
— Хто там? Хто там?! Ну, кажи!!
Стяг червоний, стяг високий
Рвуть попереду вітри...
Забілів замет холодний...
— Хто в заметі? Вилізай!
Тільки бідний пес голодний
Шкутильгає десь назад...

— Відчепися, шолудивий,
Бо узнаєш, що — багнет!
Світе давній, пес паршивий,
Відчепись: зломлю хребет!

...Шкірить зуби — вовк голодний —
Підібгав хвоста і йде —
Пес бездомний — пес холодний...

— Гей! Ти — хто? Куди бредеш?!
— Що за стяг червоний мас?
— Ех, якби я бачить міг!...
— Хто там поночі блукає?
Хто ховається за ріг?!

— Гей, здавайся! Гірше буде!
Краще візьмемо живцем!
— Гей, товаришу! Занудо!
Не ховайся! В лоб пальнем!

Трах-тах-тах! — І тільки луни
Відгукнулися в дворах...

Тільки хуги регіт лунний
Захлинається в снігах...

Трах-тах-тах!
Трах-тах-тах!

...Так ідуть державним кроком:
Ззаду — злий голодний пес,
А попереду високо —
Підійнявши до небес,
Невидимий в лютім гулі,
Заворожений від кулі,
Сніжним розсипом перлинним,
Ніжним пливом хуртовинним
У віночку з білих роз
Йде — попереду — Христос.

Із російської переклав
Іван Глянський

БЛАГОРОДНИЙ ПОЧИН

Пйотр Купрись з Любліна визначив собі благородне завдання: повністю перекласти на польську мову «Кобзаря» Тараса Шевченка. Приступаючи до цієї велетенської праці, перекладач вирішав точно передати зміст і форму оригіналу. Тому й одночасно він узявся за сумлінне вивчення мови українського поета.

Коли ми готовили до друку цей календар, П. Купрись закінчив переклад. Таким чином, його переклад стане другим після болгарського повним перекладом «Кобзаря» Т. Шевченка. Подаємо зразки цієї почесної праці.

Taras Szewczenko

DUMKA

(ТЕЧЕ ВОДА В СИНЄ МОРЕ)

Płynie woda w sine morze,
Lecz nie splywa cała;
Szuka Kozak swojej doli,
A jej nie ma wcale.
Poszedł Kozak w świat za oczy;
Szumi sine morze,
Szumi serce też kozackie,
Myśl się pyta, trwoży:
„Dokąd idziesz nie spytawszy?
Komu zostawiłeś
Ojca, matkę swą stareńką
I dziewczynę miłą?
Na obczyźnie nie ci ludzie —
Z nimi żyć niełatwo!
Tam nie będzie z kim pomówić,
Ani się pomartwić.”

Kozak tkwi na tamtym brzegu —
Szumi sine morze.
Myślał, dołą spotka szczęsną —
Nędzy tylko dożył.
A żurawie już do domu
Sobie mkną kluczami.
Płacze Kozak — drogi bite
Zarosły cierniami.

(1838, Petersburg)

Taras Szewczenko

ТЕЧЕ ВОДА З-ПІД ЯВОРА

Płynie woda spod jawora
Jarem na dolinę.
Pyszni się nad bystrą wodą
Czerwona kalina.

Pyszni się ta kalineczka,
Jawor zaś młodnieje,
Wkoło nich młodziutki wierzby,
Iwy zielenieją.

Płynie woda spoza gaju,
Płynie popód górą.
I pluskają się kaczątka
Wśród osoki burej.
A kacuszka wraz z kaczołem
Płyną w ślad za nimi,
Łowią rzęsę, rozmawiają
Z dziećkami swoimi.

Płynie woda wzdłuż ogrodu.
Stawem wnet się stała.
Przyszło dziewczę brać zeń wodę,
Brało, zaśpiewało.
Wyszli z chatki ojciec z matką
W sadku chwile spędzić
I poradzić się tu, kogoż
Nazwać swoim zięciem.”

7 listopada 1860, Petersburg

Taras Szewczenko

ОЙ ТРИ ШЛЯХИ ШИРОКІЇ

Oj trzy szlaki, trzy szerokie
Ze sobą się zeszyły.
Na obczyznę z Ukrainy
Bracia się rozeszli.
Porzucili starą matkę.
Ten porzucił żonę,
A ów siostrę. A najmniejszy
Dziewczę zaręczone.
Posadziła stara matka
Trzy jesiony w polu.
A synowa posadziła
Wysoką topolę.

Trzy jawory posadziła
 Siostra przy dolinie...
 A dziewczyna zaręczona —
 Czerwoną kalinę.
 Nie przyjęły się jesiony,
 Topola uschnęła,
 I poschnęły trzy jawory,
 Kalina też zwiędła.
 Nie wracają ci trzej bracia.
 Płacze stara matka,
 Płacze żona z dziećmi
 Pośród zimnej chatki.
 Siostra płacze, idzie szukać
 Braci za obczyznę...
 A do grobu zaręczoną
 Kładą już dziewczynę.
 Nie wracają wciąż trzej bracia,
 W świecie się błakają,
 A trzy szlaki, trzy szerokie
 Cierniem zarastają.

(Między 17 kwietnia i 19 maja 1847,
 Petersburg)

P. Сельський. Голуба Дземброня.

Фото В. Ольхом'яка

Taras Szewczenko

МИНАЮТЬ ДНІ, МИНАЮТЬ НОЧІ

Mijają dnie, mijają noce,
 Przemija lato. Szelest brzmi
 W pożółkłych liściach, gasną oczy,
 Zasnęły myśli, serce mi,
 Zasnęło wszystko, nie pojmuję,
 Czy jeszcze żyję, czy śmierć czuję,
 Czy tak się włokę przez ten świat,
 Bo ani płacząc, ani rad...
 Dolo, gdzie ty? Dolo, gdzie ty?
 Nie ma żadnej; proszę:
 Kiedy dobrej żal Ci, Boże,
 To daj złą, najgorszą!
 Nie daj zasnąć chodzącemu,
 Sercem obumierać,
 Zgniłą kłodą w świat się toczyć,
 W nim się poniewierać.
 A daj pożyć, sercem pożyć,
 Ludzi kochać stale,
 Jeśli nie... to już przeklinać,
 Cały świat zapalić!
 Strasznie trafić jest w kajdany,
 Mrzeć w niewoli nocy,
 Jeszcze gorzej — spać i spać wciąż,
 Spać tak na wolności —
 Zasnąć wnet na wieki wieków,
 Śladu nie zostawić
 Nijakiego, jednakowo,
 Żył czy umarł nawet!
 Dolo, gdzie ty, dolo, gdzie ty?
 Nie ma żadnej! proszę:
 Kiedy dobrej żal Ci, Boże,
 To daj złą, najgorszą!

Z ukraińskiego przełożył
 Piotr Kupryś

Nina Styka

КІЇВ

Dwa w tobie nurty
 jak dwie strugi światła
 lub dwa pejzaże
 ze sobą sprzęgnięte

zamierzchłych czasów
 niegasnąca sława
 i wiek XX-ty
 w rozkwicie począty

jakby przestrzenna
 witrażu gama

rozpięta w oczach
czarodziejski brzeg

Andrijiwska cerkiew
Złota Brama
Peczerskiej Ławry
nieodparty wdzięk

miasto zieleni
bulwarów słowików
pełne tradycji
chóralnych pieśni

jest w tobie coś z modlitwy
i szczęścia zachwytu
jest w tobie dźwięk bandury
która mnie urzekła

rzeźby freski ikony
i złote kopuły
sobór Świętej Sofii
piętrzy się w oddali

Książę Włodzimierz
Jarosław Mądry
na stalowych koniach
mknie poprzez historię

Królowa Francji
Anna Jarosławna
myślą powraca
w ojczyste strony

i księżna Olga
w Bizancjum ramionach
przypomina przyjaźń
cesarza Ottona

Bohdan Chmielnicki
wspiął się w strzemionach
hetmańską buławą
kreśli dni kierunek

a pomnik Szewczenki
obok Uniwersytetu
w dali Chreszczatyk
pełen drzew i kwiatów

Łesia Ukrainka
Franko, Łysenko
wśród kwitnących kasztanów
łśni w kijowskim słońcu

i to światło kultury
prowadzi jak busola
po drogach i bezdrożach
poprzez wieków kregi.

Я. Галяк-Стика. Портрет батька.

І. Остафійчук.

Фоторепродукція В. Ольхом'яка

Nina Styka

PIEŚŃ O UKRAINIE

Chcę chociaż raz
dopełnić sen

chcę chociaż raz
gdzie siny Dniepr
dopłynąć
objąć ten brzeg

I objąć Kijów
w marzeniu pełnym
jak złotą czarę
z perłą na dnie

rozrebrzyć księżyc
rozczesać słońce
nad Zaporozie
Charków Odessę

Pierścienie tęczy
nad Krym zatoczyć
nad łąny pól
sznury warkoczy
pszenicznolote
i topól szum

hojnością lata
urodzajne sady
pełne zapachu
kształtów powabu

pełne oddechu
polne drogi
stepy nabrzmiałe
od pogody

Wioska przy wiosce
kolorowe łąki
cieniste lasy
przepaściste jary

pełne szelestu
świergotu szmeru
łączą się w jedno
echo śpiewne

w młodzięczych głosów
chór się łączą
pieśń Ukrainy
niosąc wysoko

aż za horyzont
gdzie wschodzi słoń
gdzie słońce wstaje

Nina Styka

DNIEPR

Dnieprze szeroki
poezji rzeko
burzliwy rwący
jak serce moje
jesteś mi bliski
chociaż daleki
Dnieprze Szewczenki
Dnieprze głęboki

z tobą złączone matczyne myśli
słowa w najmniejszej
wiązane mowie
gwałtowny niesie wiatr
ciebie odczuwa serce moje
za tobą tęsknić
będzie każdy
gdy z twych odejdzie stron

szumiących stepem
oczeretów ciszą
skąd płynie ciepły
porywisty wiew
do ziemi gnie wierzby wysokie
chociaż daleki
zawsze bliski
jak uścisk bratnich rąk

Jest w tobie wielkiej
Ukrainy słońce
inne od innych
choć przecież to samo
ponad pszenicznym
pejzażem równinnym
ponad wysokim
Szewczenki kurhanem

gdzie miłość wierność
narodu chlubą
w kraju żurawi
skowronków czajek
gdzie ukraińska biel
kwitnących sadów
gdzie przestrzeń wzrokiem
przeniknąć się daje

gdzie pamięć sięga
śpiewa i tęskni
do krajobrazu
do twojej pieśni
jak ptak co wraca
z dalekich przestrzeni
do najpiękniejszej
rodzinnej ziemi

huczy spieniony
Dniepr szeroki
już nie umilknąć nie może
tą pieśń rozwieszam
jak poranną zorzę
na skrzydłach
mojej poezji
11.02.1978

Володимир Слободник

КИЇВ

Київ. Лавра Печерська.
Дзвони Софіївські давні,
І сонце у небі, як слово
О полку Ігоревім.

Київ зеленоокий,
У Наддніпрянськiм краю,
Вроду Дніпрову рукою
Черпає.

Київ, як спів русалок
І як Тарасове слово.
Віки заворожені в зорі —
Над плесом Дніпровим.

З польської переклав
Іван Златокудр

Володимир Слободник

УКРАЇНА МОГО БАТЬКА

Містечко Новоукраїнка,
Де народивсь я на світ,
Де місяць в садах чарівливих
На вітрі гойдався поміж віт,

Де давніх пісень ячання
У вогкій стелилось імлі,
Де чорнобриві дівчата
По воду з відрами йшли.

Степом, степом розлогим,
Де ковила шуміла,
Тіні запорожців
Мчали на конях, мов на крилах.

Темінь ночі хатиною
Намагалась білі тіні відняти, —
Стежинка — казка вкраїнська,
Дорога — козацька рать.

Україна могого татка,
Україна минулих літ,
Там тінь могого батька,
Там яблуневий цвіт.

З польської переклав
Євген Самохваленко

Володимир Слободник

ЛЮДСЬКА ВВІЧЛИВІСТЬ

(Уривок)

Мандрівець воєнний, відчув я людську прихильність.
В хаті українській подали горнятко мочока й хліб.
Навіть почувати не відмовили мені люди;
Крізь сон було чути, як з нічтю змагався степ.
І було чути крізь сон, як корівки сіно жувають,
Як яблуньки схлипали сонні, як гавкав собака.
Я спав, а крізь сон виринали убитих друзів тіні,
Іржання коней і возів біжинських пшпці.
Вранці в віконце сонях заглянув тихенько,
А з портрета вусань непокірний Шевченко
Озвався наче:
«Як умру, то поховайте
Мене на могилі,
Серед степу широкого,
На Україні милій».
Господиня дала оладки, господар — добре слово,
Відтак пошкандибав я дорогою степовою.

З польської переклав Євген Самохваленко

ОЛЕКСАНДР КОВІНЬКА

Один з найвизначніших українських радянських гумористів Олександр Ковінька народився 14 січня 1900 р. в селі Плоскому на Полтавщині. Учився в Полтавському інституті народної освіти. 1928 р. почав працювати в пресі. Згодом побачили світ дві збірки його гуморесок: «Індивідуальна техніка» (1929) і «Коллективом подолаємо» (1930). Після вимушеної перерви, починаючи з 1958 р., видав між іншим такі книжки: «Гуморески», «Як мене купали і сповивали», «Кути з медом», «Преподобні вуха», «Коти і котячі хвости», «Директиви й корективи», «Попав пальцем у небо», «Щоб співалося і сміялося». О. Ковінька видав також гумористичну повість «Згадую й розгадую» (1970).

В. Дончик у 8 томі «Історії української літератури» (1971) так характеризує творчість ювіляра: «Гуморески Ковіньки — це ніби записані усні розповіді дотепного, з лукавою усмішкою, з добрим відчуттям народного жарту оповідача. Нерідко вони автобіографічні.

Сатиричне викриття негативного здійснюється письменником шляхом не так створення сатиричних типів, як авторського висміювання негативних явищ, що потрапляють в поле його зору» (стор. 429).

Бажаємо достойному ювіляреві доброго здоров'я та дальших творчих успіхів.

Олександр Ковінька

НЕМА ЧОГО ГУДИТИ ОКСАНУ

Ні, нема чого гудити доярку Оксану. Перша дівчина в колгоспі — і на роботу і на вроду. Хороша дівчина: гарненька, грамотненька й ростом височенька.

І не її провина, що ми з нею провалилися на сцені.

Граємо ми з Оксаною в самодіяльності давненько. І на тобі — провалилися!

Ставили ми інтермедію «Дівчата нашого колгоспу».

Перед самісінькою виставою на керівника клубу Васю — він у нас і режисером був — щось набігло. Влітає й лементує:

— Зміна! Новий образ покажемо по-новому. Розкриємо любов у нових тонах — конструктивно!...

— А що воно таке? — питаємо.

— Ти береш свою лобу подругу на руки, носиш по сцені й переконуюєш глядача: «Ось як треба шанувати жінок!» Зрозуміли? Починаємо! Піднімайте завісу!

Вийшли ми з Оксаною на сцену — в нашому колгоспному клубі прекрасна, широка сцена. Я натякаю Оксанці:

— Режисерський задум чула? Маю тебе на руки брати.

Оксана мені на мигах показує: «Гляди, не здумай! Я без черевиків важу п'ять з гаком». Граємо... Дійшла черга брати Оксану на руки. Я підійшов ближче до неї і, скажу прямо, злякався. Вирішив — не братиму. Думаю, я її не втримаю, вона мене переламає.

А мені з-під завіси шемчуть:

— Грай!... Грай без пауз! Бери Оксану на руки.

Я не беру — боюся.

Влася аж із себе виходить.

— Бери! — гукає. — За талію, за талію бери! Ти на сцені!

Ех, думаю, було не було, — попробую во ім'я культури підняти. Взяв Оксану на руки й поніс по сцені.

На середній сцені я не витримав її ваги — упав... Власне кажучи, гепнувся ми обоє. Падаючи, вона ж зверху так налягла, що в мене аж щось у спині хруснуло.

Але я не розгубився — вивільнився. Легенько схопив Оксанку за шию й тягну її далі. А вона мені ніжним шепотом каже:

— Що ти, йолопе, робиш? Ти ж мене так задавиш... Бери краще за ногу. Вхопив я Оксану за ногу й поволік за куліси.
За кулісами — буря з громом! Оксана накинута на керівника клубу:
— Васяло, скажи, хто вигадав оце штуковину?
Вася підняв угору руки:
— Оксано! Оксаночко! Не нападай, усе скажу. Вчора по телефону подзвонили: «Ви ж там, товариші, той... Не забувайте... Шануйте, носіть жінок... Завтра ж 8 Березня!».

Олександр Ковінька

ОПОВІДКИ ПРО СМІШНЕ Й ЧУДНЕ

(Уривки)

Шестирічним пішов я в земську школу. Власне, дідусь мій Спиридон — вічний пізник — за руку повів.

Історія моєї появи в школі така. Шестирічних дітей у школу не приймали, то мудреніший мій дідусь пішов в обхід з лівого флангу. Взяв паляницю, поклав на хлібину кусок сала і з цим приношенням зайшов зі мною у волосне правління. Скинув шапку й перед самим носом волосного писаря поставив, як ото казали, мзду волосним правителям.

— Ваша милість, — урочисто почав дідусь. — Онука треба в школу віддати, йому вісім років. Пише потроху, по складах читає, а метрика десь заподілася.

Писар смикнув за правого вуса та:

— Хай іде, ми не проти...

Дідусь у волосній дипломатії був не промах: підійшов до писаря з правого

Р. Сельський. Сіті.

Фоторепродукція В. Ольхом'як

флангу, моргнув, шепнув і в писарську кишеню ухнув півкварту з червоним сургучем. Пляшечка, їй-бо, з ходу плигнула в глибоченьку волосну кишеню.

Відчувши, що високоградусна мзда справно лягла на своє місце, писар вуса виразніше крутонув та:

— Вісім, кажете! Хорошому хлопчикові можна черкнути й дев'ять...

Пішов я в школу — підсобило приношення...

II.

Першу оповідку я написав в 1917 році. Назва оповідки — «Урок». Нині — «Як мене вчили».

«Урок» в ті часи читав хлоп'ятам, читав і дівчатам — сміялися. Їй-бо, заливалися, аж мене реготи брали.

Старші радили мені:

— Понеси, Сашко, оце написане в газету.

Вагався. Не йняв віри: невже, думаю, писанину сина селянина можуть надрукувати?

Нарешті осмілюся, тремтливо приніс оповідку в редакцію газети «Полтавський день».

Рипнув дверима, зайшов і враз здригнувся — яка світла, як файно прибранна кімната! Дзеркала, килими, меблі, аж очі розбігаються. Я іще в такій світлій хаті зроду не був.

Портрети царя й цариці уже не висіли. Тільки в одному куточку теліпався обривок мотузка. Певне, отутечки й припинали оте височайше цабе...

Той, хто за столом сидів, почав оглядати мене з ніг до голови. А на мені, їй-бо, правду кажу: черевики їсти просять, а штани латані й перелатані.

— Чого тобі? — запитало високе газетне начальство.

— Ось... — а рука дрижака грає і язик не повертається. — Ось!... — згодом повторив.

— Що — ось? — гримнуло за столом.

— Кажу — приніс вам... Ось воно...

— У тебе ж штани — латані й перелатані, а ти — ось воно! Таких ми не друкуємо.

А я стою та благально:

А коли я нові штани надіну — надрукуєте?

Воно, оте пихате, із-за столу встало й, показуючи на двері, ревуло: «Геть!»

Та й так зухвало, що я пробкою вилетів за поріг.

III.

Зор'яно засіяли червоні прапори — прапори Ленінської Комуністичної партії.

Радісно, ба натхненно пішов я працювати в редакцію газети «Більшовик Полтавщини».

Газета... Скільки радянська преса вихохла митців слова, сій-сій, одним духом і не перекажеш!

Газета «Більшовик Полтавщини» (нині — «Зоря Полтавщини») виховувала й мене.

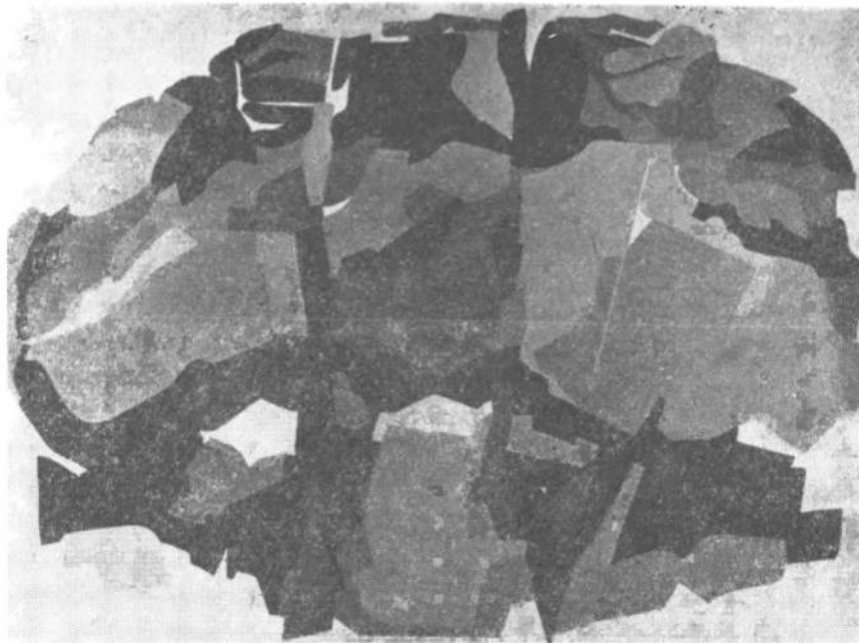
У газеті «Більшовик Полтавщини» я спершу працював репортером.

Став, значить, на стежку репортера й замислився. У чому ж, думав, суть газетного репортажу? Один старший колега по перу радив:

— Ходи по Полтаві й носом нюхай, чим пахне. Зайди в міліцію, поспитай, які цікаві події відбулися минулої доби. Може, хтось так нахитався, що сусідові й передній зуб вихитав. А може, трапилося й ще інтересніше: хтось комусь піввуха одкусив. Розпитай і таке: чи не вловили якогось спокусника у вродливої сусідки. Коли вловили, то як його ганяли, і чим, і по яких місцях з усердієм стьобали.

Інший колега іншу раду давав:

— Хочеш стати вправним журналістом, налягай на пожежу. Горить — негайно

Георг Кузик. Лісова пісня.

біжи туди й толково все опиши. А краще роби блискавичніше: пожежі ще нема, а ти вже там. Тоді твій репортаж буде найбездоганніший. Напишуть: «За п'ять хвилин до того, як появилася дим, наш репортер був уже на місці й спостерігав, з чого виникла пожежа».

Радили й таке:

— Не стісняйся! Поринай у гушу. Мандруй у густий березовий гай. Отам сміху... Отам життя вирує, бурує...

Послухав ради: пішов у густий березовий гай.

Прийшов. Хороше та тихо в гаю. Листочки ніжненько тріпотять, а парочки тихенько на лавочках сидять. Природою любуються, милуються.

Ходжу я по гаю та й ходжу. Мабуть, з годину блукав. Тинявся, тинявся, значить, а тоді, ніби ненароком, питаю:

— А що ви, товариші, тут робите?

— Дихаємо, — відповідають.

— Чим? — питаю.

— Свіжим повітрям.

Розмовляю, аж гульк: з хашів виринув півроку собі хлопцюга і — торк мене за плече.

— Що ти єсть таке, що розпитуєш, хто чим дихає?

Не будучи мого пояснення, парубійко одвів мене трохи вбік і речитативом ревонув:

Слухай, браток, рви отсюдова когті. Драпай, поки не попав у непонятну... Хитай!

Я довго й не вагався. З ходу дременував.

У чому сіль чудного, а в чому — сумного, я вже вдома розбивався.

IV.

Казав і кажу — найбільше мене вабили, чарували й понині чарують народні веселі усмішки, перекази, лаконічні дотепи й стислі коротенькі оповідання, із побуту народного взяті.

Правдиво кажуть — сміху в народу, хоч лопатою загірбай!

Устигайте тільки вдумливо зерно до зерна вибирати й поглибше сотати...

Мені дуже часто доводилося бувати в заводських цехах і на колгоспних полях.

У кінці двадцятих років пробувано вести надранню сівбу: з літаків у ранню весняну вологу розсипати зерно.

Прилетів я на літаку «Авро» у село. Селян зібралось, як ото кажуть, видимо-невидимо — уперше літак прилетів.

Я став на крило й розповідаю:

Велика й корислива сія техніка — літаки. На літаках будемо хворих перевозити, з літаків будемо пожежі гасити, з літаків будемо й сіяти. У кого ж будуть запитання?

А сивобородий, симпатичний дідусь:

Конешно, авіація — хороша техніка, і сіяти будемо, а ось дозвольте взнати, як ми з літака орати будемо?

Леон Пастернак

НІЧ БІЛЯ КАНЕВА

Черевиків грім — на палубі — й — і гара;

маяк і берег в срібному вітанні, —

де Шевченкова Україна марить,

де сяє зоряний Канів.

І Дніпр, і пам'ятник окутала ніч

— пропахла полином —

соловей защебетав спозаранку,

і двоє пасажирів зупинилось мовчки на хвилину —

щоб віддати поетові шану.

І довго крізь ніч чорніла ще круча,

в імлу відпливала неспокійна пристань,

відчалював Канів, мов хмара летюча —

примруживши очі далеких блискавиць.

Коли пароплав крізь ніч пробився в ранок

і в вінку в чаїному плив під Херсонським небозводом —

тут дими підпирали небо олов'яне

і домни металургії горіли новим сонцесходом.

Отам, де гребля Дніпр оперезала, —

над нами сяйво міст, як шум прапорів всевічних,

і чути як молот твердо б'є в чоло мегалу:

— Україна із балади бореться

і вдень, і нічю.

Звідки соловей, гітара і зоряні марева,

і — канівська пристань шумна, мов хвиля чорноморська?

З крові партизанської і з віршів Кобзаревих —

виросли домни Дніпропетровська.

З польської переклав Іван Златокудр

Анна Каменська

Щоби земля не перемінилася
в пустелю —

оплітаємо її поспішно
містами, волокном, випаленою глиною,
віршами, партитурами,
гудінням вентиляторів,
метушнею кінотеатрів.
Та, незважаючи на це все,
щораз розривається землі тканина.
І тоді через тріщину
нараз бачимо її —
величезну, голу, нерозгадану.

МІСТО НАД ЧОРНИМ МОРЕМ

Мить. Одна лиш мить.
Застигла грайлива моря брила.
Зведені гостро дахи виснуть.
Чайка в небі, немов черепашка
в бурштині.

В рибальських сітях ув'язнені зябра
вітру.
В смолистих димах варяться фіги
Твердим бронзовим склом.
Висять на деревах яблука гранати
кам'яні,

Квіти з граніту,
Виноградове листя з золотого металу.
Греки, що зійшлися на молебень,
Задержали в пальцях чорні горошинки
намистових молитовників.
На порозі чорноодіті жінки, —
В їхніх вухах застиг церковний дзвін.
Мить. Та знову
Камінь моря розгойданий
Як мрамур в голові у фідея.
Чайка торкнулася хвилі крилом,
Вітер напружив сіті, дим розвіявся,
Заворушилась виноградна гілка,
В яблуках гранатових закружило сонце,
Сукуваті пальці перемістили молятовні
горошинки.
І лиш руки старих жінок мертві
лежали
на чорних фартухах кам'яні.

ВЕСНА 1942

Коли заглухнуть поїздів задишки
гості, як сталь, коли часу завіса дужа
разтане, нехай тоді шумлять дощові стрічки,
нехай тоді закружить

день променистим жайворонком. Нині
чіч тут бреде крізь день весняний!
На губах сільських осель квіти білопінні
морозить гнів сліпий, олов'яний.

Нині, сліпий, жита топче синьоросі
та оспівуй небеса в димах пожарів грізних.
Деся, дуже далеко, забриніли сінокоси
п'янку. Там, здавалося, вітчизна.

Нині дріт колючий лиже пломінь.
Тут ніхто не плаче, коли безіменні мруть люди.
Листи як поранені долоні,
що печалю упали на груди.

Нині сном озер спокійних
залягли окопи, маком стріхи заіскрились.
О, палі левад заквітчаних — нам сняться війни,
що в крові землю втопила.

З польської переклав Іван Златокудр

Єжи Плеснярович

БАЛАДА

Закутані в темряву, причаївшись в терпеливих кущах,
намагаються перервати

томливу розповідь поїзда.

Перелісок приліг побіч рейок, голубіють смужки
занімілих дерев,

вітер несподівано виє і сполох травною
збігає з узгір'я.

Сперті на власних гінях
очікують
вибуху.

Нараз вирішальний оклик зорі миттю
розриває яскраві орбіти обертів земни...

Інші зорі здивовані спадають у стихію повсмі

З польської переклав Іван Златокудр

Aleksander Ołeś

● ● ●

Kiedyś w dzieciństwie... gdym malcem był,
kiedym w południe wybiegał z domu,
trawa szumiała mi tak znajomo
i śmiał się dzień... a śpiew na niebo bił.

Śmiało się słońce i świat i wieś,
zboża i łąki, gościńców wstęgi...
nie mogłem dłużej znieść tej udręki:
z nadmiaru szczęścia i serca męki
swą pierwszą w życiu stworzyłem pieśń.

1904 r.

● ● ●

Wolność!... Wolność!... Brat! Towarzysz!
Mów-że! Gadaj! Nie sen to?
Co? Żołnierze?... Dym pożarzyszcz?
Tłum chorągwi?... Ludzi tłok?

Czy runęły więzień sztolnie?
Czy już miasta rwą na zew?
Mów! W twych słowach dzwoni wolność
Jak najśladzszy ptaków śpiew!

Marsylianka! Noc się kończy!
Dzwoń na trwogę w całej wsi!
Już nie będzie więcej nocy
Wolność, ludzie! Idzie świt!
1917 r.

Przełożył Aleksander Baumgardten

Lina Kostenko

BALLADA O PERUCE KATARZYNY II

I spojrzysz czas na świat jak zza witryny —
Cała epoka tam, w ramie stylowej.
W sali muzeum portret Katarzyny —
Majestatyczny, w purpurze tronowej.
Trochę Wenera z niej, trochę Minierwa,
Coś z Lorelei, coś z czaru dobrych wróżek.
Oto dwoistość: wdzięk i siła berła,
Chabry kwitnące nad śniegowym różem.

Półśmiech, ale wzrok apodyktyczny,
Usta i oczy — sprzeczne elementy.

Peruki włos błękitnometaliczny,
Na nim w kształt rosy bezcenne diamenty.
Czoło — nie wątpić, zachwyci Voltaire'a.
Comme-il-faut. Malarz zaiste wyborny
I kunszt wysoki artysty — fryzjera.

Lecz nad fryzury tej kształt arcydzielny,
Nad szyję niby z perłowej macicy —
Zda się szron stapiać diamentów bezcennych
Żar z przymrużonej bijącej źrenicy.
Szaleńcze oczy! Przedziwne diaspory:
Wzrok rebelianta w aureoli legend.
Czyż mistrz umyślnie pomieszał kolory?
Czy może czas tu zadziałał jak rentgen?

Skróś czas, skróś wieki wieków — na potomków,
O czole ciemnym niby z drzeworytu...
Nie Zubow li to? Nie księżę Potiomkin?
Może ktoś inny z grona faworytów?

On sam to — chłopski buntownik, powstaniec,
Duch, co się wyrwał z jarzma krzywd bezmiarom,
Przeziera szminką, diamentów łyskanie
I cesarskiego intelektu barok.

Ach, to przeczcucie jakieś w czasach owych,
Ostra źrenica w głąb wieków zajrzała,
Gdy Radiszczewa ścisnęły okowy,
Jęczała Wołga i Sicz dogasała.

Czy tobie, o księżniczko Anhalt-Zerbska,
Co wydzwignęłaś się na carski prestoł,
A tabakierkę miałaś zamiast serca,
Choćby przez chwilę krótką przez myśl przeszło,
Że gdyby czas niczego nie dochował
Z dzwonu łańcuchów i krzyku tortury,
Będą wciąż płonąć oczy Pugaczowa
Nad pudrem stromej twojej koafiuży?!

Z ukraińskiego przełożył Tadeusz Chróścielewski

Ян Копровський

ВНУЧОК

Історію, яку я хотів би розповісти, почув я від мого знайомого з Києва, коли ми разом перебували на узбережжі Чорного моря. Погода була не надзвичайна, часто йшли дощі, і нам не залишалось нічого іншого, як ходити до бару і при келишку сливовиці вести розмови про воєнні роки. Мій знайомий, мобілізований на самому початку війни, виконував обов'язки фронтового кореспондента, завдяки чому міг бувати скрізь, де відбувалися важливі події, та й наслухався всієї всячини, від якої часом волосся дубом стає. Він мав щастя: ніколи не був поранений, але коли повернувся додому, всі відразу помітили, що в цієї не старої ще людини зовсім біле волосся.

Коли гітлерівська армія зайняла Українську землю, почало там діятися те, що раніше було в Польщі: облави, вивезення до рейху, в'язниці. Відважні йшли

до лісу, інші втікли вглиб країни, залишалися тільки жінки, діти й старі. По підківських селах їздила жандармерія, щоб забирати людей на роботи. На краю одного села, поблизу Березового ліска, жив дідусь з онуком, батьки якого загинули від бомби в перші дні війни. Був 1942 рік, середина серпня. Міцно пекло сонце і люди, якщо могли, перебували в хатах або ховалися в затінок дерев. Дідусеві було сімдесят років і він не боявся, що ворог йому щось зробить. «Вони потребують для роботи молодих, — логічно міркував він, а не таких як я, в яких руки трясуться й голова вже не працює як слід. Але внучка треба уберегти від нещастя». Він збив з дощок щось подібне до труни і вирішив ніби поховати його. Облава не може в селі тривати довше, ніж один день, а може лише кілька годин. За цей час нічого внучкові не станеться. Зрештою буде мати доплив повітря до труни, просторої й вигідної, вкладе йому на всяк випадок трохи їжі. Дідусь викопав у гайку яму, опустив у неї дерев'яну труну, а в неї поклав онучка. У віці просвердлив отвір, закріпив у ньому трубку, яка, обсіпана землею, трохи виставала понад поверхню, щоб внучок міг не лише свобідно дихати, а й бачити крайчик неба, що просвічувалося через верхів'я беріз.

— Не бійся нічого, як тільки бандити підуть геть, відразу тебе відкопаю, — сказав дідусь.

Внучок зовсім не боявся. А навіть, як кожний хлопець у цьому віці, хотів учинити щось героїчне і задум дідуса видався йому саме нагодою для цього. Може навіть подумав, що як люди з села довідаються про це все, то будуть хвалити його за стійкість і відвагу.

Зробивши своє, дідусь сів на призьбі й чекав приходу жандармів. Прийшли в той же день після обіду. Ні, не прийшли, а приїхали автомашиною, в касках і з автоматами.

— Хто тут живе? — гукнув один з них, виступивши кілька кроків уперед перед іншими, які стояли розставивши ноги, з автоматами напоготові.

— Я сам, — сказав дідусь, підводячись.

— Перевір, — скомандував офіцер. Троє солдатів удерлося до хати, двоє й комендант залишилися назовні. Дідусь стояв, мнучи кашкет у руках. На ньому були сірі штани й біла сорочка на випуск без комірця, застібнута під шиєю. Жандарми вийшли з хати й сказали, що там нікого немає.

— Обшукати подвір'я, — крикнув командир.

До гайки, мабуть, не підуть, — подумав дідусь, але піт виступив на його чолі. Коли виявилось, що в обійстю немає ні живого духа, комендант наказав узяти дідуса.

— Панове, я ж старий! — закричав дідусь з жахом. — Залишіть мене, мені вже на той світ, а не до гуктя.

— До машини його! — гукнув комендант. Солдати пхнули його вперед, все ще тримаючи автомати напоготові.

— Панове, залишіть, я старий! Я нікому не потрібний, — благав дідусь, але ніхто не звертав уваги на його слова.

Завезли його на площу, де вже була громадка старих і молодих, оточена озброєними до зубів солдатами. Зустрів тут знайомих, але поводився так, якби бачив їх уперше. Зрештою й вони не показували по собі, що дідуса з узнисся добре знають. Стояли, мовчки, зігнані, мов вівці, під високим гарячим серпневим небом. Дідусь стояв так з ними годину, а може й довше. Жандарми привезли ще нових людей з інших сіл, яких він не знав, бо не був там ніколи. Вантажні автомашини від'їхали, а солдати почали формувати з людей колони до маршу, весь час покрикуючи й штовхаючи без розбору і старих і молодих. Дідусеві теж дісталося, та він не звернув на це уваги, бо охоплював його страх і хвилювання про внучка. Що буде далі, куди нас поженуть, як я звідси виберуся? — такі й подібні думки снувалися в його голові. — А якщо я не повернусь, що станеться з ним?

Колона тим часом рушила з місця. По обох її боках — солдати з автоматами. Ішла спочатку селом, а потім серед тільки де-не-де зжатих ланів, на яких колісалося ще на легкому вітрі достигле жито й пшениця, що чекали жencів. Цього вже ніхто не збиратиме, — подумав дідусь, але відразу знову повернувся дум-

ками до внука, що лежав у дерев'яній труні й нічого не передчував. — Треба щось зробити, так не може бути, — дідусь гарячково думав, що вдіяти.

Колона посувалася поволі, люди мовчали, ніхто не мав бажання розмовляти. Невідомо, зрештою, чи жандарми, що йшли поруч, дозволили б на це. Дідусь придрався до солдата, що йшов майже біля нього. Немолодий, років п'ятдесят, або й більше, з вусами, мабуть батько дітей. Може, це порядна людина, подумав дідусь. Не всі ж мусять бути гадами. Мабуть і серед них є чесні люди, з серцем і розсудливі. Куди вони нас ведуть? І раптом дідусь зрозумів: ведуть до Києва на вокзал, а звідти повезуть залізницею до рейху, і вже ніколи він не побачить свого внука. Серце в ньому завмерло. Ні, це неможливо, так ніколи не станеться.

— Пане солдате, — відважився старий, — пустіть мене! Ви ж бачите, що я старий, ледве ноги волочу.

— Мовчи! Мовчи! — буркнув солдат і йшов далі з автоматом у руці.

Дідусь не вгавав. Не вб'ють же мене, — думав.

— Пане солдате, — почав знову, — навіщо я вам? Жодної користі, а ще й гонувати мусите, буду лише займати місце іншим. Пустіть мене, пане солдате, пустіть!

— Мовчи! Мовчи! — солдат повторював своє, як заведений. Дідусеві однак здавалося, що в ньому заговорить сумління і вкінці пустить його. Він знову почав:

— Пане солдате, я вмру в дорозі, я старий, лише клопіт зі мною, залишіть мене. Піду собі додому, навіть ніхто не помітить, що мене нема. Бо з мене стільки користі, як з козла молока. Ніякої.

Солдат прискорив трохи крок і пішов уперед. Старий зрозумів це як добрий знак. Знайомий, що йшов поруч у колоні, зашепотів:

— Дідусю, не тепер. Ще нічого ми не втратили. Київ велике місто, людей на вулиці як мурашок, хоч і війна, та може вдасться втекти. Якщо не на вулиці, то на станції, а як не пощастить, то з поїзда, коли в'їде в ліс. Лісів на Україні багато і густі такі, що й сам дідько вас там не знайде.

Дідусь не може сказати знайомому, що там у березовому ліску лежить його внук у дерев'яній труні під землею, ніби похований, і треба його рятувати, бо сам звідти не вийде. Внучок! внучок! Єдина його радість і надія. І такий здібний, сім кілометрів щоденно ходить до школи, не завдавав жодних турбот ані вчителю, ані батькам. Читав, писав, рахував, а ще й до старості мав потяг. Золоті руки. Якби жили батьки й не було війни, став би доброю людиною. Але ж війна не буде тривати і вічно відомо, як закінчиться. Внук піде знову до школи, він, дідусь, сам про це подбає. Віддасть усі свої заощаджені гроші, щоб тільки внучкові забезпечити добре майбутнє. Усі йому заздять, що має такого внука. Що б, він, дідусь, значив без нього, без онука? Нічого! Нічого! І якщо його життя ще щось варте, то тому, що він живе для внука.

Дідусь глянув угору: на небі не було ні одної хмарки. Якби так відразу потемніло, то, може, й втекти було б легше. А так скрізь видно і сховатися нема де. Солдат весь час випереджував дідуса на півкроку. Ніби хотів тям сказати, що не, звертає уваги на те, що дідусь робить. А може дідусеві так лише здається; солдат напевно, думає зовсім не про нього, а лише про те, щоб якнайскоріше закінчити свою службу. А якби навіть так думав, то кілька кроків за ним іде інший солдат, а далі — ще інший, і по другому боці йдуть солдати, усі з автоматами, і нічого тут дідусь розумного не вигадає.

— Пане солдате! — дідусь прискорив крок і зрівнявся з ним. — Пустіть мене, бачите, що я ні на що нездатний. Зжалътеся! Ви теж, мабуть, маєте батька, сина, а може й онука... Дідусь прикусив язика: що він плете, Боже мій, що він плете. Солдат оглянувся й поглядом покартав старого. Не сказав уже «мовчи!», а мовчки йшов далі, знову на півкроку його випереджуючи. Дідусеві не залишалося нічого, як рискнути втекти. Може вдасться, може не помітить, а якщо помітить, то, може, вдаватимуть, що не бачать. Дідусь уповільнює крок і подається назад. Перед ним і за ним люди, перед ним і за ним солдати. Здається, всі вже трохи стомлені від цієї страшної спеки. Ідуть повільно, нога за ногою, та й солдати, які спочатку кричали й штовхали людей, зовсім заспокоїлися. Скільки ж можна

кричати й штовхатися? — думає дідусь. Навіть найбільшому негідникові це вкінці остогидне. Він знову подався назад. Ще зробить так кілька разів і буде останній. Знайомі й ті, яких він не знав, ніби зрозуміли його намір, і непомітно відступалися, даючи йому місце. Дідусь вже знає: як тільки опиниться в останньому ряду, затримається й почне втікати. Ще десять хвилин, ще п'ять, солдат з лівого боку витягає цигарку. Зараз закурить її. Дідусь теж охоче закурив би, але тепер немає часу на такі дурниці. Той з правого боку йде, правда, вперед, але, здається за всім пильно стежить, але... хто його там знає.

Закінчилося поле, ще кілька десятків кроків — і почнеться сосновий лісок. Коли вони дійдуть до перших сосен, дідусь зробить своє: залишиться й спробує втекти. Він відчуває, як піт заливає йому очі, стікає за сорочку, лоскочучи між лопатками. Він би охоче почухався або попросив би сусіда почухати йому спину, але не зробіть цього. Не час на це. Тепер тільки одно: затриматися й втекти.

Дідусь уповільнює крок. Він уже в останньому ряду, уже відстає від нього й зупиняється. Якось мить стоїть, раптом відвертається й починає втікати в село, де чекає на нього схований у дерев'яній труні внучок. Солдати кричать: «Стій! Стій!» — Але він нічого не чує. У вухах пекельний шум, легені розриває жажливий біль, якби хтось різав ножем груди. Чути постріл, спочатку один, потім другий і третій. Луна відповідає далеким приглушеним гуркотом. Ще один постріл і дідусь, махнувши в повітрі руками, як крилами вітряка, падає на землю. З дороги здіймається хмара куряви, колона йде далі, не оглядаючись, солдати кричать: «Уперед! Уперед!» Високо світить колюче сонце. Серпень. Тиша над родючими полями України.

З польської переклала Г. Майстрешко

Церква в Ганчові Новосандецького в-ва.

Фото Є. Ляндзи

Євген Самохваленко

ЩОБ ЛЮБИТЬ

Я писанки одержав від Яніни Стихи
і пригадалося
таємне торжество
тисячолітніх пращурів моїх,
що святість обряду
несли кризь покоління. —
Єдиною відрадою для них
була краса.
Прикрасою служить
служить, щоб дихати,
щоб жити,
щоб любити.

КАНІВСЬКІ КАННИ НА ВІТРІ

Канни на вітрі
одне словечко —
канни!
А тут ще канівські
(на вітрі)
що куц — то танцюристка
в спідниці, у зеленій.
З вершечка
полум'я — намітка
цвітін.
Ці канни канівські
на вітрі
перед аптекою
у Добжині,
у Польщі
там де тінь
в обіймах сонця примостились.

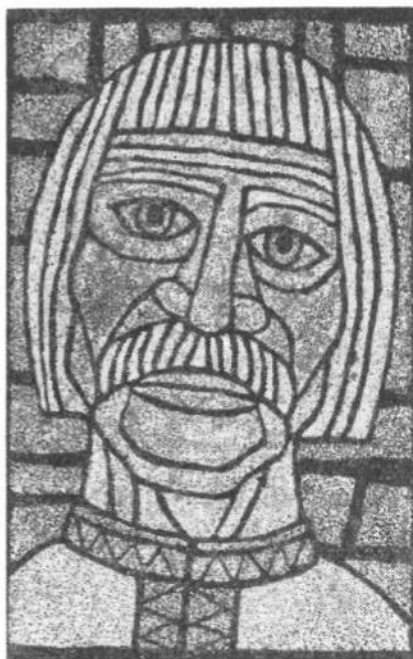
ДО ЗОЇ

О, Зоє, зоре,
пишний квіте,
де б не була ти, обізвись!
Життя по суті неозоре,
розкрий, як восени колись,
у Львові,
там на Лячакові,
де мир хрестів
і зустріч мрій,
коли в хімічній
терпкій мові
вивчали світ ми —
буревій!

Було —
ревло гарматнім гулом
і за облуду
й за прогрес.
А ми з тобою
просто — чудо
поміж хрестів,
серед комплексів. —
Мовчання,
розстріля,
ридання
і стриманий осоння зміст,
і надвечірне сновигання,
і все, що крадькома колись
у серці трепетом зорило...
Де, Зоє, ти?
Де?
Не тремти,
згадай,
хоч пошепки розкрий
латаття юне неозоре.
О, Зоє мрій, о, щастя зоре.

І. Левицький. Пасічник.

Фото В. Ольхом'яка

Євген Самохваленко

ПРО СЛЬОЗИ

Як хилиться троянда у саду,
як соняшник навколішках
додолу
у знемозі
поклони б'є
неначе пада ниць
(бо осінь на порозі)
так я.
А тут тим часом
нищечком
поволі
замість премудрих квінтесенцій
квітують сльози
сльози на порозі.

ПРО ТЕ, ЧОГО НЕМАЄ

Немає квітів і нема людей.
Є щось живе
І є щось неживуще. —
А є ще десь яса!
Прозріння Прометей
(бува — це інша річ,
хоч справа всюдисуща).

Милуй життя
кипи
рости
буяй
живи надією
і спогади кохай.
Усе ж таке квітчасте...
Шкода, люди,
що прекраснішого немає
словечка
аніж чудо.

НЕЛЮДАМ

Топчіть конвалії
рвіть рути
нехай не стеляться до ніг
дайте жаху до отрути,
нейтронних бомб
і катакомб!

Долайте болю. —
Саме — болю
до обважнілих
мрій — надій
до того Назара Стодолю,
дівочих брів —
(вселенних див),
отих, що спалюють,
що глушать
нестримні зойки журавлів
крадять усе
нам залиште
нашу охайність
хист до волі
і наш спів.

ПОМЕРТИ

Померти в глорії
у славі
і в пацифізмові померти.
В державі вмерти
там,
де птах
криниця
і сунія
і поет
де кожний струм
обіймає рясний
з навколишнім
звичайним світом.
До миру затишків
щоб у просторах,
щоб у часі
зміститися.

POTEBNIA

Andrzej —
Andrzejów u nas nie mało,
lecz ten tylko
esencją
i przesłańcem
ludu ukraińskiego
i ten wszedł do legendy.
Bo przyjaźń
świeci ponad wszystko,
a Potebnia
• jeden z pierwszych zginął
za Ukrainę,
za Polskę,
za moszczenie dróg —
choćby i drożyn —
do pojednania.

Módlcie się, kto umie
 na rozstajach
 za bliźnich,
 za braci
 w czas spełniania się bez reszty
 człowieczeństwa.
 1979

MAZOWSZE

Ziemia jak żużel,
 sosny jak bursztyn,
 lasy,
 pola,
 sady,
 róże przeurodne;
 marzenia rozpetane
 panienek,
 wytwornych
 panien;
 skrawek Polski —
 szlachetne wołanie
 o sens życia,
 braterstwo...
 I co nam z urazów!
 Nieufności,
 złą pamięć
 strąciliśmy z grani.
 Nad nami czar upojny
 jedności,
 zbratania.
 1979

Z ukraińskiego przełożył
 Tadeusz Chrościelewski

Taras Szewczenko

WIECZÓR NA UKRAINIE

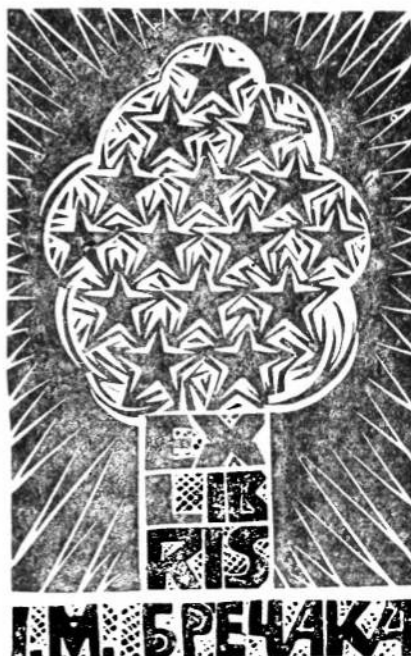
Wiśniowy sad, opodal chata,
 Chrabąszczy rozbrzęczony tan.
 Oracze opuszczają łan,
 Dziewczęcy śpiew beztrosko wzlata,
 Mateńki wszak czekają nań.
 Jaśniej zorza. Domownicy
 Oblegli stół — wieczoru nimb,
 Córuchna usługuje im,
 Mateńka rada śnić w tęskniący,
 Lecz słowik wciąż przeszkadza w tym.
 Pokładła matka wniebowzięta
 Czeladki grono lubej swej,
 Świat cały widząc w trosce tej.
 Zapadła cisza, lecz dziewczęta
 Ze słowikami wodzą rej.

Z ukraińskiego przełożył
 Eugeniusz Samochwalenko

G. Смольський. Гуцул.

B. Вечерський.

Jan Mirosław Kasjan

Z wierszy podolskich

Znów do mnie przeszłość
wyciągnęła ręce,
zaświeciła mi
słoneczny dzień
po burzliwej nocy,
pełnej deszczu.

Idę w górę
zbozczem jaru
przez kwitnące
akacjowe gaje,
na szczycie wzgórza
dotyka mnie wiatr,
pachnący stepem,
wiejący z południa.

W dole
miasto

Ю. Логвин.

niby gwiazda biała
z promieniami
w zieleni
wąwozów.

Szumi dolina,
jak muszla
przemawia,
zwierza prawdę
powszedniego
piękna.

Na niebie
skrzydła
szeroko rozpięte
— to orzeł płynie
z krańca
na kraniec
krajobrazu
przez wodospady
słoneczne.

Na horyzoncie
rzeka
gęstymi zakolami obrębia las,
jasnym sierpem
wyrzyna
nizinę.

Opuszczam cypel płaskowyżu,
wchodzę do wioski.

Za szarymi płotkami
unosi się mgła
asparagusów srebrnych,
rozświeca się tęczą
wielobarwnych ostróżek,
wysoko wzlatuje
groszek
niesiony motylkami kwiatów.

U dołu pelgają
ogieńki nasturcji
i gasną
w śniegach obsiewki.

Płoną łagodnie
lampiony
malw.

Z wysoka
nad młodszą bracią
czuwają zatroskane słoneczniki.

W samym środku ogródków
roztaczają blask
lilie królewskie.

Яків Гудемчук

Зацвітають рясно липи кучеряві,
Звівши верховіття в ранішню блакить.
І снуються бджоли в сонячній заграві,
П'ють нектар медовий з запашних
суцвіть.

Половіє жито. Обважнілий колос
Хилиться додолу, з вітром розмовля.
Деркача у лузі обізвався голос,
Музикою, співом повніться земля.

Вже гудуть комбайни і дзвенять
жниварки,
Падають покосом золоті хліба —
Узялися люди за роботу шпарко,
А в очах у їхніх — радість, не журба.

День за днем минає. Мов хмаринка тане.
Інколи у згадці коротко скреса,
Та не відшвітає, на всиха, не в'яне
Пережитий смуток, радість і краса —

Наче той супутник невідлучно з нами —
У труді щоденнім, сниться і у сні,
І горить незгасно зорями-вогнями,
Йде із нами поспіль у майбутні дні...

САЛЮТ

Тривожну землю шматували
Снаряди з міді і свинцю,
А в парку наспіх гріб копали
В бою загиблому бійцю.

А він, хоч смерть зустрів люту,
В звияжнім розпалі борні —
Не міг вітчизни позабути —
Лежить усміхнений в труні!

Його соратники і друзі
Останню шану віддають.
Геройсько вмер і по заслугі
Посмертний чується салют.

Злилося в ньому воедино
Із серця вирване «прощай!»
Віками житимеш, хоч згинув.
Життя віддав за рідний край!

В ньому й обігнця й присяга
Піти на герць, перемогти.
І уперед під правди стягом
Йти до світлої мети!

Ю. Логвин. Воли мої полові.

О. Дуфанець.

Iwan Złotokudr

JESIEN

Jeszcze się lato w topoli
oczach przepala —
 zielen sierpniowa!
W porannych rosach
 spią żółte pokosy.
Jeszcze niebo chybczoze
w jaskółczych oczach —
 horyzonty błękitne!
Cicha tafla siwych jezior
zadumana,
I słończniki na chustce matczynej
przejaskrawił wrzesień —
 już jesień!

Z ukraińskiego przetłumaczył
Zygmunt Rybak

M. Яців.

Ostap Łapski

● ● ●
Jako dziecię gdym szedł
to w cierniach wiatr syczał

Kołysząc na mrozie głogu
czerwoną drętwą jagodę

A wróbla burka szara
była naburmuszona

Jak nerwy druty napięte
od słupa do słupa biegnąc

Przekazywały dalom
melodię monotonną

Ale o każdej porze
widniał horyzont boży

I słońce piękne
w zasięgu ręki

Całe było blisko
w purpurowym blasku

Siadało na grzędę
brzuchate brzemiennie

A tyś poszedł
we świat po coś

Okradajże teraz po nocach
osierocone krajobrazy

Bólu świadectwo
daj

Z ukraińskiego przełożyła
Wanda Sudnik-Owczuk

Петро Петрович

ЛІРИЧНЕ

Коли палає бузина
Гірким і сумовитим пвітом,
Душа моя напевно зна:
Іде з одним прощаюсь літом.

Вона так само зна і те,
Що зустріч — це вже мить розлуки.
І тому гіркістю цвіте
І сумом сиплеться на руки...

Олександр Пушкін

ГОМІН

Чи в хаші, в дальній, звір реве,
Чи трубить ріг, чи грім гуде,
Чи лине з гір дівочий спів —
Ти всім вториш;
Чийсь голос в хаші тихих днів
Озветься лиш.

На регіт диких хвиль морських,
На говір грозових безмеж,
На гамір пастушків сільських —
Вмиєть відгук твій;
Для себе ж відгук — не ждеш:
Поет — такий!

Z російської переклав Iwan Złotokudr

Український поет і перекладач у ПНР Іван Златокудр народився 7 квітня 1930 р. у Винниках поблизу Львова. На Україні, крім середньої школи, він закінчив зооветеринарний інститут. Від 1959 р. поет живе в Польщі. Тут він закінчив юридичний факультет Вроцлавського університету й став працювати в адміністрації.

Іван Златокудр вірші публікує з 1961 р. Саме цього ж року в «Нашому слові» з'явився його твір «Небо». Відтак він друкувався в «Нашій культурі», «Світанку» та «Українському календарі». Три його вірші ввійшли до антології «Гомін». Перша ювілярєва окрема збірка «Народній Польщі побачи» а світ 1975 р.

Крім писання оригінальних поезій, Златокудр перекладає здебільшого польських авторів: Я. Кохановського, Ю. Словацького, А. Міцкевича, О. Фредра, Ц. Норвіда, Т. Ленартовича, С. Виспянського, Л. Стаффа, Ю. Тувіма, Ю. Чеховича, К. Галчинського, Т. Ружевича, Т. Куб'яка, Л. Шенвальда, В. Слободника, Л. Пастернака, З. Румеля, Є. Плесняровича, А. Каменську та інших. Переклав він також дещо з Ф. Петрарки, Д. Байрона, П. Неруди, С. Єсеніна, О. Пушкіна, Ф. Горация та Л. Аріоста.

Значну кількість віршів І. Златокудра переклав на польську мову З. Ю. Риб'єк, а декілька — Е. Зах. Дві критичні статті про ювілярєву творчість надрукував у «Нашій культурі» (1972, № 10; 1975, № 2). Василь Назарук, а одну — Федір Степанов у «Прапорі» (1976, № 3).

Бажаємо ювілярєві доброго здоров'я й творчої наснаги.

Іван Златокудр

Жовтий спалах соняхів мрійливих
тужна скрипка край воріт скрипливих
журавлем покинутий старий поріг
сиве плетиво доріг

і над озером така самотність
і над тополями така печаль
така блакить
і над дорогами осінніми
— до кінця життя непройденими —
блідий серп вечірніх дум

мовчить.

Листопад

в диму свіч догоряючих

метелик
ржавий

мов пожовклий молитовник мамин

над голим розп'яттям дерева

хреститься

хрестом віконної рами

несу хрест
за далеке взгір'я піскове

шипшиновий цвях сонця
ранить скронь
побілену інеем вчасним

несу конвалії скам'янілих сліз

печалі сіль

смуток всевічний
всевічний біль

так тихо довкола
так біло
до сліз

поцілунок
наш
перший
найперший
зима обернула
в білу сніжинку

поцілунок
наш
з-над
молочно-медових

жасминів
літа
метеликом

в холодній призмі
скляної труни
скаменів

так тиха
так біло
довкола

якщо
у калейдоскопі зими
нема
подібних
двох
сніжинок —

Т. Венгринович.

звідки ж тоді
така схожість
садів
засніжених?!

кажіть
про вроду дерев яблуневих
— у голубому інеї взимку —
що вони подібні:
— як дві сніжинки!..

чорна скриня

здоблена золотими ухналями
чумацьких шляхів

зімкнута важкою підковою
місяцевої повні

у скрині

сонце верболозе
в льняній сорочці слов'янського неба
безкрай росяних долин
наміста вишневих дощів
стрічки веселок
рушники осель

десь скрипка весільна співає і плаче

чорна скриня
співає півнями

спозаранку

Gdzieś
za horyzontem pól
zielonych

Gdzie
miłość
czerwonym kwitnie makiem

Znajdę
niebieski bławatek
pomiędzy zbożami

Twych oczu
słodki ognik —
w czerwcowych rosach kwiat

W chabrowym błękiecie
niespokojnych snów
— szalony —

maki czerwone zrywam
wargami

Nasz nieboskłon gwiazdzisty
— niby dzban rozbity —
żółte czerepy...

W makowej czaszy —
do dna nie wypite
czerwone wino...

I:
— „kocha — nie — kocha” —
płatki księżycowe
z zieloną wodą płyną...

W STRYJSKIM PARKU

Wierzby
wiosennym gromem ogłuszone
— jeszcze deszczem popłakują —
a nadzieja
stubarwną tęczę przerzuciła most do lata.

Noc
czarnym łabędziem
na szmaragdowe zwierciadła
czerwcowych lewad
wyływa...

Łabędź —
zorze —
lilie
otrząsa
ze skrzydeł...

Dzika czereśnia
śpiewa o miłości
dojrzałymi wargami
jagód czerwonych —

któż je będzie zrywał,
kiedy miłego
wciąż
nie ma...?

Wiatr smaga żółte aleje
gradem czerwonych kalin.
Październik zadumany
nad stawem przycupnął —
Siwą lulkę pali.

Капличка з 1868 р. і церква у Свя-
ткоїї Великій.

Фото И. Демка

JESIEŃ

Gdzieś
w jesiennych wierzbach
akordem
purpurowym
odezwała się rozpacz...
Nad lustrem
sennych jezior
białym
jedwabiem
dymi
oczeret...
Wrony
wiatr
pod wieczór
wije gniazda
na miedzianych wzgórzach
w sośninie...
Tam,
gdzie na rogach krętych
uniosły słońce
kalinowe
szybkie jak wiatr
jelenie...

Я. Гадяк-Стика. Козак.

ZADUMA

Poranek zwołuje ptaki
surmą szumiącej dąbrowy,
gdzie słońce umiera
w płomieniach kalin czerwonych,
i babie lato
— na wietrze —
białą nitką znaczy
szlak glucho spadających gniazd...
...Na widnokregu żurawich skarg —
smutek
mój...

Józefowi Tarnopolskiemu

ku jakim słońcom podążasz
dziewczyno jesienna
z różą wiatru we włosach
w zwiewnej sukience
z porannych mgieł bezszelestnych

czy zoążysz
przed złotą zamiecią
myśli żurawich
nieprawdopodobnie kolorowych

przed złotą ulewą
gorących kasztanów
pełnych wróżb
nieodczytanych

ku jakim słońcom podążasz
dzikusko dumna złotowłosa

poczekaj,
podwiozę cię dziewczyno jesienna
w sukience z porannych mgieł
z różą wiatru we włosach

.....
za wycieraczką
znalazłem liść jesienny
podobny do gwiazdy szeryfa

znów mandat
za przekroczenie wyobraźni

plącę

tęsknotą.

Z ukraińskiego przełożył
Zygmunt Józef Rybak

ПРИГОДА ФОЛЬКЛОРИСТА

Село Попів Ковпак розляглося далеко в горах. Досі ще не збудовано сюди доброї дороги, і туристи-пішоходи обминали цю місцевість, лякаючись відлюдних, стрімких лісових стежок. Тому-то фольклорист Аркадій Черемха сподівався зібрати в Поповому Ковпаку багато цікавого матеріалу.

Використовуючи гарну погоду, він принагідним возом по вибоях добрався до села і за порадою свого візника найняв кімнату в газди Потапа Смереки. Його хата заховалася в сливнику, але, станувши біля вікна, можна було любоватися гарним гірським краєвидом.

Та Черемха не був із тих, що просиджують у хаті. Влаштувавшись у кімнаті, він переодягнувся, перевісив через плече туристську торбу і рушив у село. Проїшов біля церкви, заглянув на цвинтар, але ніде не було видно людей. Одні, мабуть, пасли худобу, інші збирали вівси, а ще інші бродили по лісах за грибами. Щойно за сільською крамницею Черемха зустрів стареньку бабусю. Вона сиділа на призьбі такої ж старенької хижі і розкладала на землі зібране на лугах зілля.

— Дай, Боже, щастя! — привітався Черемха.

— Дай, Боже, і вам! — відповіла бабуня.

Слово за словом фольклорист довідався, що баба Орина знає чимало казок, пісень і загадок. Приховуючи свою радість, він з нетерпеливістю просив, щоб вона йому дещо заспівала. Згодом бабуня замутикала під носом:

У тій чашейці солодок медок. Дають гостейкам їсти,
Захожають нас мислі, Столойки накривають,

Капусту занашають...

— Ой, просохло в горлі, висохло — переставши співати, заскрипіла стара. — Слова не можна видушпити, та й духу для співу не стало.

Фольклорист знав, що декотрих оповідачів треба частувати горілкою, бо після чарки їм язик розв'язується. Тому й запропонував:

— А може б ви, бабуню, маленьку чарочку, ну таку, як той наперсток, випили?

— Як наперсточок? Або то цей наперсток пробудить в мені духа? — дивувалася Орина.

— Ну, знайдеться й більше... Тоді ласкаво вас прошу... — Черемха витягнув з торби плоску пляшку горілки, яку завбачливо захопив із собою.

— Як же так на подвір'ї?... Та ходіть, панейку, до хижі, бо ще на сміх людський попадем!

Бабуня якось пожвавішала й завела свого гостя в хату та посадила за столом. Сама ж витерла запаскою чарку й поставила перед Черемхою, стала бубоніти:

— Коли вип'ю чарку спирту, входить у мене десь з надрів землі великими пальцями ніг дух і чую, як підноситься до колін. А вип'ю другу, дух іде до самого серця, а як ковтну третю, підноситься в голову, аж під саме волосся... От тоді я співаю, як сто свих на весіллі!

— Та я не маю спирту! — забідкався фольклорист, але за звичкою ввімкнув магнітофон.

— Нічого, — відповіла баба. — Може бути й звичайна горілка, але її треба подвійну мірку...

Черемха налив повну чарку. Орина жваво випила й мовила:

— Чую, йде дух, підноситься вгору...

Відтак стала розповідати:

— Було двох братів. Іден мав трі хлопці, а другий нич. Тот, що ни мал хлопців, повідат до того другого, старшого брата: «Дай мні того свого хлопця найстаршого на службу...»

Після цих слів оповідачка затялася й почала кашляти.

— Дух опадає... — захрипіла.

Фольклорист налив другу чарку. Баба випила й стала закусувати хлібом. Під'ївши, вела далі:

— Так той му дав того хлопця на службу й тот взяв собі того хлопця й пішов у ліс по дрова. Та й привів го до Ідного бучка й питат: «Шо то з того буде?» — «Може, дишель», — повідат хлопець. «З тебе не буде газда, я тебе назад віддам», — повідат стрик.

Орина знову затялася. Фольклористові здавалося, що вона душиться. Перелякавшись, не знав, що робити, а баба махала руками в бік пляшки. Черемха зрозумів і налив третю чарку. Баба хильнула й кинула дискантом:

— Чую дух під самим серцем!

Відтак вела далі:

Стрик віддав того хлопця братові й мовит: «Дай мі наймолодшого хлопця». Брат дав. Стрик пішов з ним у ліс. Привіл го до кряка та питат: «Шо то з того буде?» — «Шо буде, стрицю? Буде палка», — повідат хлопець. «З тебе буде газда», — повідат стрик.

Тут Орина знову захрипіла й почервоніла. Черемха вже знав, у чому справа, і налив їй четверту чарку.

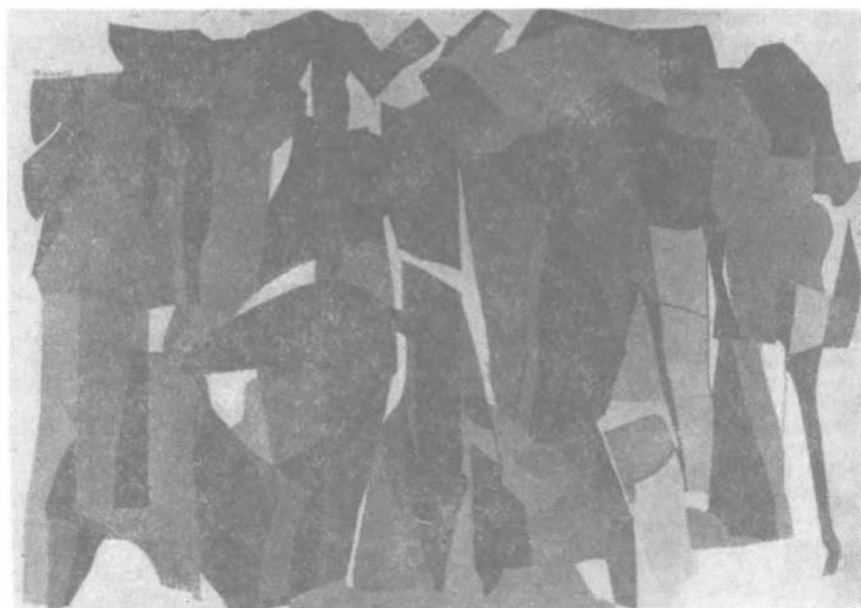
— Дух мені ледає до язика підходить, але язика не може перескочити — сповістила Орина й випила четверту чарку горілки. Її очі посоловіли. Вона вже забула про казку і стала співати:

Очі мої, очі,
Неспали той ночі.

До рана білого
Ждали миленького.

Черемха перервав бабин спів й почав розпитувати про дальшу долю хлопця з казки. Та Орина енергійним жестом схопила пляшку, налила чергову чарку горілки й випила до дна.

— Дух у мене тепер під самим волоссям, — пробурмотіла й, перехилившись набік, упала на лаву.

Ігор Кузик. Осінній просвіт.

Черемха кинувся її рятувати, та раптом десь з кутка почувся низький голос:

— Ти, панеєко, вампир, що баби душить?

Фольклорист оглянувся й на долівці побачив старого лемка в чорному капелюсі та білій сорочці.

— Повідали старі люди, — мовив він гробовим голосом, — що вампир виходил з гробу, ішов гором горою в хижі й баби душил. Як півень запіял, вертал в свій гріб. «Ідіте на гріб і подивіте сі, чи є діра до гроба», — повідав єгомось. І пошли на гріб, била діра, і виняли го з гробу, і занесли за село, і наклали дров, і розпалили, і кинули в огонь, і спалили. Як горів вампир, то вирвалося му серце й вилетіло в повітря, а пан як стрілив з рушниць, то аж на чотири сторони розлетілося...

Хоч Черемха не одне чув з народної демонології, все-таки тепер зляквся, тим більше, що старий лемко підвівся з долівки й став наближатися до нього. Фольклорист рушив до дверей і хотів утекти, але старий стримав його.

— Стій! — скрикнув він і докинув: — Коли ти вампир, свяченою водою покроплю твою душу, а коли ти живий панок, дай на літру горілки, а дарую ти, щось мою бабу хотів поганьбити...

— Але ж, чоловіче! — намагався оправдатися фольклорист.

— Видно, ти справді вампир, коли боїшся свяченої води. Повідають, що на вампіра й гострий топір барз добрі...

Почувши це, Черемха вийняв з кишені два банкноти й кинув на стіл.

— Це для вас за цікаву розповідь про упира, — приховуючи свою заляканість, сказав він і вибіг з хати.

— Біжи, старій, до крамниці, принеси горілки, — очуняла баба Орина.

А. Ментух. «Три царі».

ІЗ СПАДЩИНИ ВАСИЛЯ ДОМАНСЬКОГО

Василь Доманський (6.XI 1903 — 30.X 1976), а, властиво, Костянтин Думанський народився в Лодзі у вчительській сім'ї.

Учився в Кременецькому ліцеї та політехнічному інституті у Львові. У міжвоєнному періоді перекладав твори Т. Шевченка на польську мову. Три переклади («В неволі, самоті немає», «Не для людей, тиєї слави», «Ізнов мені не привезла») помістив М. Якубець у збірці творів Т. Шевченка «Вибур поезії» (1974).

Після війни К. Доманський працював як інженер землемір у Міністерстві рільництва. Згодом він став директором департаменту. Його відзначено високими орденами. Доманський був також членом редколегії журналу «Пшегльонд геодезийни» та громадським діячем. Докладні інформації про його життєвий шлях і діяльність подав Ян Клопотовський у посмертній згадці в журналі «Пшегльонд геодезийни» (1977, № 2).

Незважаючи на значне навантаження професійною і громадською діяльністю, В. Доманський знаходив час на поетичні переклади. Він вивчив англійську, латинську, німецьку та французьку мови. Перекладав на українську мову твори В. Шекспіра, В. Вордсворта, Е. По, Ф. Шіллера, Ф. Гейне, П. Гете, Ш. Бодлера, П. Верлена, а також російських поетів О. Пушкіна, М. Лермонтова, В. Брюсова, А. Ахматової та інших.

З польської поезії переклав дещо з Міцкевича, «Годину дум» Ю. Словацького, «Марію» А. Мальчевського, «У Вероні» Ц. Норвіда тощо. Переклади В. Доманського зберігаються в Музеї літератури та в рукописному відділі Інституту літературних досліджень ПАН у Варшаві.

Ще за життя перекладача в «Нашій культурі» (1976, № 5) надруковано уривки «Марії» Мальчевського. В «Українському календарі» за 1979 р. поміщено уривок «Години дум» Ю. Словацького. Тепер увазі читачів пропонуємо два сонети В. Шекспіра в перекладі покійного В. Доманського.

Оперний театр у Львові.

Вільям Шекспір

Для тебе я — холодна та пара,
Коли останнє листя на гіллі
В поривах вітру жовкне та вмирає
І крику птаць не чути в сірій млі.

Для тебе — я сумне смеркання дня,
Коли безсило захід погаса
І темна ніч тумани наганя,
І наче склеп чорніють небеса.

Для тебе — я погашений пожар,
Дитя вогню, що гине разом з ним
Бо вмер вогонь, бо на прочахлий жар
Спадає попіл саваном блідям.

І знаєш ти: найкоштовніша річ —
Короткі дні останніх наших стріч.

Як синя хвиля в берег дикий рине
І другу, й третю вслід несе прибій.
Так у житті чергуються хвилини,
Зникаючи в безодні гробовій.

Вродились ми у блиску золотому
І сонце нам розкішне сяйво лє;
Та злих затемнень звідавши утому,
Ми звільна губим золото своє.

А час карбує зморшки нам на чолах
Ні юності, ні вроди не мина.
І генія в блискучім ареолі
Його коса стинає замашна.

І тільки ти в моїй безсмертній пісні
Переживеш століття лиховісні.

З англійської переклав
Василь Доманський

Петро Галицький

ЗБИВСЯ З ДОРОГИ

I

Старий Савосюк минулого року здав своє господарство державі. Одержув високу пенсію, живе тепер тільки з хворобливою дружиною. Савосюки мають корову, декілька курок, свиню й порося. Коли наближаються свята, дочці та кожному синові вони посилають пакунок зі свіжим м'ясом. Нехай знають, що батьки завжди про них думають та бажають їм добра. Дочка працює продавщицею в недалекому містечку. Ведеться їй непогано. Усі три сини закінчили школи, поженилися, добре заробляють. Середньому Стефанові, якось не щастить. Після закінчення інституту він виїхав у віддалене місто. Там знайшов собі дружину, дівчину освічену, розсудливу, дбайливу. Відбули гарне весілля, а потім обоє старі їздили на хрестини вродливого онука. Навезли подарунків, тішилися, що вже всіх дітей вивели в люди, а самі можуть спокійно піти на пенсію.

Та ось недавно їхній спокій порушили тривожні вісті про Стефана. Скаржилась у листах невістка, що він п'є, не дбає про дім, негідно поводить. Старий Савосюк зразу ж вислав до нього листа, намагаючись засоромити сина й умовити його до зміни поведінки. Та Стефан, відповідаючи, заперечив свою провину, нападаючись на дружину. Згодом вона відійшла від нього, повідомляючи про це свекрів. Тоді ж Савосючка ж так розтривожилася, що злягла й цілими ночами не могла спати.

Батько почав радитися старшого сина, що робити.

— Поїдьмо до нього, тату, промовмо йому до серця, може опам'ятається й знову стане порядною людиною, — радив Ігор.

— Так, я мушу з ним поговорити! Скажу таке, що в нього душа аж у п'яти залізе! Післязавтра поїдемо, — вирішив старий і, помовчавши, додав:—Тільки попередь його телеграмою про наш приїзд.

2

В суботу на світанку обидва Савосюки з'явилися в поїзді, що мчався в напрямку міста, де проживав Стефан. Увечері ж, після набридливої їзди в переповненому

вагоні, вони опинилися перед входом до його квартири. Застукали в двері. Було за ними глухо, хоч вони заздалегідь попередили про своє прибуття. На мрячному коридорі появивсь мужчина з сусіднього помешкання, та повідомив, що в тій порі господаря можна знайти в поблизькому ресторані, де часто забавляється до пізніх вечірніх годин. Ігор швидко рушив у сторону ресторану і згодом вернувся зі Стефаном.

Він йшов похитливими кроками одягнений в витертий, брудний плащ, на голові стерчав зім'ятий капелюх; довге занедбане волосся спадало безладно на плечі. На привітання щось там пробурмотів п'яним голосом. В кімнаті панував нелад. Старий, розглянувшись, промовив з відтінком здивування і гніву.

— Сину, як так можна жити після довгих років науки! Та ж бійся бога, хлопче, до чого ти себе довів?

— Тату, сідайте, поговоримо про все, треба мені багато дечого вам пояснити, щоб ви зрозуміли мене. Нині, бачите, я не в формі, бо так якось мені випало, — почав пом'якшеним голосом Стефан і подав батькові крісло.

— А де ж твоя дружина, де дитина? Чого їх тут нема?! — питав наполегливо старий, не зводячи з сина суворих очей.

Стефан ходив в мовчанні похитливими кроками по кімнаті з опущеною головою.

Я тишує в душі, тату, що вона відійшла від мене, — промовив піднесено, задержавшись навпроти батька. — Ви думаете, що вона виходила за мене заміж з любові? Ні, вона мене опукала. І я мав з такою, тату, сидіти, в одній хаті? —

— Но, а який ти є, хоч би тепер, в тій хвилині? — озвався спокійно і рішуче старий, надалі, не зводячи з сина проникливих очей.

Церква в Рудці Перемиського в-ва, 1693 р.

Фото Р. Бриковського

— Який я?! Може й ви приїхали сюди виступати проти мене? — Старий садів непорушно. Його зіниці палали невисказаною лютістю. Батько не мав наміру починати непотрібної сварні. Завжди вважав, що з п'яною людиною ніколи не варто серйозно сперечатись. Ігор, який стояв за його плечима, був, видно такої самої думки, бо не обізвався ні словом.

— Тепер час нам іти спати! Я не приїхав сюди, щоб вести балачки з п'яним сином. Прибули ми до тебе на дуже серйозну розмову.

— Але ж, тату, можемо поговорити й сьогодні! — наполягав по п'яному Стефан.

— Я кажу, що нині не пора на це. В синові обізвавалось приспане почуття покірності перед батьком. Мовчки поставив на газовій кухні закіпчений горщик з водою на чай.

— Чи мама здорові? Як ви там тепер живете без господарки? — спитав лагідно по хвилині тиші.

— Хворіє на серце. Недавно пролежала більш як дві неділі в лікарні через тебе! — відповів спокійно старий.

— Як то через мене?

— Серце заболіло, коли довідалася про твої погані справи, яких як світ світом не було в нашій сім'ї...

— Тату це ж нічого надзвичайного в сучасному світі. Тільки дехто відсталий може робити з цього велику проблему, — знов пробував оправдатися син.

— Мудра людина ніколи неначе та мавпа не наслідує негідних мод у способі життя й підборі його цілей. Батько мовчки випив декілька ковтків поданого гарячого чаю, з'їв шматок хліба з тонко порізаною ковбасою, та, незважаючи на розмови між синами, відійшов від стола з наміром приготовитись до нічлігу.

— Я хотів би завтра поговорити також з Іриною, тільки, скажи, як з нею зустрітись. Чи вона тут десь близько живе? — спитав, відвернувшись в сторону своїх хлопців, перед порогом кімнати.

— Так, вона живе у сестри, на сусідній вулиці. Хай Ігор ранком подзвонить до неї, може прийде, — відповів голосно збентежений Стефан. Старий пішов вмитися. Син тимчасом поспішив підготувати постіль.

3

На другий день після обіду прийшла невістка з чепурненьким онуком на руках. Сердечно привітала гостей, спитала про здоров'я їх дружин. Стефан не обізвався до неї ні словом. Узявши на коліна маленького сінка, дивився десь у вікно, неначе б не помічав Ірини. Старий проникливо слідував його поведінку.

— Я приїхав побачити, що тут у вас діється, бо в те все описане в листах не хотілось повірити. Чи ви справді вже з глузду з'їжджаєте? Маєте все, і гроші, і помешкання, і меблі та такі кумедії витворюєте з собою, що сором нам старим!

— Я тату не могла вже з ним стерпіти. Шодня приходив п'яний, називав мене образливими словами. Я хочу жити по-людськи і не дам себе понижувати — скаржилась Ірина.

— Коли б ти мала більше серця, більш шанувала мене, то може і я не мав би причини заглядати часто до чарки. Я переконався, що ти не кохаєш мене справжньою любов'ю, як повична кохати дружина! — боронився Стефан.

Старий уважно слухав взаємних обвинувачень. Врешті, обізвався рішуче до сина:

— А за що мала вона тебе шанувати й любити?

— Ні, тату, в нинішніх часах справді кохаюча людина не може розчисляти когось з того, чи є вартий її любові.

— Безумність нинішніх модних звичаїв заволоділа твоїм розумом, сину. Погано сталося, що ти зневажливо ставивсь до наших порад, до того всього, що нам було найдорожче.

— На що, тату, здались тут ті ваші моралі! Це смішне й наївне шукати нині життєвої мудрості в книжках давніх письменників, зворушуватись тужливими рідними піснями, брати приклад зі своїх предків, простих селян.

— Ось бачиш, сину, взяв собі це все до серця Ігор, живе тепер чесно, дітей своїх

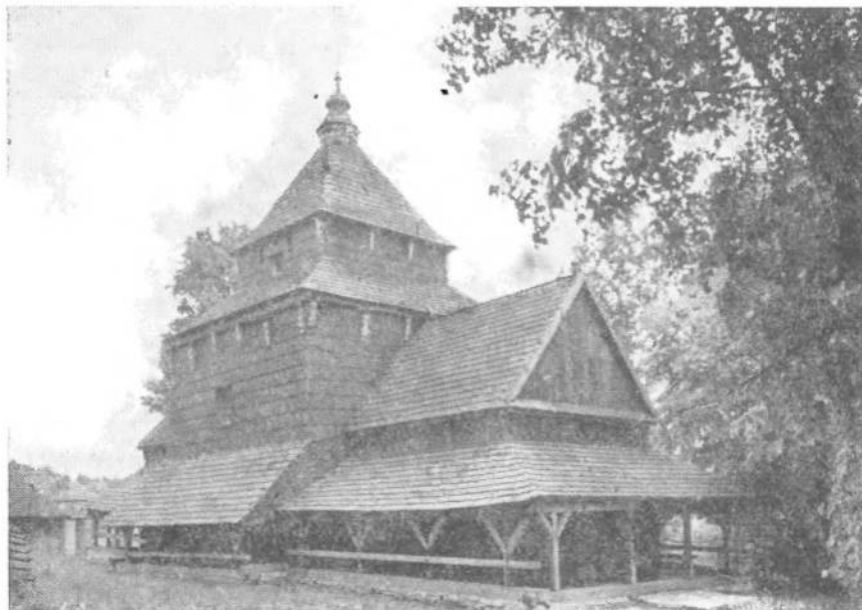

Церква в Рувні Кроснянського в-ва.

Фото Р. Бриковського

Церква в Радружю Перемиського в-ва з XVI в.

Фото Є. Лягди

навчає рідної мови й пісень. Учить їх цінувати своє так, як я вас колись! Шанують його люди, бо дбає про свою честь. Те саме можу сказати й про молодшого від тебе Богдана, про сестру вашу Олю. Радують вони нас, бо поступають, як і годиться всім членам нашого роду. А ти що? Як ти думаєш далі жити?

— Не можна, тату, завжди задивлятися на давнину, зокрема тепер, коли світ йде скоро вперед. Не може вже бути зразком для нас спосіб життя й думання наших предків-селян.

— Але хоч їх честь треба мати! Не розумію, як вчена людина за власні гроші робить з себе скотину. Ніколи, однак, ані я, ані твоя мати, ані чимало інших подібних нам, не підупали так як ти, берегли ми над усе своєї честі, завдяки чому змогли перемогти найбільші труднощі перших років після поселення. Я, пам'ятаю, в перших тижнях ночами не спав, лопатою перекопував поле й город на картоплю. З утоми падав. Мати щоденно носила в руках по десять літрів молока до містечка, віддаленого шість кілометрів, аби здобути деякий гріш на найбільш необхідне. Ми не обвинувачувались тоді взаємно, тільки невпинно, в мовчанні, працювали, думаючи лише про ваше майбутнє. З часом роздобули коня, с'як-так поставили на ноги господарку. З кожним роком почали жити достатніше. Все однак мусили ми здобувати тяжкою наполегливою працею. Кожного року в жнива скошував я коосою по шість гектарів збіжжя. Старий підніс над столом свої жилисті руки. Мати за мною підбрала й зв'язала все сама.

Як ми тоді радувались тим, що ви по черзі від'їжджали вчитись у містах. Прийшов для нас також здавна очікуваний час, коли засновано українські школи. Ми з втіхою в серці віддавали на вашу науку останні гроші, самі не додали не раз, не доспали, надіялись, що наші діти будуть високоосвіченими вартісними людьми. Пам'ятаю, мати залилась слезами радості, коли в п'ятдесят сьомому вперше після війни почувла концерт наших рідних пісень у виконанні прекрасно одягнених учнів українського педліцею, де вчився годі Ігор. Але тепер зустрів... І друга не сподіванка. Дочекалась! Наш син поступає просто як безсоромна худобина. Не

Гуцульський танець «Коломийку» виконує Львівський ансамбль «Чорногора» під керівництвом Я. Чуперчука. Фото П. Сеха

дарма розхворілась, почувши таке, а мене також мало не скрутило... — Закінчив Савосюк.

— Тату, скажіть мамі, що я нікому жодного лиха не вчинив, — ламався син. А що не раз люблю випити...

— Випити час від часу можна, чого ж ні! Я також люблю принагідно проковтнути чарочку, але як була якась нагода повеселитись, потанцювати, поспівати гарненько. Яка ж то може бути приємність упиватись до втрати пам'яті та робити з себе посміховище, до того зневажати жінку! На любов дружини, також сину, треба собі заслужити, не можна тільки її вимагати.

Стефан покірно звів голову, не озиваючись вже ні словом. Сидів так довго в безруку, не маючи сміливості глянути на нікого. Ірина почала подавати на стіл склянки, пляшку якогось вина та скромну закуску. Помітивши це чоловік в мовчанні піднявся з місця, поставив сінка на підлозі, а сам почав помагати дружині. Маленький хлопчик судорожно схопився за спідницю матері та почав верещати на весь голос, помітивши, що незнайомий вусатий дідусь простягає до нього руки.

Коли прийшла пора збиратись в дорогу, старий, випивши останню чарочку вина, промовив голосно з відчутною повагою.

— Запам'ятай, сину, мої нинішні слова і візьми собі їх до серця! В могилу не ляжу спокійно, коли ти надалі залишишся таким виродком.

— Яюсь воно буде, тату, не журіться, — запевнював син.

— Тут не можна сказати, яюсь воно буде! Треба твердо сказати не криючи гриха, — відречуся всього негідного та ступлю на добру дорогу.

— Постараюсь тату, напевно постараюсь поправитись.

— І дружини маєш перепросити та шанувати, як годиться чоловікові, і про майбутнє дитини дбати.

— А як довідаюсь, що так не буде, то й чути про тебе не схожу! На мій похорон не матимеш права показатися... І братам твоїм і сестрі накажу, щоб відреклися тебе, як негідника.

Після тих гострих слів настало прикре мовчання. Старий стояв ще через хвилину, оперши руки об крісло.

— Тату, останьтесь ще у нас хоч день, — просив Стефан.

— Я мушу їхати нині з Ігорем. Удома самісінька, мов палець, залишилась хвора маги.

Незабаром, одягнений, готовий до дороги, почав цілувати на прощання онука й невістку, та міцно стиснув руку пригніченого Стефана.

На щоках Ірини показалися сльози. Стефан хотів щось сказати, але не міг, бо якийсь стихійний біль стискав горло.

Обоє провели гостей на вокзал і стояли за вікном вагону, поки вони не від'їхали. Навіть, як поїзд рушив, стояли на пероні та довго помахували руками на прощання гостям.

Кирило Куцок-Кочинський

Горе пив я, з ніг валився,
У міфічний Львів ішов.

ШЛЯХ ДО ЛЬВОВА

У Карпатах наших рідних
Біде дерево росте,
Над проваллям, над камінним
Рана лірника пече.

Набідувавсь я і знемігся,
Поки слухний шлях найшов,

Прямуював в вузьких холошнях
До високих, сьйних тем,
І вогнем пахучий сонях
Колисав рядки поєм.

Дні розквітнули садами,
Рідний долітав з них спів.
Місяць піднімався з рогами,
Сном сповився давній Львів.

ЕМІЛІЙ КУБЕК — ПЕРШИЙ РОМАНІСТ ЗАКАРПАТТЯ

Література закарпатських українців має давні й багаті традиції. Творчість таких письменників, як О. Духнович, О. Павлович, Ю. Ставровський-Попрадов, А. Кралицький, С. Фенцк та ряду інших, була відома й за межами Закарпаття. Та всі вони писали вірші, оповідання, драми, публіцистичні твори, а до творення великих полотен не бралися, бо в Австро-Угорщині не було й умов для їх видавання. Лише 1924 р. появилася роман І. Невицької «Правда побідила», що, будучи вільною переробкою історичного роману Г. Сенкевича, уважався першим романом у літературі закарпатських українців.

Та, виявляється, роман І. Невицької не був першим у закарпатоукраїнській літературі. Уже бо 1915 р. уродженець Пряшівщини, довгорічний священик у с. Снакові Бардіївського округу Емілій Кубек написав чималий роман із життя закарпатських лемків «Марко Шолтис». Історія цього роману цікава, тому вважаю доцільним ознайомити з ним та з його автором нашу громадськість.

Емілій Кубек народився 23 листопада 1857 р. в с. Штефурові Свидницького округу в сім'ї священика. 1881 р. він закінчив духовну семінарію і став священиком у угорському селі Гомрозі. 1883 р. повернувся на рідну Пряшівщину, осідаючи спочатку в Якуб'янах, а потім у Кремній та Любовці. 1895 р. його призначено священиком у Снакові, де він розгорнув широку культурно-освітню діяльність. Як зазначено в місцевій хроніці, Е. Кубек уже протягом першого року свого перебування в селі подбав про побудову туди битої дороги, а згодом почав розводити фруктові дерева й невідомі тут кормові культури (перш за все «болгай») та спричинився до запровадження у Снакові нових способів господарювання: садження картоплі за плугом, застосування спеціального плужка для її оборювання, зимовий вивіз гною на поля. Подбав також про побудову школи та заснував хоровий і драматичний гуртки. З останнім поставив комедію бардіївського письменника Т. Андрашіка «Шенк паленичний».

Разом з тим, Е. Кубек був постійним кореспондентом закарпатської та угорської преси, публікуючи в ній переважно статті на економічні та дидактичні теми. Майже 20 років присвятив він укладанню чотиримовного Старослов'янсько-російсько-угорсько-німецького словника (1906), що містить близько 30 тис. слів. Опинившись 1904 р. в Америці, одержав парафію в Маганой-Сіті, де й далі розгортав широку культурно-освітню діяльність, співпрацюючи з «Американсько-руським вестником», «Соколом» та іншими газетами й журналами. Тут він написав і свої літературні твори, які пробував видавати власним коштом.

Після розпаду Австро-Угорської монархії 1918 р. Е. Кубек брав активну участь у політичному русі американських русинів, спрямованому на вирішення майбутньої долі Закарпаття. Був директором Американсько-руської ради, директором прес-бюро Товариства «Соєдиненіє» та займав ряд інших посад. Високу оцінку його діяльності на цьому полі дав Ю. Жаткевич у звітній доповіді на Першому народному конгресі американських русинів у Гомстеді у вересні 1919 року.

Кубекова діяльність міжвоєнного періоду (20—30 років) досі не вивчена. Приступаючи до видання кількатомного зібрання своїх творів, він 1922 р. писав: «При наших обставинах я утратив дяку к писаню. А если и тепер придет ми доплачати на мой труд — як при прошлых пробах — то гріх было бы и дальше трудитися на неплодном полі подкарпатской литературы». З факту, що це багатомне видання припинилося на четвертому томі, можна судити, що й воно було дефіцитне і «ні справді перестав «трудитися на неплодном полі подкарпатской литературы»».

Емілій Кубек помер 17 липня 1940 року в Маганой-Сіті. Найбільшим твором Е. Кубека є роман «Марко Шолтис». Автор здав його до друку видавництву Товариства «Соєдиненіє» в Гомстеді, яке на початку 1916 р. набрало 100 сторінок, припиняючи на цьому друкування. Через два роки згадане видавництво вирішило відновити друкування, але не здійснило свого наміру. Щойно 1920 р. роман появилася на сторінках газети «Сокол», редактором якої був П. Мацков. Серед закарпатських переселенців в Америці твір мав значний успіх, і Е. Кубек вирішив

видати його окремою книжкою. 1922 р. він у місті Скрантоні почав власним коштом друкувати свої твори під назвою «Народні повісті і стихи»: у першому томі опублікував сім віршів, шість оповідань та одну поему, а в дальших трьох томах — роман «Марко Шолтис».

Мабуть тому, що роман вийшов у далекій Америці, дослідникам закарпатсько-української літератури він був невідомим і залишається таким до наших днів. А шкода, бо цей твір заслуговує на їхню увагу, оскільки в ньому зображено життя закарпатських лемків, причому простонародною мовою — лемківською говіркою з незначною домішкою церковнослов'янських та російських слів. Правда, з огляду на читачів — закарпатських переселенців-заробітчан, яким випало на долю вчитися в угорській школі, а жити — в англомовному середовищі, автор опублікував роман латинським шрифтом, хоч написаний він був кирилицею.

Дія «Марка Шолтиса» відбувається в одному з невеличких сіл Пряшівщини від 70-их років XIX ст. до 1917 р. Життя й побут селян автор змалював згідно зі своїм світоглядом, до котрого не можна застосувати сучасних критеріїв. Е. Кубек, як бездоганий знавець селянського життя, помічав соціальну нерівність села, але її причину бчавач не в класовому антагонізмі, лиш у суб'єктивних умовах: неграмотності, лінивстві, п'янстві, безбожності тощо. На його думку, й найбідніший селянин своїм розумом, опадністю, тверезістю й міцною волею може стати найбільшим багатцем. Цю свою ідею він ілюструє на прикладі головного героя роману.

Марко Фурман, прозваний Шолтисом — син безземельної вдовиці, що після смерті чоловіка-п'яниці пішла в найми у віддалене село, де скоро померла. Під час військової служби сирота Марко проявив свою хоробрість і був нагороджений золотим хрестом та невеличкою довічною пенсією. Повернувшись з війська, він найнявся на роботу до свого лейтенанта (багатого землевласника), у якого навчився наймодерніших способів господарювання, читав книжки та газети, що збагачили його світогляд.

Заощадивши показну суму грошей, Марко повернувся в рідне село, щоб купити батьківську землю від фабриканта, але він на її продаж не погодився. Найнявшись на службу до місцевого багатого господаря Федора Данчина, хлопець почав на його полях успішно застосовувати раніше засвоєні нові методи господарювання, стаючи авторитетом для селян у цій галузі. Одружившись з дочкою Федора Данчина, Марко всі свої нагромаджені гроші призначив на торгівлю кіньми, худобою та вівцями, яка давала йому чималі прибутки. Відтак за зароблені гроші він почав скуповувати землі селян, що виїжджали в Америку, згодом за безцінь придбав і маєток збанкрутованого фабриканта, стяючи найбагатшим господарем в околиці. Найняв на роботу багато челяді, побудував великий «каштіль», дітей віддав у вищі школи, став членом «столичної ради», був гордим, самовпевненим, але й твердоголовим. З дружиною жив в ідеальній згоді, до панів ставився з погордою, ходив завжди в селянському вбранні. Після виникнення першої світової війни відправив на фронт єдиного сина і дуже радів, коли він повернувся додому офіцером з військовими нагородами.

Отже, на прикладі Марка Шолтиса Е. Кубек зобразив процес формування типового представника класу буржуазії в закарпатському селі. До речі, зробив це вдало, намагаючись змалювати свого героя в романтичному плані, та сучасний читач, крім позитивних, помітить і чимало його негативних рис.

Дуже вдало змалював й інших персонажів роману Марково дружиною — Катюш, його дітей — Юрка, Ульчу й Марту, сільських учителів — напівграмотного дяка й набагато молодшого за нього Стефана Явора, священників — Андрія Богдана і його брата Стефана, старого нотаря Янчі, писаря Фалушія тощо. З представників селян на увагу заслуговують: Федір Данчин, «рихтар» Сорока, його невдалий син Петро, слуга Янко, служниця Єва, бабка Шестачка та ін. Всі вони немов списані з натури, до того ж наділені індивідуальними рисами.

Сільське життя в романі зображено напрочуд пишнobarвно й переконливо. Автор не обмежується графаретним описом дії, а й до найменших подробиць описує сільське господарство, домашній побут, обладнання кімнати, школу, церк-

ву, ярмарки, народні звичаї, обряди, сільські свята, військову службу і т.ін. Мова твору надзвичайно жива й гнучка, вона бо вцало оздоблена народними прислів'ями й приказками, порівняннями та метафорами.

Дія «Марка Шолтиса» відбувається на фоні міжнародних подій. Особливо багато уваги прилілено в ньому першій світовій війні, яку автор вважає найбільшою катастрофою людства, котра й помітно позначилася на житті та долі всіх героїв роману. Кубеків твір має дадакличний характер, тому автор пересипав його своїми філософськими роздумами та історичними відступами. У другому томі роману він цілі сторінки присвятив історії Закарпаття.

Отже, попри своє ідейне спрямування, до якого можна тепер мати певні застереження, Кубековому романові «Марко Шолтис» належить поважне місце в історії закарпатоукраїнської літератури. Це бо твір, у якому майстерно змалювано життя трьох генерацій закарпатських селян, і як такий має що сказати й сучасному читачеві.

З менших прозових творів Е. Кубека слід згадати оповідання «Палко Ростока», «Єдно виданіє», «Пасхальний дар», «Послі дождя — сонце» та «Кому што бог обіцял». Тема кожного з них пов'язана з життям закарпатських заробітчач в Америці, хоч в їх основі лежить карпатське середовище: гірська природа, чесні працьовиті люди. Усі оповідання позначені сентименталізмом, від кожного б'є пристрасна любов до рідного краю. На долю їхніх героїв випало зазнати багато лиха: син бідного дядка Палко Ростока невинно потрапляє у в'язницю, а після виходу на волю емігрує в Америку, де під чужим іменем знаходить добру роботу й сімейне щастя, якому загрожує його ворог з рідного краю; щоб спокутувати свою провину перед коханою дружиною, Алексій («Єдно свиданіє») вербується в канадську армію і тільки після чотирьохрічних тортур повертається додому; зраджений коханою дівчиною Федор Бьстрица («Пасхальний дар») виїжджає в Америку, живе в повній ізоляції від суспільства і лише після 25 років зустрічається зі своєю племінницею; Іван Промак («Кому што бог обіцял»), повернувшись з Америки, одружується зі своєю колишньою нареченою, що через непорозуміння виїшла заміж і під час війни овдовіла.

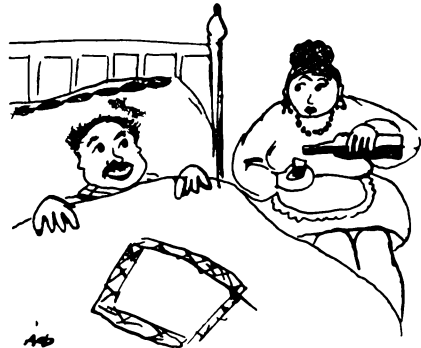
Дія Кубекових оповідань надзвичайно експресивна, а їхня мова — жива, пересипана народними зворотами. Деякі з оповідань (наприклад, «Кому што бог обіцял») торкається й національного, економічного та соціального питання на Закарпатті в післявоєнні роки.

З віршів Е. Кубека на увагу заслуговує перш за все «Свободна Росія — 1917», яким він привітав Велику Жовтневу соціалістичну революцію, гостро засудивши царське самодержавство. Цей вірш, надрукований 1922 р., є однією з найсвітліших сторінок закарпатоукраїнської поезії 20-х років нашого століття.

Микола Мушинка

ЩО КОМУ...

- Що ж тобі дати, любий чоловіче,
кашки?
- Не хочу — відповідає хворий.
- Може борщику?
- Не хочу...
- То, може, картопельки?
- Не хочу — стогне чоловік.
- А може, горілочки?
- А бог його знає...

ДІТЯМ

Ян Бжехва

ЖУРАВЕЛЬ ТА ЧАПЛЯ

Журавель ізнов сумує:
Сам за рибою полює.
Бачить: бродить над водою
Чапля з довгою косою.
«Хочу гожу жінку мати.
Буду лиш тебе кохати».
Чапля крила розправляє:
«Журавля не покохаю!»
Журавель наш образився:
«Добре, що я не женився!»
Але чапля так міркує:

«Журавель мене шанує...»
Потім головою покивала.
В журавльний двір попрямувала.
Журавель ковтав чорниці,
Не помітив молодиці.
«Таки будь мені за мужа!»
«Ти мені тепер байдужа!»
Розгнівалась чапля дуже:
Жити буде вік без мужа!
Журавель собі міркує:
«Піду чаплю поцілую...»
«Помиритись треба конче».
Вмить застукав у віконце:
«Будь моєю, чапле любя!»
«Ні, не хочу я нелюба!»

О. Курилас. Обкладинка букваря. Фоторепродукція В. Ольхом'яка

«Не надійся, довгоногий,
та зійди мені з дороги!»
Журавель наш образився:
«Добре, що я не женився!»
Чапля знову щось міркує.
Знов роки свої рахує.

Гарним пір'ям прикрасилась.
Журавлеві поклонилась.
І так вони все розмовляють.
А роки-літа минають.
Ходять-бродять, дружать.
Одружитися ж не можуть.

ВОВК

Я розкажу тобі всю правду про цього
вовка,
Дорога моя дитинко.
Овечкам всім повідгризав би він
головки,
Якби не був він вовком лиш з картинки.

ЧЕРЕПАХА

Захотілось черепаці —
Поїздом поїде всюди;
На квиток грошей шкодує;
«Пішки піду, швидше буде».
З польської переклав
Іван Златокудр

Олень Тимчук

ЧАРОДІЙНИЙ КОМП'ЮТЕР

Левко був дуже гуманним хлопцем. Він завжди мріяв про те, щоб люди жили чесно, не чинили ніякого зла, повчилися пристойно. Тому не міг дивитися на будь-які погані вчинки своїх товаришів і старших колег.

«Щоб тут придумати, аби люди, замість зла чинили добро?» — заходив у голову Левко. Хлопець начитався всіляких казок, у яких розповідалося про чародійні столики, шапки-невидимки, летючі килими.

«А що, якби так роздобути чародійний комп'ютер? Такий, щоб навіть про всі злі задуми людей повідомляв, а одночасно міг їх на добрий розум наставляти» — майнула йому в голові думка.

От і Левко почувся власником такого комп'ютера. Сидить він у кімнаті, а комп'ютер тривожно дзвонять. Глянув Левко на чародійний екран і бачить, як якісь гульвіси, ганяючись за м'ячем, ламають свіжо посаджені дерева й квіти, топчуть траву. Левко через комп'ютер посилав їхнім мозкам наказ: «Бережіть траву, квіти й дерева! Поливайте їх у спеку, знищуйте шкідників і бур'яни!»

Гульвіси зразу переродилися в чесних хлопців. Несуть коновки з водою, поливають насадження, викопують бур'яни, нищать гусінь та нікому не дозволяють топтати зелені. Любо Левкові дивитися на таких хлопців.

Та згодом комп'ютер знову дзвонить, і на екрані з'являються хулігани, що камінням розбивають лампи в парку, нищать лавки, кошки на сміття та всіляке устаткування для розваг дітей. Левко посилав через комп'ютер відповідний наказ і хулігани перетворюються у хлопців, які лагодять усе, що зіпсували, а потім устанавляють чергування та беруть народне добро.

Ось нове повідомлення комп'ютера: якісь нечестні юнаки засмічують алеї в парку. Левко картає бешкетників, і вони починають збирати сміття та зносити його до кошків. Відтепер хлопці завжди будуть любити чистоту й порядок.

Комп'ютер не перестає працювати. Він знову дзвонить, і Левко бачить на екрані якогось юнака, що бічною вулицею прямує до самотньої хворої бабуні, про яку розійшлася чутка, що вона багатюща. Цей юнак — це просто злодій, що вирішив пограбувати бабусю. Левко зараз же за допомогою комп'ютера переминое план злодія: він круто повертається, іде до крамниці, за останні гроші купує свіжі булочки, молоко, яблука й усе це заносить бабуні. Прийшовши до її господи, кип'ятить молоко, варить компот і подає хворій вечерю. Потім прибирає в помешканні й, виходячи, питає бабусю, яку б ще їй подати допомогу. Так злодій став добродійником.

Комп'ютер замовкєє, та через хвилину на його екрані з'являються нахабні п'яниці. Ідуть вулицєю, домагаючись від прохожих грошей на горілку. Левко миттю посилає до мозку п'яниць наказ: «Обмийтеся холодною водою, перепросіть людей, заробіть пропиті гроші і негайно віддайте їх своїм сім'ям. Надто перепрацуйте по сто годин на збагачення фонду для боротьби з пияцтвом і ніколи більше не пийте!»

Ледве Левко перевиховав п'яниць, комп'ютер знову засигналив: у парковій кав'ярні розсілися прогулянки, що втекли з уроків і ласують морозивом. До того планують ще поїхати на річку викупатися. Левко за допомогою комп'ютера шле прогульникам наказ: «Негайно вертайтеся до школи, перепросіть своїх учителів і батьків, добре вчіться й тавруйте прогульників».

Левко вже хотів зробити перепочинок, але комп'ютер знову задзвонив, та начеб якось по-іншому. Хлопець зиркнув на екран і побачив на ньому групуку ускагівської молоді, яка, занепавши духом, не співала в хорі, не ставила п'єс, а навіть не появлялася на зборах. Левко через комп'ютер промовив їй до серця, і нехиті молоді до культурної праці поволі зникла. Незабаром здалека почувся нижній спів і чарівна тиха музика наповнила Левкову кімнату.

Іван Златокудр

Важчає жовта диня вересневого сонця.
Махає ключам сизокрилим школяреву
рука.

Чиясь сльоза тремтить на тернині,
гірка така.

Буйнорослі соняхи, мальви,
вище зведених вгору
голів кінських!

Дорога до школи курна,
стерта на порох
жорнами колісниць скрипних.

Важчає жовта диня вересневого сонця.
Дорога до школи скрипить журавлями,
курна.

Десь, за туманами літ, школа
присниться
і перший буквар.

Яків Гудемчук

ЗА ПАРТАМИ ЗНОВ ДІТВОРА

Ще літо видзвонєє в полі,
Хоча вже й осіння пора...
А в Білому Борі у школі
За партами знов дїтвора...

Навчається рідної мови,
Любові до краю, краса...
Лунають — як гомін діброви —
Дитячі дзвінки голоси...

Вчатьсь по-справжньому жити
Ізмалку, із юних ще літ...
А в полі видзвонєє літо,
Хоч верснем пахне весь світ...

*Катруся Кравчук виступає у варшавському гуртку УСКТ (червень, 1979).
Фото С. Григорчука*

Хоч доля колись їх закине
Далеко від рідних сторін,
Та школа у пам'яті зрине,
І дотеп, і жарт не один...

Колись може стрінуться разом,
Щоб юнь пригадати своєю...
Ще зблискує літо алмазом,
Хоч осінь гуля у краю...

Євген Самохваленко

ГРУША

Дивись
у кого зір
тямуций
не затерхлий. —
Ось груша батьківська
що з Луцька
прислав зразки в конверт і
два пасинки.
І прищепив сивок
(йому за шістьдесят...)
А та
росте
верба неначе
у рік більш метра
пагони гатить,
Лиш не цвіла
приваймні досі
(це вісім з лишком літ!)
Аж брат Олесь
навідався,
бо Христина,
дружина тобто
каже — зріж
від неї тільки скрізь
тінь падає.
А брат:
Ти — що?
говорить.
Ця груша
лиш за десять літ
від щелення квітує —
пожди — і буде плем'я.
Справді так
сьогодні груша торжествує
а я — козак.
Росте
верба неначе
у рік більш метра
пагони гатить
і зацвіла
і мріє
і тремтить
із Луцька з-над Стира
у Добжині, в Польщі.

Р. Сельський. Молодий гуцул. 1955.
Фоторепродукція В. Ольхом'яка

О. Сластіон. Кобзар Самійло Яшиний.

ПАВЛУСЕВА ШКОЛА

Сліпий кобзар Федір сидів біля могили на перехресті доріг і, пригравуючи на бандурі, тихим, дещо захриплим голосом заспівував думу:

«Та ой як крикнув же та козак Сірко, Та сідлайте ж ви коней, хлопці-молодці
Та ой на своїх же, гей, козаченьків: Та збирайтеся до хана у гості!»

Кобзаря обсіли пастушки, які з зацікавленням дивилися то на його бандуру, то на його сліпі очі, довгі сиві вуса й засмалене сонцем і вітрами обличчя. Час від часу вони теж з заздиртю споглядали на поводиря Павлуса, що сидів поруч з кобзарем і тихеньким голоском йому підтягував, хоч уважно споглядав у поле, звідки від хутора прямував пастушок Гаврилко.

Несе, чи не несе? — думав поводир. Коли ж Гаврилко наблизився, стало видно, що він ніс повну шапку спілих яблук та ще й накидав їх кругом за пазуху. Перебігши шлях, Гаврилко висипав яблука з шапки в кобзаревий капелюх, а ті з-за пазухи подавав Павлусеві. Останніми з кишень полотняних штанив почастував товаришів.

Кобзар перестав грати. Всі мовчки споживали соковиті плоди. Пастушки, з'ївши своє, недовго мовчали.

— А хто то був Сірко? — поцікавився Семен.

— Кошовий такий, — повільно відповів кобзар. — Він такий був, що дещо знав.

Вони, ті запорожці, всі були знайовигі... Сірко великий воїн був. Той знав, хто що й подума. Ото там, по тім боці Дніпра, були татари... Та як задумать вони було воювати, то Сірко і каже козакам: — Збирайтеся докупч, бо на нас уже орда піднімається! Він сильний такий був, що його як хто шаблею ударив по руці, так і не розруба — тільки синє буде... Уже татари які міри проти нього вживали, та так нічого й не зробили. Вони його шайтаном — тобто чортом так і прозвали...

Вимовивши ці слова, кобзар відклав з колін бандуру та почав мацати рукою праворуч себе.

— Ось торба з хлібом, — здогадався Павлусь.

— Дай шматок з часником, а то яблуком живота не обдуриш, — посміхнувся кобзар.

— А може, дядьку, шматочок сала? — поспішив кмітливий Семен. — Мама мені в хустинку з хлібом загорнула...

— А ти не голодний? — спытав кобзар.

— Та ні, а додому ніяково буде ввечері нести... — відповів Семен, і, видобувши з торбинки хліб з салом, наблизив до руки кобзаря.

— Візьми, Павлусю, розріж ножиком і ти, хлопче покріпися, — сказав кобзар.

Павлусеві не треба було повторяти доручення вдруге. Сало з чорним хлібом і часником невмовно смакувало. Щоб сподобатися кобзареві, Гаврилко поспішив з своєю пропозицією:

— Тато казали, щоб ви зайшли до нас на хутір, як не маєте де ночувати...

— А не маємо... — відповів дядько Федір. — Спасибі за ласку, зайдемо...

Поївши, дядько Федір задрімав, а пастухи почали пошепки випатувати Павлуса.

— Як ти дістався в науку до Кобзаря?

— Коли померли мої мама — тітка завела мене до дядька Федора... — сумно сповістив Павлусь.

— То й може мене прийме в науку дядько Федір? — поквапився Семенко.

— Всіх не приймає. Треба мати слух, добрий голос і пам'ять до дум, казок. Дядько Федір зразу визнає, хто не годиться...

Від тих пояснень хлопці посумніли.

— Добре вам по світі мандрувати... — обзався тихо Петрусь.

— Не так-то вже добре, — пояснив Павлусь. Колиась, ще як запорожці панували, — розповідали мені дядько Федір, — кобзарі в пошани були, у походи ходили, думи про лицарські подвиги складали. А тепер пани та урядники гонять нашого брата.

Раз якось на ярмарку городовий струни бандури дядькові Федорові порвав. Бувало, що й у боки наштотхали...

— Не ходи, — каже, — та й годі!

— А де ж я ложку страви візьму? — питається дядько Федір.

— То й голодний здихай, а не ходи, — сердиться городовий.

— Давним давно, — розказували дядько Федір, — бандуристів Прокопа Скрягу та Михайла Сокового смертю покарали...

Почувши таке хлопці аж налякалися, але раді були б слухати далі. Однак худоба зайшла аж до яру і треба було бігти, щоб бува в шкоду не полізла.

Коли хлопці відійшли, Павлусь за прикладом кобзаря, також задрімав.

Сонце розвішувало вже своє останнє золоте прядиво на могилі, як бандурист пробудався.

— Вставай, Павлусю! — гукнув на поводиря. І дядько Федір, і поводир, поволі зібралися та поволоклися на хутір ночувати.

Трапилось, що наші мандрівники гостювали в корчмі. Корчма гуділа гамором. Дядько Федір шкварив на бандурі козачка, а хлопці з дівчатами танцювали, аж курява піднімалася. Раптом усі розступили під стінв, а чумак Василь, поставивши чарку горілки на голові, схрестив руки на грудях і пішов присюди. Чарка здавалося прижала, але таки не впала. Дівчата й молодці пришлескували чумакові з усієї сили. Коли чумак утомився, кобзар став разом з Павлусем заспівувати нові пісні. Аж на вулицю крізь вікна неслися слова:

«За городом качки пливуть,
Каченята крячуть...

Вбогі дівки заміж ідуть,
А багаті плачуть.»

О. Губарев. Карпатська казка.

Ледве пролунала ця пісня, а вже неслася інша:

«Була собі Маруся,
Полюбила Петруся,

Ой лихо, не Петрусь —
Біле личко, чорний вус!»

А як втомився кобзар, Павлусь взяв бандуру в свої руки і грав шпарко, приспівуючи, а за ним уся корчма:

«Дошик, дошик
Капає дрібненько...

Я ж думала, я ж думала —
Запорожець, ньенько!»

Не знати як, і не знати хто перебив пісню Павлусеві й корчма загула:

«Ой що ж то за шум
Учинився,

Що комар та й на мусі
Оженився!»

З другого кутка корчми пробилася нова пісня:

«Ой продала дівчина курку
Та купила козакові льольку,

Льольку за курку купила,
Вона його вірно любила».

Пісні перепліталися з танцями до пізньої ночі. Вже другі півні співали, як дядько Федір з Павлусем положили втомлені голови на сіні в корчмовому заїзді. Хоч коні тупали ногами, хрупали обрік і дзвонили ланцюгами об жолоби, втомлені бандуристи заснули твердим сном.

На ярмарку в Ужі зібралося сила-силенна народу. Одні навезли возами годованих кабанів, інші привели корови та коні. Всі з худобою прямували на торговницю. В іншому місці стояли вози зі збіжжям, городиною, яблуками та птицею.

Крамари розложили на довгих столах чобітки, шапки, штани й лейбики. Інші приваблювали червоними хустками, стрічками, кораличками. А далі жовтіли гори рум'яних, свіжих бубликів, ширіжків з горохом, квасолею, капустою та солодких медівників. На інших столах блищали намазані смальцем ковбаси, приваблювало копчене сало й хто там збагне, чим ще купці торгували. Юрба народу, переливалася між возами, ларками, крамницями.

Бандуристи Федір з Павлусем примостилися недалеко церкви. Довкола них зібрався гурт цікавих. До кобзаревого капелюха силалися копійки. Дехто кинув Павлусеві бублика, сливку або шматок ковбаски. Дядько Федір якби не відчував цього натовпу. Він вдаряв у струни бандури і співав то про козака Голоту, то про Івася Удовиченка, то про Марусю Богуславку.

Павлусь теж не дармував. Він збирав у торбу людські подарунки й підтягував за співцем. Усі слухали їх із захопленням. Згодом кобзар заспівав про інше:

«Нема в світі правди!
Правди не зіскати —

Що тепер неправда
Стала правдувати».

Довкола бандуриста збиралося все більше бідняків, наймитів і наймичок.

— Твоя правда, батьку, — шепотіла бідодашна вдовичка. — Наша правда в багачів наймитує...

Нараз натовп заворушився та почав розступатися.

— Поліцаї, поліцаї йдуть... — гримнула вістка між людьми. Незабаром почувся і голос поліцейського:

— Ви чого тут зібралися? А, клятий кобзар, народ бунтує... — кричав басом, підходячи поліцейський. Всі знали його ворожість до кобзарів. Не одному бандуру об стовпи на шматки порозбивав.

Дядько Федір перервав пісню й наказав Павлусеві:

— Тікай з бандурою, бо розторожить клятий. Якби-що у Василька жди на мене...

Павлусь схопив бандуру й пірнув між людей. Поліцаї це помітили, але за ним не пустилась, бо не змогли б наздогнати прудкого хлопця.

— Ти, значить, народ бунтуєш! — гримнув на кобзаря найпотіпшій поліцай. — Ще й хлопця на ляку дорого виводиш! Ану вставай, підеш з нами. Посидиш у холодній, відхочеться тобі народ проти царя наставляти... — І поліцейський штовхнув чоботом кобзаря.

Той підвівся бідолашний. Люди подали йому капелюх і торбину з хлібом. Поліцейський схопив його за комір і повів до тюрми.

Під вечір аж на другому кінці містечка, за торговицею люди зібрались біля малого кобзаря. Павлусь тоненьким голосом виспівував:

«Що на Чорному морі, На камені біленькому, Там стояла темниця кам'яная.	Що у тій-то темниці пробувало сімсот козаків Бідних невіщників...»
---	--

Він так чутливо пригравав на бандурі, що жінки обтирали запасками сльози. Тихо стало довкола. Тільки мідяки іноді брязкали у вицвілому кашкету хлопця.

Одесь Тимчук

БЕЗКВИТКОВИЙ ПАСАЖИР

Андрійко ніяк не міг збагнути, як без квитка, без відповідного устаткування, без запасів харчів можна переплисти морями від західних берегів Європи аж до Одеси. А ось риба прилипала без труднощів собі порадила. У цьому допомогли їй присоски на голові. Прилипала, яку по-латині звать *Echeneis remosa*, жила собі в Атлантичному океані на захід від Великобританії. Хоч це гарний океан, проте прилипали було сумно. Тому й вона зраділа, побачивши колочу акулу-катрана, що половала тут на дрібну рибу.

Зустрівша акулу, прилипала миттю майнула до неї. Разом поплили вони на південь. Коли акула плавцями гребла, прилипала смачно об'їдала на її тілі паразити. Акула була вдоволева, що всяка нечисть перестала її кусати, тож і не жаліла своїй пасажирці навіть дрібніших шматків зловленої риби. На жаль, на акулі паразитів було небагато.

— «Чим же далі харчуватися?» — забідалася прилипала.

На щастя, зустріла вона біскайського кита, метрів на двадцять завдовжки й вагою понад двадцять тонн. Прилипала нишком відчепилася від акули й попрямувала до кита. «Скільки ж на ньому паразитів! Тепер на нестачу харчів не доведеться нарікати», — раділа пасажирка. Гостя ласувала, а китові було любо, начеб його хто гребінцем по череві чесав. От і так вони плили разом.

Коли на обрії забовваніла Гібралтарська протока, прилипалі захотілося побувати на Середземному морі. Оттак кит прямував на південь.

«Може до колочої акули вернутися? — подумала прилипала. Вона аж у Чорне море простує». Та, як на зло, акули вже не було поблизу.

«Але що це? — перетворилася в слух риба. Шум моторів?... Так, це судно, та ще й пливе в Гібралтарську притоку».

Прилипала відчепилася від кита й поплила в напрямку судна. Воно у воді обросло густим мохом, в якому всякої поживи було доволі. От і прилипала стала пасажиркою судна. Вона побувала в Барселоні, на Мальті, в Александрії, на острові Кіпрі, у грецькому порту Піреї. Звідси через Босфор перебралася на Чорне море. Тут порадували її зустрічні колочі акули. «Може вони ще стануть мені в пригоді», — подумала риба й поплила з судном до Одеси. Гарний це порт, рух-

ливий, але прилипалі було не до вподоби, що тут після далекого рейсу очищають кораблі.

Побачивши, що водолази занурюються у воду, щоб оглянути судно, прилипала відчепилася від нього й подалася у глиб моря. Довгенько блукала, аж зустріла колючу акулу-катрана.

— Здорові були, пані господине! — облесливо привіталася прилипала.

— Здорові будьте й ви — госте! — зраділа акула. Ласкаво прошу до моєї господи!...

Прилипалу не треба було довго запрошувати. Вона пірнула до акули й прилипла саме в тому місці, де було найбільше паразитів.

— То коли пливемо в океан? — запитала, наївшись.

— Не поспішай, — раділа акула. Перше погуляємо по Чорному морю, покажу, де козаки турецькі галери топили, до гирла Дніпра навідаємося...

Прилипала згодилася й поплили разом морськими шляхами й бездоріжжями.

● ● ●

Андрійкові добре буде знати, що безквитковими пасажирами, крім прилипал, бувають будяки, що чіпляються до шкіри тварин та одягу людей. Американська ж актанія, причепившись до судна, заїхала аж до Великобританії, а звідти до прибалтійських країн. Свого часу навіть заховавшись у кетягах бананів, отруйна змія з Африки, потрапила просто до першокласної крамниці в Європі. Дітям, однак, безквиткової подорожі не рекомендується.

ГУМОР

ПОЛТАВСЬКІ ПАНИЧІ

— *Здорові — каже — діти!*
— *Ми — кажуть — не діти,*
а полтавські паничі.
— *Чого ж ви на печі?*
— *Та нема матері дома.*
— *Де ж вона?*
— *Пішла по слободі попідвіконню хліба*
добувати.

Я НЕ З ТИХ...

— *Скільки вам років, Марусю?*
— *Вісімнадцять.*
— *Але ж два роки тому, ви говорили*
те саме.
— *Бо я не з тих, що сьогодні кажуть*
одне, а завтра друге.

МЕТЕОРОЛОГ

— *Мамо, сьогодні дощ падатиме?*
— *Чому ти так думаєш?*
— *Барометр упав.*
— *А ти звідки знаєш?*
— *Та я його сам упустив.*

ВСЕ ЧЕРЕЗ ЧЕРГУ

— *Мамо, Петрусь мене побив,*
— *Треба було дати здачі...*
— *Так я дав йому здачі ще перед*
тим...

ІВАСЬ ІНФОРМАТОР

— *Мати вдома?*
— *Нема*
— *А татко?*
— *Татко теж сховався.*

ПЕРЕГОНИ

— *Мамо, за ким біжать коні?*
— *Ні за ким. Перша одержить*
приз.
— *Тоді навіщо біжать інші?*

НАВІЩО?

— *Два грами нікотину вбивають*
коня.
— *Боже, нащо ж було давати ко-*
неві курити.

Іван Златокудр

ВІРШІ-ЗАГАДКИ

Срібний човен
Світла повен:
Він дарує самоцвіти
Нічці солов'їній
Росяній долині —
Сонним травам,
Квітам.

Приглядалися в дзеркалі
Весна небосиня
Й літо з сонцем у косах...
Приглядалася осінь —
В намистах ключів перелітніх
І верб золоторосих...
Хоче ж глянути у дзеркало
Й морозиста зима...
Та дзеркала —
Нема!...

Антін Більчук

ПРИГОДИ ОСЕЛЕДЦЯ

У довгастій оселедниці, обкладеній кружальцями цибулі та яблука і политий сметаною, лежав випотрошений, вимочений і порізаний на куски оселедець. Це була улюблена страва Михайлика. Та обід ще не був готовий, бо мама недавно поставила варити картоплю, і хлопець мав час на роздуми. Своєю буйною уявою та на підставі солідних відомостей Михайлик пробував тепер відгадати минуле свого оселедця. Риба була привезена з норвезьких вод. Перед очима Михайлика виникло Північне море. Він побачив на ньому свого оселедчика, як живиться планктоном, безхребетними моллюсками, а то й маленькою рибкою. Бачив, як він зростає, гуляв по морю, то вибирався разом з іншими оселедцями в далеку дорогу. Спереду плили самці, а за ними самки. Ішли такою густою лавою, що моряк-новачок взяв би їх за кригу. Бувалі ж рибалки знали, що це оселедці та що одинцем небезпечно човном пускатися в косяк, бо можуть перевернути й пустяти на дно.

Оселедці спочатку плили глибокою водою, а коли вже були недалеко берегів південної Норвегії, стали виринати на поверхню моря, поспішаючи на піскуваті мілини, щоб відкласти ікру. Немало оселедців зразу ж попалося в розставлені тут сіті рибалок. Однак не всіх вони вилували. Серед щасливців був і Михайликів оселедчик, якому вже не раз удавалося вислизнути з такої біди. Хлопець по кільцях на його лусці встановив, що йому було коло семи років.

Відклавши ікру, дорослі оселедці верталися на глибокі води, а з ікри згодом виплувалися їх діти, яких струм води зносив у морську глибину. Як тільки підросли, разом зі старшими прямували на південь і, якщо не попалися в сіті, по-

Заіржав залізний кінь,
Стоколесий віз
По мостах пробіг!
Бігу гриву залишив
На перехрестях
Здивованих доріг.

(Поїзд)

(Місяць) Вилетів рій —
Із-під золотої стріхи сонця:
Напоїв левади росами медовими
Й — ніби личко — вмив віконце.
А тепер він журавлям дарує —
Стрічки веселкові.

(Дощик)

(Ставок) Проміяла осінь серп на дню,
Розкроїла вічєньку гарбуз,
Золотим зерном обсинала обрус.
— Хвалили люди щедру господиню...

верталися знов на північні холодні води. Іноді доводилося їм пропливати морські простори на 1700 кілометрів завдовжки. Оце була екскурсія!

А скільки див бачив Михайликів оселедчик у морях! Тут і світлі rybки блимали зеленуватим промінням в темряві глибин, і морські зірки красувалися на дні червоними, жовтими, зеленими або фіолетовими променями. Інколи ці зірки ховали свої промені й ставали кольоровими тарілками. Їх дуже боялися молоски, бо голодні зірки прикривали їх своїм тілом і поволі з'їдали.

На скелястому дні пишалися чудові морські квіти. Між ними лежали камбали, а в щілинах скель ховалися різні раки й слимаки. Поряд з оселедцями плули стада трісок і макрелей. Іноді пересунувся великий кит. Було на що надивитися. Бувало, що оселедці потрапляли й в скруте становище. Ось якось вони гуляли собі по морю. Під ними біліло піщане дно, яке просто скидалося на мертву пустелю.

Раптом збивалася курява, з якої почали виривати великі хижі ненажери вудильники. Вони миттю кидалися на бідних оселедців і ковтали їх один по одному. Уцілілі втікали. Михайликів оселедчик утік таки найдальше.

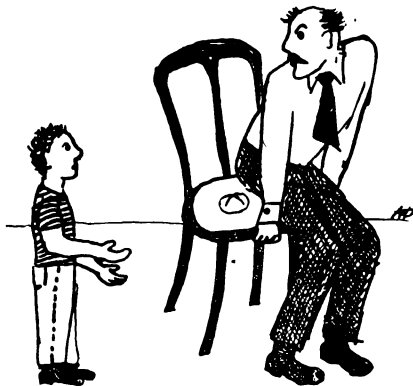
Як тільки небезпека минула, наші мандрівники збиралися в гурт. Запізнілі мали немалу втіху: на власні очі бачили обрізані голови вудильників, що опали на дно. Це рибалки спіймали вудильників і, відрубавши їм страшні голови, кинули їх у воду, а смачне м'ясо занесли кухареві смажити на обід.

Ледве оселедці позбулися вудильників, як невідомо звідки взялися колчохі акули. Та наполоханим мандрівникам якось удалося втекти. Згодом вони зустріли електричного ската. Лежав він спокійно на дні моря. Коли ж до нього підплила тріска, скат приголомшив її своїм електрострумом. Тріска зомліла й опала на дно, а скат почав обідати. Далі оселедці побачили на каміннях восьминога, який усіма своїми променями накинувся на краба. Картина була невесела: восьминіг рвав і відкидав набік панцир бідного краба, а його м'ясо пожирив.

«І ворогам такої зустрічі не бажано», — подумав Михайликів оселедець, не віддаляючись від своїх побратимів.

Недалеко берегів Гренландії на мандрівників напав гренландський тюлень. Потім шлях їм пересік єдиноріг метрів на шість завдовжки. На щастя поблизу плули торговельні судна, і єдиноріг подався геть.

Незважаючи на небезпеки, оселедці все мандрували. Ось і останньої весни молодому оселедчику знову запахла мандрівка. Лава оселедців уже наближалася до свого улюбленого місця, аж гульк — поперек шляху з'явилися великі рибальські судна. Рибалки закинули сіті й почали їх тягнути. Ох і набрали вони оселедецького народу! Усі бочки ним наповнили. Цим разом і наш оселедчик попався. Ну, а що було далі — знаєте: посолені оселедці в забитих бочках приплили судном до Гдині, а звідти вже залізницею та автомашинами розвезли їх по крамницях.

ВІДДАЙТЕ

Хлопчик просить гостя:

— *То мені мама дала булку з медом, віддайте.*

— *Я ж не брав!*

— *Ви сіли на неї...*

СІЛЬСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО

РІЛЬНИЦТВУ НЕОБХІДНІ КВАЛІФІКОВАНІ КАДРИ

Часто зустрічаємося зі ствердженням, що в міру як розвивається в нашій країні промисловість, зменшується значення рільництва. Як доказ цього вказується на щораз менший вклад рільництва до національного доходу. Якщо у 1947 році з рільництва походило 55,3% доходу, то у 1978 вже ледве 10%.

Однак значення рільництва абсолютно не зменшується, бо нині більше 40% особистих доходів кожний з нас призначає на харчі і на основі їх кількості в крамниці оцінює цю галузь народного господарства. Отже, індустріалізація країни не тільки не відбирає значення рільництву, але навпаки, дозволяє на його прискорений розвиток. Без розвитку промисловості на потреби рільництва як тракторних заводів, заводів сільськогосподарських машин, мінеральних добрив, хімічних засобів охорони рослин, виробництва устаткувань для харчової промисловості і його розбудови не можна будувати нового рільництва.

Створення високоорганізованого рільництва залежить не лише від техніки, але в значній мірі від людини.

Високі професійні знання працівників сільського господарства важливі з огляду на те, що нині від них не вимагається лише мануального вміння виконання конкретної роботи, але також, а може насамперед, уміння керування господар-

ством, влучних постанов, вмiлого користування технічним, біологічним, економічним і суспільним поступом. Від хлібороба залежить, в якій мірі використає біологічну можливість врожаю поодиноких сільськогосподарських рослин. Тепер найновіші сорти пшениць в ідеальних умовах можуть дати 100 центнерів зерна з 1 га, 500—600 ц картоплі, 700—900 ц буряків, 150—200 ц сіна. Тому сучасному рільництву потрібні освічені, добре підготовлені кадри. І ще одне. Люди ці повинні свою професію любити і бачити в ній задоволення своїх життєвих аспірацій. Сучасне покоління хліборобів буде тим, якому прийдеється докорінно змінити польське рільництво. Процес цей вимагає однак не лише збільшення витрат на рільництво, але також залучення в його реалізацію внутрішніх сил, які дозволять на гармонійний перебіг модернізації.

В післявоєнному періоді число працюючих в рільництві зменшилося на майже 3 мільйони чоловік. Одночасно відсоток працівників віком 15—44 років зменшився з 63% до 44%. Зросло натомість число працівників віком вище 65 років з около 0,6 млн. до 1,3 млн., а 60% загалу хліборобів — власників господарств є віком вище 50 років.

Отже, однією з основних проблем найближчих років є відмолодження працівників індивідуальних господарств. Старші хлібороби, як підтверджують дослідження, внаслідок щораз слабшої професійної справності обмежують продукцію. Рішення уряду зв'язане з пенсіями для хліборобів розв'язують зараз одну із найбільш складних суспільних проблем села і спричиняються до покращання вікової структури працюючих. Приспівують вони ротації поколінь, відкривають нові можливості перед молодими хліборобами, які хочуть зв'язати свої амбіції і життєві аспірації з працею в сільському господарстві.

Підготовка кадрів на потреби рільництва має суспільне значення. Рільники з понадпочатковою освітою одержують на кількадесят процентів кращі виробничі показники від рільників без освіти при нижчих на 1/3 коштах. Витрати на рільничу освіту як правило зростаються в формі національного доходу в періоді зближеному до часу навчання, тобто протягом 2—5 років. Треба також пам'ятати, що в швидкому темпі змінюється технологія в рільництві і технічне його обладнання. Вже тепер кошт одного становища праці в державних і кооперативних рільничих господарствах має вартість від кількох до кількадесяти мільйонів зл., а в індивідуальних — від 0,5 млн. до 2—3 млн. зл. В підприємствах обслуговування рільництва кошт становища є ще більший.

Підготовляючи такі коштовні становища праці, треба задбати про відповідну підготовку кадрів як це діється в усіх інших ділянках народного господарства. Варто тут також пригадати, що нові становища в рільництві є пересічно на 2—3 рази дорожчі. На 4,9 млн. чоловік в продукційному віці працюючих в рільництві — лише 10% має середню освіту, тоді як поза рільництвом — 56 процентів.

Низький рівень професійних кваліфікацій мають також молоді хлібороби віком до 25 років. Лише 1/4 має з них середню освіту, під час коли в позарільничих галузях середню освіту має 3/4 працюючих.

Наведені факти спричинилися до того, що 1976 року Політбюро ЦК ПОРП затвердило урядову програму підготовки кадрів на потреби рільництва до 1990 року. Програма передбачає збільшити в два рази розміри навчання молоді в рільничих школах та майже в три рази більше навчання в різних формах позашкільної освіти. Йдеться про те, щоб до 1990 року коло 90% працюючих в рільництві здобуло основну рільничу освіту. Означає це, що до рільництва повинно прийти понад 500 тисяч молодих рільників до 1980 року та 420 тисяч і 320 тисяч в чергових п'ятирічках. Дуже важливою проблемою щитованої програми буде здобуття професійних кваліфікацій коло 1,5 млн. чоловік вже працюючих в рільництві в рамках освіти дорослих, тобто на кваліфікаційних рільничих курсах, підготовлюючих до державного екзамену на звання кваліфікованого рільника, або майстра рільника в конкретних спеціалізаціях.

О. Колячук

ГУМОР

КУМИ

*Сидять два куми та випивають. Один вже й розплакався.
— Ку...ме — давай вип'ємо, бо може вже на цьому світі не побачимось...
— А й правда! Вип'ємо, ку...ме, бо я вже й зараз вас не бачу...*

РЯБКО І ЗЮЗЬКО

*Питав Рябко Зюзька: В хоромах ти живеш,
Чого ж на ретязі я, бідний, пропадаю?
Зюзько сказав: Ти все хазяйство стережеш,
Я — Паню забавляю.*

Левко Боровиковський

КРИКУН

*Таки ми витягли! — сказав Комар Волам,
Що витягли вози з багна з снопами...*

*Буває так між нами:
Хто робить — той мовчить; а вірять — Крикунам.*

Левко Боровиковський

У КАНТОРІ

Директор увійшовши в кантору побачив, що службовець цілує секретарку.

— Хіба, я вам за це плачу гроші?
— О, я це роблю безкоштовно...

ЯК ОРГАНІЗУВАТИ ВИСПЕЦІАЛІЗОВАНЕ ГОСПОДАРСТВО РОСЛИННОЇ ПРОДУКЦІЇ

Упрощення і спеціалізація сприяють інтенсифікації продукції та збільшенню продуктивності господарства. Спеціалізація продукції — це тенденція рільничої господарки в сучасному світовому рільництві. Вона основана на поділі праці, який дає користь суспільству та поодиноким продуцентам.

Індивідуальні рільничі господарства в шораз більшій мірі підлягають тепер еволюції в напрямку спеціалізації продукції, хоч поки що їх відсоток є невеликий. У 1978 році в групі господарств до 2 га було їх коло 3%, а понад 2 га — коло 10%. Напрямки їх спеціалізації були такі: зернові — 2,8%, картопля — 1,6%, фрукти — 12,1%, овочі — 4,0%, інші рослини — 4,2%, свині — 52,4%, рогата худоба — 17,3%, птахи — 3,2%, вівці — 1,7%, інші — 0,7%. Наведені дані вказують, що до 1978 року процес спеціалізацій був більш завансований в тваринництві.

Розгляньмо можливості організації виспеціалізованих господарств в продукції зернових, цукрових буряків, картоплі та інших рослин. Залежно від кількості працюючих осіб слід встановити мінімальний ареал виспеціалізованого господарства, пам'ятаючи, щоб

— організація рослинної продукції була достосована до природних умов середовища, а особливо до сівозміну,

— організація спеціалізованого господарства повинна заповнити покращання якості орного ґрунту, основного фактора врожайності рослин, прийнята продукційна діяльність в рослинництві повинна дати щонайменше 50% вартості про-

дукції та запевнити кожному працюючому дохід рівний доходам в інших галузях народного господарства, тобто коло 95 тисяч злотих річно на особу.

Сівозміна є одним із основних обмежників вузької спеціалізації, тобто стосування монокультури. Одночасно із збільшенням виробництва мінеральних добрив, введення нових сортів рослин недоцінюється інколи значення правильного сівозміну. Наукові дослідження вказують на значний вплив сівозміну на врожайність рослин. Встановлюючи сівозміни або плодозміни треба мати на увазі три, чотири рослини, причому добре було б так їх добрати, щоб можна було стосувати однакову технологію обробітку та збирання врожаїв: наприклад зернові, ріпак, бобові. В цей спосіб одержуємо три користі: добрий сівозмін рослин, полегшення технології обробки і збирання та продовження періоду праці машин. Удобрення в рослинній продукції має подвійне значення. Основним удобреньям буває органічне, бо впливає безпосередньо на рівень водючості і структуру ґрунту, витворюючи так звану загальну його культуру. Органічне удобренья крім постачання рослинам речовин збагачує ґрунт в гумус. В місці гною можна також стосувати зелену масу в такій кількості, щоб за кожні 20 ц органічної маси забезпечити 15 тонн зеленої маси або 25 ц соломи з додатком азоту.

Коротко кажучи, спеціалізацію господарств в рослинній продукції можна обирати, якщо забезпечимо в сівозміні 25% метеликових рослин в структурі засіву, застосуємо різні форми забезпечення гумусу в ґрунті (зелені удобренья, компост), забезпечимо гній шляхом кооперації з тваринними господарствами, які мають його надмірну кількість. Перестерігаючи правила сівозміну, можемо в обмежених розмірах спеціалізувати господарства. Крім згаданих можна організувати спеціалізовані фруктові, садівничі, насінні й тютюнні господарства. Господарства, які збільшують ареал окремих культур не можуть бути зачислені до спеціалізованих, бо вартість продукції із спеціалістичної галузі не перевищує 50%. Основною перешкодою в розширванні рослинної спеціалізації є вимога сівозміну. Треба надіятися, що ця перешкода в міру поступу в науці перестане бути необхідною. Буде це тоді, коли знайдеться спосіб запобігання змучення ріллі, розвитку грибів шкідливих бактерій, а також нейтралізації рослинних покидків в ґрунті.

Велике значення матиме також удобренья мікроелементами та вирівнювання водного балансу в ґрунті.

Важливим елементом в організації продукції завжди є вмiле керування усіма продукційними процесами. Йдеться про те, щоб власник господарства знав правильні відповіді на ряд запитань, які виступають в процесі продукції. Ось основні проблеми: які рослини ввести до сівозміну. Розміри контрактації. Які сорти рослин придбати і як їх вирощувати. Який має бути сівозмін, які годувати тварини і як забезпечити корм, які господарські машини купити, а з яких користати в суспільних господарствах. З ким вести кооперацію і в якому розмірі. Чи збільшити площу ґрунтів і в якій формі. В якому часі продавати продукти. Коли і як забезпечуватися в необхідні засоби продукції. Як висока може бути заборгованість господарства.

Для цього очевидно необхідні відповідні знання з агро- і зоотехніки та організації продукції в господарстві.

О. Колячук

ЗРАЗКОВИЙ ГОСПОДАР І ДІЯЧ

Поблизу польсько-радянського кордону лежить село Асуни, що є одним із найбільших осередків українського населення на Ольштинщині. Тут ведеться навчання рідної мови в місцевій школі та активно діє ускарвіський гурток. Його основну частину становлять селяни, які ставляться працюючості й добросовісності. Живуть вони заможнo й культурно.

Одним із передових асунських хліборобів є Іван Мігус, який разом із дружиною Гринуо зразково веде господарство площею 14 га. Його ґрунти середні, здебільшого третього—четвертого класів, але, завдяки використуванню міне-

Іван Мігус.

І. Остафійчук.

Фоторепродукція В. Ольхом'яка

ральних добрив і гною та сучасній обробці землі, він добивається високих урожаїв. Наприклад, пшениця, під яку призначає 2—3 гектари, дає йому по 40—50 ц/га.

Ідучи в ногу з життям, І. Мігус спеціалізується у вирощуванні ріпаку, яким засіває п'ять гектарів, та у виробництві молока. Маючи сім племінних корів, він кожного місяця здає на зливний пункт пересічно 2500—3000 літрів молока. До того ж тримає понад десять свиней, у тому числі дві свиноматки. Звичайно, усе це вимагає великої затрати праці, та вона оплачується.

І. Мігус, як і годиться доброму господареві, має всі необхідні сільськогосподарські машини й знаряддя та будинки, які відремонтував і змодернізував. У його хаті — центральне опалення й водопровід. Він є також в оборі. Усюди панує порядок, чистота. Про це дбають і діти, які радо навідують родинне вогнище. А є їх трое: дочка Галина, яка працює в Ольштині, син Степан, що закінчив факультет журналістики Варшавського університету, та наймолодша дочка Ірина, котра вчиться в середній школі в Гурові Ллавецькому.

І. Мігус вважає, що бути тепер рільником — це по-новому господарювати й культурно жити. Цю думку повністю поділяють інші асуняни. Тож і не дивно, що Асуня, взявши участь у конкурсі на естетичне й господарне село, 1978 р. зайняли перше місце в Барцянській гміні, здобуваючи велику грошову нагороду, яку призначено на купівлю світлицевого устаткування.

Немала в цьому заслуга Івана Мігуса. Він же не тільки зразковий господар, а й активний громадський діяч: солтис, депутат Гмінної ради й член Гмінного комітету ПОРП у Барцянах та член місцевого гуртка УСКТ. Його нагороджено Срібним Хрестом Заслуги, Медалью 1000-ліття Польщі та відзнакою «Заслужений діяч Вармії і Мазури».

Побажаємо ж Іванові Мігусу та всім асунським хліборобам дальшого успішного господарювання та всього найкращого у громадському й особистому житті.

Сьвен Кохан

ДЕЩО ПРО СВІЙСЬКІ ПТАХИ

Птахівництво є найбільш скороспілою та високопродуктивною галуззю тваринництва. Воно дає яйця, м'ясо, пух і пір'я. Велике значення має спеціалізація птахозферм на вирощуванні курей, качок, гусей та індиків. У деяких країнах (СРСР, США, Англія) поширений метод утримання птахів на глибокій підстилці (шаром до 30 см.) в клітках. Підстилку протягом року змінюють 1 раз. У цих країнах виробничі процеси в пташниках механізовано, а також автоматизовано. Одна пташниця може обслуговувати 12 тис. голів курей і одержувати за рік до 2 млн. яєць.

Щоб уникнути захворювань птахів від патогенних бактерій, грибів, вірусів і паразитів, слід пам'ятати про профілактику, основу якої становлять повноцінна годівля, правильний добір птахів, додержання гігієнічних нормативів при догляді. Також слід організувати постійний ветеринарно-санітарний нагляд.

Дозвольте познайомити вас з найважливішими сільськогосподарськими птахами.

Свійська курка походить від дикої банківської курки, яка й тепер живе в дикому стані в Південній Азії. Кури дають яйця, дістичне м'ясо, пух, пір'я та корисний для городу гній. Жива вага курок у середньому від 1,8 кг до 3 кг, півнів — від 2,5 кг до 4 кг. Кури починають нестися в 4—6 місячному віці. На 10—15 курок повинен бути 1 півень. Курей оплачується годувати до 2 років. У добрих господарствах вони несуть за рік у середньому 180—200 яєць. На 1 кг яєчної маси витрачається коло 3,5 кг концентрованих кормів.

Інкубація яєць триває 21 день. Курчат, переважно півників, відгодовують на м'ясо. За 90 днів їхня вага збільшується в 40 разів. Курей слід утримувати у світлих, сухих і утеплених пташниках з сідалами, гніздами, годівницями й поїлками. Їх годують вологою сумішшю подрібненого зерна, макухи, білкового корму тваринного походження, сіни́м і люцерновим борошном, пастою з кукурудзи, картоплі, сиру, моркви, молоді кропиви, молока, маслянки та мінеральними кормами, в яких є вапно та фосфор. Слід пам'ятати про вітаміни. Добрі результати дає схрещування несучих курей з півнями 2—3 яйце-м'ясних порід. Часто застосовується вирощування бройлерів.

Свійські качки є водоплавними птахами. Вони швидко ростуть і ефективно оплачують корми. У 60—70 денному віці при доброму вирощуванні каченята вагають по 2—2,5 кг. Ріст качок закінчується в тримісячному віці, а в шестимісячному віці вони можуть почати нестися. За рік деякі породи качок дають 180—200 яєць. Яйця качок використовуються в харчовій промисловості та для інкубації. Сирих яєць не можна їсти, бо вони можуть бути джерелом захворювання людей на паратиф. Качок підгодовують дрібним зерном, картоплею, зеленими кормами, молоком, маслянкою та сумішшю білкового корму, рибного або тваринного походження. Влітку качки здобувають чимало поживи на воді. На 1 га водної поверхні можна виростити 150—200 качок. На 1 кг качиного м'яса в живій вазі витрачається 1,5—2 кг концентрованих кормів проти 4,5—5 кг при вирощуванні без використання водойм. Каченят добре вирощувати на коропових ставках. Це підвищує на 20—40% приріст коропів. У перших 20—30 днів каченят утримують в опалюваних приміщеннях, потім під навісом і на водоймах. Дорослих качок утримують у неопалених приміщеннях. Забивають качок з двомісячного віку при вазі близько 2 кг. У добрих господарствах від однієї качки вирощують за рік до 70 каченят і одержують коло 100—150 кг м'яса. Крім м'яса качки дають пух і пір'я.

Свійські гуси швидко відгодовуються, добре використовують надводні пасовища й зелені корми. Вони дають багато висококалорійного м'яса, а також пух і пір'я, яке експортується з ПНР за кордон. М'ясо відгодованої свійської гуски містить близько 16% білка й понад 40% жиру. Гусей утримують групами до 150 голів або сім'ями по 3—4 гуски з одним гусаком. З весни до осені гусей утримують на випасах; зерно дають їм гілки у вигляді підгодівлі. Для підгодівлі використовують здебільшого молодих гусей весняного виведення протягом 20—35 днів. Їх годують вісмом, буряками, морквою, сіни́м борошном, квашениною з додатком тваринного борошна й мінеральних солей. Гусей годують до 6 років. Гусенят

до 15—20 денного віку вирощують в опалюваних приміщеннях, а потім на пасовиськах. При правильному вирощуванні в двомісячному віці вага гусенят досягає 3,5—4 кг. Натомість середня вага дорослих гусок — 5,8 кг, а гусаків — 6,7 кг. Статева зрілість гуски настає в 9—10 місячному віці. За сезон гуска відкладає 20—70 яєць. Це дає можливість за один рік одержати від однієї гуски приплід вагою 50 кг і більше. Гуси можуть перебувати у невибагливих приміщеннях, які на зиму прикривають матами. Для гусенят будують переносні будки. Гусей під час відгодівлі тримають у клітках надворі.

Свійські індики — це найбільші сільськогосподарські птахи. М'ясо індика відзначається високими харчовими й смаковими якостями. Вага дорослих індичок досягає 8 кг, а індиків доходить до 16 кг. У ПНР годують індики вагою 4—8 кг. Самки за рік дають у середньому 60—70 яєць. Від однієї індички можна виростити за рік 20—30 індиченят, які після відгодівлі дають 110—160 кг м'яса. Інкубація яєць індички триває 27—28 днів. Молодняк індиків до 40—60 денного віку утримують в опалюваних приміщеннях. Їх слід оберігати від дощу і сирості. Взимку дорослих індиків утримують у сухих, світлих, утеплених приміщеннях, а від весни до осені — на пасовиську і в легких пересувних будиночках. Відгодовують індиків картоплею, морквою, зерном, сінним борошном самокльовом або примусово. На виробництво 1 кг індичого м'яса витрачають 3,5 кг сухих кормів.

Добрий смак м'яса та яєць мають цесарки (перліце). Цесарки не бояться холоду.

В. Вечерський.

Їх годують майже так само як несучих курей. Коли цесарки ходять вільно, їм дають раз на день ове́, ячмінь, кукурудзу та вологі суміші. Цесарки несуть 70—100 яєць на рік. Яйця на розпід підкладають курчям квочкам або відводять до інкубаторів. Вага самок від 1,6 до 1,8 кг, самців — від 2 до 2,5 кг.

Свійські голуби утримують у спеціальних голубниках на 20—30 голів. Живуть вони парами й можуть розмножуватися протягом цілого року. Голубка завжди відкладає двоє яєць, а за рік — до 14. Протягом 17—21 дня самки й самці по черзі висиджують голуб'ят. М'ясні голуби (вуличні, кінг, моденські) дають смачне м'ясо. Пара м'ясних голубів за рік дає 12—14 нащадків, які у забійному віці (6 тижнів) важать по 600—700 г. М'ясні голуби годують ячменем, вівсом, горохом, виною, просом, а також раз на день вареною картоплею з додатком білка тваринного походження та свіжої зелені.

На Україні поширені пекінські качки, білі леггорни й первомайські кури та важкі (до 16 кг) бронзові индики.

ПРО КРОЛІВНИЦТВО

За характером продукції кроликів поділяють на м'ясні, м'ясно-шкуркові і пухові; за розмірами тіла на — дрібні, середні, великі. Найбільш розповсюджені породи кроликів: бельгійський велетень сірий, бельгійський велетень білий, французький баран, віденський голубий, віденський білий, шиншила, польський білий, ангорський. Жива вага дорослих кролів, залежно від породи, міститься в границях: від 1,2 кг (польський карлик), до — 9 кг (бельгійський велетень).

При розведенні кролів користуються чистопородним розведенням (1) і міжпородним схрещуванням (2). Схрещування одним із засобів підвищення продуктивності кролів; (мішанці) відзначаються високою життєвістю, швидше ростуть і розвиваються, мають вищу плодючість. Для схрещування підбирають породи, що різко відрізняються одна від одної. Важані наслідки дає схрещування самок породи шиншила з самцями породи бельгійський велетень білий, або з самцями породи віденський голубий; самки породи віденський голубий з самцями породи шиншила, або бельгійський велетень сірий. Можна стосувати інші комбінації в міжпородному схрещуванні, підбираючи завжди здорових, міцної будови самців і найкращих самок, що мають велику вагу, добру вгодованість, густе хутро. При окомірній оцінці будови тіла кроликів слід звернути увагу на довжину (тіла) тулуба, розвиток грудей, спини, форму тіла, голови, розмір і поставу вух — з урахуванням стандартів характерних для даної породи. Оцінку забарвлення хутра у дорослих кроликів проводять восени-зимою.

Щодо призначення для відповідного використання кроликів діляться на 3 основні групи: 1. племінне ядро — з найкращими щодо продуктивно-племінних якостей самцями та самцями (в кількості необхідній для одержання бажаного приплоду на ремонт стада); 2. Племінний молодняк вирощуваний для поповнення стада і продажу — на плем'я; 3. Група кроликів для м'ясної відгодівлі: зарізу, продажу. Якісне поліпшення кроликів — неможливе без правильного добору та підбору тварин. Цей захід дає в поєднанні з повноцінною годівлею та добрими умовами можливість одержувати з покоління в покоління тварин, що перевершують за своїми племінними і продуктивними якостями своїй батьків. Тому доборові найкращих самців та самиць на плем'я треба приділяти належну увагу. Високою продуктивністю та стійкістю тварин проти захворювань визначається їх пристосованість до місцевих кліматичних умов. Добір самиць слід проводити з урахуванням їх молочності і материнського інстинкту, який проявляється в тому, що самиця

своєчасно влаштовує гніздо перед окролом, укладає своїх кроленят у гніздо, прикриває великою кількістю пуху і добре годує. Високомолочна самиця має не менше 8 добре розвинутих сосків. Самців добирають за їх індивідуальними якостями з урахуванням їх походження (від кращих батьків) та за наслідками перевірки якості потомства. Поряд з добром не менше значення має для поліпшення якостей кролів підбір пар для спарування. До найкращих самців треба приділяти найкращих самок. Підбір самців і самок за однаковим типом будови тіла та іншими ознаками називають однорідним. Має тут застосування правило: «краще з кращим дає ще краще!». Щоб підвищити життєвість потомства при однорідному підборі спаровують тварин вищезаних в різних умовах (з сусідніх господарств, одержаних з літніх та зимових окролів). Різномірний підбір — наприклад, до самок, яка мала за розмірами і живою вагою, але відзначається високою продуктивністю, життєвістю потомства, підбирають самця, який має теж високі продуктивні ознаки і, крім цього, великі розміри та живу вагу — це має на меті виправлення в потомстві негативних якостей однієї тварини за рахунок доброго розвитку їх у другій. Високоякісний приплід дають середні за віком кролі: 1,5—2,5 року. До молодих самців слід підбирати більш зрілих самок і навпаки. Кролики належать до багатоплідних, скороплідних тварин. Статевої зрілості кролики середніх за розмірами порід (шиншила, віденський голубий, ангорський пуховий) досягають в 4—5 місячному віці, великих (велетень сірий, велетень білий) — на 1—1,5 місяця пізніше. Ріст їх закінчується повністю у 1—1,5 року. Живуть кролики 8—10 років. Велика скороплідність і висока плодючість дають можливість одержати від однієї самок з приплодом 200 кроленят на рік, однак не рекомендується одержувати від однієї самок більше 5 окролів на рік. Однією з важливих умов успішного розведення кролів є вміль проведення парування кроликів. Вперше спаровують кроликів середніх порід у віці 5—6 місяців, більших порід — 6—8 місяців. На час спарування самок і самців повинні бути добре відгодовані. Недобре відгодовані матки погано запліднюються, кроленята народжуються слабкими, в окролі їх мало. Подібне спостереження і при ожирінні батьків. Проводити парування можна в будь-яку пору року. Кролиця приходить в охоту в наступний день після окролу, потім через кожних 6—7 днів; охота триває 12—30 годин. Для запліднення самок досить одного покриття самцем. Якщо самець іде в парування після довшої перерви (десятиденної), то першу самку спаровують двічі. Самок, що прийшли в охоту, для спарування пускають в клітку самця (після парування забирають в її клітку). На 5-й день після спарування проводять контрольне парування; якщо самиця не приймає самця, то її вважають заплідненою; якщо вона буде покрита знову, то через 5 днів треба провести повторне контрольне парування. За один день самець може покрити 4 самки. Влітку парування проводять рановранці й увечері. Самцям через кожних 3 дні дають одноденний відпочинок.

Вагітність маток триває в середньому 30 днів. Кролиці народжують в одному окролі 6—12 й більше кроленят: голих і сліпих; на 6 день вкриваються вони могом; на 10 день відкривають очі. До 20-денного віку основним кормом кроленят є молоко матері. Якщо у кроленят зморщена шкіра, вони розповзаються, пищать, то це означає, що матка маломолочна і кроленят не вистачає молока. Треба посилити годівлю матки соковитими кормами, або — якщо це не вплине на кращу молочність самок, — підсадити частину кроленят до іншої, більш молочної матки. Перед тим необхідно обтерти кроленят пухом тієї самок, до котрої гнізда вони будуть перенесені (щоб самиця прийняла їх за своїх). Кроленят відлучують від матки в 45-денному віці, а при ущіль-

них окролах, коли спаровують самицю на 1—2 день після окролу, кроленят з попереднього окролу відлучують не пізніше ніж на 28 день після їх народження. Достатня годівля самоць в період вагітності забезпечує добрий розвиток кроленят в період ембріонального розвитку і високу плодючість маток. Основними кормами є трава з різнотрав'я й концентровані корми — влітку, а взимку — сіно (найкраще з бобових трав), коренеплоди і концентрати. Вагітним самицям дають мінеральні речовини: крейду, кухонну сіль — 1—2 г на голову на добу. Після відчулення від матки, кроленят протягом перших 4 тижнів годують декілька разів на добу невеличкими порціями: конюшиною, люцерною з дрібною різнотрав'я, дробленим вівсом; не дають кормів багатих клітковиною. Кроленят не відлучають від самиці відразу всіх, а по декілька щоденно, щоб не викликати запалення молочних залоз в матки. Відлучених кролят підбирають групами, однакових щодо їх розвитку, в одну клітку; поділ молодняка за статтю проводять з 3-місячного віку. Самців каструють, коли вони не будуть перебувати в індивідуальних клітках; кастрати спокійні, не гризуться. Правильно ведена підгодівля дає змогу підвищити живу вагу кролів, значно збільшити приріст м'яса, поліпшити якість шкурки. Молодняк можна відгодувати, починаючи з 4-місячного віку, в невеликих групах або індивідуально; найкраще в літньо-осінній період — на дешевих кормах; годують тварин не менше 3—4 рази на день, не забуваючи про те, що протягом всього періоду відгодівлі кролят слід давати кухонну сіль (2—3 г на голову на добу) і чисту, свіжу воду (доскочу). В літній час основним кормом є трава й концентровані корми, взимку — сіно, гілковий корм (галузки берези, верби, сосни), силос, концентрати: ячмінь, макуха. Молодих 6-місячних кролів можна забивати взимку: їх шкурка буде однаково доброякісною. Дорослих кроликів найкраще забивати восени й взимку, коли вже майже повністю закінчений процес линяння: найбільшу вартість має в той час кроляча шкура.

За найкраще в наших кліматичних умовах утримання кроликів слід вважати зовнішньокліткове утримання. Чисте повітря, достатня кількість денного світла, мінлива температура повітря (кролі не бояться холоду, але бояться протягу, надмірної вологоти, а літом безпосередньої дії сонця в незатінених місцях) добре сприяють здоров'ю й продуктивності тварин. Таке утримання зменшує коштові затрати на будівельні матеріали, знижує затрати праці для догляду за кролями в порівнянні з утриманням у приміщеннях закритих: комірках, оборах.

Мгр інж. Іван Врєцьона

КОРИСТЬ ІЗ БДЖІЛЬНИЦТВА

Бджільництво — важлива галузь рільництва. Воно дає цінний мед і віск. Для лікування деяких тяжких хвороб використовують бджоляну отруту, маточне молоко та бджоляний клей — прополіс. Крім цього, бджільництво відіграє важливу роль у підвищенні врожайності багатьох перехреснозапилених рільничих культур. Учені дослідили, що від запилення бджолами врожаї яблунь зростають на 60%, соняшника — на 50%, гречки — на 60%, насінника люцерни — на 50%, еспарцету — у 2,5 рази, червоної конюшини — у 3 рази, а цинь — у 6 разів. Він запилення бджолами поліпшується також якість насіння, збільшуються розмір, соковитість і смакові якості плодів. Користь, яку дають бджоли при запиленні культур, у кілька разів перевищує прями доходи від бджільництва.

Для запилення рільничих культур потрібна відповідна кількість бджолосімей, а зокрема льотних бджіл, яких треба завчасу наростити у вуликах.

Щоб бджоли добре відвідували такі культури, як червона конюшина, люцерна

та інші, треба спрямовувати їх літ на ці рослини, застосовувати так зване дресирування — тобто ароматичну підгодівлю.

Рільники повинні знати календарні строки цвітіння окремих культур і підготувати відповідну кількість бджолосімей, потрібних для запилення. Вулики найкраще підвезти на ділянки запилюваних культур відповідно до часу їх цвітіння.

Для повного запилення бджолами плодоягідних культур слід правильно розмістити пасіку в саду.

У невеликих садах можна розташувати її в одному місці. На великих ділянках плодкових насаджень для кращого запилення необхідно розміщувати пасіки на відстані не більше 500 м одна від одної. При цьому треба мати 50—60 бджолосімей на кожні 25 га саду.

Для запилення малини й великоплідних сортів агрусу потрібно 0,5, а для дрібноплідних 3—3,5 бджолосімей на гектар. При запилюванні червоної конюшини, люцерни та інших культур застосовують дресирування бджіл, підгодовуючи їх цукровим сиропом з ароматом конюшини чи іншої культури.

Без дресирування для запилення 5 га конюшини треба 5—10 бджолосімей, а з дресируванням 1—2. Якщо площа насінників незначна, пасіку ставлять посередині її. Коли ж вона велика, то слід ставити по 20—30 вуликів у різних місцях на відстані 1—2 км, щоб бджоли рівномірно відвідували квітки. До добре відвідуваних бджолами рослин належать: гречка, еспарцет, соняшник, огірки, гарбузи і т. д.

На 1 га потрібна така кількість бджолосімей: для гречки, плодкових і ягідних культур — 2, соняшника — 0,5, насінників червоної конюшини — 4.

У теплицях, де вирощують огірки, доцільно ставити одну бджолосім'ю на кожні 500—600 м² корисної площі. Щоб бджоли краще відвідували квітки сгірків, застосовують ароматичну підгодівлю.

На Україні бджільництво досить розвинене. Понад 2,5 млн. бджолиних сімей в УРСР становить 25% усіх бджолиних сімей Радянського Союзу. Майже половина знаходиться в колгоспах і радгоспах, а решта у бджоларів-любителів. Бджільництвом займається 95% колгоспів і радгоспів. Розмір пасік досягає в середньому 110 бджолиних сімей.

У ПНР 1965 р. було 1,2 млн. бджолиних сімей.

А. Ойцось. У поле. Львів, 1969 р.

ГУМОР

Послухали Лисичку
І Шуку кинули у річку.
Леонід Глібов

ДО ДРУКАРЯ

Друкарю! Не дримай: де треба
точку став,
Щоб мокрим нас рядом злий
Критик не напав.
Бо є й такі: не найде толку — буде
тихо,
Не найде ж точки — лихо!
Левко Боровиковський

Лестивня бійся — залоскоче,
А чи приспить у похвальбі.
Занадто вже добра він хоче,
Але... єдиному собі.
Сергій Воскресенко

У ВАГОНІ

— Бабусю, у вас квиток?
— Є, ось вам!
— Цей не годиться — каже кондуктор,
— Як не годиться? Сім день годився,
а тепер не годиться...

НЕВІСТКА

— Хто винен?
— Та звісно, невістка.
— Та її ж і в хаті нема.
— Та плахта її висить.

МУДРИЙ ШКОЛЯР

— А чи довго Адам та Єва жили в раю?
— Аж поки не достигли яблука.

ЯК ПОЗНАЙОМИЛИСЯ

— Мамо, а де ти народилася?
— В Києві.
— А тато?
— В Чернігові.
— А я де народилася?
— В Умані.
— То як же ми всі трос познайомилися?

ШВАЧКИ

— Що ваші дівчата роблять?
— Шують та співають.
— А мати?
— Порують та плачуть.

Вправлявся в прозі він і в віршах —
Не вийшло. Кажуть — стиль нудний,
Він вирішив повчати інших —
Тепер він критик провідний.

Петро Дорошко

Рак певен, що на світі все не так іде,
Бо сам назад, а не вперед бредє.
Любомир Дмитерко

МІЖ ДІТЬМИ

— А мій тато багатший від твого!
— А мій мудріший!
— А мій тато твоєму гроші пози-
чив,
— А мій тато твоєму не віддасть!

ЗМІСТ

Календарна частина	4-27	Е. Горнова: Співробітництво русько-української радикальної партії з польським прогресивним табором у Галичині	119
У ПНР		В. Кульчицький: Повстання козаків у Турбаях (1789—1793)	113
А. С.: Відроджене місто	28	А. Вігорний: Українські козаки в Хотинській війні 1620—1621 рр.	117
Т. Хруслевський: Краківське передмістя	30	КУЛЬТУРНІ ПОДІЇ	
С. З.: Західні та північні землі ПНР	31	В. Чорний: Товариству «Україна» — 20	121
М. С.: Польсько-радянська співпраця в науці і техніці	33	Є. Кирилук: Початок великої книги	123
М. Щирба: Виховування народів у душі миру	35	І. Шаповал: Заснування музею ім. Д. Яворницького	126
М. Сивіцький: Освоєння Вісли	37	Л. Коробчак: Заслужена капела	130
Б. М.: Житлове будівництво в ПНР	39	І. Майчик: Хорова капела «Трембіта»	131
Я. Грицков'ян: Українські класики в польських перекладах	40	В. Кульчицький: Вища школа в Ніжині	134
М. Л.: Микола Королько	45	НАУКА І МИСТЕЦТВО	
М. Вербовий: Наше багатство	48	М. Сивіцький: Вчора і сьогодні у підкоренні космосу	137
Є. Кохан: З організаційного досвіду уєскатівської роботи в північно-східних воєводствах	50	В. Кульчицький: Охорона пам'яток історії та культури на Україні	141
А. Хранюк: «Ослав'яни»	53	М. Білинська: Українська фортепіанна музика	145
Б. М.: Нові художні колективи УСКТ	55	Н. Каретус: Ukraińskie bajki w zbiorach Kolberga	149
С. Вень: З рідною книжкою в життя	56	В. П.: Михайло Павлик і польська культура	152
Л. К.: Хроніка важливіших подій УСКТ у 1978 році	58	Т. Пачовський: Габілітаційний виклад Івана Франка	155
ЮВІЛЕЇ		Л. Височанська: Петро Чайковський і Україна	158
В. К.: Володимир Ленін і Західна Україна	62	М. Повомаренко: Творець школи індологів	161
А. Вігорний: Хроніка Яна Длугоша	64	Л. Кримчук: Колекція, в якій збірано час	163
А. Вігорний: Кошовий отаман Іван Сірко	66	Й. Кобів: Античність в сучасному українському одязі	165
Я. Грицков'ян: Петро Гулак-Артемівський	68	М. Запорожець: Мова про мову	168
В. П.: Іван Левицький	70	А. С.: Матеріали до бібліографії	171
П. Ротач: Климент Квітка	72	ЛІТЕРАТУРА	
М. Гресько: Проспер Меріме	74	Я. Кохановський: Пісня; Пісня XIX; Про розвід; Про математика; Про дім, що в Чорнолісі; Про дівоньку	173—175
М. Грем'як: Гюстав Флобер	76	О. Блок: Уривок поеми «Дванадцять»	176
М. Мушинка: Іван Кулець — визначний український малювальник і педагог	78	Благородний почин, переклади творів Шевченка	177—178
М. Сам: Голос Івана Козловського	81	N. Styka: Kijów; Pieśń o Ukrainie; Dniepr	178—180
Р. Галак: Юрій Смолич	83	В. Слободняк: Київ; Людська ввічливість; Україна мого батька	181
А. Хранюк: Олександр Мінківський	85	О. Ковінька: Нема чого гудити Оксану; Оповідки про смішне й чудне	182—183
С. Білоків: Олександр Лозовський	88	Л. Пастернак: Ніч біля Канева	186
А. Верба: Ян Бжоза	90	А. Камєньска: Щоби земля...; Місто над Чорним морем; Весна 1942	187
А. Верба: Українка Владзімежа Слободника	92	С. Плеснярович: Балада	188
І. Лозинський: Федір Малицький	94	А. Оієс: Kiedys w dzieciństwie...; Wolność...	188
А. Верба: Корифей польської українстики — Мар'ян Якубець	97		
А. Верба: Заслужений перекладач — Станіслав Едвард Бурій	100		
Ф. Неуважний: Видатний польоніст Радянської України	102		
ІСТОРИЧНІ ПОДІЇ			
Капітуляція гітлерівської Німеччини	104		
В. Кульчицький: Возз'єднання Північної Буковини з УРСР 1940 року	105		
М. Щирба: Перша першотравнева демонстрація у Львові	107		

L. Kostenko: Ballada o peruce Kartazynu II	188
Я. Копровський: Внучок	189
Є. Самохваленко: Щоб любити; Канівські канни на вітрі; До Зої, Про слюзи; Про те, чого немає; Милуй...; Нелюдам; Померти; Potebnia; Mazowsze 193—195	193—195
T. Szewczenko: Wieczór na Ukrainie	195
J. M. Kasjan: Znów do mnie	196
Я. Гудемчук: Зацвітають рясно...; Салют	197
I. Zlatokudr: Jesień	198
O. Łapski: Jako dziecię...	198
П. Петрович: Ліричне	198
O. Пушкін: Гомін	198
Іванові Златокудрові — 50	199
I. Златокудр: Жовтий спалах...; Листопад...; Так тихо...; Як... що...; Чорна скриня...; Gdzieś...; Nasz nieboskłon...; W stryjskim parku; Wiatr...; Jesień; Zaduma; Ku jakim słowcom...	199—202
A. Більчук: Пригода фольклориста	203
Із спадщини Василя Доманського	206
В. Шекспір: Для тебе я... Як сини хвиля...	207
П. Галицький: Збився з дороги	207
К. Куцюк-Кочмицький: Шлях до Львова	212
M. Мушинка: Емілій Кубек — перший романіст Закарпаття	213

ДІТЯМ

Ян Бжехва: Журавель та Чапля; Вовк; Черепашка	216—217
O. Тимчук: Чородійний комп'ютер	217
I. Златокудр: Важчає жовта диня...	218
Я. Гудемчук: За партами знов дівтора	218
Є. Самохваленко: Груша	219
A. Більчук: Павлушева школа	220
O. Тимчук: Безквитковий пасажир	223
I. Златокудр: Вірші-загадки	225
A. Більчук: Пригоди оселедця	225

СІЛЬСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО

O. Коляничук: Рільництву необхідні кваліфіковані кадри	227
O. Коляничук: Як організувати виспеціалізоване господарство рослинної продукції	229
Є. Кохан: Зразковий господар і діяч	230
Дещо про свійські птахи	232
I. Врецьона: Про кролівництво	234
Користь із бджільництва	236
Гумор	103, 129, 160, 215, 224, 226, 229, 238
Зміст	239

Kalendarz ukraiński na 1980 rok: Wydawca: Ukraińskie Towarzystwo Społeczno-Kulturalne, Zarząd Główny, ul. Czerniakowska 73/79, 00-718 Warszawa, tel. 41-23-51. Nakład 7000 egz. Cena 55 zł.— Druk. Zakłady Graficzne „Tamka”, Zakład nr 1, ul. Tamka 3, 00-349 Warszawa. Zam. 853/79. 0-62

В. Куткіи. Сонце заходить.

АДРЕСИ

Zarząd Główny UTSK, ul. Czerniakowska 73/79, 00-718 Warszawa, I piętro, pokój 119, 117, 116, tel. 41-23-51, 41-30-33, 41-31-83;

Redakcja tygodnika „Nasze Słowo”, ul. Nowogrodzka 15, 00-511 Warszawa, tel. 21-37-50. 21-31-67, 21-37-55;

Zarząd Koła UTSK, ul. Armii Czerwonej 6, 75-500 Koszalin, tel. 264-70;

Zarząd Koła UTSK, ul. Dąbrowszczaków 7, 10-538 Olsztyn, tel. 225-45;

Zarząd Koła UTSK, ul. Olsztyńska 5 m. 1, 14-100 Ostróda, tel. 28-20;

Zarząd Koła UTSK, ul. Długi Targ 8/10, 82-828 Gdańsk, tel. 31-58-78;

Zarząd Koła UTSK, ul. Teatralna 20 m. 1, 82-300 Elbląg, tel. 41-11;

Zarząd Koła UTSK, Aleja Wojska Polskiego 91, 70-481 Szczecin, tel. 23-06-65;

Zarząd Koła UTSK, ul. Śluzowa 21, 72-320 Trzebień;

Zarząd Koła UTSK, ul. Ruska 46 a, 50-079 Wrocław, tel. 43-954 ;

Zarząd Koła UTSK, ul. Szkolna 10, 59-200 Legnica;

Zarząd Koła UTSK, ul. Zielona 3, II p., m. 3, 90-414 Łódź;

Zarząd Koła UTSK, ul. Okopowa 1/13, 20-022 Lublin, tel. 24-643;

Zarząd Koła UTSK, ul. Dietla 19/13, 31-070 Kraków;

Zarząd Koła UTSK, 19-520 Banie Mazurskie, woj. Suwałki;

Zarząd Koła UTSK, ul. Kościuszki 5, 37-700 Przemysł, tel. 69-39;

Uniwersytet Warszawski, Instytut Rusycystyki, Katedra Filologii Ukraińskiej, ul. Szturmowa 3, 02-678 Warszawa, tel. 47-23-72;

Liceum Ogólnokształcące, klasy ukraińskie (z internatem), ul. Marchlewskiego 1, 11-220 Górowo-Ilaweckie, woj. Olsztyn;

Liceum Ogólnokształcące nr 4, plac Zawadzkiego 7a, 59-220 Legnica, tel. 221-33, Internat, ul. Chojnowska 98, tel. 245-14;

Szkoła Podstawowa nr 2 im. Tarasa Szewczenki (z internatem), 77-210 Biały Bór, woj. Keszalin;

Zbiorcza Szkoła Gminna, klasy ukraińskie, 19-520 Banie Mazurskie, woj. Suwałki;

Księgarnia „Domu Książki”, pl. Wolności 2/3, 10-102 Olsztyn;

Księgarnia „Domu Książki”, al. Wojska Polskiego 41, 70-473 Szczecin;

Księgarnia Wydawnictw Importowanych, ul. Nowy Świat 47, 00-042 Warszawa.

Cena zł 55,-

YCKT

